

ΤΟ ΤΕΥΧΟΣ ΔΡ. 8.000

ΙΔΡΥΤΗΣ : ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ : ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΕΤΟΣ ΚΖ'—ΤΟΜΟΣ 54^{ΟΣ}—ΤΕΥΧΟΣ 628

Ἀθήναι, 1 Σεπτεμβρίου 1953

ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΕΣ ΓΙΑ ΤΑ ΙΟΝΙΑ ΝΗΣΙΑ

ΚΕΙΜΕΝΑ

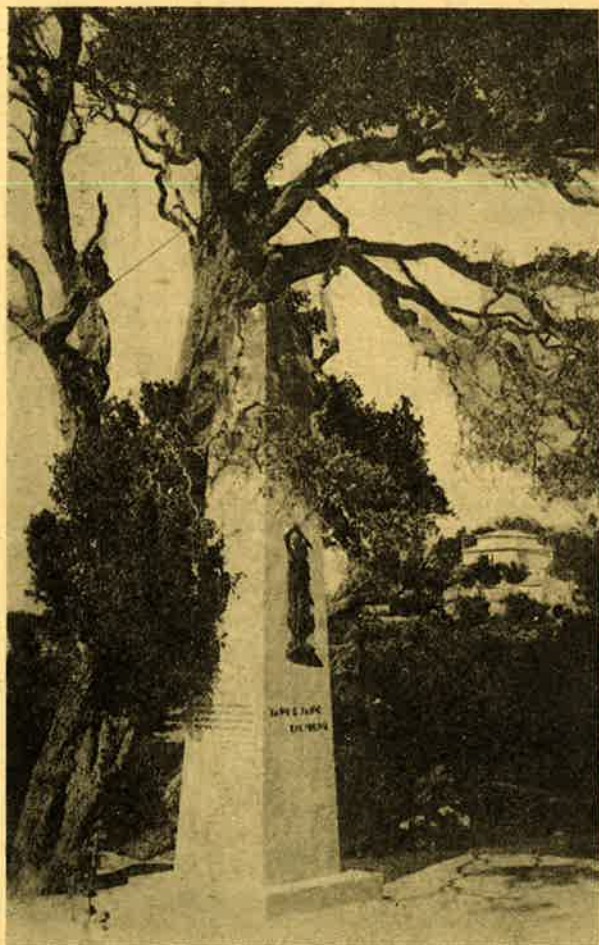
ΗΛΙΑ ΒΕΝΕΖΗ, ΑΝΤΡΕΑ ΚΑΡΑΝΤΩΝΗ, ΕΛΕΝΗΣ ΛΑΜΠΙΡΗ, ΔΗΜ.
ΜΑΡΓΑΡΗ, Ι. Μ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ, Π. Α. ΜΙΧΕΛΗ, ΜΙΧ. Δ. ΣΤΑΣΙ-
ΝΟΠΟΥΛΟΥ ΚΑΙ ΠΕΤΡΟΥ ΧΑΡΗ

καὶ

ΕΠΙΚΑΙΡΕΣ ΣΕΛΙΔΕΣ

ΑΝΔΡΕΑ ΚΑΛΒΟΥ, ΑΝΔΡΕΑ ΛΑΣΚΑΡΑΤΟΥ, ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΜΑΝΟΥ,
ΠΑΥΛΟΥ ΜΠΟΥΡΖΕ, ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΥ, ΕΜΜ. ΡΟΪΔΗ,
ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΣΟΛΩΜΟΥ ΚΑΙ Ν. Ι. ΣΠΑΝΔΩΝΗ

Ένα από τὰ πολλὰ μνημεῖα πὺ ἐχάσε ἡ Ζάκυνθος :
 Ἡ ἀναμνηστικὴ στήλη στὸ λόφο Στρανὴ, ὅπου ὁ Σολωμὸς
 ἔγραψε τὸν Ἑθνικὸ μας Ὕμνο.

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΕΤΟΣ ΚΖ'—1953
ΤΟΜΟΣ ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ

ΑΘΗΝΑΙ, 1 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 1953

ΤΕΥΧΟΣ 628

ΤΑ ΕΡΕΙΠΙΑ

[ΤΟ ΧΡΕΟΣ ΤΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ]

Σ' αὐτὴ τῇ νέᾳ ὀργῇ τῆς Μοίρας, πού ἔκαμε ἀπέραντο ἐρείπιο τρία ἀπὸ τὰ ὠραιότερα ἑλληνικὰ νησιά, θὰ ὀρθώσουν καὶ οἱ Ἕλληνες λογοτέχνες θέληση ἀκατάβλητη καὶ ἀλληλεγγύη ἀνθρώπινη ὅση καὶ οἱ ἄλλοι Ἕλληνες, ὅση καὶ οἱ ξένοι, πού μὲ τὸ θάρρος καὶ μὲ τίς θυσίες τους τὴν ὥρα τοῦ κινδύνου ἀνανέωσαν τὴν κλονισμένη μας πίστη στὶς βασικὲς ἀξίες τοῦ πολιτισμοῦ, — κλονισμένη ὄχι μόνον στὴν Ἑλλάδα, ὄχι μόνον καὶ σ' ἄλλους φτωχοὺς καὶ ταλαιπωρημένους τόπους, μὰ καὶ στὶς χώρες τοῦ πλοῦτου καὶ τῆς εὐημερίας. Θὰ προσφέρουν οἱ Ἕλληνες λογοτέχνες καὶ λόγιοι ὅ,τι ἔχουν, ὅ,τι μποροῦν: τὸν ὁδολό τους καὶ τὴν καρδιά τους. Κι ὅπως σὲ ὅλες τίς δύσκολες ὥρες, ὅπως ἔκαμαν σὲ πολέμους καὶ σὲ συμφορές, θὰ βρεθοῦν πρῶτοι στὸν ἀγῶνα πού θὰ χρειαστεῖ γιὰ νὰ στηθεῖ πάλι ὀρθοῖ ὅ,τι ἔπεσε, ὅ,τι ρήμαξε, στὴν Κεφαλλονιά, στὴ Ζάκυνθο, στὴν Ἰθάκη. Παράδοση παλιὰ καὶ πάντα ζωντανή (κι ἂς θορυβοῦν κι ἂς συκοφαντοῦν οἱ φιλοκατήγοροι), τοὺς θέλει πάντα στὴν πρώτη σειρὰ τῶν θυσιῶν, τοὺς θέλει ἄτομα ὑποδειγματικά. Φτάνει ἡ ἴδια ἑλληνικὴ παράδοση νὰ τοὺς θέλει κι ἀπλοὺς ἐργάτες στὴν ἀνάγκη, ἐργάτες σὰν τὸν Ἀριστοτέλη Βαλαωρίτη σὲ μιὰν ἄλλη δραματικὴν ὥρα. «Ὅταν στὶς 16 τοῦ Δεκεμβρίου τοῦ 1864, — βροντοφώνησε ὁ Ἀγγελὸς Σικελιανὸς σὲ

μιὰ διάλεξή του, — ἕνας σεισμὸς κυριολεκτικὰ ξερρίζωσε τὴν πόλη τῆς Λευκάδας, πού κι ὁ ἴδιος ὁ ποιητὴς κιντύνεψε νὰ ᾿χει ταφεῖ ἀπὸ κάτω ἀπ' τὰ ἐρείπια τοῦ σπιτιοῦ του, οἱ ἐνέργειές του στὴν Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση ἐπιτυχαίνουν, τέλος, μ' ὅποια ἄλλα βοηθήματα νὰ κατὰπλεύσει ἕνα καράβι μὲ ξυλεία, γιὰ νὰ χτιστοῦνε κάποια παραπήγματα. Συμαζεμένος στὸ λιμάνι ὁ Λευκαδίτικος λαὸς κοιτάζει τὸ καράβι πού ᾿χε ἀράξει, ἀλλὰ συντριμμένος ψυχικὰ ὅπως ἦταν ἀπὸ τὴ θεομηνία δὲν συλλογιέται ἴσως κὰν πὼς πρέπει νὰ μετακομίσει τὸ ὕλικο αὐτὸ στὴ χώρα. Τότε ὁ Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης κατεβαίνει στὸ λιμάνι, μπαίνει πρῶτος στὸ καράβι, σκύβει καὶ σηκώνει στοὺς Ἡράκλειους ὤμους του τὴν πιὸ μεγάλη ἀπ' ὅλες τίς δοκοὺς ὅπου ᾿χε φέρεῖ τὸ καράβι, τὴ φορτώνεται καὶ προχωρεῖ ἀνάμεσα ἀπ' τὸ πλῆθος, δίχως νὰ λυγίσει ἀπὸ τὸ βάρος, πρὸς τὴ χώρα μοναχός. Σὲ μιὰ στιγμὴ ὅλος ὁ λαὸς ἔχει φορτώσει κιόλας στοὺς δικούς του ὤμους ὅλη τὴν ξυλεία τοῦ καραβιοῦ κι ἀκολουθεῖ σὰν τὸ μερμήγκι τὸν Ποιητὴ».

Ἀκόμη, λοιπόν, κ' ἐργάτες θὰ πρέπει νὰ γίνουμε σ' αὐτὴ τὴν ὥρα τῆς ἀνάγκης, πού εἶναι τώρα πολὺ πιὸ μεγάλη ἀπὸ κείνην πού ἔζησε ὁ Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης. Ἀλλὰ καὶ πάλι, τὸ χρέος τῶν Ἑλλήνων λογοτεχνῶν δὲν τελειώνει ἐδῶ. «Ὅ,τι ἔχα-

θηκε, προπάντων στὴ Ζάκυνθο, δὲν εἶναι μόνο ἄνθρωποι καὶ ὕλικά ἀγαθὰ. Καὶ τώρα, ποὺ βρῆκε κάπως τὴν ἰσορροπία της ἡ γῆ καὶ πέρασε ὁ πανικός, βλέπουμε ἀκόμα ἕναν ὄλεθρο, ποὺ τίποτα δὲ θὰ μπορέσει νὰ τὸν ἐξουδετερώσει, οὔτε ἡ νέα ζωὴ ποὺ γρήγορα ἢ ἀργὰ θάρθει νὰ σκεπάζει τοὺς τάφους.

Πεντακόσιες ψυχὲς ἔγιναν θυσία στὸ Γίγαντα, ποὺ πληρώνει τὰ χρίματά του στὰ σπλάχνα τῆς γῆς ἀπὸ τοὺς μακρινοὺς καιροὺς τῶν μεγάλων ἀγώνων τῶν θεῶν καὶ ὅλο ἀπειλεῖ, ἄλλες ἑκατὸ χιλιάδες πολὺ σκληρὰ θὰ δοκιμάσουν τὸ θυμὸ του, ὁ φτωχὸς μας τόπος πολλὰ θὰ χρειαστεῖ νὰ στερηθεῖ, — ὅσα κι ἂν προσφέρουν οἱ ξένοι, — γιὰ νὰ κλείσει τὴ μεγάλη αὐτὴ πληγὴ. Μὰ ἡ καταστροφὴ δὲν θὰ ἔχει τελειώσει ἐδῶ. Οἱ Ἕλληνες θὰ θρηνησοῦμε ἀπάνω ἀπὸ πεντακόσιους, ἴσως καὶ περισσότερους τάφους. Μόλις ὅμως στεγνώσουν τὰ δάκρυά μας, μόλις λίγο ἡρεμήσουμε, θὰ μετρήσουμε τίς πραγματικὲς διαστάσεις τοῦ κακοῦ, καὶ τότε ἀληθινὰ θὰ τρομάξουμε. Τότε θὰ καταλάβουμε τί ἔγινε, καὶ τί χάθηκε. Καὶ τότε θὰ θυμηθοῦμε τὸ τηλεγράφημα, ποὺ ἔστειλε ἀπὸ τὴ Ζάκυνθο ὁ ἔφορος βυζαντινῶν ἀρχαιοτήτων στὸν ὑπουργὸ τῆς Παιδείας καὶ ποὺ τὸ πραγματικὸ του περιεχόμενο εἶναι τὸ ἀκόλουθο: Μαζὶ μὲ τὰ ἀγαπημένα πρόσωπα ποὺ δὲν ὑπάρχουν πιά, — τὸ λιγότερο ποὺ σκεπτόμαστε αὐτὴ τὴ στιγμή εἶναι τὰ ὕλικά ἀγαθὰ ποὺ κάποτε θ' ἀνακτηθοῦν, — ἔφυγε κ' ἕνας κόσμος ὁλόκληρος, πολυάνθρωπος καὶ πάντα ζωντανὸς μὲ τὰ μνημεῖα ποὺ εἶχε ἀφήσει, κ' ἕνας πολιτισμὸς, σπουδαῖος, μοναδικὸς καὶ ἀνεπανάληπτος.

Ἄς ἀφήσουμε τὴν Κεφαλλονία καὶ τὴν Ἰθάκη, ποὺ κάτι φαίνεται πὼς ἔχει μείνει ἀπὸ τίς πόλεις τους. Μᾶς φτάνει ἡ Ζάκυνθος. Τί ἦταν αὐτὸ τὸ νησί; Καὶ τί ἐπρόσφερε στὴν Ἑλλάδα καὶ στὸν πολιτισμὸ; Ὅποιος τὸ γνόρισε ἀπὸ κοντά, ἀκόμη καὶ τὰ τελευταῖα χρόνια ποὺ ἦταν χρόνια παρακμῆς, ἀλλὰ καὶ ὅποιος ἤξιαιρε μόνο τὴν ἱστορία του, πέρασε ἀπὸ τὴν ἀπορία στὸ θαυμασμό, ἀπὸ τὴν περιέργεια στὴ νοσταλγία, ἀπὸ τὴν ἀγάπη στὴ γόνιμη περισυλλογὴ. Τί ἦταν ἡ Ζάκυνθος τοῦ Σολωμοῦ, τοῦ Κάλ-

βου, τοῦ Γουζέλη, τοῦ Μάτεσι, τοῦ Ξενοπούλου, τοῦ Ναοῦ τῆς Φανερωμένης, τοῦ Ἀγίου Διονυσίου, τῶν Ἀγίων Πάντων, τοῦ Δοξαρά, τοῦ Μόσχου, τοῦ Καντούνη, τοῦ Κουτούζη, τῶν μεγάλων ἱερωμένων ὅπως ὁ Δάτας, ὁ Κατήφορος καὶ ὁ Κατραμῆς; Καὶ πὼς χώρεσαν σ' αὐτὸ τὸ νησί, στὴ μικρὴ του κοινωνία, ὅσα θαυμαστὰ καὶ μοναδικὰ ἔπραξαν καὶ ἀφησαν, ὅσα ἔδωσε ὅλος αὐτὸς ὁ πολιτισμὸς, ποὺ δὲν ἔμοιαζε, βέβαια, σὲ πολλὰ μὲ τὴν κοινωνικὴ κατάσταση τῆς ἄλλης Ἑλλάδας. προπάντων τῆς ἡπειρωτικῆς, ποὺ εἶχε φανερὲς καὶ μεγάλες ἐπιδράσεις, μὰ ὅπωςδήποτε ἦταν μορφὴ ἑλληνικῆς ζωῆς ὁ πολιτισμὸς αὐτὸς καὶ ἐκφραση ζωντανίας, ψυχικῆς καλλιέργειας καὶ πνευματικῆς ὀριμότητος σὲ ἑλληνικὸν ὅρος.

Αὐτὸς ὁ «μικρὸς ὅρος» τῆς Ζακύνθου δὲν εἶναι περίπτωσις σπάνια. Ἰσως μάλιστα εἶναι περίπτωσις καθαρότατα, γνήσια ἑλληνικὴ. Τί περισσότερο, τί εὐρύτερο εἶναι οἱ Μυκήνες; Ρίχνεις μιὰ κυκλικὴ ματιὰ στὸ τοπίο τους καὶ ἀπορεῖς. Ἐδῶ λοιπόν, σ' αὐτὴ τὴ λίγη γῆ ἔγιναν τόσο σπουδαῖες καὶ τόσο τραγικὲς πράξεις; Καὶ πὼς τίς χώρεσε καὶ πὼς τίς σήκωσε αὐτὴ ἡ λιγοστὴ γῆ, αὐτὸς ὁ μικρὸς ὅρος;

Δὲν τελείωσε, βέβαια, ὁ θρῆνος γιὰ τὰ τρία νησιά καὶ δὲ θὰ τελειώσει γρήγορα. Ἀλλὰ καὶ ὅταν ἡ ζωὴ στήναι, μπροστὰ μας ἄλλα γεγονότα καὶ ἄλλες ἀνάγκες, θ' ἀκουστεῖ πῶς δυνατὸς ὁ ἄλλος ἐκείνος θρῆνος, ποὺ θὰ κρατήσει περισσότερο καὶ δὲν ξαίρω ἂν θὰ τελειώσει ποτέ: ὁ θρῆνος γιὰ τοὺς χαμένους κόσμους καὶ γιὰ τοὺς χαμένους θησαυροὺς ποὺ τοὺς συντηρούσαμε καὶ τοὺς περιφρουρούσαμε μὲ ἀγάπη καὶ μὲ περηφάνεια, γι' αὐτὸ τὸ μεγάλο καὶ πολὺτιμο Μουσεῖο, ποὺ ἦταν ἡ Ζάκυνθος καὶ ποὺ ἔφυγε, ποὺ σκόρπισε μέσα στὰ χέρια μας κ' ἔγινε στάχτη.

Ὡστόσο, καὶ αὐτὴ ἀκόμα ἡ στάχτη πρέπει ὁ λ ο κ λ η ρ η νὰ συγκεντρωθεῖ. Προπάντων ἀπὸ τοὺς λογοτέχνες μας, ἀπὸ τοὺς καλλιτέχνες μας, ἀπ' ὅσους μποροῦν καλύτερα νὰ ἐκτιμήσουν τὴν ἀξία τοῦ πνευματικοῦ πολιτισμοῦ. Θὰ συντηρεῖ αὐτὴ ἡ στάχτη τὴ μνήμη μιᾶς ἑλληνικῆς κοινωνίας καὶ μιᾶς ἐποχῆς, ποὺ ἔκαμαν ἀνεκτίμητη προσφορά.

ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΑΣ ΞΑΝΑΣΤΗΣΟΥΜΕ ΤΟΝ ΣΟΛΩΜΟ

Δὲν ἔχω τίποτα, καμιὰ εἰκόνα νὰ θυμηθῶ ἀπ' τὰ νησιά τοῦ Ἰονίου. Ταξίδεψα ἴσαμε τὴν ἀκρὴ τοῦ κόσμου. Ἐκεῖ ποὺ ἦταν οἱ ρίζες μου, στὴν Κεφαλλονιά ἀπ' ὅπου κάποτες ξεκίνησαν οἱ θαλασσινοί, οἱ ταπεινοί μου οἱ πρόγονοι γιὰ νὰ πᾶνε στὴν Ἀνατολή, ἐκεῖ δὲν ἀξιώθηκα νὰ φτάσω ποτέ. Ὅλο ἔλεγα νὰ τὸ κάμω αὐτὸ τὸ ταξίδι κι' ὅλο τὸ ἔριχνα πίσω. Τώρα ποὺ σείστηκε ἡ γῆς καὶ τὰ συντάραξε τὰ νησιά καὶ οἱ μυθικὲς πολιτείες τους χαθῆκαν, τώρα γιὰ μᾶς ποὺ δὲν τίς εἶδαμε ποτές μπαίνουν ὀριστικά στὴν περιοχὴ ἐκεῖνη ὅπου ὄλα εἶναι ἀνεπανάλγητα: ἡ μαγεία τοῦ κόσμου ποὺ ἔρχεται ὄχι ἀπ' ἔξω, μὲ τὴ γνώση, ἀλλὰ ἀπὸ μέσα, ἀπ' τὴν καρδιά. Τὰ νησιά τοῦ Ἰονίου, ἡποίησή τους, ὁ θρόλος τους, τὰ σπίτια τους, τὰ καμπαναριά τους, οἱ δρόμοι τους, ἡ δόξα τους γίνεται πιά ἀπὸ δῶ καὶ πέρα μιὰ σύνθεση κατὰδική μας, ποὺ τὴ φτιάχνουμε μονάχοι μας, ἔτσι ποὺ λέμε πῶς θὰ ἦταν, γίνεται ἐνέργεια ἐξιδανικευτικὴ ποὺ παρόμοιά της εἶναι μονάχα ἡ Τέχνη.

Τώρα γιὰ μᾶς καὶ γιὰ τὰ παιδιὰ μας τὸ Ἰόνιο θὰ γίνεῖ παραμῦθι. Τίποτα ἀπ' ἔτι δημιουργεῖ ἕνας καιρὸς, τίποτα, σὰν τύχει καὶ χαθεῖ δὲν ξαναγίνεται. Ὑπάρχει θάνατος σὲ ὄλα—δὲν εἶναι προνόμιο τῶν ἀνθρώπων. Τίποτα δὲν εἶναι πιὸ θλιβερό, πιὸ ἀνέκφραστο, πιὸ γυμνό, χωρὶς ψυχὴ, ἀπὸ ἕνα σπίτι, ἀπὸ μιὰ ἐκκλησιά, ποὺ καινούριοι μαστόροι τὴν κάμανε ἀπάνου στ' ἀχνάρια καὶ στὸ ὕφος τοῦ παλιοῦ σπιτιοῦ, τῆς παλιάς ἐκκλησιάς ποὺ εἶχε τὴν ψυχὴ καὶ ποὺ χάθηκε. Εἶδα, μιὰ φορὰ, σὲ χώρα μακρινή, σὲ τοπίο θεῖο, πλάι στίς ὄχθες θρυλικῶς ποταμιοῦ, κάτι μοναστήρια ἰσπανικά. Οἱ ἄνθρωποι τοῦ μακρινοῦ νέου κόσμου θέλοντας νὰ φέρουν στὸν τόπο τους τὴ μνήμη τοῦ παλιοῦ ἰσπανικοῦ καιροῦ πῆγαν κι' ἀγόρασαν τὰ μισοερείπωμένα μοναστήρια, ἐκεῖ ποὺ βρισκόνταν, πήραν μιὰ—μιὰ τίς πέτρες τους, τὰ ἱστορημένα χρωματιστὰ τζάμια τους, τὰ ξύλα, τίς πλάκες τῶν τάφων, ὄλα. Τὰ ταξιδέψαν στὸν Ὠκεανὸ καὶ ὕστερα, βάζοντας τὴ μιὰ πέ-

τρα πάνω στὴν ἄλλη, τὸ ἕνα ξύλο κοντὰ στ' ἄλλο ἀκριβῶς ὅπως ἦταν στὸ ἀρχικὸ κτίριο, τὸ ξαναφῆσαν στὸ νέο τόπο. Ἀποτέλεσμα: Ἐρημιὰ πολλή, ἀπέραντη, τὰ μοναστήρια ἦταν χωρὶς ἐκφραση καμιὰ, ζεστασιὰ καμιὰ, ἡ ψυχὴ εἶχε χαθεῖ.

Ἔτσι θὰ γίνεῖ καὶ γιὰ τὸ Ἰόνιο. Καὶ γι' αὐτὸ τὸ κλαίμε: Χάθηκε. Αὐτὸ ποὺ θὰ γίνεῖ ξανά τώρα θὰ εἶναι ἄλλο. Ἡ ζωὴ θὰ συνεχιστεῖ μὲς σὲ καινούρια σπίτια, σὲ καινούριους δρόμους, σὲ καινούριες ἐκκλησίες. Ἐκεῖνα τὰ ἄλλα θὰ γίνουν διάρκεια, ἀλλὰ εἶπαμε: ὄχι πιά μὲς στὸ χῶρο ἀλλὰ μὲς στὴν καρδιά μας. Καὶ δόξα σοι ὁ Θεὸς—αὐτὴ ἡ διάρκεια θὰ ταυτισθεῖ τώρα μὲ τὴν ἄλλη τοῦ Ἰονίου, μὲ τὴ δόξα τῆςποίησής του. Ὑπακούοντας σ' ἕνα νόμο ἑλληνικὸ ἢ πνευματικὴ δόξα σ' αὐτὸν ἐδῶ τὸν τόπο ὅλο ταξιδεύει: Κάποτε ἡ ἀκμὴ ἦταν στὸ Ἰόνιο, ὕστερα μετακινήθηκε στὴ Ρούμελη, ὕστερα, στίς μέρες μας, κατέβηκε χαμηλότερα στὸ Αἶγαο. Ὁ Σολωμὸς καὶ ὁ Κάλβος καὶ ὁ Σικελιανὸς καὶ ὁ Βαλαωρίτης καὶ ὁ Φώσκολος καὶ ὁ Ξενοπούλος, χοὺς καὶ μνήμη, πᾶνε τώρα πιά ὀριστικά νὰ ταυτισθοῦν μὲ τὸ χῶμα καὶ μὲ τὰ ἐρείπια τὰ πολὺκλαυστα, τοῦ Ἰονίου τους. Ποτέ δὲν ἦταν τόσο ἐφτανησιῶτες ὅσο θὰ εἶναι ἀπὸ δῶ καὶ πέρα. Γιατὶ ὁ παλιὸς καιρὸς τῶν πατρίδων τους ποὺ τίς γκρέμισε προχτὲς ὁ σεισμὸς θὰ ζεῖ πιά, αὐθεντικά, μονάχα στίς σελίδες τους καὶ στοὺς στίχους τους, στὸν ἀγέρα τὸ δικό τους. Ποιὸς εἶπε πῶς ἡποίησις δὲν εἶναι καὶ χρήσιμη;

Ὁ σεισμὸς ἔριξε κάτω τὸ ἄγαλμα τοῦ Σολωμοῦ στὴ Ζάκυνθο. Ἀς τὸ ξαναστήσουμε ἐμεῖς, οἱ Ἕλληνες συγγραφεῖς, δίνοντας ἕνα χέρι στὴ συμφορὰ τοῦ Ἰονίου. Ἡ πολιτεία θὰ φροντίσει γιὰ τὴ δυστυχία τοῦ κόσμου. Ἐμεῖς, ὡς Σύμβολο, ἂς σηκώσουμε τὸν Σολωμό. Εὐθὺς ἀμέσως—ἐκεῖ μὲς στὰ ἐρείπια, μὲς στὰ ἀπανθρακωμένα κορμιά, μὲς στοὺς λυγμοὺς καὶ τὰ δάκρυα, πρῶτο πρῶτο, σὰν ἀνάγκη πρώτη, καθὼς τὸ φῶς καὶ τὸ νερό, ἂς σηκώσουμε τὸ ἄγαλμα. Μποροῦμε νὰ τὸ κάμουμε αὐτὸ μονάχοι μας,

μπορούμε νὰ βρούμε τὸ χρῆμα: νὰ δώσουμε μιὰ βραδυὰ, οἱ Ἕλληνες συγγραφεῖς, στὸ Ἀρχαῖο Ὡδεῖο τοῦ Ἡρώδη τοῦ Ἀττικοῦ, διαβάζοντας στίχους τῶν ποιητῶν τοῦ Ἰονίου, διαβάζοντας μιὰ τραγωδίαν τοῦ Σικελιανοῦ. Νὰ ὀργανώσουμε μιὰ Ἐκθεσὴ τοῦ Βιβλίου, δίνοντας ἐμεῖς τὰ βιβλία μας δωρεὰν νὰ πωληθοῦν γιὰ τὸ ἀγαλμα τοῦ Σολωμοῦ. Νὰ δεῖτε πῶς δὲ θ' ἀρνηθοῦν νὰ μᾶς συντρέξουν οἱ Ἕλληνες καὶ θὰ μαζέψου-

με· τὸ χρῆμα ποὺ χρειάζεται.

Ἔτσι, πρὶν ἀκόμα καλὰ-καλὰ μπεῖ ὁ χεῖμῶνας, πρὶν ἀκόμα στηθοῦν οἱ σκηνὲς καὶ τὰ παραπήγματα τῶν συφοριασμένων ἀδερφῶν μας τοῦ Ἰονίου, ὁ Σολωμὸς δλόρθος ἀνάμεσά τους, θὰ τοὺς δίνει κουράγιο, θυμίζοντάς τους πῶς σ' αὐτὸν ἔδω τὸν τόπο τὸ πένθος καὶ ἡ ποίηση καὶ ἡ ὁμορφιά εἶναι μοῖρα—ἐνότητά μία ποὺ συνθέτει τὸ θαῦμα τῆς ἐλληνικῆς διάρκειας.

ΗΛΙΑΣ ΒΕΝΕΖΗΣ

ΤΟ ΜΠΟΥΓΑΡΙΝΙ

Τοῦ πονεμένου φίλου Δ. Βορίση ἀφιερώνεται.

Τίς μέρες τοῦτες θυμήθηκα μιὰ θειά μου, πεθαμένη πιά, στὴν πατρίδα. Κάθε ποὺ πῆγαινα, τὸ καλοκαίρι, μὲ ὀδηγοῦσε στὸ πίσω μπαλκονάκι τοῦ σπιτιοῦ, νὰ κοιτάξω τὴ θάλασσα. Ἐλάχιστο εἶταν τὸ μπαλκονάκι, ἴσαμε ποὺ νὰ χωρεῖ δυὸ καρέκλες, τὴ μιὰ γιὰ μένα, τὴν ἄλλη γιὰ τὸ δίσκο μὲ τὸ γλυκὸ τοῦ κουταλιοῦ καὶ μὲ τὸ φρέσκο νερό. Καὶ νὰ χωρεῖ καὶ τὴ μπουγαρινιά. Κοίταζα τὴ θάλασσα, τὴ λιμνοθάλασσα, καὶ τὰ πέρα βουνὰ καὶ τὰ ρηχὰ πλεούμενα, μὲ τ' ἀνοιχτὰ πανιά, ποὺ ἀρμένιζαν μέσα στὸν ἥλιο τὸ στεγνὸ τοῦ ἀπόδραδου καὶ ὀσφραϊνόμουν τὰ μπουγαρίνια, αὐτὸν τὸν ἄσπρο ἀστερισμὸ, ποὺ εἶναι γεμάτος μεθυστικὴ εὐωδιά.

— Φιόρα ζακυθιανά, μοῦ ἔλεγε τότες ἡ θειά μου.

Ἡ μπουγαρινιά εἶταν τὸ μεγάλο καμάρι της. Τὴ φρόντιζε, καθὼς φροντίζουν τὴν ἄμωμη κόρη. Κ' ἐγὼ συλλογιόμουν πῶς λόγος δὲ δίνεται αὐτὴ τὴν εὐωδιά νὰ τὴν πεῖ. Πρέπει νὰ σμίξεις σ' ἓνα μαγικὸ ἀποσταγμα τὸ γιασεμί, τὴ γαρδένια καὶ τὸ διατσέντο καὶ πάλι νὰ μὴ μπορέσεις νὰ φτιάσεις τὸ μπουγαρίνι. Γιατί τοῦ χρειάζεται καὶ κάτι ἄλλο ποὺ δὲν ἀνήκει στὸν κόσμον τοῦτο: αὐτὸ τὸ αἰθέριο, τὸ ἀπερίγραπτο, τὸ μεθυστικὸ — τὸ στοιχεῖο, ποὺ εἶταν — δὲν εἶναι, ἀλίμονο, πιά — ἡ Ζάκυνθος.

Κ' ἦρθε μιὰ νύχτα, μὲ γεμάτο φεγγάρι,

ποὺ ὀσφράνθηκα τὴν ἀνθισμένη μπουγαρινιά, στὸ ἀσημένιο καντούνι, σιμὰ στὴν Παναγιά τῶν Ἀγγέλων, στὸ νησί, ποὺ ἀνάμεσα στ' ἄλλα νησιά θρηνοῦμε σήμερα. Ἀχ! δὲ θὰ μπορούσα ποτὲ νὰ τὸ πῶ, μὲ πόση θλίψη πασκίζω τώρα νὰ τὴν ἀναθυμῶ ἐκείνη τὴν εὐωδιά, ποὺ κατέχει τὴ δύναμη νὰ μπαίνει δλόσια στὴν ψυχὴ καὶ νὰ γίνεται σταλαγμὸς εὐτυχίας. Εἶναι μιὰ χαρὰ ἀνεκλάλητη, τὸ ἀπίστευτο θαῦμα — καθὼς εἶναι ὅλα τ' ἅπλα καὶ τὰ μεγάλα τούτης τῆς γῆς: ὁ πρῶτος ἔρωτας, τὸ λυρικό τραγούδι, ὁ ἀποκαλυπτικὸς στοχασμὸς.

Καὶ πέφτω καὶ θερμοπαρκαλῶ τὴν Κυρία τῶν Ἀγγέλων, τὴν Παναγιά, νὰ μὴν ἐπιτρέψει νὰ μαραθοῦν στὴ Ζάκυνθο οἱ ἀνθισμένες μπουγαρινιές! Καὶ νάρθει πάλι νὰ σταθεῖ γλυκὸ τὸ φεγγάρι ἐκεῖ σιμὰ, στὸ νυχτωμένο καντούνι, παρηγορητικό, ἀπάνου στὸν δόλωτο ὕπνο τῆς νέας κόρης, ἀπάνου στὸν τριανταφυλλένιο ὕπνο τοῦ μικροῦ παιδιοῦ. Καὶ πέφτω καὶ θερμοπαρκαλῶ τὴν Κυρία τῶν Ἀγγέλων, τὴν Παναγιά, νὰ βρέξει στὴ θάλασσα μπουγαρίνια, ν' ἀνθοβολήσει τὸ Ἰόνιο κύμα, ν' ἀνθοβολήσουν ξανὰ κ' οἱ σπαραγμένες στεριές καὶ ἀπὸ τίς σκοτεινὲς μοναξιὲς τοῦ θανάτου καὶ ἀπὸ τὸ χαλασμὸ τοῦ δαίμονα, ποὺ ἦρθε νὰ σκοτώσει τὴν ἀνυπεράσπιστη ποίηση, ν' ἀναθάλει ἡ παλιὰ λυρική ἀγάπη, αὐτὸ τὸ ἔλαχιστο, τὸ φτωχό, τὸ γλυκύτατο, ποὺ εἶταν ἡ Ζάκυνθος!

Ι. Μ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ

Η ΙΘΑΚΗ, ΑΙΩΝΙΟ ΣΥΜΒΟΛΟ

Χρόνια και χρόνια όνειρευόμουν ν' αντι-
κρύσω έστω κι' ένα από τὰ έπτά νησιά του
Ίονιου. Μου φαινόταν πώς θά εύρισκα σ'
αυτά κάτι άλλο, κάτι δλότελα διαφορετικό
από τὰ νησιά του Αιγαίου, πού κι' αυτά
δέν είναι καθόλου έμοια μεταξύ τους μά χω-
ρίζονται σέ πολλές κατηγορίες, όμοιαξίες,
ανάλογες με τή θέση τους, τήν ιστορία τους,
τή φυσική τους ιδιοσύσταση. Όστόσο, ή τύ-
χη δέ με βοήθουσε ν' αποφασίσω και νά
πραγματοποιήσω τή γνωριμιά τους. Ίσως
νά βοηθούσε και κάποιος άλλος λόγος ακό-
μη: τὰ έπτά νησιά, τὰ ζούσαμε και τὰ
γνωρίζαμε από τόν πολιτισμό τους. Ήταν
σά γνωστά μας, πολύ πιό γνωστά μας από
μέρη και νησιά πού τὰ είχαμε ιδεί στήν
πραγματικότητα. Μας τὰ ζωγράφιζε ή φαν-
τασία μέσα από τὰ έργα εκείνων πού τὰ
ύμνησαν και τὰ ξαναπαράστησαν. Τὰ βλέ-
παμε και τὰ δραματιζόμαστε σέ βάθη χρυ-
σών πνευματικών οριζόντων, γεμάτων από
μορφές, όνόματα, αγάλματα και σύμβολα
μεγάλων δημιουργών. Τά σεβόμαστε σάν
κάτι τό πιό πολύτιμο, τό πιό λεπτό, τό πιό
αίθριο άπ' αυτό πού λέμε «παληά Έλλά-
δα». Ό φόβος πού είχε ό Σολωμός για τήν
Έλλάδα, αυτός ό φόβος πού δέν τόν άφησε
ποτέ νά πεταχτεί από τή Ζάκυνθο στήν
αίματωμένη στεργά πού του έγνεφε από ά-
πέναντι, ό φόβος πού τόν έκαμε νά γράψει
τόν περίφημο στίχο «τί χάρη έχουν τὰ μά-
τια, τὰ μάτια τούτα νά σέ ιδούν μέσ' τό
πανάερμο δάσος», είχε γίνει για πολλούς
από μας, δέος πρὸς τὰ έπτάνησα. «Τὰ έ-
πτάνησα, είναι ένα κομμάτι Ευρώπης, δέ
μοιάζουν με τίποτε σ' έμάς εδώ», έτσι λέ-
γαμε. Κι' ένα ταξίδι πρὸς αυτά, τό λογα-
ριάζαμε κάπως διαφορετικά από ένα όποιο-
δήποτε ταξίδι στο έσωτερικό τής χώρας
μας. Μας έφτανε ή ποίηση και ή σοφία τής
Ίονιου Σχολής, άρκοιις ό Σολωμός και μό-
νο, για νά φαντάζόμαστε τό Ίόνιο όχι σά
μιάν έκταση από γαλάζια νερά, μά σά μιάν
θάλασσα από πνεύμα κι' από ποίηση. Κι' εί-
ναι γνωστό, πώς τὰ ιδανικά του είδους αυ-
του, καμμιά φορά φοδάται κανείς νά τὰ

πλησιάσει. Αποφεύγει νά τ' άγγίξει. Οι
Θωμάδες, δέν είναι άνθρωποι ευτυχισμένοι.

Τώρα πού χτύπησε ή συμφορά τό Ίό-
νιο, ό πόνος πού νοιώσαμε, πόνος βαθύς, ό-
ξύς, παρατεταμένος, δέν είχε μόνο άφορμή
τή συμπόνια πρὸς τόν άνθρωπο, πρὸς τόν
άδελφό, πρὸς τόν όμόγλωσσο και τόν όμοε-
θνή—πρὸς τὰ άστεγα και τρομαγμένα και
θανатоχτυπημένα πλήθη τής άπροσδόκη-
της δυστυχίας. Βέβαια, πρωτοπήδησε από
κει μέσα, μά πέρασε κι' από άλλα κέντρα
και σφαίρες συναισθημάτων ως ότου φτά-
σει στήν υπέρτατη δξότητα και στή σημε-
ρινή διάρκειά του. Κι' αυτά τὰ κέντρα, εί-
ναι εκείνα τής αισθητικής συμπάθειας, εί-
ναι τὰ κέντρα τὰ πνευματικά. Ας μήν εί-
χαμε ιδεί ποτέ τή Ζάκυνθο. Ήραμε πώς
υπάρχει έτσι όπως τή ζούσαμε πνευματικά
—κι' είμαστε ευτυχισμένοι. Έμοιαζε με κε-
φάλαιο πολύτιμο, κάπου βαθειά καταχω-
νιασμένο, πού δέν τό είχαμε άγγίξει ακό-
μα. Περιμέναμε νάρθει ή ώρα πού θά τό
χρησιμοποιούσαμε. Μιά τέτοια ώρα, άλλοί-
μονο, δέ θά σημάνει πιά για όσους δέ γνώ-
ρισαν τό νησί του Σολωμού και του Κάλ-
δου, του Φώσκολου και του Ξενόπουλου.
Πέθανε ή Ζάκυνθος πριν προλάβει νά γίνει
σύμβολο. Ήταν τόσο πολύ «πράγμα» ή
Ζάκυνθος, πού ζούσε χωρίς τήν ανάγκη τής
έπεκτάσεως στή σφαίρα τής άλληγορίας.

Αντίθετα, τής Ιθάκης τό μέγα και παγ-
κόσμιο γόητρο, δέν ήταν τόσο ή ίδια, μά ό
κόσμος των Όμηρικων μορφών και των
αιώνιων συμβόλων πού είναι ταυτισμένος
από χιλιάδες χρόνια τώρα με τή φτωχή
της, βουνήσια και ψηλόκορμη γή. Μέσα
στή συνείδηση και τήν ψυχή κάθε ανθρώ-
που πού μπορεί νά όνειροπλέκει, ή Ιθάκη
ήταν μιάν ιδέα, ή ιδέα τής ευτυχισμένης έπι-
στροφής στήν πρώτη κι' άκατάλυτη γωνιά μας
—ή ιδέα και τό σύμβολο τής πατρίδας όχι με
τή σημερινή περίπλοκη κάπως σημασία, τήν
έθνική, τήν κρατική, τήν ιδεολογική (άρα
και τήν κάπως άφρηρημένη) αλλά πιό πολύ
με τό αίσθημα και τό ένστικτο. Πατρίδα,
δηλαδή μήτρα τής γής πού σ' αυτήν πρω-

τοσταθήκαμε κι' εἶδαμε ὁλόγυρά μας γιὰ πρώτη φορά τὸ πρόσωπο τῆς ζωῆς — ἐκεῖ ποὺ πρωτοεἶδαμε τὰ πάντα. Εἶναι ἡ πατρίδα, στὴν πιδ ἀνθρώπινη, στὴν πιδ κοινωνική καὶ μαζὺ στὴν πιδ ὑπερκοινωνική ἐκδοχή τοῦ ὅρου. Ξαναγυρίζοντας στὴν πατρίδα μας, ἐπιστρέφουμε στὸν πρῶτο μας ἑαυτό, ἀκυρώνουμε τίς μάταιες περιπέτειες μέσα στὸν ἀπέραντο κόσμον τῶν ἀναζητήσεων τοῦ Ὀδυσσεά, κινούμεθα πρὸς τὴν εὐτυχία ἀπ' ὅπου κάποτε ξεκινήσαμε νομίζοντας πὼς ὑπάρχει ἄλλο. Ἡ ἐπιστροφή στὴν Ἰθάκη, εἶναι μιὰ μετάνοια καὶ μιὰ ἀναγνώριση — ἄρα μιὰ παντοτεινὴ ἀνάγκη τοῦ ἀνθρώπου. Γι' αὐτό, εἶναι αἰώνιο τὸ σύμβολο τοῦ Ὀδυσσεά — καὶ πιδ αἰώνια ἀκόμα ἡ Ἰθάκη. Κι' εἶναι παράξενο, πὼς αὐτὴ ἡ ἐπιστροφή, δὲ γίνεται γιὰ νὰ βροῦμε μιὰ γωνιά καλύτερη ἀπὸ κεῖνες ποὺ γνωρίσαμε ταξιδεύοντας. Γίνεται ἀκριβῶς μὲ τὴν περίφρονήσιν τοῦ καλύτερου. Γίνεται γιὰ τὴν ψυχὴ μας καὶ ὄχι γιὰ τὸ χουζοῦρι μας. Ἀγαπάμε τὴ μαύρη πέτρα καὶ τὸ ξερὸ χορτάρι τῆς Ἰθάκης — ἂν ἡ Ἰθάκη μᾶς γέννησε κι' ἂν ξέρουμε νὰ νοιώθουμε σὰν Ἰθάκη τὴν πατρίδα μας. Κι' ὅσο πιδ φτωχή, πιδ ξερὴ, πιδ μαύρη, πιδ ἀστολίστη καὶ πιδ ταπεινὴ εἶναι ἡ Ἰθάκη, τόσο ἀνεδαίνει πιδ ψηλὰ ἡ ἀξία τῆς σὰ σύμβολο. Μπορεῖ νά'ναι κανεὶς βέβαιος πὼς οἱ σημερινοὶ δυστυχισμένοι κάτοικοι τοῦ νησιοῦ, ποτὲ δὲ θ' ἀγάπησαν περισσότερο τὴ γῆ τους ὅσο τώρα ποὺ τὴ βλέπουν ρημαγμένη ἀπὸ τὴ συμφορὰ. Ὅσο τώρα, ποὺ ἡ καταστροφὴ θὰ τὴν ἔδειχνε σὰν κάτι τὸ ξένο ἀκόμα καὶ στὰ μάτια τοῦ Ὀδυσσεά. Ἀνθελήσουμε νὰ κοιτάξουμε τὴν Ἰθάκην ἀπὸ τὴν πλευρὰ ποὺ τὴν ἀντίκρουσε ὁ Καθάφης, δηλαδὴ αἰσθησιακά, εἶναι καλύτερα νὰ μείνουμε στὸ νησί τῆς Κίρκης. Μὰ κι αὐτὸς ἀκόμα ὁ αἰσθησιακοκρατούμενος Καθάφης, δὲν τόλμησε νὰ μᾶς ὑποδείξει κάτι τέτοιο. Ἀντίθετα μέσα στὸ τραγικὸ πλῆμα του, βρῆκε τρόπο νὰ ψιθυρίσει «πάντα στὸ νοῦ σου νά'χεις τὴν Ἰθάκην»...

Αὐτὲς τίς στιγμὲς ποὺ τριγυρίζουμε ὅλοι νοερά στὸ Ἴόνιο, μαζὶ μὲ τὴ Ζάκυνθο τὴν «δολόανθη» καὶ τὴν «Κεφαλλονιά τὴ δουλεύτρα», στὸ νοῦ μας ἔχουμε καὶ τὴν πέτρα τῆς Ἰθάκης. Ὁ σεισμός τῆς ἔρριξε τὰ σπίτια ὅπως καὶ στ' ἄλλα νησιά, βύθισε στὴ δυστυχία καὶ τὴ φτώ-

χια τοὺς ἀγαθοὺς ἀνθρώπους τῆς, μὰ δὲ μπόρεσε νὰ τὴν ἀγγίξει σ' ὅ,τι οὐσιαστικώτερο ἔχει: στὸ σύμβολό τῆς. Ἀντίθετα, αὐτὸ τὸ σύμβολο τὸ δυνάμωσε, τὸ ἀνανέωσε, τὸ ἔκαμε ἀκόμα πιδ ἐνεργητικό. Εἶναι ἓνα πρόνομο τραγικὸ ἀλλὰ μεγαλειώδες, ἓνα πρόνομο ποὺ τῆς τὸ ἔδωσε ἡ ποίηση μὲ τὸν Ὅμηρον καὶ τὸν Ὀδυσσεά. Καὶ μέσα ἀπὸ τὸν Ὅμηρον καὶ τὸν Ὀδυσσεά, τῆς τὸ ἔδωσε ἡ Ἰδία ἡ Ἑλλάδα — δηλαδὴ τὸ πνεῦμα τῆς λιτότητος, τὸ πνεῦμα τοῦ πνεύματος. Γιατὶ στὴν Ἑλλάδα διαμορφώθηκε ἡ πιδ εὐγενική ἰδέα τῆς πατρίδας, ἡ πιδ γλυκειά, ἡ πιδ φωτεινὴ τῆς ἔννοια. Μέσα στὸν κύκλο τῆς φτωχῆς, γυμνῆς, πέτρινης Ἑλλάδας, ἡ πέτρα τῆς Ἰθάκης εἶναι ἡ διαμαντένια κόγχη ποὺ ἀστράφτει τὸ ἀκατάλυτο σύμβολο τῆς Ἀγάπης πρὸς τὴ γῆ ποὺ μᾶς γέννησε. Πὼς νὰ μὴν «ἔχουμε μέσα στὸ νοῦ μας τὴν Ἰθάκην»;

Ἰσως νὰ παρατηρήσει κανεὶς πὼς ὅλα ὅσα εἶπαμε εἶναι κάπως γενικά καὶ ἀφηρημένα. Μπορεῖ. Μὰ δὲ θὰ τὰ συλλογίζομαστε, ἂν δὲν εἶχαμε μιὰ προσωρινὴ ἀφορμὴ ἀπὸ τὴν Ἰθάκην.

Τὸ περυσινὸ καλοκαῖρι, γύριζα στὴν πατρίδα, ἀπὸ ἓνα μικρὸ, τρίμηνο ταξίδι στὴν Εὐρώπη. Ἦταν ἡ πρώτη φορά ποὺ ἀντίκρουζα τὸ πνεῦμα καὶ τὸ σῶμα τῆς Δύσης. Πρὸς τὸ τέλος τοῦ ταξιδιοῦ, αἰσθανόμουν θαμπωμένος ἀλλὰ καὶ κουρασμένος ἀπὸ τόσα πράγματα πρωτοῖδωτα καὶ ἀνάκατα στοιδαγμένα μέσα μου. Μὰ τὴν κούραση μου τὴν ἀλάφρωνε ἡ κίνησις τῆς ἐπιστροφῆς στὴν πατρίδα. Κάθε βῆμα πρὸς τὰ ἑδῶ ἦταν κι' ἓνας στεναγμός ἀνακούφισης. Τὸ λιμανάκι τοῦ Πρίντεζι μὲ χαροποίησε σὰ γωνιά Ἑλληνική. Πρῶι, πρῶι βγῆκα στὸ κατάστρωμα ν' ἀντικρύσω τὰ βουνὰ τῆς Ἡπείρου καὶ τὴ σιλουέττα τῆς Κέρκυρας ποὺ θὰ τὴν ἔβλεπα γιὰ πρώτη φορά — κι' αὐτὸ πρόσθετε καινούριες νότες στὴ συγκίνησή μου καὶ στὴν ἀνυπομονησία τῆς νοσταλγίας μου. Οἱ βαθυπράσινες πλαγιὲς τοῦ ἑξαισίου νησιοῦ μοῦ πρωτομίλησαν ἀπὸ μακριὰ γιὰ τὴ φημισμένη καὶ τραγουδημένη ὁμορφιά του, μὰ τὴν συγκίνησις ποὺ καρτεροῦσα ξαναβλέποντας τὸν τόπον μου ὕστερ' ἀπὸ τὴν ξενητιά, δὲν τὴν ἔνιωσα ἐκεῖ. Τὴ δοκίμασα λίγες ὥρες ἀργότερα, καθὼς τὸ καράδι μας ἔμπαινε στὸ βαθύκολπο λιμάνι

τῆς Ἰθάκης. Ἦταν ἡ τόσο γνώριμη συγκίνηση πού μᾶς δίνει τὸ κλασικό, τὸ ἀρχέτυπο, τὸ βαθύτερα ἐλληνικό τοπίο: ἡ γυμνή, ξανθή, ψηλόκορμη γῆ μὲ τὶς λεβέντικες γραμμές, τὰ κοντὰ σκίνα, τὶς ἀρηῆς ἐλῆες, τ' ἄσπρα ἐκκλησάκια καὶ τὰ κυπαρίσσια πού ραβδώνουν κάπου-κάπου τὴ γύμνια τοῦ τοπίου. Μιὰ ζεστή μυρωδιά ἀπὸ γυμνὴ καλοκαιρινή γῆ, ἀπὸ καμμένη πέτρα, μᾶς χτύπησε κατάστηθα. Ἦταν ἡ συναρπαστικὴ μυρωδιά τῆς Ἑλλάδας, ἡ μυρωδιά τοῦ ξε-

ρόνησου πού δέχεται τὸν ξενητεμένο. Ἡ μυρωδιά πού ξεσηκώνει ἐνθουσιασμό στὴν ψυχὴ καὶ φέρνει δάκρυα στὰ μάτια...

Στὴν ὥρα τῆς ὑπέρτατης δυστυχίας τους, ἃς ἐπιστρέφει κανεὶς στοὺς ἀνθρώπους καὶ αὐτοὺς τόπους, τουλάχιστον ὅ,τι τοὺς χρωστά. Μαζὺ μὲ τὰ δάκρυα τοῦ πένθους γιὰ ὅσα ἔχασε ἡ Ἰθάκη, ἃς σμίξουν καὶ τὰ δάκρυα ἐκείνης τῆς ἀλησμόνητης συγκίνησης, πέρσι, πού μπροστὰ στὸ ἀπέριττο Βαθὺ μοῦ ξανάφερε μονομιᾶς ὁλόκληρὴ τὴν Ἑλλάδα...

ΑΝΤΡΕΑΣ ΚΑΡΑΝΤΩΝΗΣ

Τὸ σπίτι τοῦ Σολωμοῦ

IN MEMORIAM

Ἐρείπια καὶ στάχτη ἀπλώνονται τώρα ἐπάνω ἀπὸ τὴν πολυτραγουδημένη Ζάκυνθο. Τρισημίσι χιλιάδες χρόνια καθαρὴ ἑλληνικὴ ζωὴ ἔσθυσε σὲ μιὰ μέρα ἐκεῖ, ἀπ' ὅλο τὸ νησί καὶ ἀπὸ τὴν ὠραία πόλη.

Ἀπὸ τὰ χρόνια τοῦ τρωικοῦ πολέμου σ' ὅλο τὸ πέρασμα τῶν αἰώνων ἡ Ζάκυνθος σύνδεσε τὴν τύχη της μὲ τὴ λοιπὴν Ἑλλάδα. Πελοποννησιακὸς Πόλεμος, Μακεδονικὴ ἐποχὴ, Ρωμαῖοι, Βυζαντινοί, Παλατινοὶ κόμητες, Δὲ Τόκκοι, Βενετσιάνοι γιὰ τριακόσια χρόνια κ' ὕστερα Γάλλοι, Ἀγγλοὶ καὶ τέλος Ἑλλάδα ἐλεύθερη. Ἐπάνω στὸ γλαυκὸ κύμα τοῦ Ἰόνιου καὶ κάτω ἀπὸ τὸν πύργον οὐρανὸ τῆς Ἑλλάδας ἡ Ζάκυνθος ἀπλωνόταν κάτω ἀπὸ τὸ Βενετσιάνικο κάστρο καὶ τοὺς λόφους τοῦ Ξηγταβελόνη καὶ τοῦ Ἀκρωτηριοῦ. Μακριὰ λουρίδα πρόβαλλε τὴν κάτασπρην εἰκόνα της στολισμένη μὲ τὰ μεγάλα ὠραία σπίτια τῆς παραλίας, τὰ ψηλά καμπαναριά, τὸ νέο μεγάλο ναὸ τ' Ἀγίου της, κ' ἔσθυνε ἀριστερά, στὶς χλωροπράσινες ἐξοχὲς καὶ στὶς σμαραγδένιες παραλίες στὰ πόδια τοῦ ἡμεροῦ Σκοποῦ.

Στὸ ἑλληνικὸ μωσαϊκόν, ἡ Ζάκυνθος ἦταν ἐξαιρετικὸ πετράδι, πού ἐρχόταν ἀκέρια ἀπὸ τὰ βάθη τοῦ 12ου αἰώνα. Ὅταν ὁ δυτικὸς τυχοδιωκτικὸς χεῖμαρος κύλησε πρὸς τὴν Ἀνατολή, ἡ βάρβαρη τουρκικὴ παρένθεση ἦταν συντομότερη ἐκεῖ παρ' ἄλλου. Ὁ στρατὸς τοῦ Μωάμεθ τοῦ Β' ἐπάτησε τὸ νησί, λεηλάτησε, ἔσφαξε μὰ δὲν ἔμεινε πολὺ. Ἡ Σαρακηνά, καὶ τὸ Σαρακηνάδο, μία τοποθεσία καὶ ἓνα χωριό, εἶναι τὰ μοναδικὰ τοπωνύμια πού ἄφησε πίσω του ὁ περαστικὸς τυφώνας. Ἀπὸ τῆ μεσαιωνικῆ ὑπαρξῆς της ἡ Ζάκυνθος ἔσωσε πολλὰ σημεῖα κ' αὐτὰ τῆς ἔδιναν τὴν ἰδιαίτερη φυσιογνωμία. Οἱ στενοὶ κ' ἀκανόνιστοι δρόμοι, τὰ καυτοῦνια μὲ τὰ παλαιὰ σπίτια, μὲ τὶς κολόνες καὶ τὶς καμάρες, μὲ τὶς ὠραῖες νέες πλατεῖες καὶ τὰ παλιὰ πλατώματα πού στὴ μέση πάντα μιὰ βρύση φλυαροῦσε νύχτα μέρα καὶ διηγόταν κάποια ἱστορία. Κ' ἔπειτα οἱ ναοί, τὸ πλῆθος, μὲ τοὺς ψηλοὺς γίγαντες ἢ τὰ μικρὰ καμπα-

ναριά. Ἐβδομήντα, σχεδόν, ἐκκλησίαι, μικρὲς καὶ μεγάλες εἶχε ἡ πόλη, ὅλες ρυθμοῦ βασιλικῆς, ἀπλὲς στὴν ἐξωτερικὴ τους ἀρχιτεκτονικὴ, ἀλλὰ πάμφωτα θρησκευτικὰ μνημεῖα καὶ ὠδεῖα, πού τὶς εἶχαν στολίσει Ζακυνθinoί, Κρητικοὶ καὶ Ἠπειρώτες τεχνίτες, παρουσιάζοντας μὲ τὰ χρώματά τους, τὰ σχέδιά τους, τὴ νέα μεταβυζαντινὴ ἐργασία τοῦ χρώματος καὶ τοῦ γλυπτοῦ. Ἀπὸ τὸν 16ο ὡς τὸ 18ο αἰώνα οἱ μεγάλοι ζωγράφοι, ὁ Τζάνες Πουνιαλῆς, οἱ Δοξαράδες, οἱ Μόσχοι, ὁ Πλακωτός, ὁ Κουτούζης, ὁ Καντουνῆς καὶ τόσοι ἄλλοι διαίωνισαν σ' αὐτὲς τὰ θαύματα τῆς τέχνης των. Καὶ οἱ Καλαρρυτιῶτες Διαμάντης Μπάφας, Τσιμούρης, Βαρσάμης, Μπλουτσος, ἀρχιχρυσικοὶ τοῦ Ἀλῆ τῶν Γιαννίνων, ἦταν οἱ ξακουστοὶ καλλιτέχνες τοῦ κοπιδιοῦ στὴ θαυμαστὴ λάρνακα τοῦ Ἀγίου ὁ πρῶτος, στ' ἀργυρὰ βαρεῖα «σκεπάσματα» τῶν Εὐαγγελίων, στὰ μανουάλια, στ' ἀργυρὰ καντήλια καὶ τὰ θυμιατήρια οἱ ἄλλοι, καὶ μαζί μ' αὐτοὺς ὁ Κρητικὸς Μανιὸς Μαγκανάρης στὸ καταπληκτικὸ ξυλόγλυπτο τέμπλο τῆς Φανερωμένης, τοῦ ἀληθινοῦ αὐτοῦ Μουσείου τῆς ἐκκλησιαστικῆς τέχνης. Κ' ἔπειτα στὰ μεγάλα ἀρχοντικὰ οἱ ἰδιωτικὲς συλλογὲς ἀγιογραφίας καὶ ζωγραφικῆς τοῦ πορτραίτου ἢ τοῦ τοπίου συμπλήρωναν στὴ Ζάκυνθο τὴν μεγάλη Πινακοθήκη τῆς νέας Χριστιανικῆς Ἑλλάδας.

Παράλληλη σ' αὐτὴ τὴν καλλιτεχνικὴ ἐκδήλωση ἦταν ἡ κοινωνικὴ καὶ πνευματικὴ ἀνθήση τοῦ νησιοῦ. Ὅσοι πρόφτασαν νὰ γνωρίσουν τὴ Ζάκυνθο δὲν μποροῦν παρὰ νὰ εἶναι κυριευμένοι ἀπὸ μιὰ γοητεία πού δὲ θὰ σβύσει ἀπὸ τὴ μνήμη τους ποτέ. Πολιτισμὸς κ' εὐγένεια χαρακτήριζε τὴν κοινωνία ὅλου τοῦ νησιοῦ, καὶ τὸν πρῶτο τόνο ἔδιναν οἱ ἀρχοντικὲς οἰκογένειες μὲ τὰ μεγάλα ὀνόματα, τὶς ἱστορικὲς παραδόσεις καὶ τὸν πλοῦτο τους πού τὸν χρησιμοποιοῦσαν ὄχι μονάχα γιὰ τὸν ἑαυτὸ τους ἀλλὰ γιὰ κάθε κοινωνικὴ κ' ἐθνικὴ ἀνάγκη. Φτωχοκομεῖα, Γηροκομεῖα, Ἐνεχυροδανειστήρια εἶχαν ἰδρυθῇ ἀπὸ κληροδοτήματα εὐγε-

νων: Ρώμηδες, Δούντζηδες, Βούλτσοι, Μελισσηνοί, Μακρήδες, Δαμίρηδες, Κομούτοι, Μερκάτηδες, Μεσσαλάδες, Σιγούροι, Μαρτινέγγοι, κ. ἄ., κόντηδες τοῦ «Δίμπροντ' Όρο» μετὰ τὰ ὠραῖα οἰκόσημα ποῦ στόλιζαν τὰ ὑπέρθυρα τῶν ἀρχοντικῶν τους στὴν πόλη, ἔδωκαν στὸ πέρασμα τῶν αἰώνων τὴ στρατιωτικὴ τους βοήθεια στὴ Γαληνότατη Δημοκρατία τοῦ Ἀδρία, καὶ πῆραν ἀπ' αὐτὴ τιμὲς καὶ πλοῦτη γιὰ νὰ τὰ προσφέρουν κατόπιν ἄφθονα στὴν ἑλληνικὴ πατρίδα ὅταν σηκώθηκε γιὰ τὴν ἐλευθερίᾳ της. Τὸ μεγάλο ταμεῖο τοῦ Ἀγώνα, ἡ κολυμβήθρα τῶν Φιλικῶν καὶ τὸ πρῶτο καταφύγιο γιὰ τὴν προσφυγίᾳ τοῦ Μεσολογίου καὶ τῆς νοτιοδυτικῆς Ἑλλάδας ἦταν ἡ Ζάκυνθος τὸ 21 καὶ πρὶν.

Ἐνα Χριστιανικὸ Μουσεῖο ποῦ ἦταν γεμάτο ἀπὸ τίς εἰκόνες τῶν καλλιτεχνῶν ποῦ ἀναφέραμε καὶ ἕνα Ἀρχιεπισκοπικεῖο, γιὰ νὰ φυλάγονται καὶ νὰ διατηροῦνται οἱ τίτλοι ἰδιοκτησίας, τὰ γενεαλογικὰ δένδρα καὶ τ' ἄλλα ἔγγραφα ποῦ ἀποτελοῦσαν τοὺς ἱστορικοὺς σταθμοὺς τῆς πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς ἐξέλιξης τοῦ νησιοῦ, ἀποτελοῦσαν τοὺς ἀδιάφυστους μάρτυρες πολιτισμοῦ τετρακοσίων χρόνων.

Στὰ τέλη τοῦ 19ου αἰῶνα ἡ οἰκονομικὴ εὐρωστία ἔφτασε στὸ κορύφωμά της μετὰ τὸ ἀκμαῖο ἐμπόριο τοῦ νησιοῦ: Τὰ ζακυθινὰ προϊόντα, ἡ σταφίδα, τὸ λάδι, τὰ κρασιά ἦταν ὀνομαστά καὶ περιζήτητα· τὰ ἐργαστᾶσια δούλευαν καὶ κάπνιζαν ἀκατάπαυστα, τὰ ἐμπορικὰ σπίτια τῶν Δαμίρηδων, τῶν Φιλιώτηδων, τῶν Μερκάτηδων, τοῦ Κρώβ, τοῦ Μπαγαδάτοπουλου, τῶν Κατεδάτηδων ἔκαναν τίς χρυσὲς δουλειές τους, τὰ σαπούνια ἔβγαζαν τὸ περιζήτητο Ζακυθινὸ σαποῦνι καὶ γέμιζαν μ' αὐτὸ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸ λιμάνι γέμιζε ἀπὸ βαπόρια καὶ καράδια, μικρὰ ἢ μεγάλα, ἑλληνικὰ καὶ ξένα ποῦ ξεφόρτωναν κάθε εἶδος στὸ διαμετακομιστικὸ αὐτὸ σταθμὸ, γιὰ τὴν ἀπέναντι Πελοπόννησο. Οἱ τραγουδημένοι ἀργαλεῖοι τῶν φτωχῶν σπιτιῶν στίς συνοικίες δούλευαν νύχτα μέρα φαίνοντας τοὺς στέρεους «μανδράδες», τὰ κρουστά «δίμιτα», τίς ἀγανὲς «μπόλιες» καὶ τὰ παρδαλὰ «μπούρδια». Ἡ κεντρικὴ παραλία, ἡ φημισμένη «Στράτα Μαρίνα» ἦταν γεμάτη ἀπὸ τὸν ἐργαζόμενον κόσμον καὶ τὸ τέλος τοῦ κα-

λοκαιριοῦ ἀπὸ τίς στοῖδες τῆς ζακυθινῆς σταφίδας ποῦ θὰ φορτωνόταν στὰ ἐγγλέζικα φορτηγά, τὰ δεμένα στὴ σειρά κάτω στὸ μῦλο. Κι' ἔταν τὰ περιμάρβλια ξεκινούσαν σηματοστόλιστα γιὰ τὰ μεγάλα ἐμπορικὰ λιμάνια τῆς Ἀγγλίας, εἰ ρουκέτες τους, ποῦσκαζαν μεσοῦράνα καὶ χαιρετούσαν τὴ Ζάκυνθο, ἀνταποδίνονταν σὲ δυὸ καὶ τρεῖς ἀντίταλους ἀπὸ τοὺς γύρω λόφους.

Ἐνα διπλὸ ἰταλικὸ μελόδραμα, ἀπὸ τὰ καλύτερα ποῦ κατέδαιναν στὴν Ἀνατολή, φιλοξενοῦσε κάθε χειμῶνα ἡ Ζάκυνθος στὸ μεγαλόπρεπο θέατρό της, τὸ χτισμένο σὲ σχέδιο τοῦ Γάλλου Boulanger, τοῦ ἀρχιτέκτονα τῆς παλιᾶς Ἑλληνικῆς Βουλῆς, καὶ δυὸ λαμπρὲς φιλαρμονικὲς συντηροῦσε, Στίς δυὸ μεγάλες Δέσχες — «Ζάκυνθος» καὶ «Ἀδελφότητα» μετὰ τίς εὐρύχωρες αἰθουσες καὶ τὰ πλούσια ἀναγνωστήρια, μετὰ τίς ἑλληνικὲς κ' εὐρωπαϊκὲς ἐφημερίδες καὶ περιοδικὰ, καὶ ὅπου τίς ἀποκρηγὲς δέκα πέντε μέρες χόρευεν ἡ ζακυθινὴ κοινωνία μετὰ τίς λαμπρότερες ὀρχήστρες — συγκεντρώνονταν τὰ βράδια σὲ κύκλους, σὰν σ' ἀκαδημαϊκὲς τάξεις οἱ Ζακυθινοὶ ἐπιστήμονες, οἱ λόγιοι, οἱ ἔμποροι καὶ συζητοῦσαν τὰ θέματα τῆς ἡμέρας ποῦ χωριστὰ τοὺς ἀπασχολοῦσαν. Μιὰ ἀτμόσφαιρα μὲρψωσης, πολιτισμοῦ καὶ σεβασμοῦ ἀνάμεσα στίς κοινωνικὲς τάξεις ἔπνεε τριγύρω καὶ παντοῦ.

Κι' ἐρχόταν ἔπειτα ἡ πνευματικὴ Ζάκυνθος. Οἱ ἐπιστήμονες, οἱ λόγιοι, οἱ ποιητές, καὶ γιὰ νὰ μὴ γυρίζωμε πολὺ πίσω καὶ γιὰ νὰ μαστε πιδ προσιτοὶ στοὺς νεώτερους ἀνεβαίνοντας μόνο στὸν 18ο αἰῶνα μετὰ τοὺς ποιητὲς μόνο, τὸ Νικ. Κουτούζη, τὸ Δανελάκη, τὸν Ἀντ. Μαρτελάο, τὸ Δ. Γουζέλη, τὸν ποιητὴ τοῦ περίφημου «Χάση», τὸν Κάλδο, τὸ Σολωμό, τὸ Φώσκολο, — τὸ μεγάλο αὐτὸ δῶρο τῆς Ζάκυνθος, πρὸς τὴν Ἰταλία — κ' ὕστερα στὸ 19ο αἰῶνα μετὰ τὸ Λαγουιδάρα, τὸ Κανδιάνο Ρώμα, τὸ Μάτεση τοῦ «Βασιλικοῦ», τὸ Γ. Τερτσέτη, τὸν Ἐλισ. Μαρτινέγγο, τὸν Ἀγγ. Καντούνη, τὸν Ἀρ. Καφοκέφαλο, τοὺς Μαρτζώκηδες, Ἡλιακόπουλο, Διον. Μάργαρη, Γιάννη Τσακασιάνο. Καὶ ὕστερα τὰ πανελλήνια φιλόλογικὰ περιοδικὰ «Κόριννα», «Κυψέλη», «Ποιητικὸς» καὶ «Ζακύνθιοι Ἀνθῶνες», «Μοῦσαι»: Χιώτης, Δεβιάζης, Ρέντζος, Μαρτζώκης, Σφήκας, Ζώης καὶ γιὰ λίγον και-

ρὸ πρὶν φύγει γιὰ τὴν Ἀθήνα, ὁ Γρ. Ξενοπούλος καὶ τόσοι ἄλλοι!...

Καὶ περνοῦσαν τὰ χρόνια, τώρα πὶδ στενόχωρα, πὶδ φτωχά, ἀλλὰ πάντα γιὰ τοὺς Ζακυθινοὺς καλόκαρδα μὲ τὰ πανηγύρια, τ' ἀντίετα, — τὰ ἔθιμα — τὶς σερνάδες, τὶς βαρκαδες στὰ σῦκα, τὶς καμπάνες, τὶς πομπικὲς λιτανεῖες κ' ἐκκλησιαστικὲς τελετὲς μὲ τοὺς περίφημους Ζακυθινοὺς ἱεράρχες: τὸν Κατραμῆ, τὸ Λάτα, τὸν Πλαῖσα, καὶ τοὺς ὀνομαστοὺς γλυκόδαλους τεχνίτες τῆς ἰδιότυπης Ζακυθινῆς ἐκκλησιαστικῆς ψαλμωδίας. Καὶ παντοῦ «ὁσμὴ πνευματικῆς εὐωδίας» καὶ λιθανιοῦ καὶ μερτιάς καί... ἄνθη, ἄνθη τζαντοαμίνια, μπουγαρίνια, στὰ περιβόλια τῆς πόλης, στὰ στενά πού σὲ χαιρετοῦσαν ἐδῶ μυδαλιές, ἐκεῖ γαζιές καὶ πάρα κάτω σ' ἀρχοντικό καγκελόφρακτο κῆπο οἱ σπάνιες μανόλιες. Ἐπειτα πῶς νὰ ξεχαστῇ ποτὲ ἡ θεία σκηνογραφία, πού, ὅταν ἔρθης πίσω ἀπὸ τὴν αὐλαία τοῦ Κάστρου καὶ τῆς Μπόχαλης, ἀντικρύξεις τὴ Ζακυθινὴ ἐξοχή; Ἐνας κάμπος ἀπέραντος, κυκλικὸς κλεισμένος ἀπὸ μιὰ σειρὰ βουνῶν. Ἐνας ὠκεανὸς πράσινος πού τὸν ὁμορφαίνουν σὲ διάφορα σημεῖα τὰ 48 χωριά, σκορπισμένα σὰν ἀστέρια σ' ἕνα ἐπίγειο γαλαξία. Ἡ «θεία» Ἀμπελος ἀπλώνεται ἐδῶ σὲ μιὰ ἔκταση πού μόλις φτάνει τὸ βλέμμα καὶ μέσα σ' αὐτὸ τὸν «πλωτὸ κῆπο» τὰ πολιτισμένα χωριά, μὲ τὶς παλαιὲς ἀρχοντικὲς βίλλες, τῶν ἰδιοκτητῶν τῶν κτημάτων καὶ τὰ πρόσχαρα σπίτια τῶν σέμπρων, φαντάζουν σὰν μικρὲς πόλεις, μὲ τὰ πράσινα παράθυρα, καὶ τὰ μεγάλα δένδρα καὶ μὲ τ' ἄσπρα ἀλώνια τῆς σταφίδας.

Σ' αὐτὸ τὸν κάμπος πραγματοποιήθηκε χρόνος μὲ χρόνος ἥρεμα καὶ προοδευτικὰ ἡ τελειότερη κοινωνικὴ συγχώνευση στὶς διάφορες τάξεις τοῦ νησιοῦ.

Κόντηδες καὶ χωρικοί, ἀφεντάδες καὶ σέμπροι καὶ βεργάτες κ' ἄλλοι ἐργάτες ἐξοικειωθήκανε, ἐδῶ ἀπὸ τὴ δημοκρατικὴ ἐπίδραση ἐνὸς ὠραίου, μαλακοῦ κ' εὐγενικοῦ ὑπαίθρου. Ἡ ἀπόσταση τῆς κοινωνικῆς τάξης συντομεύτηκε, καὶ ἡ διάκριση ἀφέντη

καὶ σέμπρου ξαφανίστηκε σήμερα τέλεια...

Ἔτσι σ' αὐτὸ τὸ νησί τὸ πολυῦμητο γιὰ τὶς φυσικὲς ὁμορφιές του βγαίνει κι ἡ ἀπόδειξη πῶς ὁ τόπος καὶ οἱ κάτοικοί του εἶναι ἀλληλένδετα δεμένοι καὶ ἀφομοιωμένοι καὶ γίνεται φανερότατη ἡ σχέση ἀνάμεσά τους καὶ ζωντανὴ ἡ ἐπίδραση τοῦ ἐνὸς ἐπάνω στ' ἄλλο. Γιατὶ ὅπως ὁ τόπος εἶχε τὴν ξεχωριστὴ ψυχὴ, καὶ οἱ Ζακυθिनοὶ εἶχαν τὴν ὁμοία. Γελαστοί, μαλακοί, εὐθυμοί, ὑπομονητικοί, σὰν τὸν οὐρανὸ τους, σὰν τὸ χῶμα τῆς πατρίδας των, σὰν τὸ κλίμα τοῦ νησιοῦ των πού «δὲν ἐμάρανε ποτὲ ὁ θερμὸς Κῶνας τὰ σμάραγδά του». Μὰ ἂν ὁ Κάλδος τὴν τραγουδοῦσε ἔτσι καὶ τὴν ἔλεγε «εὐτυχεστέραν» ὅτι δὲν ἐγνώρισε ποτὲ τὴν σκληρὰν μάστιγα ἐχθρῶν, τυράννων», ἕνας ἄλλος ἐχθρὸς, ὑποχθόνιος, ὑπουργός, πὶδ τρομερός, ὁ Δαίμονας τῆς Καταστροφῆς, ἀπὸ πολλὰ πολλὰ χρόνια τὴν κυνηγοῦσε. Ἀλλὰ τὸ νησί τῆς Χαρᾶς κρατοῦσε, ἔστω καὶ σακαταμένο, ἀνάπηρο. Καὶ νὰ τώρα πού ὁ Δαίμονας χόρτασε ἀφανίζοντάς τὴν τέλεια. Σήμερα ἐπάνω ἀπὸ τὶς πέτρες, τὰ χῶματα καὶ τὴ στάχτη «τὰ θλιμμένα ἀπομεινάρια τῆς φυγῆς καὶ τοῦ χαμοῦ» γυρίζουν μὲ τὰ δάκρυα στὰ μάτια καὶ τὸν ἀπελπισμὸ στὴν ψυχὴ. Τὸ γλαυκὸ ὄνειρο χίθθηκε γιὰ πάντα. Ὅτι καὶ νὰ κάμῃ ἡ παγκόσμια βοήθεια, ἡ κρατικὴ ἀντίληψη, ἡ ἰδιωτικὴ ἐλεημοσύνη, ἡ Ζάκυθος δὲν ξαναγεννιέται. Ἡ μορφὴ τῆς, ὁ χαρακτήρας τῆς, τὸ πνεῦμα τοῦ τόπου ἔσθουσε, πάει. Τὰ κειμήλια τοῦ νοῦ καὶ τῆς ψυχῆς πού φύλαγε τόσο ζηλότυπα τὰ κατάπιε ὁ σεισμὸς καὶ ἡ φωτιά. Ὅποια νὰ ἔα πόλη κι' ἂν χτιστῇ θὰ εἶναι μιὰ ἄλλη νέα καὶ ἄγνωστη, ἄψυχη, ψυχρὴ, χωρὶς παράδοση, χωρὶς περιεχόμενο.

Ἡ ζωὴ, βέβαια, θὰ ξαναρχίσῃ, μπορεῖ καὶ καλύτερη ἀπὸ τὴ χτεσινὴ, τὴν πρὶν τῆς καταστροφῆς, ἀλλὰ δὲ θάναί ἡ χαρούμενη, ἡ αἰσιόδοξη, ἡ παλιὰ Ζακυθινὴ.

Ἐπάνω ἀπὸ τὴν ἀξέχαστη πεθαμένη πολιτεία, θὰ πλανιέται μόνον ὁ θρύλος, ἡ μνήμη, καὶ ἡ ἱστορία.

Δ. ΜΑΡΓΑΡΗΣ

Ζ Α Κ Υ Ν Θ Ο Σ

Πρὶν ἀπὸ ἐξήντα χρόνια, στὶς 6 τὸ πρωὶ τῆς 19ης Ἰανουαρίου τοῦ 1893, ἔπεσε καὶ πάλι μεγάλη συμφορὰ στὴ Ζάκυνθο. Ὁ πρωῒνος ἐκεῖνος σεισμός, ἔπειτ' ἀπὸ ἄλλους μικρότερους τῆς νύχτας, ἔχει μείνει ἱστορικός. Ἀνυπολόγιστες οἱ καταστροφές καὶ πανελλήνιος ὁ θρήνος. Καὶ τότε ὅμως, ἀπὸ τοὺς πρώτους στὴν προσπάθεια γιὰ τὴν ἀνακούφιση τῶν σεισμοπαθῶν, οἱ Ἑλληνες λογοτέχνες καὶ λόγιοι : Ἡ «Εἰκονογραφημένη Ἑστία», τὸ εβδομαδιαῖο περιοδικὸ τοῦ Γεωργίου Δροσίνη, ἀφιέρωσε ὁλόκληρο φύλλο τῆς στοὺς σεισμούς καὶ συγκέντρωσε κείμενα γνωστῶν λογίων τῆς ἐποχῆς. Δίνουμε τὰ ἀξιολογώτερα.

H "ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ,"

Διατηρῶ ζωηρὰν τὴν ἐκτάκτως περικαλλῆ εἰκόνα τῆς Ζακύνθου, ὡς ἐπαρουσιάσθη πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν μου τὴν τελευταίαν φοράν, καθ' ἣν ἀνεχώρουν ἐκεῖθεν. Ἦτο πρωῒα Νοεμβρίου, μίᾳ τῶν θαυμασιῶν ἐκείνων, αἱ ὁποῖαι ἀμφιβάλλεις ἂν προσημαίνουν ἡμέραν φθινοπώρου ἢ ἀνοίξεως. Ὁ ἥλιος, δίσκος λαμπρὸς ἀνευ ἀκτίων ἔτι, μόλις εἶχεν ὑψωθῇ ὑπὲρ τὸν ὀρίζοντα, χρυσοεῖδη καὶ ἑλαφρῶς ροδινὸν ὑπεράνω τῆς σειρᾶς τῶν πελοποννησιακῶν ὀρέων, ἐπὶ τῶν ὁποίων τῆς Ζακύνθου ἡ φωτεινὴ ὠραιότης ἐπιρρίπτει αἴγλην ἐξιδανικεύουσαν. Οὐδ' ἡ ἐλαχίστη ριπὴ ἔφερετο ἐπὶ τῆς θαλάσσης καὶ τὸ ὕδωρ ἡρεμοῦν εἶχε σχηματίσει ἀπέραντον κάτοπτρον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἀντενακλᾶτο ὁ κυανῆς οὐρανὸς μὲ τὰ λευκά του νεφύδρια καὶ δάσος ὁλόκληρον ἰσθμῶν. Ἡ λέμβος μας ἐφέρετο ταχεῖα πρὸς τὸ ἡγκυροβλημένον ἀτμόπλοιο, ἐν ᾧ ἀπὸ τῶν ρυθμικῶς ἀνυψουμένων κωπῶν τῆς ἔσταζον εἰς τὴν θάλασσαν πληθὺς σαπφείρων καὶ ἀδαμάντων. Καὶ ἐφ' ὅσον ἀπεμακρυνόμεθα, ἐπὶ τοσοῦτον ἀπεκαλύπτετο πρὸ ἡμῶν εὐρύτερον καὶ μεγαλοπρεπέστερον τὸ διπλοῦν πανόραμα τῆς πόλεως, ἐν ἀληθὲς καὶ πραγματικὸν ὑπεράνω, καὶ ἐν ὀνειρώδεις, ἀντίπουν, ἐντὸς τοῦ κατόπτρου τῆς θαλάσσης. Ἡ μακρὰ καὶ λευκὴ γραμμὴ τῆς παραλίας, μὲ τὰς ἀποβάθρας τῆς, μὲ τὰς ἐξέδρας τῆς καὶ μὲ τὰς ὠραίαις τῆς οἰκίας, διαφαίνοντές μεταξὺ τῶν ἰσθμῶν τῶν κατὰ μῆκος τῆς προκυμαίας προσδεδμενῶν πλοίων ἡ καμπύλη τοῦ ἐνετικοῦ φρουρίου, ἡ ὑπερκειμένη τοῦ μικροῦ ἀμφιθεάτρου τῶν οἰκοδομῶν ἡ μακρὰ σειρά τῶν οἰκῶν τοῦ Ἀμμου μὲ τὰς στοάς, ἀφ' ἧς ὑψοῦται παρὰ τὸν αἰγιαλὸν τὸ κωδωνοστάσιον τοῦ Ἀγίου ὕψηλόν, εὐγραμμόν, κρύπτον ἐν ἑλαφρᾷ τινὶ οὐίχλῃ τὴν πυρραμοειδῆ αὐτοῦ κορυφὴν ἐκεῖθεν ὁ βαρὺς ὠχροκίτρινος δῆλος τοῦ Θεάτρου, ἐσφηνώ-

μένος μεταξὺ δύο κωδωνοστασίων, τῆς χαμηλῆς σκιερᾶς πυραμίδος τοῦ Ἀγίου Νικολάου καὶ τοῦ ἑλαφροῦ καὶ χαρίεντος πύργου τῶν Ἀγίων Πάντων· οἱ σιδηροὶ σταυροὶ, οἱ ἐπὶ τῶν ἄλλων χαμηλοτέρων καὶ ἀφανεστέρων κωδωνοστασίων, οἱ χωρίζοντες τῆδε κάκεισε τὸ σύμπλεγμα τῶν οἰκοδομῶν· οἱ ἔνθεν καὶ ἔνθεν κλειόντες τὸ θέαμα καταπράσινοι λόφοι, οἱ βυθιζόμενοι ἡρέμα εἰς τὴν θάλασσαν, μὲ τοὺς λευκοὺς μεμονωμένους τῶν οἰκίσκους ἢ τοὺς ναοὺς, τοὺς στίζοντας ζωηρῶς τὴν πρασίαν· ὁ ὑψηλὸς ἰσθαφῆς Σκοπὸς μὲ τὰς ποικίλας του φωτοσκιάσεις καὶ μὲ τὸ χαρακτηριστικόν του τροῦλον· μίᾳ ὕψηλῃ καπνοδόχῳ ἀτμομηχανῆς ἐν τῇ μέσῳ τῆς πόλεως, ἐλκύουσα τὸ βλέμμα περισσότερο δλων διὰ τοῦ ἐρυθροῦ αὐτῆς χρώματος καὶ ζωηρότατ' ἀντανάκλωμένη ἐν τῇ θαλάσσει, τοιαῦται ἦσαν αἱ κύριαι λεπτομέρειαι, καὶ ἄλλαι ἄπειροι μικραὶ καὶ φευγαλέαι, αἱ συνιστάσαι τὸ πανόραμα, εἰς τὸ ὁποῖον ἐτρύφων οἱ ὀφθαλμοί μου. Ἀλλὰ τίς λόγος, ὅσον λεπτομερὲς καὶ ἂν γίνη, θὰ δυνηθῇ νὰ χρωματίσῃ καὶ νὰ ἐμψυχώσῃ τὰς λεπτομερείαις, ὥστε νὰναπαραστήσῃ πρὸ τοῦ ἀναγνώστου ὁμοίως ἐκφραστικόν, ἔμψυχον, ζωηρόν τὸ σύνολον, ὡς ἐλκύει τὴν ψυχὴν καὶ τὴν καρδίαν διὰ τῶν γραμμῶν του, διὰ τῶν χρωμάτων του, διὰ τῆς αἰγλῆς του, εἰς πᾶσαν ὥραν καὶ εἰς πᾶσαν ἐποχὴν; Καὶ πῶς νὰ τὸ περιγράψω ἐπὶ πλέον τὴν στιγμὴν ἐκείνην τῆς ἀνατολῆς, ἐν ᾧ ὁ ἥλιος ἀντανάκλων τὸ ἀσθενὲς του κίτρινωπόν φῶς ἐπὶ τῶν ὑαλωμάτων τῆς πόλεως, ἀνῆπτεν ἐδῶ κ' ἐκεῖ ἐπὶ τῶν συμπλεγμάτων τῶν οἰκῶν ὥσει λαμπτήρας ἡλεκτρικούς, ἀρρήτου καλλονῆς, παρέχοντάς μοι τὴν ἰδέαν παιδρὸς τινος μειδιάματος, τὸ ὁποῖον μοὶ ἐμειδία οἶονε τὸ τοπίον τῆς ὠραίας πατρίδος, τὴν ὁποίαν ἐγκατέλειπον τὴν πρωῒαν ἐκείνην, διὰ νὰ ἐπανίδω τίς οἶδε πότε καὶ πῶς;...

Πολλάκις ἔκτοτε, κατὰ τὰ δύο παρελθόντα ἔτη, ἀνεπόλησα τὴν εἰκόνα ταύτην τῆς εὐτυχίας καὶ τῆς καλλονῆς, ὅταν αἱ περὶ τῶν ἀλλεπαλλήλων καὶ ἐπιμόνων σεισμῶν εἰδήσεις, μ' ἐνέβαλλον εἰς ἀνησυχίαν περὶ τοῦ μέλλοντος τῆς νήσου καὶ μοῦ ἀνεζωπύρουν τὸν φόβον, — φόβον τὸν ὁποῖον πᾶς ζακύνθιος ἐκ τῶν δεδομένων τοῦ παρελθόντος ἔχει οἰοεὶ ἔμφυτον, — περὶ μελλούσης τινὸς καταστροφῆς. Κατὰ τοὺς τελευταίους μῆνας τὸ κακὸν ἐδεινώθη. Αἱ δονήσεις ὑπερέβησαν τὸ σύνηθες μέτρον τῆς σεισμικῆς ἐπιδημίας, ἥτις φαίνεται βασιλεύουσα ἐκεῖ διαρκῶς. Οὕτω δ' ἐπῆλθε τὸ μοιραῖον καὶ προσδοκώμενον τέλος, ἐν μέσῳ ἐπιτελείου πολυπληθοῦς ἄλλων μικροτέρων, προηγουμένων καὶ ἀκολουθούντων, ὁ καταστρεπτικὸς σεισμὸς τῆς 18ης πρὸς τὴν 19ην Ἰανουαρίου, ὁ μεταβαλὼν εἰς σωρὸν ἐρείπιων οἰκτρῶν τὴν πρὶν ἀνθοῦσαν καὶ εὐμορφον νήσον.

Ὅστις δὲν ἔτυχεν ἐν τῇ ξένῃ μακράν, ἔχων ἐπὶ τοῦ βιαίως συγκλονισθέντος ἐδάφους τὴν πατρικὴν στέγην καὶ ὑπὸ ταύτην ὅ,τι προσφιλέστερον ἐν τῷ κόσμῳ, ἀπὸ τῆς μητρὸς του μέχρι τῶν βιβλίων του, ἀδύνατον εἶνε νὰ φαντασθῇ τὸν σπαργμόν, τὸν ὁποῖον ἐνέχει ἡ πρώτη συγκεχυμένη εἰδησις σεισμοῦ καταστρεπτικοῦ· ἀλλ' οὔτε τὴν φρίκην του ὅλην εἶνε ἱκανὸς νὰ αναπλάσῃ διὰ τῆς φαντασίας του μόνον καὶ τῆς περιγραφῆς, ὁ μὴ ποτε ὑποστάς τὴν σκληρὰν δοκιμασίαν, εἰς ἣν ἡ φύσις ἀρέσκειται τόσῳ συχνὰ ἐν ὑποβάλλῃ τὰ τέκνα της. Ἐνθυμοῦμαι τὸν σεισμὸν τῆς 15ης Αὐγούστου ἐν Ζακύνθῳ, ἀντίκτυπον μόλις τῆς ἐν τῇ Δυτικῇ Πελοποννήσῳ καταστροφῆς, ἀλλὰ τὸν ἱσχυρότερον ἐξ ὅσων ἔχω αἰσθανθῇ. Ὅποια βοή καταχθονία, ὡσεὶ πνευμάτων καγχαζόντων ἐν τῇ σιγῇ τοῦ μεσονυμίου, ὅποια σφοδρότης ἐν τῷ συγκλονισμῷ τοῦ ἐδάφους ὡσεὶ ἀνέβρασεν αἰφνης ἄγρια, ὑπόγειος θάλασσα καὶ ἐταλάντευσεν ἐπ' αὐτῆς ὡς ἐλαφρὸν σκάφος πλοῖον τὴν ξηράν!... Ἀδύνατον νὰ φαντασθῇ τις τὸν τρόπον μὲ τὸν ὁποῖον ἐσειετο ἡ οἰκία. Ὡς ἐστηριζόμην ἐπὶ τοῦ παραθύρου τοῦ ὑψηλοτέρου δώματος, ἐνόμιζα ὅτι κάποιος θαίμων ὑπερφυῆς, ὁ σεισμὸς αὐτὸς προσωποποιημένος τὴν εἶχεν ἐναγκαλισθῇ καὶ τὴν ἔσειε καὶ τὴν ἐκράδαινε μετὰ μανίας, μετ' ὀργῆς, μετὰ πεισματος, προστάζων λυσσῶδως εἰς ἕκαστον κραδασμόν: «Πέσε! Πέσε!» ἕως οὗ παρήλθεν ἡ ὀργὴ του ἢ ἀπληρίσθη καὶ τὴν ἀφῆκεν ἐπὶ τέλους νὰ ῥεμύθῃ ὁ κακὸς Σεισμὸς, φέρουσαν τὰ ἴχνη τῆς βίας του.

Οὕτως ἠσθάνθησαν καὶ πάλιν σειομένας τὰς οἰκίας των, οἱ ἀτυχεῖς ζακύνθιοι. Ἀλλὰ τὴν φορὰν αὐτὴν ὄχι ἄνευ ζημίας. Ὅλαι σχεδὸν κατέπεσαν πρὸ αὐτῶν εἰς ἐρείπια, ἀναδύσαντα κονιορτὸν πολύν, ὁ ὁποῖος συνεκάλυψε τὴν πόλιν διὰ νέφους πυκνοῦ. Καὶ ὅταν τὸ νέφος αὐτὸ διελύθη,

αἱ πρῶται λάμψεις τῆς ἡοῦς δὲν ἐφώτισαν τὸ φαίδρον καὶ ὠραῖον θέαμα, τὸ ὁποῖον ἐφώτισαν τὴν προτεραίαν... Ἡ Ζάκυνθος κατεστράφη. Οἱ πτωχοὶ ζακύνθιοι ἔστερήθησαν τὰς στέγας των, τὴν περιουσίαν των, τὴν ἐργασίαν των, τὴν φαίδρότητα των, τὴν ἀνεσίαν των. Καὶ τὸ ἔδαφος σελεται διαρκῶς ὑπὸ τοὺς πόδας των καὶ προσθέτει ἐρείπια ἐπὶ τῶν ἐρείπιων· καὶ ἡ βροχὴ καὶ ἡ χάλαζα συμπληροῦσι τὸ ἔργον τῆς καταστροφῆς καὶ τὸ ψῦχος τοῦ ἐκτάκτου χειμῶνος διπλασιάζει τὰς κακουχίας, τὰς στερήσεις, τὸν τρόμον, τὴν ἀπόγνωσιν. Ὅποια μεταβολὴ εἰς ὀλίγων δευτερολέπτων διάστημα! Λέγουσιν ὅτι ἀπὸ τοῦ ἀτμοπλοίου ἡ θέα τῆς κατεστραμμένης Ζακύνθου δὲν εἶνε τόσον τρομερὰ καὶ ὅτι ἡ εἰκὼν, τὴν ὁποίαν πρὸ τοῦ καταπλέοντος παρουσιάζει, δὲν ἀπέχει ἐκείνης, τὴν ὁποίαν περιέγραψα, ἐν ἀρχῇ. Να! ἀλλ' ἀρκεῖ μία περιοδεία ἀνὰ τὴν δύσμοιρον πόλιν, ἀνὰ τὰς κατεστραμμένας συνοικίας, ἀνὰ τὰς οἰκίας, τῶν ὁποίων μόνον οἱ ἐξωτερικοὶ τοῖχοι διασώζονται, διὰ νὰ ἐννοήσῃ κανεὶς πόσον εἶνε ἀπατηλὴ ἡ εἰκὼν τῆς ὠραιότητος καὶ τῆς εὐδαιμονίας, τὴν ὁποίαν μακρόθεν παρουσιάζει ἡ Ζάκυνθος, ὅχι ὀλιγώτερον ἀπατηλὴ τῆς σκιάς τὴν ὁποίαν ἐθαυμάσαμεν ἐντὸς τοῦ κατόπτρου τῶν ἡμερούντων ὑδάτων...

Fulf.—

* * *

Δὲν ἤξεύρω, ἂν παραίσθητῶσι πάντοτε οἱ ὀφθαλμοί, ὅταν βλέπῃ τις δι' αὐτῶν τὴν πατρίδα του, τὴν πόλιν εἰς τὴν ὁποίαν, καὶ ἂν δὲν ἔγεννησθῃ, ἔζησεν ὁμως ἀπὸ τῆς βρεφικῆς ἡλικίας καὶ μετ' αὐτῆς ἔχει συνδεμένους τὰς ὠραιότερας τοῦ ἀναμνήσεις. Ἀλλ' ἐμὲ σώζει σήμερον τῆς ὄχι ὀλίγον βασανιστικῆς ταύτης συναισθήσεως, ἡ πάγκοινος ὁμολογία, ἡ ὁποία μόνον ἐπαίνους ἔχει διὰ τὴν καλλονὴν τῆς Ζακύνθου καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς κοινωνίας της. Οἱ ἔπαινοι λοιπὸν τοὺς ὁποίους θὰ ἤμην καὶ ἐγὼ διατεθειμένος νὰ τῇ ἀπονεύμω, ἔχουν εὐτυχῶς ἀντικειμενικὸν χαρακτήρα. Οὐδεὶς ἀρνεῖται, πιστεύω, τὴν μαγεῖαν τῆς ζακυνθίας φύσεως, τὴν γλυκύτητα τοῦ κλίματός της, τὸ ἄρωμα τῶν ἀνθέων της, τὴν ὠραιότητα τῶν γυναικῶν της, τὴν φιλοξενίαν καὶ τὴν εὐγένειαν τῶν κατοίκων τῆς νήσου, τὸν πολιτισμὸν ἐν γένει τῆς κοινωνίας της, τὴν φιλομουσίαν της, τὰ ὠραία καὶ ποιητικὰ τῆς ἔθιμα, τὸν φαίδρον χαρακτήρα της, τὴν εὐφύιαν της, τὴν ἰδιορρυθμίαν της. Ἡ φήμη ὅλα ταῦτα τὰ κατέστησε κοινὰ καὶ τετριμμένα, ὥς τὰ ἐπαινετικά λόγια καὶ τὰς ἐκφράσεις, τὰς κυκλοφορούσας ἀνὰ τὸν κόσμον περὶ τῆς ὠραίας Ἰονικῆς νήσου. Διὰ τοῦτο χωρὶς νὰ ἐμμεῖνω εἰς ὅσα τοσάκις ἐλέγχθησαν καὶ ἐπανελήφθησαν, θὰ θεωρήσω μόνον τὴν Ζάκυνθον, ὥς πρὸς τὴν θέσιν τὴν ὁποίαν

κατέχει ἐν τῇ καθόλου τοῦ Ἑθνους ὑπάρξει καὶ ἀναπτύξει.

Πρὸ τούτου ὅμως ἐπεθύμουν νὰ ὑπενθυμίσω εἰς τοὺς ἀναγνώστας μου ἀληθεῖαν γνωστοτάτην σήμερον, ὅτι δηλαδὴ ἐκεῖνον τὸ ὅποιον ἀποτελεῖ τὸ ἐχέγγυον καὶ ἐνταυτῷ τὸ δεῖγμα τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἰσχύος ἐνός Ἑθνους, δὲν εἶνε οὔτε ὁ πλοῦτός του, οὔτε τὸ πολεμικὸν μένος, οὔτε ἡ βιομηχανικὴ του ἰδιοφυΐα. Τὴν πρόδόν του ἐν τῇ ὁδῷ τοῦ πολιτισμοῦ μόνον τὸ πνεῦμα μετρεῖ, καὶ ἐν τῇ καθόλου ἐκτιμῇσιν μόνον οἱ μεγάλοι τοῦ ἄνδρες, οἱ διακριθέντες εἰς τὰ διάφορα πνευματικὰ στάδια λαμβάνονται ὑπ' ὄψεως. Τὰ ὅπλα ἄνευ τοῦ πνεύματος, ὅσον περισσότερα, τόσο δυσχερῆστοτερα ἀποβαίνουν. Τὸ ἐκατομύριον τῶν λογγῶν, τὰς ὁποίας παρέταξεν ἡ Γερμανία τῷ 1870 καὶ ἡ στρατηγικὴ ἀκόμη ἱκανότης τοῦ Μόλτικε εἰς οὐδὲν θὰ κατέληγον ἀποτελεσμα, ἄνευ τῆς πλειάδος τῶν μεγάλων ἀνδρῶν, οἱ ὅποιοι διὰ τοῦ πνεύματός των εἶχον φωτίσει τὴν γερμανικὴν νεολαίαν, καὶ φρονημάσει καὶ ἐνοποιήσει καὶ ἐμπνεύσει εἰς αὐτὴν ἀκαταγώνιστον ἠθικὸν θάρρος καὶ ἰσχύν. Ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς εἶνε ζήτημα, ἀν θὰ ἐξηγειρόμεθα ἀκόμη ἐκ τοῦ ληθάργου τῆς δουλείας καὶ ἂν θὰ ἐθριάμβευον τότε τὰ ἄσθενῆ μας καὶ ὀλιγάρθια ὅπλα, ἄνευ τῆς πνευματικῆς ἐργασίας ἀνδρῶν ἐντελῶς ἀπολεμήτων, τοῦ Ρήγα, τοῦ Κοραΐ, τοῦ Σολωμοῦ.

Ὁ Σολωμὸς ὑπῆρξεν ὄχι μόνον ὁ μεγαλοφυέστερος καὶ δημιουργικώτερος τῶν ποιητῶν, ἀλλὰ καὶ εἰς ἐκ τῶν μεγαλοφυεστέρων ἑλλήνων. Τὸ ἔργον του τὸ ποιητικὸν ἦρθη εἰς ὕψος ἀνέφικτον καὶ ἡ ἐπίδρασις του ὅσον οὐδενὸς ὑπῆρξε μεγάλη. Ἄν ἔχωμεν σήμερον γλώσσαν, ποίησιν, φιλολογίαν, ἢ τοῦλάχιστον τὴν ἐλπίδα ν' ἀποκτήσωμεν, μόνον εἰς τὸν Σολωμὸν τὸ ὀφείλομεν, καὶ μόνον ἀκολουθοῦντες τὸ παράδειγμα του καὶ τὸ παράγγελμα του θὰ τὸ κατορθώσωμεν. Ὁλόκληρος ἡ ἐθνικὴ πνευματικὴ κίνησις, ἡ νεωτέρα φιλολογία, ἡ εὐελπὶς, εἰς τὸν Σολωμὸν ἀνάγει τὴν ἀρχὴν τῆς. Ἐκεῖνος ὑπῆρξεν ὁ ὕψιστος αὐτῆς ἱεροφάντης καὶ ὁ δημιουργός. Ἐκεῖνος ὠνειρεύθη ἐθνικὴν γλώσσαν, ἐθνικὴν φιλολογίαν, ἐθνικὴν ποίησιν, ἔθνος μ' ἐλευθερίαν καὶ ἀνεξάρτητον ζωὴν, κ' ἐκεῖνος μὲν ὁ ἰσχυρὸς νὰ πραγματώσῃ τὸ μέγα καὶ γλυκὺ του ὄνειρον. Συνέλαβε τὸ σχέδιον — πόσον διαφέρει αὐτὸ τοῦ ὄνειρου! — καὶ ἔθηκε τὰς βάσεις. Ὁ θάνατος ὁ ἀπηγὴς τὸν κατέλαβεν ἐν μέσῳ τοῦ ἔργου του· ἀλλὰ τὸ πᾶν δὲν ἐχάθη. Ὁ Σολωμὸς ἔμεινεν ὁ μέγας διδάσκαλος καὶ ἐγεννήθησαν κατόπιν οἱ μαθηταί, οἱ ἐνσυνείδητοι ἢ ἀσυνείδητοι, οἱ κληθέντες νὰ ἐξακολουθή-

σωσι καὶ συντελέσωσι τὸ ἔργον του. Καὶ οὕτω μίαν ἡμέραν τίς οἶδεν ἕαν δὲν πραγματοποιηθῇ ἐξ ὁλοκλήρου τὸ μέγα καὶ γλυκὺ ὄνειρον τοῦ ἀνδρός τοῦ ὁποίου τὸ ἔργον ἐπέζησε, διότι ἦτο ἔργον ἀληθείας καὶ ζωῆς — καὶ δὲν γίνωμεν καὶ ἡμεῖς ἔθνος μὲ τὴν δόξαν καὶ τὸ μεγαλεῖον, τῶν ὁποίων τὸν πόθον ἐκληρονομήσαμεν τόσο ὥς ἵνα μὴ ἀπὸ τοῦς προγόνους μας!...

Καὶ ἡ οἰκία ἐν ἣ ἐγράφη ὁ ὕμνος εἰς τὴν Ἐλευθερίαν, — χίλιοι στρατοὶ δὲν ἀξίζουν ὅσον ἐν ποίημα ἀθάνατον, — ἡ οἰκία ἐκείνη εὐρίσκεται ἐν Ζακύνθῳ. Ἐκεῖ, εἰς τὴν εὐανθὴ νῆσον ἐγεννήθη καὶ ἔγραψεν ὁ μέγας ποιητής. Τὸ κορύφωμα τῆς συνειδήσεως τῆς κοινωνίας τῆς ὑπῆρξεν ὁ Σολωμός. Φαντάζεσθε δὲ πόσον πρέπει νὰ ἔχη δράσει ἠθικῶς καὶ προσδεύσει ἐν τῇ ὁδῷ τοῦ πολιτισμοῦ μία κοινωνία, πόσα ἄλλα πνεύματα ὑπέροχα νὰ ἐγέννησε διὰ τῶν αἰώνων καὶ νὰ ἐκαλλιέργησεν ὡς προδρόμους, ἕως οὗ θθάσῃ εἰς τὴν ἀκμὴν, εἰς τὴν ἐντέλειαν νὰ γεννήσῃ, νὰ ἐξαγάγῃ ἐκ τῶν σπλάγχχνων τῆς τὸν μεγαλῆτερον σχεδὸν ἄνδρα τοῦ ἔθνους. Τὸ θαῦμα τοῦτο, — καὶ θαῦμα, ὡς εἶπεν ὁ Ρενάν, εἶνε τὸ ἀπᾶξ γινόμενον, — ἐπετέλεσεν ἤδη ἡ Ζάκυνθος, νομίζω δὲ ὅτι δὲν ἔχει ἀνάγκην καὶ ἄλλων ἐκδουλεύσεων, ἵνα καταλάβῃ πρῶτην θέσιν ἐν τῇ καθόλου πνευματικῇ ζωῇ τοῦ ἔθνους καὶ νὰ ξιώσῃ ὑπὲρ αὐτῆς τὴν κοινὴν προσοχὴν καὶ τὴν συμπάθειαν.

Τοιαύτην γῆν σαλεύει σήμερον καὶ δονεῖ ὁ ἀπαίσιος σεισμός· τοιαύτη κοινωνία ρηγνύει κραυγὴν ἄλγους καὶ ἀπογνώσεως καὶ ἐξαίτεται βοήθειαν καὶ συνδρομήν. Δὲν ἐπιδεικνύει μόνον τὴν ἀγῆρω καλλονὴν τῆς, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀθάνατον δόξαν τῆς. Τεῖνει τὴν χεῖρα ἱκετίδα· ἀλλ' ἔχει τὴν ὑπερήφανον συναίσθησιν ὅτι ἀξίζει ὡς ἀνταμοιβὴν τὴν ἐλεημοσύνην ἐκείνην. Ἰδοὺ δὲ ὅτι ἡ ἐλεημοσύνη τῶν εὐγνωμονούντων ἑλλήνων τῇ γίνεται σήμερον πρόθυμος, πλούσιος, οὐχὶ ὡς ἀπλοῦν φιλόανθρωπον κίνημα ἀνθρώπου ἐλεοῦντος τὸν ὅμοιον του, ἀλλ' ὡς ἐκχέλισμα ἀκούσιον ἀγάπης καὶ ἐνδιαφέροντος, τὸ ὅποιον οὐδέποτε ἀπέστρεψαν ἀπὸ τῆς ὥρας καὶ ἐνδόξου νήσου. Εἶνε πτωχὴ. Δὲν ἐντρέπεται νὰ τὸ εἴπῃ. Ἀλλ' εἶνε ἐπίσης εὐελπὶς, θαρραλέα καὶ φιλόπονος. Διὰ τῆς ὕλικης ἀρωγῆς τῶν ἀγαπώντων αὐτὴν καὶ συμπαινούντων πρὸς τὴν σημερινὴν δυστυχίαν τῆς, θὰ ἐπουλώσῃ τὰς πληγὰς τῆς καὶ θὰ ἐπιδείξῃ πάλιν εἰς τὸν κόσμον ὅσιν περικαλλὴ καὶ ἀνθηρὰν. Οὕτω δὲ θὰ ἐπαληθεύσῃ, ἃς εὐχρηθώμεν, ὁ προφητικὸς στίχος τοῦ Σολωμοῦ, ὁ ἐπίτηδες, νομίζεις, διὰ τὴν ὥραιαν του πατρίδα γραφείς:

Τὸ χάσμα π' ἀνοιξε ὁ σεισμός κ' εὐθὺς ἐγέμισε ἄνθη.

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΣΕΙΣΜΟΣ

Τί είναι καταιγίς, πλημμύρα, τρικυμία ἢ ἔκρηξις ἡφαιστείου, τοῦτο δύνανται νά περιγράψωσιν ὅσοι ἔτυχε νά παρευρεθῶσιν εἰς τοιαύτην τῆς φύσεως παρεκτροπήν, οὐχί ὅμως καί τί εἶναι σεισμός. Ὅλίγα διαρκεῖ οὗτος δευτερόλεπτα καί μετὰ τοῦ ἐδάφους σείεται ὁ νοῦς καί παραλύουσιν ἐκ τοῦ τρόμου αἱ αἰσθήσεις. Καί ὅχι μόνον εἶναι φοβερώτερος πάσης ἄλλης θεομηνίας, ἀλλά καί ὁ μόνος ὕπ' οὐδενός προαγγελλόμενος σημείου οὐδ' ἐπιτρέπων προφύλαξιν καμμίαν. Μαῦρα σύννεφα προμηνύουσι τήν τρικυμίαν, ἡ ὄγκωσις τῶν ὑδάτων τήν πλημμύραν, καπνός καί ὑποχθόνιοι κρότοι τήν ἔκρηξιν τοῦ κρατήρος, ὑποδεικνύοντες τήν ἀνάγκην τῆς φυγῆς εἰς τοὺς ἀπειλούμενους. Μόνος ὁ σεισμός οὐδέποτε ἀπειλεῖ, ἀλλ' ὑπὸ ἀνέφελον οὐρανόν, ἐνῶ φεγγαβολεῖ ὁ ἥλιος ἢ διανύει τὸν δρόμον τῆς πλησιφαῆς σελήνης, ἐνῶ ἐπικρατοῦσιν ἀδιατάρακτοι ἐπὶ τῆς γῆς οἱ κόποι τῆς ἡμέρας ἢ τῆς νυκτός ἢ ἡσυχία, μεταβάλλονται αἰφνης τὰ ἀκίνητα εἰς κινήτα, καλύπτεται τὸ ἔδαφος ὑπὸ ἔρειπών καί πτωμάτων καί μαστίζει τοὺς ἐπιζώντας ἡ γύμνωσις καί ἡ πείνα.

Οὐδ' ὑπάρχει μετὰ τῶν ἐπιστημόνων ὁ δυνάμενος νά ἐξηγήσῃ πόθεν προέρχονται ταῦτα, τί πάσχει ἡ γῆ ὅταν τρέμῃ. Περὶ τοῦτου οὐδέν ἄλλο γνωρίζομεν παρά μόνον ὅτι ὁ πλανήτης, τὸν ὁποῖον ὥρισεν εἰς ἡμᾶς ὁ Θεός ὡς κατοικίαν, εἶναι κέλυφος ὧοῦ πλήρες ρευστοῦ

πυρός, ὁ δὲ πύρινος οὖτος ὠκεανός ἔχει κἀκείνος κύματα καί τρικυμίας ἐγειρομένας ὑπὸ τῆς πνοῆς ἀγνώστων ἀνέμων. Ἡ ἀπορία εὐπροσώπου ἐξηγήσεως εἶναι τοιαύτη, ὥστε κατήντησαν, σοβαροὶ ἐπιστήμονες νά κατηγορῶσι τήν σελήνην ὅτι διατράττει ἐκ διαλειμάτων διὰ τῆς ἑλξεως αὐτῆς τοῦ ὑπογείου πελάγους τήν ἡρεμίαν. Οὐδ' ἐπέτυχον κάλλιον αὐτῶν νά συμβιβάσωσιν οἱ θεολόγοι τοῦ δημιουργήματος τὰ φοβερά ἀτακτήματα πρὸς τοῦ δημιουργοῦ τήν ὑπερτάτην σοφίαν, ἀναγκασθέντες πρὸς ὑπεράσπισιν ταύτην ν' ἀποδώσωσι μετὰ τοῦ ψαλμογράφου, εἰς ἄμεσον θείαν ἐπέμβασιν τήν διάσεισιν τοῦ γήινου καθεστῶτος. Τοὺς σεισμοὺς καί τὰς ἡφαιστείου ἐκρήξεις προκαλεῖ αὐτὸς ὁ Θεός «ἐπιβλέπων τὴν γῆν καί ποίων αὐτήν τρέμειν, ἀπτόμενος τῶν ὀρέων καί καπνίζουσιν» (Ψαλ. ργ' 32). Τὸ τοιοῦτο ἀποτέλεσμα τοῦ θείου βλέμματος καί τῆς ἀφῆς τοῦ θείου δακτύλου, ἀνέλαβον νά δικαιολογήσωσιν οἱ δόκτορες τῆς αἰσιοδόξου σχολῆς, ἐξηγοῦντες ὅτι οὐδέν συμβαίνει εἰς τὸν κόσμον μὴ ἀναγκαῖον οὐδ' ἀμέτοχον ἀγαθοῦ κακόν, τὸ δὲ ἐκ τῶν σεισμῶν εὐεργέτημα εἶναι παροχὴ ἐργασίας εἰς τοὺς κτίστας καί εὐκαιρίας εἰς τοὺς ὀρεγομένους αἰώνιου μακαριότητος ν' ἀποκτήσωσιν ἀνάλογον τῆς καταβολῆς αὐτῶν ὑπὲρ τῶν παθόντων μερίδα παραδείσου.

Ε. Δ. ΡΟΪΔΗΣ

Ο ΦΙΛΟΠΑΤΡΙΣ

Στροφὴ α'.

ὦ φιλάτη πατρίς,
ὦ θανμασία νῆσος,
Ζάκυνθε· σὺ μοῦ ἔδωκας
τὴν πνοήν καὶ τοῦ Ἀπόλλωνος τὰ χρυσᾶ
δῶρα!

β'

Καὶ σὺ τὸν ὕμνον δέξου·
ἐχθαίρουσιν οἱ Ἀθάνατοι
τὴν ψυχὴν, καὶ βροντιάουσιν
ἐπὶ τὰς κεφαλὰς τῶν ἀχαρίστων.

γ'

Ποτὲ δὲν σὲ ἐλησμόνησα,
ποτέ.—Καὶ ἡ τύχη μ' ἔρριψε

μακρὰ ἀπὸ σέ· μὲ εἶδε
τὸ πέμπτον τοῦ αἰῶνος εἰς ξένα ἔθνη.

δ'

Ἀλλὰ εὐτυχὴς ἡ δύστηνος,
διαν τὸ φῶς ἐπλούτει
τὰ βοννά καὶ τὰ κύματα,
σὲ ἔμπρὸς τῶν ὀφθαλμῶν μου πάντοτε
εἶχον.

ε'

Σύ, διαν τὰ οὐράνια
ρόδα μὲ τὸ ἀμαυρότατον
πέπλον σκεπάζῃ ἡ νύκτα,
σὺ εἶσαι τῶν ὀνείρων μου ἡ χαρὰ μόνη.

στ'

Τὰ βήματά μου ἐφώτισε
ποτὲ εἰς τὴν Αὔσονίαν
— γῆ μακαρία — ὁ ἥλιος·
κεῖ καθαρός ὁ ἀέρας πάντα γελάει.

ζ'

Ἐκεῖ ὁ λαὸς ἠτύχησεν·
ἐκεῖ ἡ Παρνασσία κόραι
χορεύουν, καὶ τὸ λύσιον
φύλλον αὐτῶν τὴν λύραν κεῖ στεφανώνει.

η'

Ἄγρια, μεγάλα τρέχουσι
τὰ νερά τῆς θαλάσσης,
καὶ ῥίπτονται καὶ σχίζονται
βίαια ἐπὶ τοὺς βράχους ἀλβιονεῖους.

θ'

Ἀδειάζει ἐπὶ τὰς ὄχθας
τοῦ κλεινοῦ Ταμησοῦ
καὶ δύναμιν καὶ δόξαν
καὶ πλοῦτον ἀναρίθμητον τὸ ἀμαλθεῖον.

ι'

Ἐκεῖ τὸ αἰόλιον φύσημα
μ' ἔφερεν ἡ ἀκτίνες
μ' ἔθρεψαν, μ' ἐθεράπευσαν
τῆς ὑπεργλυκυτάτης ἐλευθερίας.

ια'

Καὶ τοὺς ναοὺς σου ἐθαύμασα
τῶν Κελτῶν ἱερὰ
πόλιν· τοῦ λόγον ποία,
ποία εἰς ἐσὲ τοῦ πνεύματος λείπει ἀφροδίτη;

ιβ'

Χαῖρε Αὔσονία, χαῖρε
καὶ σὺ Ἀλβιών, χαιρέτωσαν
τὰ ἔνδοξα Παρίσια·
ὄρατα καὶ μόνῃ ἡ Ζάκυνθος μὲ κυριεύει.

ιγ'

Τῆς Ζακύνθου τὰ δάση
καὶ τὰ βουνὰ σκιώδη
ἤκουον ποτὲ σημαίνοντα
τὰ θεῖα τῆς Ἀρτέμιδος ἀργυρὰ τόξα.

ιδ'

Καὶ σήμερον τὰ δένδρα
καὶ τὰς πηγὰς σεβάζονται
δροσεράς οἱ ποιμένες·
αὐτοῦ πλανῶνται ἀκόμα ἡ Νηρηΐδες.

ιε'

Τὸ κῦμα Ἴόνιον πρῶτον
ἐφίλησε τὸ σῶμα·
πρῶτοι οἱ Ἴόνιοι Ζέφυροι
ἐχαΐδυσαν τὸ στήθος τῆς Κυθαρίας

ιστ'

Κι ὅταν τὸ ἐσπέριον ἄστρον
ὁ οὐρανὸς ἀνάπτη,
καὶ πλέωσι γέμοντα ἔρωτος
καὶ φωνῶν μουσικῶν θαλάσσια ξύλα·

ιζ'

φιλεῖ τὸ ἴδιον κῦμα,
οἱ αὐτοὶ χαΐδουσιν Ζέφυροι
τὸ σῶμα καὶ τὸ στήθος
τῶν λαμπρῶν Ζακυνθίων ἄνθος παρθένων.

ιη'

Μοσχοβολάει τὸ κλῖμά σου,
ὦ φιλιότη πατρίς μου,
καὶ πλουτίζει τὸ πέλαγος
ἀπὸ τὴν μυρωδιᾶν τῶν χρυσῶν κίτρων.

ιθ'

Σταφυλοφόρους ῥίζας,
ἐλαφρά, καθαρὰ,
διαφανῇ τὰ σύννεφα
ὁ βασιλεὺς σοῦ ἐχάρισε τῶν Ἀθανάτων.

κ'

Ἡ λαμπὰς ἡ αἰώνιος
σοῦ βρέχει τὴν ἡμέραν
τοὺς καρπούς, καὶ τὰ δάκρυα
γίνονται τῆς νυκτὸς εἰς ἐσὲ κρίνοι.

κα'

Δὲν ἔμεινεν ἐὰν ἔλεσε
ποτὲ εἰς τὸ πρόσωπόν σου
ἡ χιών· δὲν ἐμάρανε
ποτὲ ὁ θερμὸς Κῦων τὰ σμάραγδά σου.

κβ'

Εἶσαι εὐτυχής· καὶ πλέον
σὲ λέγω εὐτυχεστέραν,
ὅτι σὺ δὲν ἐγνώρισας
ποτὲ τὴν σκληρὰν μάστιγα ἐχθρῶν, τυράν-
νων.

κγ'

Ἄς μὴ μοῦ δώσῃ ἡ μοῖρά μου
εἰς ξένην γῆν τὸν τάφον·
εἶναι γλυκὺς ὁ θάνατος
μόνον ὅταν κοιμώμεθα εἰς τὴν πατρίδα.

ΑΝΔΡΕΑΣ ΚΑΛΒΟΣ

KZ'—86

ΖΑΚΥΝΘΟΣ

Ἀπὸ τὰ τόσα σου νησιά, πατρίδα ἀγαπημένη,
 Ἐνα παντοῦ καὶ πάντοτε μὲς σὴν καρδιά μου μένει.
 Τὴν ὥρα πὺν τὸ γέννησεν ἡ γαλανὴ μητέρα
 Τοῦδωσε πρῶτο δῶρο της τὸν ἀρμυρὸν ἀγέρα
 Τὸ Μπάτη, μὲς σὴν χειμωνιά τῇ ζέσῃ νὰ τοῦ φέρη,
 Καὶ τῇ δροσοῦλα τὴν καλὴ σὰν ἔρθη καλοκαίρι.
 Καὶ πότε μὲ τὸ χτύπο της γλυκὰ τὸ ναυορρίζει
 Κι ὄνειρα χίλια ἀμίλητα σὸν ὕπνο του χαρίζει,
 Πότε στοὺς βράχους ἄγρια τὸ κῦμα της ξεσπάζει
 Καὶ πέρα τὴν ἀκρογιαλιά μὲ τὸν ἄφρο σκεπάζει.
 Ἐκεῖ πικρὰ καὶ σκοτεινὰ τὰ δάση πρασινίζουν,
 Κι ἀπὸ τὸ βάρος τὸ πολὺ σὸ χῶμα γονατίζουν
 Τὰ φορτωμένα κλήματα σὰ πλουτοφόρα ἀμπέλια.
 Ἐκεῖ παρθένες ντροπαλὲς μὲ τ' ἄδολά τους γέλια
 Κάτω ἀπὸ τὴν πορτοκαλλίαν τὴν ὥρες τους περνοῦνε,
 Τὴν ὥρα περιμένοντας μ' ἄνθη νὰ στολιστοῦνε.
 Ἐκεῖ στοὺς κάμπους τοὺς χλωροὺς τὰ ποταμάκια τρέχουν
 Καὶ κρυσταλλένια, δροσερά, τὴν ὁδοδάφνης βρέχουν
 Ποῦναι μὲς σὸν καθρέφτη τους παντοῖνὰ σκυμμένες.
 Ἐκεῖ φυτρώνουν οἱ μυρτιὲς πρασινοφουντωμένες.
 Ἐκεῖναι πάντοτε ἄνοιξη, καὶ πάντοτε λουλούδια,
 Καὶ τῶν πουλιῶν χαρούμενα, γλυκόλαλα τραγούδια.

Καὶ ποιοῦναι τὸ καλὸ νησιὶ ὁπῶχει τέτοια χάρη;

ὦ Ζάκυνθο πεντάμορφη κ' ἰονικὸ καμάρι.
 Οἱ Χάρες μὲ τὸν Ἑρώτα σὲ χρόνια περασμένα
 Γιὰ τοὺς χοροὺς τοὺς θεϊκοὺς ἐδιάλεξαν ἐσένα.
 Στὴν ἄσπρη σου τὴν ἀμμουδιὰν ἀφροντυμένες εἶδες
 Νὰ παίζουν μὲ τὰ κύματα ξανθὲς Ὀκεανίδες.
 Μέσα σὸν ἴσκιον τῶν πηγῶν Νυφοῦλες μαυρομάτες
 Ἐκρύβονταν, καὶ πείραζαν μὲ γέλια τοὺς διαβάτες.
 Καὶ τώρα ἀκόμη ὁ Ἑρώτας κ' οἱ Χάρες σ' ἀγαποῦνε,
 Καὶ τώρα ἀκόμη στὴν πηγὴς Νεράϊδες ἀγρυπνοῦνε,
 Καὶ τώρα τ' ἀκουσμένα σου, τ' ἀλόγιστα παιδιὰ,
 Τραγούδια ἔχουν σὰ χεῖλια τοὺς κι ἀγάπη σὴν καρδιά!

Κι ἂν κάπου κάπου ὁ γίγαντας πὺν κοίτεται σὸ χῶμα
 Ζηλεῖ τὴν τόσῃ ὁμορφίᾳ πὺν διαλαλεῖ τὸ στόμα,

*Καὶ δέρονται, λυσομανᾷ καὶ χαλασμοῦ γυρεύη,
Μὰ ἡ Ὁμορφιά παντοτινὰ στὸν κόσμον βασιλεύει,
Καὶ κεῖ πὺν ἐκεῖνος ἔφερε τὸν τρόμον καὶ τὴ φόβην,
Αὐτὴ χαρίζει τὴ ζωή, τὴ γαληνιά, τὴ νίκη!*

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΜΑΝΟΣ

Ο ΚΟΚΚΙΝΟΣ ΒΡΑΧΟΣ *

Ὁ παραθαλάσσιος λόφος, ὅπου τὸ κτήμα τοῦ κ. Σάντρη, εἶχε ἀπὸ τὸ δυτικὸ μέρος ἐλαφρὴ, ἀνεπαίσθητη σχεδὸν κατωφέρεια πρὸς τὸ ληστιάσι καὶ τὴ μεγάλῃ ἐξοχῇ ἀπὸ τὸ ἀνατολικὸ ὅμως, καὶ μάλιστα ἀπὸ τὸ βορεινὸ, σχημάτιζε κρημνὸ ἀπότομον πρὸς τὴ θάλασσα. Ὁ κρημνὸς αὐτὸς ἄρχιζε κεῖ πού τελείωνε ἡ μικρὴ πλατεῖα τοῦ λόφου, δηλαδὴ καμμιὰ ἑκατοστὴ βήματα μακρὰ ἀπ' τὰ κάγκελα τῆς βίλλας. Ἀμὰ ἔφθανε κανεὶς ἐστὶν ἄκρῃ, ἔβλεπε ὅλη τὴν ἀνατολικὴ πλευρά, βραχίονα πιά κι' ἀνώμαλη καὶ κοκκινωπὴ, νὰ κατακυλᾷ ὡς κάτω ἐστὶν ἀκρογιαλιά, σὰ μιὰ γιγαντιαία σκάλα, κυκλώπεια, ἐρειπωμένη, κατακομμένη κι' ἀναστατωμένη ἀπὸ σεισμό. Τὸ ὕψος ἀπὸ τὴ θάλασσα θὰ ἦταν ἐκεῖ ὡς ὀγδόντα μέτρα, ἡ ἀπόσταση ὅμως πολὺ μεγαλύτερη, γιὰ παρεκτός πού ἡ σκάλα εἶχε τὴν κλίση της, — δὲν ἦταν διόλου κάθετη, — κάτω ἀπὸ τὸ ριζοβούνι ὡς τὸ γιὰ, μεσολαβοῦσε ὁ παράλιος δρόμος, πού ἔβγαζε ἐστὶν χώρα, τόσο πλατὺς σ' ἐκεῖνο τὸ μέρος, ὥστε νὰ σχηματίζῃ σάν ἓνα πλάτωμα. Ἦταν ἡ Πλατεῖα τοῦ Κόκκινου Βράχου, ὁλόκληρη συνοικία μὲ τὴν

ἐκκλησιά της, — τὴν Παναγία τὴν Κοκκινόβραχιώτισσα, — μὲ τὸ καφενεδάκι της καὶ μὲ τὰ κάτασπρα σπιτάκια της ἔνα-γύρο, πού πολλὰ τὰ νοίκιαζαν γιὰ τὸ καλοκαίρι ξένοι κι' ἐντόπιοι.

Ἀπὸ τὸ βορεινὸ μέρος ὁ κρημνὸς τοῦ λόφου ἦταν ἀπότομος, τραχύς, φοβερός. Σ' ἔπιανε ζάλη νὰ στέκεσαι ἐστὶν ἄκρῃ καὶ νὰ βλέπῃς ἐκεῖνο νὸ χάος. Ἡ κατακάθετη πλευρά, σάν ἓνας τοῖχος, ἐδῶ κι' ἐκεῖ παρουσίαζε κάποια ἐξογκώματα. Θάταν ἀδύνατο νὰ καταιβῇ ἀπὸ κεῖ ἄνθρωπος, κι' ὁ πιὸ γυμνασμένος, κι' ὁ πιὸ ἀφοβός. Κάτω ἡ θάλασσα ἔγλειφε βράχους πρασινο-κόκκινους, ἀφοῦ τριγύριζε κάτι σκόπελους. Δρόμος παράλιος ἐδῶ δὲν ὑπῆρχε γιὰ τὸ πλάτωμα σταματοῦσε ἴσα ἐστὶν γωνιά, χωρὶς νὰ γυρίῃ μᾶζι μὲ τὸ γύρισμα τοῦ λόφου, πού ὕψωνότανε σάν ἀκρωτήρι. Αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ τοποθεσία ὀνομάζεται Κόκκινος Βράχος, γιὰ ἀπὸ μακρὰ, ἡ βορεινὴ πλευρὰ τοῦ λόφου φαίνεται σάν πελώριος βράχος κοκκινωπός, ὀρθωμένος ἐστὶν ἀκροθαλασσίᾳ, — καὶ μὲ τὸ ἴδιο ὄνομα εἶναι γνωστὴ ὅλη ἐκεῖνη ἡ περιοχὴ, τὸ κτῆμα τοῦ Σάντρη κι' ἡ κάτω συνοικία, ὡς τὰ μισὰ σχεδὸν τὸ παράλιον δρόμον πού βγαίνει ἐστὶν χώρα.

* Πού δὲν ὑπάρχει πιά ἡ τοῦλάχιστον δὲν ὑπάρχει ὁλόκληρος, ὅπως ἔγραψαν οἱ ἡμετέροις — Σημ. τ. «Ν.Ε.».

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

Η ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΗΣ ΖΑΚΥΝΘΟΥ

ΕΝΤΥΠΩΣΕΙΣ ΑΥΤΟΠΤΟΥ

Ἡ ὠραιότατη τῶν νήσων μας, ἡ ἑλληνική τροφὸς τῆς μανωλίας, τῆς μπεγκονίας, τῆς μπουγαρινιάς, ἡ μυροβόλος Ζάκυνθος μετὰ τὰ δάση τῶν μπανανῶν της, τῶν ποικιλωτάτων ἐσπεριδοειδῶν της, ἡ ἀναμινήσκουσα μετὰ τὴν πλουσίαν καὶ ὀργῶσαν φύσιν της τὰς χώρας τῶν Τροπικῶν καὶ μετὰ τὸ ἔσμα τῆς τῆν Ἰταλίαν, ἡ Ζάκυνθος ἡ τόσον δικαίως ἐπικληθεῖσα τὸ ἄνθος τῆς Ἀνατολῆς, ἀπὸ τινῶν ἡμερῶν σχεδὸν δὲν ὑπάρχει. Τὸ γλυκὺ τῆς ἔσμα διεδέχθησαν οἱ θρῆνοι καὶ τὸ ἀεὶ γελῶεν πρόσωπόν της βαθὺς πένθους καλύπτει.

Αὐτόπτης τῆς καταστροφῆς μάρτυς θέλω σὰς ἀφηγηθῆ διὰ τῆς ὥχρας πεζογράφου γραφίδος τὸ ἀτύχημά της, ἐνῶ τῇ ἡ-ξίζον πέντε στίχῳ, ὅμοιῳ πρὸς ἐκείνους, δι' ὧν ὁ μέγας ψάλτης τῆς ὕμνησεν ἀθανάτως τὴν καταστροφὴν τῶν Ψαρῶν.

* * *

Ἡ γειτονία τῆς Αἴτης καὶ τοῦ Βεζουβίου, ὑπόγειοι σφαδασμοὶ ἀγνώστου ἔτι ἀ-φορμῆς τῇ ἐπιτόμῃ, αἱ ἀφθονοὶ τῆς νάφθης πηγαὶ της, τίς οἶδε τίνες ἄλλαι κρύφαι τῆς Φύσεως ἰδιοτροπία ἀνατινάσσουσι καὶ συνταράττουσι καὶ δονοῦσι διὰ μέσου τῶν αἰώνων τὴν ἀγκαλιὸν ταύτην νήσον καὶ μεταβάλλουσιν αὐτὴν εἰς γνήσιον ἀντίκρυσμα ἐν τῷ Ἰονίῳ Πελάγει τῆς ἐν τῷ Αἰγαίῳ Θήρας. Ἔτος σχεδόν, ἀφ' οὗ τοῦ ἡ Ἱστορία ἤρξατο χρονολογικῶς νὰ καταγράφῃ τὰ μεγάλα φυσικὰ φαινόμενα δὲν παρήλθε χωρὶς νὰ σημειωθῶσιν ἀπειροὶ δονήσεις τῆς γῆς της, δύο δὲ καὶ τρεῖς ἰσχυροὶ σεισμοὶ ἀντίκτυποι. Κατὰ μακρότερα δὲ διαστήματα σεισμοὶ πραγματικοί, ἐπιτόπιοι, οἰκίας καταρρίπτοντες, ἀνθρώπους φονεύοντες καὶ σοβαρωτάτας προξενούντες ζημίας συνετάρασσον τὴν Ζάκυνθον. Ἐκ τούτων ὀνομαστότατοι ὑπῆρξαν οἱ τῶν ἐτῶν 1650, 1673, 1696, 1713, 1727, 1742, 1767 καὶ 1791. Κατὰ τὸν αἰῶνα, οὗ μετ' ὀλίγον θὰ ἐξέλθωμεν, ὀνομαστότατοι σεισμοὶ ὑπῆρξαν ὁ τοῦ 1820 καὶ ἰδίᾳ ὁ τοῦ 1842, ἀνήμερα τοῦ Ἁγίου Λουκά συμβάς, οὗ τὴν φρικτὴν μανίαν αὐτόπται μάρτυρες μοὶ διηγῆθησαν ἐν φρικῇ. Καὶ ἀπὸ τοῦ ἔτους δ' ἐκείνου ἔτος δὲν παρήλθε χωρὶς νὰ σεισθῇ ἡ καλὴ νῆσος, χωρὶς νὰ φρικιάσω-

σιν οἱ τόσον εὐθυμοὶ καὶ τόσον γνήσιοι τῆς ἀπολαύσεως, τοῦ γέλωτος, τοῦ ἔσματος ἔρασται κάτοικοί της.

Ἐφέτος ὅμως τὸ πρᾶγμα ἐδεινώθη καὶ κακοὶ προάγγελοι δυσθόμους κατέστησαν τοὺς Ζακύνθιους. Ἀπ' αὐτῆς σχεδὸν τῆς τοῦ ἔαρος ἐνάρξεως, ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ Ἰουλίου ἡ γῆ ἤρξατο σειομένη, ὑπόκωφοι κρότοι, ὥσπερ πολλῶν βοῶν μυκόμενων, ἐτρόμαζον τὰ παιδάκια καὶ ἐθλιβον τοὺς μεγάλους, ἐνῶ αἱ τῆς νάφθης πηγαὶ καὶ ἀφθονώτεροι καὶ ἀγριώτεροι καθίσταντο. Οὕτως ἐξηκολούθησε σειοόμενον καὶ συνταρασσόμενον τὸ ἔδαφος μέχρι τῆς 15 Αὐγούστου, ὅπῃ οἱ Ζακύνθιοι ἠσθάνθησαν τὸν πρῶτον ἰσχυρὸν σεισμόν. Ὁ τρόμος τῶν ὑπῆρξεν ἰσχυρότατος καὶ λίαν εὐλογος, εὐτυχῶς μικρὰ διακοπή, καὶ εἴτα ἀσθενὴς ἐπανάληψις τῶν σεισμικῶν δονήσεων τοὺς ἔκαμε ν' ἀναθαρρήσωσιν, ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε καὶ αὐτὸς ὁ διευθυντὴς τῆς Ἀνατολικῆς Τηλεγραφικῆς Ἑταιρίας κ. Φόρστερ, ὅστις ἐπὶ μακρὰ ἔτη τὴν Ζάκυνθον ὑπὸ σεισμολογικὴν ἔποψιν μελετᾷ, ἐλπίζας, ὅτι ἡ θεομηνία κατέπαυσεν, προήγγειλε διὰ τῆς ἐφημερίδος «Ἀκροπόλεως» τὴν ἀφευκτοὶν κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἀπὸ τῶν σεισμῶν ἀπαλλαγὴν τῆς νήσου.

Ἄλλως ὅμως ἔδοξε τῷ Πλούτῳ καὶ τὴν ἐσπέραν τῆς 18ης Ἰανουαρίου μηκυθμός ἰσχυρός, καὶ παλμικὴ κίνησις τῆς γῆς ἐκ τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω καὶ εἴτα περιστροφικὸς σάλος ἐκ Δυσμῶν πρὸς Ἀνατολὰς διέτρεξεν, ὥς σπασμός τὴν νήσον καὶ συνεκλόνησεν αὐτὴν ὀλόκληρον ἐκ τῶν μυχαιτάτων. Οἱ ἀτυχεῖς Ζακύνθιοι περιτρομοὶ ἐξῆλθον τῶν οἰκῶν των, ὅς εἶδον διαρραγείας, καὶ γονυπετήσαντες θερμὰς πρὸς τὸν πολιοῦχον τῶν Ἁγίων Διονύσιον ἀπέτειναν δεήσεις. Πρὸς στιγμὴν ἤλπισαν, ὅτι τὸ κακὸν παρήλθε καὶ ἀναθαρρήσαντες εἰσῆλθον ἐκ νέου εἰς τὰς οἰκίας των ἐξετάζοντες τὰς ἐπελθούσας εἰς αὐτάς καταστροφὰς καὶ σκεπτόμενοι πῶς θὰ τὰς διορθώσωσιν. Ἀπὸ τοῦ μεσονυκτίου ὅμως στυγνὴ τοὺς κατέλαβεν ἀελπισία καὶ ἀλεπάλληλοι δονήσεις, καὶ τοὺς διαρραγέντας τοίχους κατέρριπτον, καὶ κακοὶ τρομεροὺ προάγγελοι ἐγίνοντο. Ἐν τοιαύτῃ φρικτῇ ἀγωνίᾳ διήλθον οἱ Ζακύνθιοι τὴν

νύκτα τῆς 18ης πρὸς τὴν 19ην Ἰανουαρίου, ὁπότε τὴν πρωΐαν ὥρα 6 1/4 ἐπῆλθεν ἡ τρομερὰ καταστροφή. Οἱ πλείστοι τῶν κατοίκων κατάκοποι ἐκ τῶν συγκινήσεων καὶ ἀπατηθέντες ἐκ τῆς ἐπὶ δίωρον καταπαύσεως τῶν δονήσεων ἐκοιμῶντο. Κακὸν ὁμως ξύπνημα τοὺς ἀνέμενε. Σεισμὸς μετὰ δεινοῦ δούπου καὶ φρικτοῦ μηκυθμοῦ διαρκέας 18 ἡ κατ' ἄλλους 22 δευτερόλεπτα ἀπετελείωσεν, ὅτι ὁ τῆς ἐσπέρας σεισμὸς εἶχεν ἀρχίσει. Οἱ διερωγότες τοῖχοι κατέπεσον, ἕτεροι διερράγησαν καὶ ἀφῆκαν τὰς στέγας νὰ καταπέσωσι, δωμάτια ὁλόκληρα ἐκρημνίσθησαν, θεμέλια ἐξῆλθον τῶν γογγώντων καὶ κατὰ τὴν γραφικὴν τῶν Ζακυνθίων ἔκφρασιν οἱ τοῖχοι ἦλ' ἐ-
σ θ η σ α ν.

* * *

Ἀπερίγραπτος καὶ ἀκατανόητος εἰς μὴ αὐτόπτην μάρτυρα σκηνὴ ἐπηκολούθησε. Ἐκφρων ὁ λαός, γυναῖκες, παῖδια, ἄνδρες ἀνετινάχθησαν τῶν κλινῶν τῶν καὶ ἐξήτησαν ἐν τῇ φυγῇ τὴν σωτηρίαν, ἀλλ' ἐν τῷ σκότει καὶ τῇ παραξάλῃ φρικτὰ ἐπηκολούθησαν δράματα. Οἱ μὲν ἀπὸ τῶν κλινῶν ἀναπηδήσαντες, ὡς ὁ Εἰσαγγελεὺς κ. Τσιμπουράκης, ἐπληγώθησαν βαρέως ἐκ τῶν ἐξακολουθοῦντων νὰ καταπίπτωσι τεμαχίων τῶν τοίχων, ἄλλοι ζητοῦντες νὰ κατέλθωσι τὴν κλίμακα κατεκρημνίζοντο αὐτῆς, μόλις συγκαταουμένως ἐπὶ σταλευθέντων ἐκ τοῦ σεισμοῦ ἀγκωναρίων, οἱ πλείότεροι τέλος ἐν τυφλῇ φυγῇ ἐπληγώοντο ἐν τῇ ὁδῷ ἐκ τῶν καταπιπτόντων τεμαχίων τῆς στέγης ἢ τῶν κεράμων. Δύο δέ, μίᾳ γυνὴ καὶ εἰς ἀνὴρ ἐργατικός, ὁ Τσαούσης, εὐρήκαν τὸν θάνατον ὑπὸ σωρὸν ἐρείπων. Τοῦ τελευταίου τοῦτου ὁ θάνατος τραγικώτατος καὶ ὅλως μοιραῖος ἀξίζει νὰ περιγραφῇ ἰδιαίτερος. Ὁ ἀτυχὴς κατῴκει ἐν μικρῷ καὶ ταπεινῷ οἰκίσκῳ ἐν τῇ πτωχῇ τῆς Ἀγίας Ἀννης συνοικίᾳ. Ὁ οἰκίσκος οὗτος, ὃν ἐπεσκέφθη, ἀπετελεῖτο ἐκ τριῶν δωματίων· τὸ πρῶτον, τὸ ἐν τῇ ἐισόδῳ, ἐχρησίμευεν ὡς αἰθουσα, ἐστιατόριον κτλ. τὰ δύο ἐν τῷ βάθει, ὡς κοιτῶνες. Ἐν τῷ πρὸς δεξιᾷ τῷ εἰσερχομένῳ ὁ Τσαούσης ἐκοιμάτο μέχρι τῆς ἐσπέρας ἐκείνης. Πτοηθεὶς ὁμως ἐκ τοῦ πρώτου σεισμοῦ καὶ πεποιθώς, ὅτι ἐν τῷ δευτέρῳ δωματίῳ πλείων ὑπῆρχεν ἀσφάλεια μετεκόμισε τὴν κλινὴν τοῦ εἰς αὐτὸ καὶ ἐπὶ τῇ πεποιθῇσι ταύτῃ ἀπεκοιμήθη. Μοιραῖον ὁμως ἦτο νὰ ἀποθάνῃ καὶ ἐνῷ διὰ τοῦ δευτέρου σεισμοῦ τὸ δωμάτιον, ἐν ᾧ πρότερον ἐκοιμάτο οὐδὲν σχεδὸν ἐπαθε, τὸ δωμάτιον εἰς ὃ κατέφυγεν εὐρῆθη σωρὸς ἐρείπων τὴν ἐσπέραν καὶ ὁ Τσαούσης νεκρὸς ἐπὶ τῆς κλίνης του!

* * *

Ἡ φρίκη καὶ ὁ τρόμος τῶν γυναικῶν ἰδίᾳ καὶ τῶν παιδίων ὑπῆρξεν ἀπερίγρα-

πτος. Νευροπαθέστεραι καὶ δειλότεραι τῶν ἀνδρῶν κατελήφθησαν ὑπ' ἀληθοῦς παραφροσύνης αἱ ἀτυχεῖς Ζακυνθίαι, αἱ γοεραὶ αὐτῶν οἰμῶγαί συνέπνιγον τὸν κρότον τῶν καταπιπτόντων τοίχων καὶ τοὺς συνεχεῖς μυκηθμοὺς τῆς γῆς. Καὶ ἐν τούτοις ἐν ὅλῃ αὐτῇ τῇ ταρταρεῖ φρίκῃ καὶ τῷ σατανικῷ πανδαιμονίῳ οὐδεμίᾳ ἐλθισμῶν τὸ τέκνον τῆς, ἀλλ' ἄπασα προκινδυνεύουσα καὶ τὴν ζωὴν αὐτῶν εἰς μηδὲν λογιζόμεναι ἐπανήρχοντο εἰς τὰς καταπεσοῦσας οἰκίας τῶν, ἀφ' ὧν τὸ ἐνστικτὸν τῆς ἰδιοσυτηρήσεως τὰς εἶχεν ἀπομακρύνει καὶ ἐφορμῶσαι, ὡς λέαιναι, μάχας ὁμηρικὰς συνεκρότουν πρὸς τὰ ἐρείπια καὶ διὰ τῶν χειρῶν καὶ τῶν δυνάων ἀπομακρύνουσαι τοὺς λίθους καὶ τὴν ἀσβεστον ἐξέθαπτον ἐξ αὐτῶν τὰ τέκνα τῶν. Πρὸ τοιούτου ἥρωϊσμοῦ, οὗ τὰ κατορθώματα οὔτε ποιητῆς οὔτε ἱστορικός θὰ ἐξυμνήσῃ, ὡχριοῦν τὰ μέγιστα τῶν πολεμικῶν κατορθωμάτων.

* * *

Τοιαύτην σκηνὴν μοὶ διηγήθη μὴτῃ, ἐνώπιον τῶν Βουλευτῶν Ζακύνθου κ.κ. Λομβάρδου, Ρώμα καὶ Πλακά, κατοικοῦσα ἐν μικρῷ οἰκίσκῳ παρὰ τὴν συνοικίαν τῆς Ὑπαπαντῆς.

— Αὐτὸ τὸ παιδάκι ποῦ βλέπεις, ἀφέντη—μοὶ ἔλεγεν ἐπιδεικνύουσα μοὶ διέτῃς παιδίον μὲ δεδεμένην τὴν κεφαλὴν καὶ μεμῶλωπισμένον τὸ πρόσωπον εἶχε ταφῇ μαζὺ μὲ τὴν κούνιαν τοῦ ἐκεῖ δά' στήν γωνιά. Ἡ μισὴ κούνια εἶχε σκεπασθῇ ἀπὸ χαλᾶσματα, ἀπάνω δὲ ποῦ ἦταν τὸ κεφάλαιον τοῦ εἶχαν πέσει δύο μεγάλα κοτρώνια. Στὸ πέσιμό του τὸ ἕνα συνεπῆρε μαζὺ καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ Ἀγίου καὶ αὐτὸ τὸ ἔσωσε!

Καὶ ταῦτα λέγουσα ἐποίει τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ καὶ ἀπέτεινε δακρυρροῦσα θερμὴν πρὸς τὸν Ἅγιον προσευχὴν.

— Ἐγὼ—ἐξηκολούθησε—ὥρμησα ἐξ ὧς στήν πρώτη στιγμῇ τοῦ χαλασμοῦ. Μὰ ἅμα βρέθηκα σ' τὸν δρόμο, τότε θυμῆθηκα τὸ παιδί μου. «Τί κάμνω!» εἶπα καὶ ὥρμησα πῶς. Μιά, μιά πέτρα ἔβγαζα, ἀφέντη, ἔτσι νὰ μὲ βοηθῇ πάντα ὁ Ἅγιος καὶ μισὴ ὥρα ἔκαμα, ὡς που νὰ τὸ ξεθάψω, τὸ τσαμένω. Καὶ αὐτὸ ἔκλαιγε σιγανὰ, σιγανὰ.

* * *

Καὶ ἤδη ὁποῖα νομίζετε, ὅτι εἶναι νῦν ἡ Ζάκυνθος. Σωρὸς ἐρείπων. Ὁλόκληρος ἡ ἐξοχὴ τῆς, ἅπαντα τὰ χωρία τῆς δὲν ἔχουσιν οὔτε μίαν οἰκίαν ἀκεραίαν, ἅπασαι κατέπεσον, ἅπασαι κείνται χαμαί. Χωρία, ὡς τὸ Γαϊτάνιον καὶ τὸ Κερί ἀποτελοῦσι βουνούς χαλᾶσμάτων. Ἐκ δὲ τῆς πόλεως ἐκ 2,800 οἰκίων, κατ' αὐτοὺς τοὺς ἀποσταλέντας ἐπὶ τόπου μηχανικοὺς μόλις αἱ 200 εἶναι κατοικήσιμοι. Αἱ λοιπαὶ οὐ μόνον δὲν εἶναι κατοικήσιμοι, ἀλλὰ τὸ

φρικωδέστερον εἶναι ζῶντες τάφοι, ἔτοιμοι νὰ καταβροχθίσωσι τοὺς ἐν αὐταῖς ἐπιμένοντας νὰ εὕρωσιν ἄσυλον Ζακύνθους. Οἰκίαι μεγάλαι καὶ ὀχυρῶς ἐκτισμέναι, ὡς τοῦ Ἀρχιεσκόπου Χαριάτη, νῦν Μερκάτη, ἡ νέα τοῦ κ. Βούλτσου, ἡ τοῦ Σβορώνου, τοῦ Ζησιμοπούλου, τοῦ Ραφτάνη, τοῦ Ἀλ. Ρώμα ἔπαθον μεγίστας ζημίας. Ἐκ τῶν Ἐκκλησιῶν δὲ αἱ πλεῖσται ἔπαθον καὶ ἰδίᾳ σχεδὸν ἠρειπώθησαν ἡ πάγκαλος Ἀγία Τριάς, ὁ Ἅγιος Στυλιανός, ὁ Ἅγιος Ἥλίας, ὁ Παντοκράτωρ, ὁ Σὰν Μάρκος, ἡ Σάντα Μαρίνα, ἡ Ἀγία Παρασκευή, ὁ Ἅγιος Χαράλαμπος.

* * *

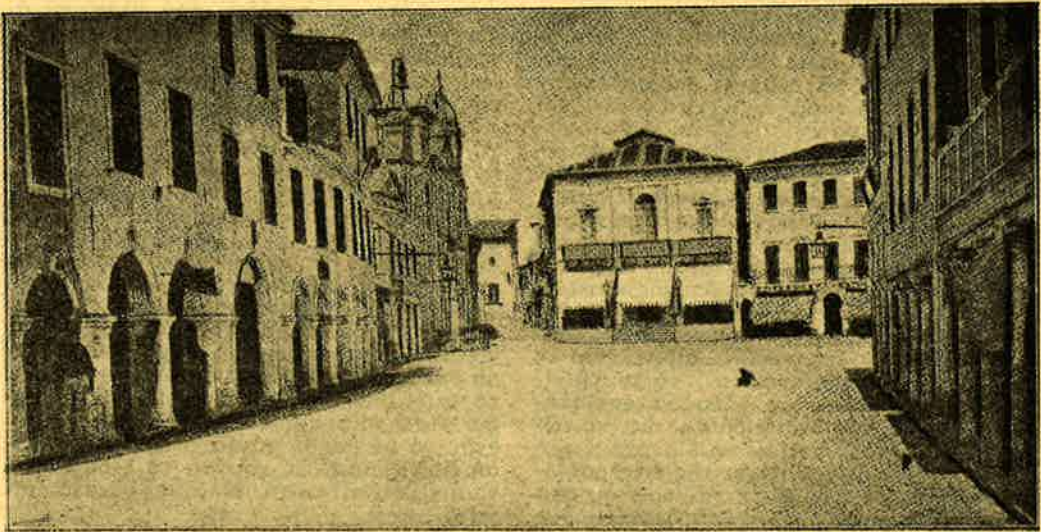
Περιῆλθον πλειστάκις τὰς διαφόρους

συνοικίας τῆς πόλεως καὶ ἔφριξα πρὸ τοῦ μεγέθους τῆς καταστροφῆς. Αἱ συνοικίαι ἰδίᾳ Νεοχωρίου, Ἀγίας Ἀννης, Ὑπαπαντῆς, Ὑψώματος, Ἀμμου, Ἀγίας Τριάδος εἶναι παντελῶς ἀκατοίκητοι.

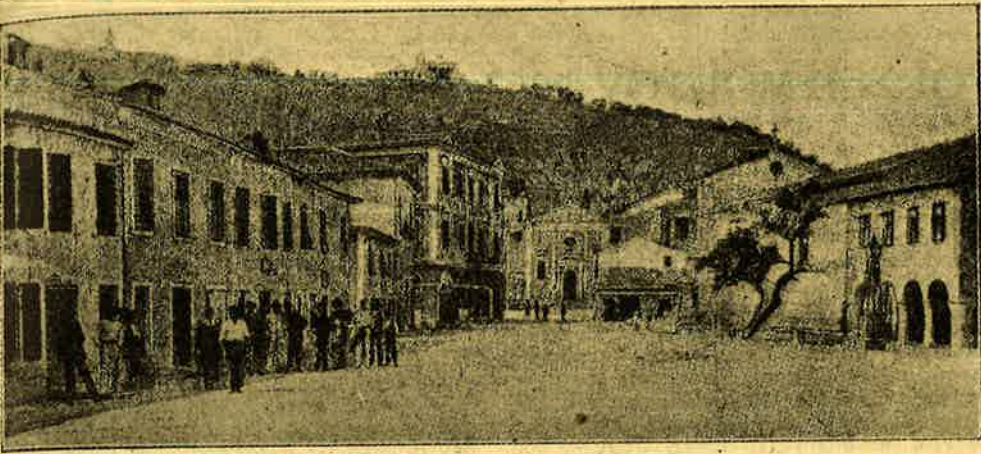
Τί θὰ γείνη ὁλος αὐτὸς ὁ λαός;

Ὁ Βασιλεὺς, ἡ Κυβέρνησις, οἱ Βουλευταὶ Ζακύνθου, σύμπασα ἡ Ἑλλάς, αὐτοὶ οἱ ξένοι προσέρχονται ἀρωγοὶ καὶ οὐδέποτε ἡ Ἀθηναϊκὴ φιλανθρωπία τοσοῦτον λαμπρῶς ἐξεδηλώθη. Ἀλλ' ὅλα ταῦτα δὲν εἶναι ἐπαρκῆ, πρέπει πάντες, πάντες νὰ συνδράμωμεν, ὅπως δυνάμεθα τὴν καλήν, τὴν ὡραίαν, ἀλλὰ τόσον δυστυχῆ ταύτην νῆσον, τὸ ἀγλίσμα τῆς Ἑλληνικῆς φύσεως, τὴν πάγκαλον Ζακύνθον.

Ν. Ι. ΣΠΑΝΔΩΝΗΣ

Ἡ πλατεῖα Διονυσίου Σολωμοῦ στὴν πόλιν τῆς Ζακύνθου πρὶν ἀπὸ τοὺς σεισμοὺς τοῦ 1893.

Κεντρικός δρόμος στην πόλη της Ζακύνθου πριν από τους σεισμούς τοῦ 1893

PAUL BOURGET

ΖΑΚΥΝΘΟΣ

*“Όταν τὸ πλοῖο στὸ γαλανὸ σαλεύοντας τὸ κύμα
ἀράζει στὸ χαρούμενο τῆς Ζάκυνθος γιὰ
βλέπεις βαρκοῦλες νὰ πετοῦν μὲ τ’ ἄνθη φορτωμένες
κι’ ὁ ἀγέρας νὰ μοσκοβολᾷ μεθυσιτικὰ τριγύρω.*

*Μοιάζουν σὰν κῆποι στὰ νερὰ ποὺ πλέουν καὶ κυμάτιζουν.
Γαρύφαλα ἄσπρα ἢ κόκκινα, μὲ τῆς φωτιᾶς τὸ χρῶμα
ρόδα ἄπαλά καὶ τρυφερά, σὰ μάγουλα παιδιῶν
καὶ κοῖνοι μελαγχολικοί, βασιλικὲς πορφύρες.*

*Κι ὅταν τὸ πλοῖο γιὰ μακρινούς καὶ πάλι φεύγει κόσμους
κι ἀπάνω στ’ ἀναρίθμητα τὰ κύματα καλπάζει,
— μέσ’ ἀπ’ τὰ ξάρτια, τοὺς καπνούς, τοὺς ναῦτες, τὰ σκοινιά,
τὸ λουλουδένιο τ’ ὄνειρο βλέπεις μακρὰ νὰ φεύγει.*

*Καὶ τώρα ποὺ ὄνειρεύομαι χαρὲς πᾶχον περάσει,
βλέπω τὸ φωτεινὸ οὐρανό, τὰ σμάραγδα νερὰ
καὶ τίς βαρκοῦλες σου ν’ ἀνθοῦν γαρύφαλα καὶ ρόδα
“ὦ, Τζάντε, ὦραϊο καὶ μακρινὸ λουλούδι τοῦ Λεβάντε!*

Μετάφραση ΜΙΧ. Δ. ΣΤΑΣΙΝΟΠΟΥΛΟΥ

ΟΙ ΣΕΙΣΜΟΙ ΤΟΥ 1867 ΣΤΗΝ ΚΕΦΑΛΛΟΝΙΑ

[ΜΙΑ ΣΕΛΙΔΑ ΤΟΥ ΛΑΣΚΑΡΑΤΟΥ]

Πόσες φορές μου διηγήθηκαν, τόσο ή μητέρα μου όσο και οι θείες μου, για τους μεγάλους σεισμούς του 1867!

Ξύπνησαν τη νύχτα αιφνιδίως από το φοβερό τράνταγμα, πήγαν να σηκωθούν, αλλά πατούσαν απάνω σε πέτρες... Διαμιās άκουσαν τη μητέρα τους, που τες φώναζε να κατεβούνε γρήγορα στο κάτω πάτωμα. Ντύθηκαν όπως μπορούσαν, ενώ καινούριοι, αν και ελαφρότεροι, σεισμοί τράνταζαν το σπίτι. Στην κάμαρα των γονέων τους ήταν ήδη μαζεμένα όλα τα μικρότερα παιδιά γιατί αυτές ήταν οι δύο μεγαλύτερες, ή "Αγγιολα και ή Λουίζα.

Ο Λασκαράτος, πάλι, διηγείται κι αυτός σ' έφημερίδα της εποχής: «Ήταν ή 4 Φεβρουαρίου. Είχε μόλις ξημερώσει, κι έμεις έξυπνούσαμε, όταν ένας μέγας σεισμός άρχισε λυσσαδώς να κλονίζει το σπίτι μας. Ο σεισμός τούτος, όπου ήδη είχε άρχισει μεγάλος, εξακολουθώντας έδυαμώνε περισσότερο, και το κρήνισμα του σπιτιού έφαινότουνε άφευκτο. Η γυναίκα μου τότες άγκάλιασε το παιδάκι μας (ήταν ο Μίμης, το στερνοπούλι) και «Έλα παιδί μου, του λέει, γιατί είν' ή ύστερή μας ώρα έτούτη' έλα να πεθάνουμε αντάμα.» Έγώ άγκάλιασα και γυναίκα μου και παιδί μου, κ' έστύλωσα τα μάτια μου στο Θεό, προσμένοντας έντός ατόμου να ήναι ή ψυχή μου στα πόδια του.»

«Ο σεισμός όμως έπαψε, κ' έμεις έμείναμε σωοι. Σωοι, μά άλαλιασμένοι. Ο σεισμός τούτος δέν ήταν από εκείνους που έγνωρίζαμε.»

«Ο σεισμός έπαψε, κ' ένταυτώ άκούσαμε φωνές σπαραξικάρδιες εις το δρόμο. Η φωνές εκείνες μ' έκάμανε να πεταχτώ από το κρεβάτι και να τρέξω στο παρεθύρι. Ένα σύγνεφο από κονιορτό έσκέπαζε όλη τη χώρα, και τα σπίτια μέσα στο σύγνεφο έφαινότανε θολά και άβέβαια. Η στρατά μου έπαρουσιάσθηκε γεμάτη πέτρες μικρές και μεγάλες, και άπάνου στες πέτρες μία μάνα που έβλιαζε για το παιδί της το πλακωμένο, και ο πατέρας που έσήκωνε πέτρες κ' έξεπλάκωνε το παιδί τους! Ποίος θά το πιστευσ; Η σκηνή εκείνη δέν έγγιζε παρά μόλις κ' έλαφρά την καρδιά μου! Άλλ' έγώ την στιγμήν εκείνην ήμουν ήλιθιος, σχεδόν ήλιθιος· τέτοιος, όποιος θά ήν' εκείνους πού, με τη σπάθη του δημίλου άπάνουθέ του, άκούει όμως να του φωνάζουν πώς ο Βασιλέας του χαρίζει την ύπαρξη!... Θέ μου, Θέ μου, τ' είναι τούτα που βλέπω; Τ' είναι τούτα που άκούω; Δέν είναι όνειρο;»

«Όταν έστριψα, είδα την κάμαρα γεμάτη από τα παιδιά μου, όλα γυμνά, όλα τρομαγμένα, καρδιοχτυπώντας και γυρεύοντας καταφύγιο στο κρεβάτι μου. Η γυναίκα μου έλειπε. Η γυναίκα μου είχε τρέξει, γυμνή κ' εκείνη, να μάση και να ιδή τα παιδιά της κ' έτρεχε με πόδια γυμνά άπάνου στα τούβλα, στους άσβεστίδες, στα γυαλιά· έπειδή απ' όλα ήτανε γιομάτες ή κάμαρές μας.»

«Τέτοια ήτανε ή πρώτη έντύπωση του πρώτου σεισμού, σέ μιάν οικογένεια που δέν συνηθά να σκιάζεται! και μέσα σ' ένα σπίτι που δέν ύπόφερε παρά λίγο, έμπρός εις όσο ύποφέρανε τ' άλλα σπήτια.»

«Καθ' ένας έλπιζε, συνεχίζει ο Λασκαράτος, ότι κατά το συνειθισμένο, δέν είχαμε άλλο να φοβηθούμε, και ότι δέν έπρόκειτο παρά να ξεσκοτισθούμε, να βάλουμε σέ τάξη το πρᾶμμα μας, και, να γιατρέψουμε τες πληγές μας. Άλλ' ή σχεδόν άμεση εξακολούθηση των σεισμών, δέν άργησε να μάς κάμη να ιδούμε πώς έπρεπε ν' αφήσουμε τα σπήτια μας και να φύγουμε.»

«Η στρατός και μάλιστα ή πλατείες, έγεμίσανε οικογένειες. Οικογένειες όλόκληρες από γερόντους, από νήπια, από νέες και νέους, από άνδρόγυνα, άρρώστους, ύγειους, όλοι ανάκατα, ένδυμένοι κάθε λογής, και σκεπασμένοι με παπλώματα, με φελτσάδες...»

Η οικογένεια Λασκαράτου κατόρθωσε να έπιβασθί σ' ένα πλοίο, κι' ο Λασκαράτος, άφου τους συντρόφεψε και τους τακτοποίησε, γύρισε στη χώρα για ν' άγοράση ψωμί.

Και τ' άγόρασε· ένα σακκί γεμάτο κι' ύστερα το φορτώθηκε στην πλάτη του και, σάν καλός νοικοκύρης, πήγε και το φύλαξε... στο σπίτι του διπλοκλείδωσε την πόρτα, κι' ύστερα, σάν άνθρωπος, που ξέρει πώς έξετέλεσε όλα του τα καθήκοντα, ξέγνοιαστος πειά, μπήκε σέ μία βάρκα και ξαναπήγε στο καράβι όπου ή οικογένειά του τον περιμενε πεινασμένη...

Μπορεί κανείς να φαντασθί πώς έμειναν τα παιδιά του, όταν τον είδαν νάρχετο με τα χέρια άδειανά!...

— Δέν εύρηκες ψωμί; ήταν ή άπελπισμένη κραυγή τους...

— Πώς! Ένα σακκί γεμάτο!

— Και ποδειντο;!

«Όπου δέν έχει κεφάλι, έχει πόδια! λείι ή παροιμία... τρέχα τώρα, καυμένη άφηρημένη ποιητή, τρέχα όπισω στη χώρα που σεϊέται και μουγκρίζει και τραν-

τάζεται, τρέχα νά φέρης σιά παιδιά σου τὸ ψωμί πού διπλοκλείδωσες στὸ ξρμό τὸ σπίτι σου... γιὰ νάχουν νά τρῶνε τὰ ποντίκια !»...

Στὸ καράβι ὅμως δὲν ἔμειναν πολὺ, γιὰτὶ τὸ ἄλλο πρωτὶ ὁ Ἄγγλος Πρόξενος, βαρῶνος Devonton, τοὺς προσκάλεσε νά πάνε στὸ Ἀγγλικὸ προξενεῖο, πού, χτισμένον ἀπάνω σὲ βράχο, δὲν εἶχε κίνδυνον ἀπὸ τοὺς σεισμούς.

Μὲ τοὺς σεισμούς αὐτοὺς γκρεμίστηκε καὶ τὸ σπίτι στὰ Ριτσάτα.

«Ήταν τὸ μόνο σπῆτι πού εἶχα στὸν κόσμο· τὸ ἐξοχικὸ μου σπιτάκι!» γράφει στὰ «Βιογραφικά μου Ἐνθυμήματα». Κατένας ἀπὸ τοὺς πλούσιους συγγενεῖς μου δὲ μοὺ δάνειζε ἑκατὸ τάλληρα γιὰ νὰ κάμω τουλάχιστον τὲς ἐπείγουσες ἐπιδιορθώσεις πού ἀπαιτοῦσε ἡ περίστασι γιὰ νὰ μὴν τὸ χάσω ἐντελῶς. Κι' αὐτὸ ἐνῶ ἤξεραν καλὰ πῶς σὲ ἄλλη περίστασι ἀνάγκης πού βρέθηκαν, πάντα πλήρωσα τὰ χρέη μου μὲ ἀκρίβεια καὶ γενναιοδωρία.»

Σ' αὐτὴ τὴν περίστασι, πολλοὶ Κεφαλλονῖτες ἀπὸ τὸ ἐξωτερικόν, καὶ ἄλλοι ἀκόμη ξένοι, ἔστειλαν γενναῖα ποσά—ἐξήντα-ἑβδομήντα χιλιάδες τάλληρα—γιὰ νὰ μοιραστοῦνε σ' ἐκείνους πού δὲν εἶχαν τὰ μέσα νὰ ξαναχτίσουν τὰ γκρεμισμένα σπιτία τους. Ὑποχρεώθηκε κι' ὁ Λασκαράτος νὰ προστρέξῃ στὴν ἐπιτροπὴ πού τὰ μοίραζε, ἀλλὰ σ' αὐτὸν ἀρνήθηκαν κάθε βοήθεια· καὶ τὸ Ριτσιότικο σπιτάκι, μισογκρεμισμένο, ἔμειν' ἐκεῖ ἔρμαιον τῶν κλεφτῶν, πού ἔκλεψαν ὄχι μόνο ὅτι ὑπῆρχε μέσα, ἀλλὰ ὡς καὶ τίς πέτρες! ... «Ἀρνήθηκαν», λέει μὲ πίκρα στὴν αὐτοβιογραφία του, «ἀρνήθηκαν νὰ δώσουν μιὰ μικρὴ βοήθεια πού θὰ εἶχε σώσει τὸ σπίτι μου, κι' αὐτὸ σ' ἕναν τίμιον πατέρα πολυμελοῦς οἰκογενείας, ἐνῶ μοίρασαν ἀφειδῶς τὰ χρήματα σὲ παλιανθρώπους καὶ ἀγύρτες πού ὕστερα πέθαναν στὴ φυλακὴ. Κι' ἐνῶ τοὺς περίσσεψε ἕνα ὑπόλοιπο ἀπὸ χίλια τάλληρα, τὸ ὅποιον ὑπάρχει ἀκόμη κατατεθειμένο στὴν Ἰονικὴ Τράπεζα!»

«Ὑστερ' ἀπὸ κάμποσον καιρό, μερικοὶ Ἀγγλοὶ ἀπὸ τὸ Λονδίνο, Δανοὶ ἀπὸ τὴν Κοπεγχάγη, κι' ἄλλοι Ἕλληνες ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, μοὺ στείλανε ἀγύρευτὴ βοήθεια χρηματικὴ. Ἀλλὰ ἐκεῖνη τὴ στιγμή βρισκόμουν σὲ τέτοια οἰκονομικὴ στενοχώρια, πού δὲν ἦταν δυνατὸ νὰ σκεφθῶ ἄλλο ἀπὸ τὲς ἐπείγουσες ἀνάγκες μέσα στὴν οἰκογένεια, κ' ἔπρεπε ν' ἀφήσω νὰ χαθῇ τὸ σπιτάκι μας.»

Ἡ ἐφημερίς «The Standard» τοῦ Λονδίνου, δημοσίευσε ἕνα ἀπόσπασμα ἐπιστολῆς τοῦ Λασκαράτου πρὸς τὸν Maj. Gen. F. Whittingham* (χρονολογίας 20 Φεβρουαρίου 1867), ἀποτέλεσμα τοῦ ὁποίου ἦταν νὰ γίνῃ ἔρανος καὶ νὰ συναθροισθῇ ἕνα ἀρκετὰ

καλὸ ποσόν, τὸ ὁποῖον ἀπεστάλη στὸ Λασκαράτο. Παρόμοιο ἔρανον ἔκαμαν οἱ Hansen καὶ Πῖος** στὴ Δανία. Μεταφράζω ἐδῶ τὸ ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ «Standard»:

«Τὸ τηλεγράφημα δὲν ὑπερέβαλλε τὰ πράγματα. Τὴν 4 τρ. εἶχαμε ἕνα σεισμὸ πολὺ διαφορετικὸ ἀπὸ ἐκείνους πού ἔχουμε συνηθίσει. Ἡ πόλις τοῦ Ἀργοστολίου ἔπαθε σχετικῶς λίγο ἐν συγκρίσει μὲ ἄλλα μέρη τοῦ νησιοῦ, μολοντοῦτο, τὰ μισὰ τοῦ σπῆτια δὲν εἶναι πλέον κατοικήσιμα. Ἡ πόλις τοῦ Ληξουριοῦ εἶναι ἐντελῶς καταστραμμένη καὶ ὅλα τὰ σπῆτια γκρεμίστηκαν. Πολλὰ χωριά ἔχουν καταστραφῇ ἐκ θεμελίων. Ἐξ ἄλλου, εὐτυχῶς, οἱ νεκροὶ δὲν εἶναι πολλοὶ ἀναλόγως μὲ τίς ζημιές πού ἔγιναν—ἴσως οὔτε 300 νεκροὶ καὶ 300 τραυματισμένοι. Αὐτὸ τὸ καλὸ μέσα στὸ δυστύχημα ἔγινε γιὰτὶ ὁ σεισμὸς ἦταν πρὶν ξημερώσει καὶ οἱ δρόμοι ἦταν ἀκόμη ἔρημοι. Δὲν σὰς ἔγραψα ἀμέσως μετὰ τὴν καταστροφὴ, γιὰτὶ ἤμασσε κι ἐμεῖς μεταξὺ ἐκείνων πού ἐγκατέλειψαν τὰ σπῆτια τους ὅπως βρίσκονταν, γιὰ νὰ ζητήσουν καταφύγιο κάτω ἀπὸ τὰ δέντρα ἢ στὰ πλοῖα πού ἦσαν στὸ λιμένα. Κι' ἐγὼ πέρασα τὲς πρῶτες δύο μέρες, μαζὺ μὲ τὴν πολυάριθμὴ οἰκογένειά μου, ἀπάνω σ' ἕνα πλοῖο· ἦταν ὅμως τόσος κόσμος κάθε λογῆς, πού ἡ ζωὴ μας κατάντησε ἀνυπόφορη... Ἡ γυναῖκα μου τότε πῆγε σ' Ἀργοστόλι, ἔπρεξε στοῦ βαρῶνου Devonton καὶ τοῦ ζήτησε τὴν ἄδεια νὰ πάη μὲ τὴν οἰκογένειά της στὴν Ἀγγλικὴ Ἐκκλησίαν. Ὁ βαρῶνος τῆς εἶπε ὅτι ἡ ἐκκλησίαν ἦταν ἥδη παραγεμάτη, καὶ μὰς προσκάλεσε νὰ πάμε ὅλοι στὸ Προξενεῖο.... Τώρα ἐπιστρέψαμε στὸ σπίτι μας, ὅπου ζοῦμε στοιβαγμένοι μέσα σὲ τρεῖς κάμαρες, πού κι' αὐτὲς ὁ σεισμὸς τὲς ἄφησε ὁλίσ κατοικήσιμες. Τὸ ὑπόλοιπο τοῦ σπιτιοῦ εἶναι ἀπομονωμένο. Οἱ Ἀγγλοὶ τῆς Κερκύρας καὶ τῆς Μάλτας ἔστειλαν βοήθημα... Ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις 100.000 δρ. καὶ ὁ βασιλεὺς μας ἔστειλε ξυλεῖα, ἀπὸ τὸ ἰδιαιτέρὸ του ταμείου. Τὸ ἐξοχικὸ μου σπίτι δὲν ὑπάρχει πιά, καὶ δὲν ξέρω πῶς θὰ κάμω τὸ ἐρχόμενο καλοκαίρι γιὰ νὰ μαζέψω τὴ σταφίδα μου. Τὸ σχολεῖο μας ἔκλεισε, γιὰτὶ ὅλοι φεύγουν ἀπὸ τὴν Κεφαλλονίαν. Στὸν τόπο εἶναι λιμός, κι' ἂν δὲν εὕρω τρόπο νὰ κερδίσω τὰ πρὸς τὸ ζεῖν, δὲν ξέρω τί θὰ γίνου- με. Ἀλλ' ἄς μιλήσουμε γιὰ κάτι ἄλλο...».

ΑΝΔΡ. ΛΑΣΚΑΡΑΤΟΣ

(Ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ ἀνέκδοτο βιβλίον τῆς κ. ΕΛΕΝΗΣ ΛΑΜΠΙΡΗ «Ὁ Νόνος μου».)

* Ὁ Hansen ἐφημέριος τοῦ βασιλέως Γεωργίου Α' ἀπὸ τοῦ 1863 ἕως 1865. Συγγραφεὺς θρησκευτικῶν βιβλίων καὶ μεταφραστὴς στὴ Δανικὴ τῶν «Μυστηρίων τῆς Κεφαλλονιάς» καὶ ἄλλων ἔργων τοῦ Λασκαράτου, ἐπίσης συγγραφεὺς ἐνὸς βιβλίου περὶ Λασκαράτου τιτοφορομένου: «Ἀνδρέας Λασκαράτος, ἠθικὸς ἀναμορφωτὴς τῆς Ἑλληνικῆς κοινωνίας». Ὁ Πῖος, φίλος του καὶ φίλος τοῦ Λασκαράτου, Δανὸς διανοούμενος.

* Στρατιωτικὸς διοικητὴς ἐπὶ Ἀγγλικῆς προστασίας. Συγγραφεὺς τοῦ «Four years in the Ionian Islands».

Η ΑΝΟΙΚΟΔΟΜΗΣΗ

Είναι ἴσως στὴ μοίρα τῶν πραγμάτων τοῦ κόσμου, τὴν καταστροφὴ ν' ἀκολουθεῖ ἢ ἀναγέννηση. Ὅπου καοῦν τὰ φυτὰ ξαναφυτρώνουν πλουσιώτερα, ὅπου ἀφανιστοῦν ψυχὲς βίαια, οἱ γεννήσεις πολλαπλασιάζονται αὐτόματα, ὥσάν ἡ ζωὴ ν' ἀναπληρῶναι τὸ χαμὸ γιὰ ν' ἀποκαταστήσει τὴν ἰσορροπία. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μὲ τὸν πολιτισμό. Τ' ἀρχαῖα μνημεῖα ποὺ καταστρέψανε οἱ Πέρσες τ' ἀναπληρώσανε τὰ κλασσικά. Ἐνῶ ὅμως στὴ φύση οἱ νόμοι δροῦν τυφλά καὶ ἡ ὁρμὴ τῆς ἀναπληρώσεως ἀκολουθεῖ αὐτομάτως, στὸν πολιτισμό, ἡ ὁρμὴ τῆς ἀναδημιουργίας χρειάζεται καὶ τὴν παρουσία τοῦ πνεύματος γιὰ νὰ εἶναι γόνιμη, εἶδ' ἄλλως οἱ πολιτισμοὶ χάνονται. Τὸ πνεῦμα ἀρχίζει νὰ παρουσιάζεται ὅταν συνειδητοποιεῖ τὰ γεγονότα καὶ τὰ προβλήματα.

Στὴ Ζάκυνθο, στὴν Κεφαλλονιά καὶ στὴν Ἰθάκη, οἱ πόλεις, μαζὶ καὶ τὰ χωριά, δὲν ὑπάρχουν πιά παρὰ ὡς ἀνάμνηση. Ἡ ἀντίδραση θὰ ἔλθει, ἡ ζωὴ θὰ ξαναρχίσει, καὶ τὰ ἔρεπια θ' ἀνοικοδομηθοῦν. Ὁ πληθυσμός, ἀκόμη καὶ ἂν δὲν ἐπρόκειτο νὰ βοηθηθεῖ, ὠθούμενος ἀπὸ τὴν ἀνάγκη τῆς ἐπιβιώσεως θὰ στεγάζονταν μόνος του, ἔστω καὶ μὲ γκαζοτενεκέδες, ὅπως ἔκαμε σὲ πολλοὺς προσφυγικὸς συνοικισμούς. Τὸ θέμα ὅμως ποὺ ἀντιμετωπίζουμε εἶναι κατὰ πόσο, μὲ τὴ βοήθεια ποὺ θὰ τοὺς δώσει, τὸ κράτος θὰ συντελέσει ὥστε νὰ ἀνοικοδομηθοῦν ἀντάξια μὲ τὸν πολιτισμὸ καὶ τὴν ὁμορφιὰ ποὺ χάθηκε.

Ἄν λάβουμε ὑπ' ὄψη τί ἔγινε στὴν Κόρινθο καὶ στὴ Χαλκιδικὴ κατὰ τὴν ἀνοικοδόμησίν τους, πρέπει νὰ εἴμαστε ἀπαισιόδοχοι, γιατί ἐκεῖ ἀποτύχαμε. Ξανάχτισαν ἁπλῶς ὄγκους, ἀντισεισμικοὺς βέβαια, ἀλλὰ χωρὶς πνεῦμα. Οὔτε τὸ πολεοδομικόν, οὔτε τὸ ἀρχιτεκτονικὸ πρόβλημα λύθηκε, γιατί ἐνόμισαν ὅτι ἀρκοῦσε νὰ ξαναχτίσουν κατοικίες ἀντισεισμικές. Οἱ και-

νούργιες πόλεις ρυμοτομήθηκαν κατὰ τὸ σύστημα ποὺ κόβουμε στὸ ταῖρι τὸν μπακλαβά, χωρὶς πρασινάδα καὶ χωρὶς καλαισθησία. Ἄν θέλουμε νὰ ἐπιτύχουμε στὰ Ἰόνια, πρέπει νὰ κατανοήσουμε ὅτι τὸ πρόβλημα εἶναι πρῶτα ἀπ' ὅλα πολεοδομικὸ καὶ ἀρχιτεκτονικόν. Ἡ ἀντισεισμικὴ κατασκευὴ θὰ εἶναι τὸ μέσο τῆς ἀσφάλειας τῶν νέων οἰκοδομῶν, ἀλλὰ ὄχι ὁ σκοπός. Πρέπει λοιπὸν νὰ κατανεμηθοῦν ὀρθὰ οἱ εὐθύνες, καὶ νὰ βρεθοῦν οἱ κατάλληλοι ἄνθρωποι ποὺ θὰ τις ἀναλάβουν προσωπικὰ γιὰ νὰ μὴν ἀφεθοῦν τὰ πάντα σὲ ἀπρόσωπες ὑπηρεσίες καὶ συμβουλία, ὅπου κανεὶς δὲν εἶναι ὑπεύθυνος. Αὐτὸ μπορεῖ νὰ ἐπιτευχθεῖ ἂν ὑπάρξει καλὴ ἡγεσία, ποὺ νὰ συντονίσει κατὰλληλα τὸ ρυθμὸ καὶ τὴν τάξιν τῶν ἔργων καὶ τῆς μελέτης των.

Γιὰ νὰ ἐπιτύχει ὅμως ἡ πολιτικὴ ἡγεσία καὶ οἰκονομικῶς καὶ τεχνικῶς, ὀφείλει ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἐκλογὴ τῶν καταλλήλων προσώπων, νὰ κατανοήσῃ καλὰ τὶς ἀνάγκες καὶ τὶς διαθέσεις τοῦ πληθυσμοῦ. Τότε μόνον θὰ μπορέσῃ νὰ τὸν κατευθύνῃ ὀρθά. Αὐτὸς εἶναι κατ' οὐσίαν ὁ ἐργοδότης τῶν ἔργων, γιατί αὐτὸν πρόκειται νὰ ἐξυπηρετήσουν. Ὁ πληθυσμὸς αὐτὸς ἂν ἔχασε τὰ ὑλικά του ἀγαθὰ, δὲν ἔχασε ὅμως κάτι πολὺ σημαντικόν, δὲν ἔχασε τὴν παράδοση. Ὁ πολιτισμὸς τῶν Ἰονίων νήσων ἔχει μιὰν ἰδιωτυπία, τῆς ὁποίας οἱ ἱστορικοὶ λόγοι εἶναι γνωστοί. Δὲν ἐπιτρέπεται λοιπὸν, σὲ ὅσους θὰ ἔλθουν ἐπίκουροι τεχνικῶς, νὰ ἀγνοήσουν τὴν πνευματικὴ αὐτὴ παράδοση. Συγχρόνως ὅμως, ἂν εἶναι προοδευτικοί, ὀφείλουν νὰ διαφωτίσουν τὸν πληθυσμὸ γιὰ τὸ ποιὲς μπορεῖ καὶ πρέπει νὰ εἶναι οἱ ἀπαιτήσεις του ἀπὸ τὶς ἀναγεννώμενες πολιτείες, ὥστε νὰ καταστοῦν συγχρονισμένες. Διότι θὰ ὑπάρξουν πολλοί, ποὺ ἀπὸ βιασύνην, συντηρητισμὸ, εἴτε ἄγνοια, θὰ θελήσουν νὰ ξαναχτισθοῦν ἄ-

πλῶς οἱ πόλεις ὅπως ἀκριβῶς ἦταν, νομίζοντας ἴσως, ὅτι ἔτσι θὰ ἐπιταχύνουν τὰ ἔργα καὶ θὰ ἀναστήσουν ἀπ' τὸν τάφο τὴν δημοφιλῆ πού χάθηκε, ἐνῶ θὰ τὴ θάψουν βαθύτερα μ' ἓνα ψέμμα μορφοκρατικοῦ ἀναχρονισμοῦ. Πρέπει ὁ λαὸς νὰ διαφωτισθεῖ καὶ νὰ ἐννοήσῃ ὅτι τὸ συμφέρον του εἶναι οἱ πόλεις αὐτὲς ν' ἀνασυνταχθοῦν, ὥστε νὰ συγχρονισθοῦν πολεοδομικὰ καὶ ἀρχιτεκτονικὰ, γιατί μόνο σύγχρονες πόλεις καὶ κτίρια ἐξυπηρετοῦν τὴ σύγχρονη ζωὴ. Ἀλλωστε, μόνο τέτοια ξέρουμε νὰ κάμουμε μὲ εὐλικρίνεια.

Τὸ ἴδιο ἔκαμαν ὅλοι οἱ πολιτισμοὶ μετὰ κάθε καταστροφῇ. Ξανάχτισαν μὲ τὸ σύστημα καὶ τὶς ιδέες τῆς ἐποχῆς τους. Ἄν ἐνθουσιάσουμε τὸ λαὸ γιὰ μιὰ τέτοια ἀναγέννηση, θὰ μᾶς βοηθήσῃ καὶ αὐτὸς καὶ θὰ μᾶς ἐμμενύσῃ μὲ τὴν παράδοσή του. Γιατὶ ἡ παράδοση ἔγκειται στὶς ἀξίες πού περιέχει καὶ ὅχι στὶς μορφὲς τῆς ἱστορικῆς πού εἶναι νεκρές. Ἡ ἀμοιβαία λοιπὸν κατανόηση καὶ ἀλληλεπίδραση ἡγεσίας καὶ πληθυσμοῦ ἀποτελεῖ ἀπαραίτητη προϋπόθεση τῆς ἐπιτυχίας. Ἡ ἡγεσία, πολιτικὴ οἰκονομικὴ καὶ ἀρχιτεκτονικὴ, ὀφείλει νὰ βρεθεῖ κοντὰ στὸ λαό, καὶ γιὰ νὰ τὸν κατευθύνει ὀρθά, καὶ γιὰ ν' ἀντλήσῃ ιδέες ἀπ' αὐτὸν πού ἔχει τὸν τόπο του, τὸν πόνον καὶ ὀνειρεύεται μιὰ νέα ζωὴ. Τὴ μέθοδο αὐτὴ τῆς ἀμοιβαίας κατανόησης ἐφαρμόσανε στὴν Ἀγγλίαν μεταπολεμικῶς κατὰ τὴν ἀνοικοδόμησιν. Εἶναι κοπιαστικὴ, ἀλλὰ εἶναι ἡ μόνη πού ὁδηγεῖ στὴν ἐπιτυχία.

Τὸ πρῶτο στάδιο τῆς ἐργασίας θὰ εἶναι ἡ προσωρινὴ στέγασιν τῶν κατοίκων. Ὅφειλε νὰ γίνῃ μακρὰ ἀπὸ τὰ ἐρείπια, καὶ νὰ γίνῃ σύντομα. Μόλις ὑπάρχουν δυὸ μῆνες καιρὸς γιατί κατόπιν ἀρχίζουν οἱ βροχές. Ἀκούσθηκαν προτάσεις παρακάμψεως τῆς προσωρινῆς στεγάσεως κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς Γερμανίας, μὲ τὴ δικαιολογίαν ὅτι τὸ εἶδος αὐτὸ τῆς στεγάσεως κατεβάζει τὸ ἐπίπεδο τῆς ζωῆς καὶ ἐξασθενεῖ τὴ διάθεσιν κατασκευῆς τῆς μόνιμης κατοικίας. Καὶ πολλοὶ φοβοῦνται μήπως τὸ προσωρινὸ καταστήσῃ μόνιμο. Ἀλλὰ, στὴ Γερμανίαν δικαίως ἐπιζητοῦν ν' ἀποφύγουν τὴν προσωρινὴν στέγασιν, διότι γιὰ λόγους κλιματολογικοὺς τὸ ἐπίπεδό της εἶναι ὑψηλὸ καὶ

ἐπομένως ἡ δαπάνη μεγάλη. Ἐξ ἄλλου, ἡ χώρα αὕτη διαθέτει καλὰς συγκοινωνίας καὶ εἶναι πυκνοκατοικημένη, ὥστε νὰ μποροῦν προσωρινῶς νὰ φιλοξενηθοῦν οἱ ἄστεγοι σὲ γειτονικὰ χωριά καὶ πόλεις. Στὰ νησιά μας ὅμως οἱ δυνατότητες αὐτὲς δὲν ὑπάρχουν, καὶ ἂν παρακαμφθεῖ ἡ προσωρινὴ στέγασιν θὰ ἀντιμετωπίσουμε προσωγικὸ πρόβλημα.

Τὸ δεύτερο στάδιο θὰ εἶναι οἱ μόνιμες κατασκευές. Τὸ ἐρώτημα πού θὰ προκύψῃ ἀμέσως θὰ εἶναι κατὰ πόσο, μερικὲς τουλάχιστον ἀπὸ τὶς πόλεις καὶ τὰ χωριά, θ' ἀνοικοδομηθοῦν στὸ ἴδιο μέρος. Στὸ ἐρώτημα αὐτὸ θ' ἀπαντήσουν πρῶτα οἱ γεωλόγοι, γιατί ἂν οἱ παλαιοὶ οἰκισμοὶ βρίσκονταν πραγματικὰ σὲ ἐδάφη κινδυνεύοντα ἀπὸ καθιζήσεις, εἶναι φρονιμότερο νὰ μετατοπισθοῦν. Εἶναι γνωστὸ ἀπὸ τὴν ἱστορίαν ὅτι ἡ Ἑλίκη καταποντίσθηκε αὐτανδρῇ. Πρέπει ὅμως νὰ εἶναι κανεὶς πολὺ ἐπιφυλακτικὸς μὲ τέτοιες μετατοπίσεις. Οἱ τοποθεσίαι τῶν πόλεων καὶ τῶν χωριῶν ἔχουν δοκιμασθεῖ ἀπὸ τοὺς αἰῶνες καὶ γύρω τους ἔχει δημιουργηθεῖ μιὰ τάξιν πραγμάτων. Γιὰ νὰ ἐκλέξουν τὶς τοποθεσίαι αὐτὲς, κάποιος ἔνστικτο ὁδήγησε τοὺς ἀνθρώπους, πού δὲν τὸ διαδέχοντο συνήθως ἐκεῖνοι πού μὲ μιὰ διαταγὴ μετατοπίζουν συνοικισμούς. Στὴν Ἑλλάδα ἔχουμε πικρὴν πεῖρα ἀπὸ τέτοιαις ἄστοχαις μεταθέσεις καὶ στὴ Χαλκιδικὴ καὶ στὴν πρόσφατὴ ἀνοικοδόμησιν χωριῶν πού εἶχαν καταστραφεῖ ἀπὸ τὸ συμμοριτοπόλεμο. Μὲ μεγάλῃ εὐκολίᾳ, οἱ πάντοτε ἀνεύθυνοι ἀρμόδιοι, μετατόπισαν μερικὰ χωριά. Χωριὰ πού ἦταν στὴν πλαγίᾳ τοῦ βουνοῦ, προσηλιακὰ καὶ δροσερά, τὰ μεταφέρανε στὸν κάμπο, ὅπου τὰ καταφλέγει ἡ λαύρα· ἄλλα τὰ μεταφέρανε στὸ βάλτο, ὅπου τὰ νερὰ πλημμυρίζουν κάθε τόσο τὰ ἰσόγειά τους. Οἱ χωρικοὶ δὲν θὰ ἔκαναν ποτὲ τὸ σφάλμα νὰ διалέξουν τοποθεσίαι τόσο ἀκατάλληλές. Ἀλλὰ φαίνεται ὅτι δὲν τοὺς ρώτησε κανεὶς, καὶ γι' αὐτὸ σὲ πολλὰς περιπτώσεις οἱ χωρικοὶ δὲν πῆγαν νὰ κατοικήσουν στὰ καινούργια σπιτία, καὶ τὰ σπιτία μένον ἀδεια, λεία τῶν ἀνέμων καὶ τῶν ἀνθρώπων, ὅπως τὰ εἶδα μὲ τὰ μάτια μου στὴν Κρήτη. Τὸ μόνο πού διασώθηκε ἀπὸ τὴν ἀπερίσκεπτη αὕτη σπατάλῃ εἶναι ὅσα παράθυ-

ρα καὶ πόρτες ἀφαιρέσανε οἱ χωρικοί, πού ξανάχτισαν μόνοι τους, ἀβοήθητοι, τὰ παλιά τους σπίτια μὲ πρωτόγονα μέσα. Τὰ προτιμοῦν ἔτσι. Βίαιες μετατοπίσεις οἰκισμῶν δὲν ἔγιναν στὴν ἱστορία παρὰ ἀπὸ κατακτητές. Οἱ ἐκούσιες ἔγιναν πάντα μὲ κάποιο ἔνστιχτο σοφίας στὴν ἐκλογὴ τοῦ τόπου, πού δὲν τὸ διαθέτουν ὅσοι ἀποτολμοῦν ἀπ' τὸ γραφεῖο τους νὰ τακτοποιοῦν τοὺς ἀνθρώπους. Νὰ γιατί ἡ συνεννόηση ἡγεσίας καὶ πληθυσμοῦ εἶναι χρήσιμη, καὶ ἡ κατανόηση τῶν ἀναγκῶν καὶ τῶν διαθέσεων ἀπαραίτητη.

Πάντως, καὶ στὴν περίπτωση πού οἱ πόλεις καὶ τὰ χωριά δὲν θὰ ἀλλάξουν τοποθεσία, θὰ ἀνοικοδομηθοῦν κατὰ τὸ πλεῖστο μὲ βάση ἓνα καινούργιο πολεοδομικὸ σχέδιο. Εἶναι μιὰ εὐκαιρία πού μᾶς παρέχεται νὰ κάνουμε ὑποδείγματα νέων ἑλληνικῶν πόλεων, ἢ ἀπλῶς πόλεων, πού νὰ εἶναι μέσα στὸ πράσινο καὶ τὰ λουλούδια, μὲ καλὸ προσανατολισμό, καλὴ διάταξη τῶν συνοικιῶν γιὰ κατοικίες, ἐμπόριο, διοίκηση, βιομηχανία, καὶ καλὴ διάρθρωση τῆς ρυμοτομίας, ὥστε νὰ ὑπάρχει τάξη καὶ νὰ μὴ συγκρούονται οἱ λειτουργίες. Ἡ πόλη νοεῖται σήμερα σὰν ἓνα μεγάλο σπίτι, πού γιὰ νὰ εἶναι νοικοκυρεμένο πρέπει νὰ ἔχει διάταξη ἀνάλογη μὲ τὸν ποσορισμό του, ὥστε κάθε χώρος νὰ εἶναι στὴ θέση του καὶ νὰ λειτουργεῖ τὸ σύνολο ὁργανικά, ὅπως λειτουργεῖ τὸ ἀνθρώπινο σῶμα. Μόνον στὶς παλῆς πόλεις πού ἀναπτύχθηκαν χωρὶς σχέδιο, οἱ λειτουργίες συγκρούονται: τὰ ἐργοστάσια εἶναι δίπλα στὶς κατοικίες, οἱ δρόμοι εἶναι στενοί, ἀνθυγιεινοὶ καὶ ἀνεπαρκεῖς γιὰ τὰ σύγχρονα μέσα κινήσεως, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ παρενοχλεῖ ὁ ἓνας τὸν ἄλλον. Μιὰ καλὰ διευθετημένη πόλη ὅμως προάγει τὴν ἀπόδοση τῆς ἐργασίας τῶν κατοίκων της, καὶ ἀπὸ ἐποψὴ ὑγείας καὶ ἀπὸ ἐποψὴ ψυχολογίας, ὅπως ἓνα καλὸ σπίτι.

Νέο πολεοδομικὸ σχέδιο στὴν Ἑλλάδα ἐφαρμόσθηκε μόνον στὴ Θεσσαλονίκη μετὰ τὴν πυρκαϊά. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸ δὲν ἐφαρμόσθηκε πλήρως, ἀπὸ ἀντίδραση τῶν κατοίκων πρὸς τὴν ἀνακατανομὴ τῶν οἰκοπέδων, πού συνεπάγεται κάθε νέο πολεοδομικὸ σχέδιο σὲ παλῆς πόλεις. Ὅλοι ἤθελαν νὰ ξαναχτίσουν στὸ παλιὸ τους οἰκόπεδο,

καὶ ἦσαν ἀνένδοτοι, σχεδὸν ἀπρόθυμοι νὰ ἀποκαταστήσουν τὶς περιουσίες τους, ὥσπου στὸ τέλος ἔγιναν διάφοροι συμβιβασμοὶ μὲ ζημίαι τοῦ σχεδίου. Στὸ Λουτράκι δὲν ἔγινε καὶν συμβιβασμός. Στὸν ἴδιο δρόμο πού περνοῦν ἄλογα, αὐτοκίνητα, ἀμαξάκια καὶ πεζοί, χτίστηκαν στὰ παλιὰ οἰκόπεδα ξενοδοχεῖα καὶ ξενοδοχεῖα κατὰ παράταξη.

Θὰ χρειασθεῖ λοιπὸν νὰ διαφωτισθεῖ ὁ πληθυσμὸς ἐγκαίρως, ὅτι ἡ ἀνακατανομὴ τῶν οἰκοπέδων εἶναι ἀναγκαῖα γιὰ νὰ πραγματοποιηθοῦν νέες πόλεις συγχρονισμένες. Δὲν νοεῖται νέα Ζάκυνθος μὲ καντούνια καὶ γιὰ λόγους ὑγιεινῆς καὶ γιὰ λόγους ἀσφαλείας. Πολλοὶ κατὰ τὴ διάρκεια τῶν σεισμῶν βρῆκαν τὸ θάνατο ἀπὸ τὴ στενότητα τῶν δρόμων. Αὐτὸ βέβαια, δὲν πρόκειται νὰ ξανασυμβεῖ στὸ μέλλον γιὰ τὰ σπίτια θὰ εἶναι ἀντισεισμικά, ὑπάρχουν όμως καὶ οἱ βομβαρδισμοὶ σὲ καιρὸ πολέμου. Ἡ πολεοδομία κάθε ἐποχῆς ἐπηρεάστηκε βασικά ἀπὸ τὸ πρόβλημα τῆς ἀσφάλειας τῶν κατοίκων, πού ἦταν συνάρτημα τῆς πολεμικῆς τέχνης τῆς ἐποχῆς. Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος πού οἱ μεσαιωνικὲς πόλεις ἦσαν χτισμένες στενὸς χωρὰ μὲς στὰ φρούρια, μὲ ἀποτέλεσμα ν' ἀποβαίνει ἀνθυγιεινὴ ἡ διάταξίς τους. Ἀνάγκασθηκαν μάλιστα γι' αὐτὸ νὰ εἰσαγάγουν μιὰ κατ' ὄροφον ἰδιοκτησία, πού δημιουργεῖ σχέσεις πολύπλοκες οἱ ὁποῖες δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐπαναληφθοῦν ὅταν τριόροφα οἰκήματα θὰ γίνουν διόροφα ἢ μονόροφα. Τὰ μόνιμα κτήρια πού θὰ ξαναγίνουν στὶς ἴδιες θέσεις εἶναι τὰ μνημεῖα, οἱ ἐκκλησίες καὶ ὅσα κτήρια κριθοῦν ἄξια νὰ ἀναστηλωθοῦν, καὶ ἐφόσον θὰ εἶναι δυνατόν ν' ἀναστηλωθοῦν μὲ τὰ στοιχεῖα πού μᾶς μένουν. Ὅλα τ' ἄλλα θ' ἀποκτήσουν καινούργιο οἰκόπεδο, ἀνάλογο μὲ τὴ θέση, τὴν ἔκταση καὶ τὴν ἀξία τοῦ παλαιοῦ.

Οἱ νέοι οἰκισμοὶ πρέπει νὰ μελετηθοῦν καὶ χωροταξικά. Νὰ μελετηθοῦν δηλαδὴ οἱ πόλεις καὶ τὰ χωριά ἀπὸ κάθε νησί σὰν μιὰ μεγάλη ἐνότητα, ἀνάλογα μὲ τὴν οἰκονομία τοῦ χώρου μέσα στὸν ὁποῖον ζοῦν. Ἔτσι θὰ ἐξομαλυνθοῦν καὶ θὰ προαχθοῦν οἱ σχέσεις ἀγροτικῆς καὶ ἀστικῆς ζωῆς, οἱ σχέσεις ἀνταλλαγῆς προϊόντων μεταξὺ ὑπαίθρου καὶ πόλεων, ἡ σχέση ἀγροτικῆς παραγωγῆς, ἐμπορίου καὶ βιομηχανίας. Ἄν

ἀποτελέσουν μίαν ὀργανικὴ ἐνότητα θ' ἀλληλοεξυπηρετηθῶν καὶ θὰ μποροῦν ν' ἀποβλέψουν σὲ μελλοντικὴ ἀνάπτυξη. Τέτοιες μελέτες μποροῦν ν' ἀρχίσουν ἀμέσως.

Εἶναι βέβαια φανερό ὅτι ἡ μέθοδος τῆς ἀνοικοδομήσεως πόλεων καὶ χωριῶν με βάσιν ἓνα προδιαγεγραμμένο πολεοδομικὸ σχέδιο, πὺν κατ' ἀνάγκην θὰ χρησιμοποιηθεῖ, εἶναι ριζικὰ ἀντίθετη ἀπὸ τὸν τρόπο πὺν οἱ παλhoὶ αὐτοὶ οἰκισμοὶ συμπτύχθηκαν. Ἡ ἀνάπτυξή τοὺς ἐγινε χωρὶς σχέδιο κατὰ τὸ πλεῖστο, ἐγινε φυσικὰ, ἀνάλογα με τὶς ἀνάγκες καὶ τὶς περιστάσεις κάθε φορὰ. Ἐπομένως ἡ ἀτομικὴ πρωτοβουλία καὶ τὸ ἐνστικτο ἐπαίξαν μεγάλο ρόλο στὴ διαμόρφωσὴ τοὺς, καὶ αὐτὸ τοὺς πρόσδωσε τὴ γραφικότητά τοὺς, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐλαττώματα ὑγιεινῆς καὶ κυκλοφορίας πὺν παρουσιάζουν σήμερα. Ἐνα καλὸ πολεοδομικὸ σχέδιο ὅμως δὲν θ' ἀποκλείσει τὴν ἀτομικὴ πρωτοβουλία ἴσως καὶ τὴν προαγάγει ἀπὸ ἐποψὴ ὑγείας καὶ τάξεως. Πάντως, θὰ ἐλευθερώσει τὴν ἀρχιτεκτονικὴ πρωτοβουλία στὴ διαμόρφωσιν τῶν ἔργων. Ἀλλὰ βέβαια, ὅσοι ὀνειρεύονται νὰ ξαναδοῦν τὸ χαρακτηριστὴρα με τὸν ὅποιον ὁ χρόνος καὶ ἡ ἱστορία εἶχαν σφραγίσῃ τὶς μορφὲς τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τῶν νησιῶν αὐτῶν πρέπει ν' ἀλλάξουν ὄνειρο, γιατί εἶναι καὶ ἀπραγματοποίητο καὶ κακὸς σύμβουλος. Δὲν εἶναι ὅμως ἀδύνατο οἱ πόλεις αὐτὲς ν' ἀνασυνδεθοῦν με τὴν παράδοσιν, ἀρκεῖ ν' ἀφήσουν τοὺς ἀρχιτέκτονες νὰ ἐκδηλωθοῦν ἐλεύθερα, καὶ οἱ ἀρχιτέκτονες νὰ προσέξουν πολὺ τὸ βάρος τῆς εὐθύνης πὺν θ' ἀναλάβουν. Δυστυχῶς ἡ νομοθεσία μας ἔχει θέσει τὴν ἀρχιτεκτονικὴ ὑπὸ διωγμό, γιατί κάθε εἶδους μηχανικός, κάθε ἐργολάβος καὶ κάθε ἐμπειροτέχνης ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ὑπογράψῃ σχέδια οἰκοδομῶν, καὶ ἔτσι τὰ λιγότερα ἀρχιτεκτονικὰ ἔργα τὰ χτίζουν οἱ ἀρχιτέκτονες. Χτίζουν καὶ αὐτοὶ πολλὰς φορὰς ἀσχημα κτήρια, ἀλλὰ ἂν ὑπάρχουν καὶ μερικὰ ἀξιόλογα ἀρχιτεκτονήματα στὴν Ἑλλάδα, ἀποτελεῖ γεγονός ὅτι εἶναι ἔργα ἀρχιτεκτόνων. Αὐτοὶ εἶναι καὶ οἱ μόνοι ἱκανοὶ νὰ νοιώσουν τὶς ἀξίες τῆς ἐπτανησιακῆς παραδόσεως. Ἐπειδὴ δὲ οἱ ἀρχιτέκτονες κατ' ἀνάγκην ἐκφορᾶζον τὴ νοοτροπία τοῦ ἐργοδότη, στὴν περίπτωσιν αὐτὴ θὰ εἶναι εὐτυχεῖς πὺν θὰ ἔχουν νὰ κάμουν μ' ἓναν

πληθυσμὸ καλαίσθητα ἀνεπτυγμένον, καὶ με παράδοσιν ἰδιότητη.

Ἀλλὰ ἡ παράδοσιν, ὅπως ἐτόνισα καὶ πρὶν, δὲν ζεῖ με τὶς ἱστορικὰς μορφὰς, ζεῖ με τὶς ἀξίες πὺν παραδίδει ἀπὸ γενεὰ σὲ γενεὰ. Γι' αὐτὸ, πλανῶνται ὅσοι μιλοῦν γὰ τὸ τοπικὸ χρῶμα τῆς Ζάκυνθος, καὶ ζητοῦν ν' ἀπομιμηθοῦμε τὶς ἐξωτερικὰς μορφὰς τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τῆς, πὺν εἶχε διαπλάσει ὑπὸ ἄλλες συνθήκες, ἓνας πολιτισμὸς αἰώνων. Τὸ σφάλμα τοῦ ἀναχρονισμοῦ ἐγινε στὴ Θεσσαλονίκη, ὅπου ἐπιχειρήσανε νὰ μιμηθοῦν βυζαντινὰς μορφὰς. Ἐκτίσαν στοὺς πὺν ἔχουν κολῶνες με βυζαντινὰ κιονόκρανα καὶ ἀπὸ πάνω πολυκατοικίας με τοξωτὰ παράθυρα μεσαιωνικοῦ τύπου. Τὸ θέαμα ἀπὸ τὸ συνονθύλευμα αὐτὸ εἶναι φυσικὰ φρικῶδες. Στοὺς θὰ ξαναγίνον στὴ Ζάκυνθο γιατί εἶναι χρήσιμες στὸ βροχερὸ τῆς κλίμα, ἀλλὰ θὰ διαμορφωθοῦν συγχρονισμένα. Ἡ Θεσσαλονικὴ ἀπέτυχε καὶ γὰ ἄλλο λόγον, γιατί τὸ πολεοδομικὸ τῆς σχέδιο μαζί με τὴ μορφοκρατία τοῦ Βυζαντινοῦ ρυθμοῦ, εἰσήγαγε καὶ τὴ νοοτροπία τῆς Γαλλικῆς σχολῆς τοῦ περασμένου αἰῶνα, πὺν ἀπέβλεπε στὴν αἰσθητικὴ, τὴν κακῶς ἐννοούμενη, τῶν ἐξωτερικῶν μορφῶν καὶ ὄχι στὴν ὀργάνωσιν τῆς λειτουργίας τῆς πόλεως. Ἐκεῖθε οἱ εὐθύγραμμες λεωφόροι, με τὶς πλατείες πὺν ἔχουν στὴ μέσιν τὰ μνημεῖα σὰν νὰ εἶναι σεβρισιμένα στὸ πιάτο, κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῆς θριαμβευτικῆς ἀψίδας στὴν Ἐτουᾶλ τοῦ Παρισιοῦ. Παρεῖδαν ὅτι τὰ μνημεῖα τῆς Θεσσαλονικῆς εἶναι μεσαιωνικὰ καὶ ζητοῦσαν ἄλλο χειρισμό. Γι' αὐτὸ, ὁ χαρακτήρας τῆς πόλεως δὲν διασώθηκε παρὰ στὰ παλῆα τῆς τμήματα πὺν δὲν κἀηκαν. Αὐτὸ, δὲν σημαίνει βέβαια ὅτι ἔπρεπε νὰ ξαναγίνει ἡ Θεσσαλονικὴ με τὰ σοκάκια τῆς, ἀλλὰ ἔπρεπε νὰ τηρηθεῖ τὸ πνεῦμα τῆς, ὁ γραφικὸς τῆς χαρακτήρας. Εἶναι δύσκολο σὲ ξένους ἀρχιτέκτονες νὰ μποῦν στὸ πνεῦμα τῆς Ἑλλάδας. Αὐτὸ εἶναι δύσκολο καὶ γὰ τοὺς Ἑλλῆνες, ἀλλὰ αὐτοὶ μόνον μποροῦν νὰ τὸ ἀγαπήσουν καὶ νὰ τὸ συλλάβουν, ἂν πρόκειται ποτὲ κανεῖς νὰ τὸ συλλάβῃ καὶ νὰ τὸ ἐκφορᾶσει. Ἀς ἐλπίσουμε ὅτι αὐτὸ θὰ συμβεῖ στὰ Ἐπτάνησα καὶ θ' ἀποφύγουμε τοὺς φορμαλισμοὺς καὶ τοὺς ἀναχρονισμοὺς.

Ἡ ἀπομίμησιν προτύπων τῆς ἰόνιας ἀρ-

χιτεκτονικῆς θὰ πρόσκοπτε καὶ στὸ σύστημα διατάξεως καὶ ἐκτελέσεως μιᾶς συγχρονισμένης ἀντισεισμικῆς κατασκευῆς. Δὲν μπορούμε νὰ ἐπιβάλουμε μορφὲς κλασσικίζουσες καὶ βαροκίζουσες στὸ μπετόν-ἀρμέ, καὶ μάλιστα στὴν ἀντισεισμικὴ του διάρθρωση. Εἶναι ἀντιοικονομικὸ, τεχνικῶς ψεύτικο, καὶ καλλιτεχνικῶς ἄσχημο. Ἀλλὰ βέβαια, δὲν πρέπει καὶ νὰ πᾶμε στὸ ἄλλο ἄκρο, ὅπως συνέβηκε στὴν Κόρινθο, ὅπου ἔχτισαν ὄγκους ἀκατέργαστους. Ἐκεῖ ἔγινε ἡ ἀντισεισμικὴ κατασκευὴ σκοπός, ἀντὶ νὰ γίνεῃ μέσο μιᾶς συγχρονισμένης ἀρχιτεκτονικῆς, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν ἀμορφία. Οἱ Ἕλληνες πολιτικοὶ μηχανικοὶ ἔχουν προαγάγει τὶς ἀντισεισμικὲς κατασκευὲς ἀξιόλογα ἀπὸ ἔποψη στατικῆς μελέτης. Ἐχουν ἀσφαλῶς τὴν ἱκανότητα νὰ προωθήσουν τὴ μελέτη τους καὶ σὲ ἄλλους τομεῖς, τυποποιήσεως, προτυποποιήσεως, ἀκόμη καὶ προβιομηχανοποιήσεως, ὥστε ν' ἀποβοῦν οἰκονομικώτερες οἱ κατασκευὲς σὲ μιὰ κατὰ μᾶζες παραγωγή, ὅπως θὰ χρειασθῇ γιὰ τὰ Ἑπτάνησα. Ἀλλά, ἄς μὴν ξεχνοῦν ὅτι

τὸ θέμα εἶναι προπαντὸς ἄλλου ἀρχιτεκτονικὸ, καὶ ὅτι μόνον ἡ συνεργασία μηχανικῶν καὶ ἀρχιτεκτόνων θὰ ἀποδώσει καρποὺς ἀντάξιους τῶν προσδοκιῶν ὅλων μας. Ἡ εὐκαιρία ποὺ δίνεται εἶναι μεγάλη· εἶναι καὶ ἱερὴ ἀπὸ ἔποψη ἀνθρωπιᾶς. Παρέχει στάδιο γιὰ ὅλους, ἀρκεῖ νὰ μὴν ἀναλάβει κανεὶς εὐθύνες γιὰ τὶς ὁποῖες δὲν ἔχει τὴν κατάλληλὴν προπαίδεια, ἀπλῶς καὶ μόνον διότι εἶναι καλὸς στὴν εἰδικότητά του.

Ἡ προσπάθεια, ἂν πρόκειται νὰ ἐπιτύχει, θὰ εἶναι δύσκολη. Χρειάζεται πολιτικὴ, οἰκονομικὴ καὶ ἀρχιτεκτονικὴ ἡγεσία, καὶ χρειάζεται ν' ἀρχίσουν ἀμέσως τὶς μελέτες ὥστε νὰ μὴ γίνουν βιαστικά. Ὁ συντονισμὸς καὶ τῶν τριῶν πρέπει ν' ἀνατεθεῖ στὰ χέρια ἀνθρώπου μὲ εὐρύτητα ἀντιλήψεων, πνεῦμα καὶ φιλοκαλία. Στὴν ἀνοικοδόμησιν τῶν πόλεων καὶ τῶν χωριῶν αὐτῶν θὰ δώσουμε ἐξετάσεις πολιτισμοῦ, καὶ ἀπὸ μᾶς ἐξαρτᾶται νὰ ἐπιτύχουμε. Νὰ ἀποτύχουμε θὰ ἦταν εὐκολο, καὶ ἔγινε τρεῖς φορὲς. Ἀς ἐπιτύχουμε τώρα.

Π. Α. ΜΙΧΕΛΗΣ

ΩΔΗ ΕΙΣ ΤΗ ΣΕΛΗΝΗ

Γλυκύτατη φωνὴ βγάν' ἡ κιθάρα,
Καὶ σὲ τοῦτη τὴν ἄφραστὴ ἁρμονία
Τῆς καρδιᾶς μου ἀποκρίνεται ἡ λαχάρα·

Γλυκὲ φίλε, εἶσαι σύ, ποὺ μὲ τὴ θεία
Ἑκσταση τοῦ Ὁσσιάνου, εἰς τ' ἀκρογιάλι
Τῆς νυχτὸς ἐμψυχεῖς τὴν ἡσυχία.

Κάθισε γιὰ νὰ ποῦμε ὕμνον σὲ κάλλη
Τῆς Σελήνης· αὐτὴν ἐσυνθηθοῦσε
Ὁ τυφλὸς ποιητὴς συχνὰ νὰ ψάλλῃ.

1. Σκοπός, εἶναι βουνὸ τῆς Ζακύνθου.

Μοῦ φαίνεται τὸν βλέπω, ποὺ ἀκουμβοῦσε
Σὲ μιὰν ἐτιᾶ, καὶ τὸ φεγγάρι ὠστόσο
Στὰ γένεια τὰ ἱερὰ λαμποκοποῦσε.

Ἀπ' τὸ Σκοπὸ⁽¹⁾ νάτο, προβαίνει· ὦ πόσω
Σὺ τὴν νύχτα τερπνὰ παρηγορίζεις!
Ὑμνον παθητικὸν θὲ νὰ σοῦ ὑψώσω·

Παθητικὸ σὰ ἐσένα, διὰ λαμπίζης
Στρογγυλό, μεσουράνιο, καὶ τὸ φῶς σου
Σὲ ταφόπετρα δλόασπρη ἀποκοιμίζης.

ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΣΟΛΩΜΟΣ

ΑΝΕΚΔΟΤΟΙ ΣΤΙΧΟΙ

ΑΡΑΔ' - ΑΡΑΔΑ ΟΙ ΛΥΓΑΡΙΕΣ

Ἀράδ' ἀράδα οἱ λυγαριές μᾶς καρτεροῦν νὰ ρθοῦμε
θαυματουργὸ ἀπ' τὸ δέντρο τους νὰ κόψουμε κλωνάρι,
μιὰ προσευχὴ στὸν Ἑρωτα, σὰν ἄλλοτες, νὰ ποῦμε
καὶ κάτω ἀπὸ τὸν ἥσκιο τους νὰ στήσουμε κλινάρι.

Ἀράδ' ἀράδα οἱ λυγαριές, μὰ καὶ τὰ κυπαρίσσια
σὰν κάτι θέλουν νὰ μᾶς ποῦν καὶ θλιβερὰ σαλεύουν·
πρὸς τὴ μεριά τους μᾶς καλοῦν καὶ πρὸς τὰ ἐρημοκλήσια,
ποὺ ζῶντας ζωντανοὶ νεκροὶ τὴ μνήμη ἀνασκαλεύουν.

* * *

ΕΓΕΙΡΕ Ο ΓΗΛΙΟΣ

Ἐγειρε ὁ γήλιος κι' ἔγειραν τῆς νεότητος μας τὰ κλώνια.
Χαρές, ἐλπίδες, σάρωσε τοῦ χινοπώρου ἡ μπόρα·
τῆς ἄρπας τίς λεπτὲς χορδὲς κρουσιτάλλισαν τὰ χιόνια,
καὶ τὸ τραγοῦδι ἀκούγεται παράταιρο στὴ χώρα.

Τῶν γηρατειῶν μᾶς κύκλωσε θανατερὸ τὸ βράδυ·
χωρὶς μιᾶς νέας ἀνατολῆς τὴν πλανερὴν ἐλπίδα.
Μᾶς περιμένει ἀμείλιχτο τριγύρω τὸ σκοτάδι
κι' ὁ δρόμος ποὺ μᾶς ὁδηγεῖ στὴν πρώτη μας πατρίδα.

Guirga 15-4-1953

ΠΕΤΡΟΣ ΜΑΓΝΗΣ

Σημ. τ. «Νέας Ἑστίας». — Μαζί σχεδὸν μὲ τοὺς στίχους αὐτοὺς, ἦρθε καὶ ἡ εἰδησιὴ τοῦ θανάτου τοῦ Πέτρου Μάγνη (Κωνστ. Γ. Κωνσταντινίδης). Μορφὴ χαρακτηριστικὴ τῆς ἐλληνικῆς κοινωνίας καὶ τῶν φιλολογικῶν κύκλων τῆς Αἰγύπτου, ὁ Πέτρος Μάγνης στάθηκε στὸ κέντρο κάθε προοδευτικῆς κινήσεως καὶ παλαιότερα ἔδειξε ἔκτακτη δραστηριότητα. Γεννήθηκε τὸ 1880 στὴ Ζαγορά τοῦ Πηλίου, στὴν Αἴγυπτο ἐγκαταστάθηκε τὸ 1903, ἔδρασε τὸ περιοδικὸ «Σεράπιον» (Ἰανουάριος 1909—Φεβρ. 1910) καὶ τύπωσε ἐννέα ποιητικὲς συλλογές: «Φτερουγίσματα», «Ἀπὸ τὰ τραγοῦδια τῆς Σέμης», «Τὰ τραγοῦδια τῆς Σέμης καὶ ἄλλα», «Ἀρχιλόχεια», «Λαδανιές κ' ἐρείκια», «Κυκλάμινα», «Πασχαλιές καὶ χειμωνάνθια», «Τὸ τροπάρι τῆς Κασσιανῆς» καὶ «Τὸ μετὰ τὸ Ἔπος». Πέθανε στίς 7 Αὐγούστου, στὴν Ἀλεξάνδρεια.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΘΕΟΤΟΚΗΣ *

Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ — ΤΟ ΕΡΓΟ — Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ

Οι «Σκλάβοι στα δεσμά τους», μολονότι τὸ τελευταίον πού τυπώθηκε ἔργο τοῦ Θεοτόκη, φαίνονται, κατὰ τίς ὑπάρχουσες μαρτυρίες, ν' ἀνήκουν στήν περίοδο τήν πρὶν ἀπὸ τὸν «Κατάδικον» καὶ τὸν «Καραβέλα». Στὴν πραγματικότητα, περιέχουν σημάδια πού δικαιολογοῦν αὐτὴ τὴν τοποθέτηση καθὼς κι' ἄλλα πού δείχνουν ὅτι στὸ ἔργο τοῦτο ἔγινε μιὰ γλωσσικὴ ἐπεξεργασία μεταγενέστερη, προορισμένη νὰ τὸ προσαρμόσει στὴ διαμορφωμένη βαθμιαία ἀθηναϊκὴ διάλεκτο. Στὰ πρῶτα, πρέπει νὰ κατατάξουμε κυρίως τὸ ἰδεολογικὸ τους περιεχόμενο. Οἱ «Σκλάβοι» εἶναι τὸ ἔργο πού ἔχει στηριχθεῖ σὲ μιὰ κοινωνικὴ πίστη. Ὁ συγγραφέας εἶναι στρατευμένος σοσιαλιστής. Καλλιτέχνης προπάντων κι' ἐδῶ, καθὼς στὴν «Τιμὴ καὶ τὸ χρῆμα», δὲν προπαγανδίζει πουθενά· ὅμως στηρίζεται σὲ κοινωνιολογικὰ δεδομένα, κρατᾷ μιὰ στάση συγκεκριμένη, καθόλου παθητικὴ. Στούς «Σκλάβους», — πού εἶχαν ἀρχικὰ τιτλοφορηθεῖ «Ἀλκὴς ὁ Σωζόμενος» — παρακολουθοῦμε τὴν τραγωδίαν τῆς φεουδαρχικῆς τάξης πού ἔπεσε, πού μένει ἀνίκανη νὰ προσαρμοστεῖ στὸν καινούργιον κοινωνικὸ περίγυρον, τὸ ἱστορικὸ ἀνέβασμα τοῦ ἀστισμοῦ καὶ τὸ θαμποχάραμα τῆς σοσιαλιστικῆς κοινωνίας. Ὅλ' αὐτὰ, προσωποποιημένα μετὰ περισσότερὴ ἢ λιγότερη ἐπιτυχία, φιλοδοξοῦν νὰ συνθέσουν ἕναν πλατὺ κοινωνικὸ πῖνακα. Σὲ κύκλους ἐπ' ἀλλήλους ὁ συγγραφέας, ἀφοῦ ξεκίνησε ἀπὸ τὸ χαριὸ τῶν πρῶτων τοῦ διηγημάτων, ἀνέβηκε στὸ προάστειο καὶ τὴ λαϊκὴ τάξιν μετὰ τὴν «Τιμὴ καὶ τὸ Χρῆμα», γιὰ νὰ φτάσει τώρα στὸ ἀστικὸ καὶ ἀριστοκρατικὸ ἐπίπεδο, μετὰ τὸ μοναδικὸ μυθιστόρημα τῆς σταδιοδρομίας του πού εἶναι οἱ «Σκλάβοι».

Τὸν πέτυχε τὸν σκοπὸ τοῦ αὐτὸν ὁ Θεοτόκης; Ἀπάντηση κατηγορηματικὴ γιὰ τὸ ναὶ ἢ τὸ ὄχι, δὲν νομίζω πὼς χωρεῖ. Ἄν συγκριθεῖ μετὰ κατοπινὰ δύο ἔργα, τὸ μυθιστόρημα αὐτὸ φαίνεται ἀμέσως ἀδύνατο. Κι' ὅμως δὲ θὰ μπορούσε κανεὶς, βασιζόμενος στὴ σύγκριση τούτη, νὰ ὑποστηρίξει πὼς συμβαίνει μετὰ τὸ Θεοτόκη, ὅτι καὶ μ' ἄλλους πολλοὺς πεζογράφους:

Πὼς εἶναι δηλαδὴ διηγηματογράφος, ἀλλὰ ὄχι καὶ μυθιστοριογράφος. Στούς «Σκλάβους» του, δειχνεται συγγραφέας πού ἔχει σπουδάσει τὴ σύνθεση στὴ μεγάλη σχολὴ τοῦ μυθιστορήματος, κι' ὄχι χωρὶς ἀπόδοση. Κάποιες μορφές, ἐπίσης, ξεχωρίζουν ἀνάγλυφες ἐδῶ-ἐκεῖ· τὸ σύνολο ἔχει τὴν ἐπιβλητικὴ ἐκείνη πορεία τοῦ ἐπικοῦ τόνου, πού εἶναι τὸ γνήσιον γνώρισμα, τὸ κληρονομικὸ σημάδι τοῦ εἰδους.

Ὅπως καὶ νάχει τὸ πράμα, ὁ συγγραφέας συνέλαβε ἐδῶ ἕναν ὠραῖον, χαρακτηριστικὸ μῦθο, καὶ τὸν ξετύλιξε μετὰ ὁμαλότητα, ἀνεση, κάποιον μεγαλεῖο. Ἡ ἀλληλουχία τῶν ἐπεισοδίων, ἡ πρόοδος τοῦ δραματικοῦ ἐνδιαφέροντος, ἡ παρουσίαση τῶν προσώπων, ὅλα αὐτὰ, φανερώνουν μιὰ γνώση σαφῆ, φιλοσοφημένη, τῶν μέσων πού ὀφείλει νὰ διαθέτει ὁ μυθιστοριογράφος. Ἡ ἱκανότητα τοῦ Θεοτόκη — ὅπως τὸ βλέπουμε στὰ δύο τοῦ κατοπινὰ διηγήματα — εἶναι νὰ ἐπινοεῖ ἕνα κεντρικὸ πρόσωπο καὶ γύρω του νὰ συγκεντρώνει μερικοὺς βοηθητικοὺς τύπους. Στούς «Σκλάβους» κεντρικὸ πρόσωπο καθ' αὐτὸ δὲν ὑπάρχει, κι' ἀπὸ κεῖ ξεκινᾷ ἡ διάχυτὴ ἀδυναμία τους. Εἶναι φανερό πὼς τὸ συνειδητὸ σχέδιον τοῦ συγγραφέα εἶτανε τέτοιο: νὰ δώσει μιὰ σύνθεση πολυφωνικὴ, ὅπου τὰ θέματα νὰ εἶναι ἁρμονικὰ καταμερισμένα στὰ διάφορα πρόσωπα καὶ τὸ καθένα τους, καθὼς γίνεται καὶ στὴν πραγματικότητα, νὰ εἶναι ὁ πρωταγωνιστὴς τῆς ἰδίας του ζωῆς. Σωστὰ κατ' ὁρθὴν νὰ διαβαθμῇ μέσα στὸ σύνολο αὐτὸ τίς ἀξίες, ἔτσι πού ἡ τελικὴ ἐντύπωση νὰ μὴν εἶναι συγκεχυμένη, ἀλλὰ πλαστικὴ. Ἡ τεχνικὴ αὐτὴ ὠστόσο, προϋποθέτει μιὰ σπάνια δημιουργικὴ ἱκανότητα: Τὴ δύναμιν νὰ ὀικοδομηθοῦν πολλοὶ κι' ἄρτιοι ἐξ ἴσου χαρακτήρες. Στούς «Σκλάβους», ὁ Θεοτόκης δειχνεὶ συχνὰ πὼς εἶναι ἱκανὸς νὰ συλλάβει κάποια ἐπὶ μέρους χαρακτηριστικά, νὰ ξεδιαλέξει τὰ πιὸ ἀντιπροσωπευτικὰ τους, ἐκεῖνα πού ἐξατομικεῖ τὰ πρόσωπα. Ἡ πιὸ ζωντανὴ μορφή μέσα στὸ ἔργο εἶναι ὁ γέρον-ἀρχοντας Ὀφιομάχος. Τ' ἄλλα ὅμως ἢ μᾶς παρουσιάζονται μονόπλευρα, φωτισμένα ἀπὸ μιὰ μόνον ἐστία, ὅπως οἱ δευτερεύοντες χαρακτήρες τοῦ Πέτρου Ἀθάνατου καὶ

* Συνέχεια ἀπὸ τὸ προηγούμενον τεῦχος καὶ τέλος.

του γιατρού Στεριώτη, ή διαγράφονται ολοτελά άχνά, συμβατικά, όπως ό "Αλκης Σωζόμενος, ή Εύλαλία, ή κυρία Βαλσάμη.

Γράφοντας τους "Σκλάβους" ό Θεοτόκης, βρέθηκε έξω από τό κλίμα εκείνο άκριβώς πού είχε άποδειχτεί τό πιό πρόσφορο στήν άνάπτυξη της συγγραφικής του ιδιοφυίας: "Επαψε νά είναι άντικειμενικός. Στο ιδεολογικό περιεχόμενο του "Αλκη, στήν άδυναμία του βουλευτικού του, στους διαταγμούς του, στο συναισθηματισμό του, ό συγγραφέας έχει προσωποποιήσει τό άτομικό δράμα του. Ο έμμεσα εξομολογητικός αυτός τόπος, ψευτίζει πολύ συχνά τό έργο. Γιατί στήν Τέχνη ύπάρχει πάντα μία άντιστροφή αξιών, πού συχνά διαφεύγει τήν προσοχή και τών δξυδερκέστερων: Τό ζωϊκά άληθινό, φαίνεται καλλιτεχνικά ψεύτικο, κι άντιστρόφως. Η Ψυχολογική περίπτωση του "Αλκη, άντανakλώντας τόν έσωτερικό κόσμο του συγγραφέα, δέν έχει άποτελεσματικά μετουσιωθεί. Κ' ή παρέμβαση αυτή του ένοχλητικά ύποκειμενικού στοιχείου, διαχύνεται σ' όλο τό έργο. Ο συγγραφέας κομματίζεται για τά πρόσωπά του, χάνει τόν τόνο εκείνο της καλλιτεχνικής άμεροληψίας πού θά του έξασφαλίζει σ' άλλα έργα τή γνησιότητα. Γιατί, έδω, ό κόσμος πού περιγράφει, του είναι πολύ κοντινότερος από τόν κοινωνικό περίγυρο του χάριού ή του λαϊκού προσώπου. Καί κάτι άκόμα πού κρίσιμο: Τά ενδιαφέροντα, τά πάθη, τά προβλήματα του κόσμου αυτού, ό ίδιος δέν τά έχει άκόμα ξεπεράσει. Δέν τά κυριαρχεί. Τόν καταδυναστεύουν.

"Αν στο βασικό τοϋτο μειονέκτημα, προσθέσει κανείς κάποια χαλαρότητα πού παρατηρείται συχνά στήν άφήγηση, κάποιους πλατυσμούς, μιάν έξαντλητική άνάλυση συναισθηματικών καταστάσεων πού, καθ' έαυτές, δέν έχουνε τίποτα τό άποκαλυπτικό, όπως λ.χ. οι ιδιωτικές στιγμές της κυρίας Βαλσάμη, θά καταλάβει γιατί οι "Σκλάβοι" δέν τελεσφορούν άπόλυτα σάν έργο. Έχουν όμως άρετές άναμφισβήτητες, κατέχουν μία θέση ιστορικά δικαιωμένη στή νεολληνική λογοτεχνία, περιέχουν σκηνές άξίες νά έπιζησουν. Η ψυχολογική κρίση του καταστραμένου "Οφιομάχου είναι μία σελίδα πού θά μείνει και θά μνημονεύεται. Μά τους "Σκλάβους στα δεσμά τους", τέλος, ό Θεοτόκης άνοιξε ένα δρόμο: τό δρόμο του κοινωνιστικού μυθιστορήματος. Κι' αυτό, δέν είναι βέβαια τίτλος άμελητέος για τό έργο.

* * *

Πάνω από τόν "Κατάδικο"—τό ένα από τά δυό ώριμότερα διηγήματα του Θεοτόκη—πλανιέται, άόριστα, μία κατηγορία: Πώς τό έργο τοϋτο, στή βάση του, δέν έχει γνησιότητα, πώς άπηχεί ξένες και συγκεκρίμενα τόλστοϊκές άντιλήψεις, τήν "μή

άντίσταση" κλ. Τό γενικό του πνεύμα, πραγματικά, φαίνεται νά δικαιολογεί μία τέτοιαν ύποψία. Ο συγγραφέας, έδω, δέν κρατάει πιά τήν ένεργητική εκείνη κοινωνική στάση πού του γνωρίσαμε άλλοι. Η καταγγελία πού διατυπώνει έμμεσα, μέ τό μύθο του και μέ τήν ψυχολογία τών προσώπων, δέν άφορά μιάν ώρισμένη κοινωνική τάξη ή ένα ώρισμένο καθεστώς. Είναι μία διαμαρτυρία διάχυτη και φιλοσοφική, πού βάφεται από τήν άπαισιόδοξία ενός σκεπτικισμού περιώδυνου. Ο Τουρκόγιαννος, πλάσμα άγαθό κι' άκακο, θετικά καλό, συντρίβεται από τήν κτηνωδή άντίδραση της ζωής, πού, αυτή, ύπακούει σ' άλλους, δυναμικούς νόμους. Η άγιοσύνη, τό χριστιανικό πνεύμα, βρίσκονται έξω από τό νόημα της και, κατά συνέπεια, άποτελούν μιάν άντινομία. Κ' είναι μόν άλήθεια πώς ή άνώτερη ήθική του Τουρκόγιαννου έκδηλώνεται μέ τρόπο ύπερβολικά παθητικό, σχεδόν νοσηρό, έτσι πού νά τόν καταδικάζει προκαταβολικά κι' αυτόνομη νά βγει νικημένος, τό κοσμοθεωρητικό όμως συμπέρασμα του συγγραφέα, — όπως διαφαίνεται τουλάχιστο—δέν δίνει τήν έντύπωση νά είναι διαφορετικό. Ο "Κατάδικος" άπομένει έργο συνειδητά άπαισιόδοξο, κι' από τήν άποψη τοϋτη, ό τίτλος του κρύβει μία γενικότητα δηλωτική. Δέν είναι ό συμπτωματικά καταδικασμένος, σέ μιάν ειδική περίπτωση δικαστικής πλάνης, άτυχος άνθρωπος. Είναι ό καταδικασμένος μοιραία από τή ζωή, ό παρίας της, σύμφωνα μέ μιάν αναγκαιότητα άναπόδραστη, άδυσάπητη, κι' άδιάφορη πρός κάθε ήθική προσταγή, άφου κι' έκείνη, μέ τή σειρά της, βρίσκεται έξω από τους σκληρούς ζωϊκούς νόμους.

Τό κεντρικό πρόσωπο του έργου, τόν Τουρκόγιαννο, ό συγγραφέας τό έχει πλάσει μέ ζωηρή άναπαραστατική δύναμη. Μάς τόν επιβάλλει μέ τήν ψυχολογία του περισσότερο, τήν ιδιότητα, παρά μέ τήν έξωτερική του στάση. Έτσι μοιάζει νά τό συνέλαβε κι' ό ίδιος, σάν μία ψυχή παράδοξα σεραφική, σχεδόν έξω του κόσμου τοϋτου. Για τό λόγο τοϋτο, ή παρατήρηση του κ. Τ. "Αθανασιάδη, πώς ό τύπος αυτός μάς έχει δοθεί μ' έξωτερικές άσυνέπειες, πρoτου άκόμα περάσει από τό συνθετικό χωνευτήρι, διατηρεί όλη τήν κριτική της αξία, άσχετο άν δέν γίνεται άντιληπτή από τόν κοινό άναγνώστη. Τήν ψυχολογική ιδιότητα του κεντρικού του ήρωα, ό Θεοτόκης μάς τή δικαιόλογησε προκαταβολικά, μέ τρόπο δεξιότατο: Ο Τουρκόγιαννος δέν είναι τύπος συνθιτισμένος του έλληνικού χωριάτικου περιγυρου. Δέν άποτελεί ήθωγραφικήν αξία. Είναι ό γιός μιας χριστιανικής άρβανίτισσας, κοινωνικά διακυρμένης, κι' ενός Τούρκου, —ψυχή ξένη, παράδοξη, μουσική. Κάτι σάν κληρονομικό στίγμα, ή διασταύρωση παράταιρων αίμάτων, μοιάζει νά τό προκαθορίζει τή μοίρα του

και να τον παρακολουθεί παντοῦ. Ἡ καταγωγή αὐτῆ τοῦ Τουρκόγιαννου παίξει ἐδῶ τὸν ρόλο περίπου τῆς ἐπιληψίας στὸν πρίγκηπα Μίσκιν. (Ντοστογιέφσκι: «Ὁ Ἡλίθιος»). Τὸν τοποθετεῖ ἔξω ἀπὸ τὸ κοινὸ μέτρο, χωρὶς καὶ νὰ τὸν κόβει οὐσιαστικὰ τοὺς ἀνθρώπινους δεσμούς. Ὁ κατάδικος αὐτός, ἔχει τὸ προνόμιον νὰ κάνει πράξεις καὶ νὰ ἔχει σκέψεις ποὺ θὰ ἔμοιαζαν ἀπίθανες ἂν εἶχαν γιὰ ὑποκείμενο ὁποιοὶδήποτε ἄλλοι ἔξω ἀπὸ αὐτὸν τὸν ἴδιο.

Οἱ ἄλλοι χαραχτῆρες τοῦ ἔργου, ὁ Ἀράθυμος, ὁ Πέπονας, ἡ Μαργαρίτα, δὲν προσρίζονται ἀπὸ τὸν συγγραφέα γιὰ ἀξίες αὐτοτελεῖς. Συντρέχουν στὸν ποικίλο φωτισμὸ τοῦ κεντρικοῦ ἥρωα, ποὺ ἐκφράζει τὸ δράμα. Ἐχουνε πειστικότητα καὶ συνέπεια, προσγειώνουν τὸ θέμα, τὸ συνδέουν μὲ τὴ ζωικὴ ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν ἰδιαίτερα τοπικὴ πραγματικότητα. Στὴν ὅλη αὐτὴ διαβάθμιση τῶν ἀξιών, στίς φωτισκίσεις τους, στὸ ξετύλιγμα καὶ τὴ δραματικὴ κίνηση τοῦ μύθου, ὁ Θεοτόκης ἔχει δεῖχτει τεχνίτης ὅχι συνηθισμένος. Ὑπάρχει μιὰ ἰσορροπία τῶν ἀρχιτεκτονικῶν ὁγκων στὸν «Κατάδικο», μιὰ ἐνέργεια στὴν ἀφήγηση, ἕνας χρωματικὸς πλοῦτος, ἀλλὰ καὶ σύγκαιρα μιὰ λιτότητα μέσων, ποὺ προδίδουν ἀμέσως τὸν αὐθεντικὸ πεζογράφο. Οἱ ἀδυναμίες του βρίσκονται ἄλλοι, πρὸ πάντων ἅμα τὸν συγκρίνει κανένας μὲ τὸν «Καραβέλα». Εἶναι οἱ ἀντίτυποι τῆς ἰδιοτυπίας ποὺ χαραχτηρίζει τὴν ἀρχικὴ σύλληψη: Τὰ γονατίσματα τῶν προσώπων ἀναμεταξύ τους, οἱ ἀπότομες κι' ὅχι πάντα δικαιωμένες πειστικὰ μεταπτώσεις τους, κάτι τὸ ἠβελημένο καὶ τὸ «φιλολογικὸ». Τὴν ἀδυναμία τούτῃ τὴν ἀποκορυφώνει ἡ μεταστροφή τοῦ Πέτρου Πέποννα στὸ τελευταῖο κεφάλαιο τοῦ ἔργου. Ἡ κάθαρση, ἐδῶ, δὲν ὑπαγορεύεται τόσο ἀπὸ τὴν ψυχολογικὴν ἀναγκαιότητα, ὅσο ἀπὸ τὴν ἠθικο-λογικὴ τάση τοῦ συγγραφέα. Στὸν «Κατάδικο», τὴν ἔφεση πρὸς τὴ ζωικὴ ἀλήθεια, τὴν καταβάλλει τελικὰ ἡ ἰδεοκρατικὴ πρόθεση τοῦ λογοτέχνη. Ἡ ἄμεση κι' ἀδρῆ αἴσθηση τῆς πραγματικότητας ὑποχωρεῖ ἢ κρύβεται κάτω ἀπὸ τὸ μανδύα ἐνὸς προσηματικῶν ρεαλισμοῦ. Ὁ «Κατάδικος» εἶναι ἡ ρεαλιστικὴ ἐκτέλεση μιᾶς ρωμαντικῆς σύλληψης.

Κι' ἔτσι ὅμως, καὶ μὲ τὰ ἐλαττώματά του, τὸ διήγημα αὐτὸ μένει ἕνα ἀπὸ τὰ κορυφαῖα τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας. Τὸ νύχι τοῦ λιονταριοῦ ἔχει ἀποτυπωθεῖ σὲ πολλὰ του σημεία. Ὁ Τουρκόγιαννος ζεῖ, ὅχι βέβαια σάν τύπος ἀντιπροσωπευτικός, ἀλλὰ σάν τύπος λογοτεχνικός, ἐμφωρημένος ἀπὸ ὅλη τὴ θέρμη μιᾶς ψυχῆς ποὺ ἐνσάρκωσε σ' αὐτὸν ἕνα ἀνθρώπινο δρᾶμα. Εἶναι μιὰ σ υ ν ε ἰ δ ῆ σ η. Ἡ παρούσα του πλούσια τὸ φτωχὸ μας πάνθεο κι' ἐνέγραψε μιὰ νίκη.

* * *

Μὲ τὸ διήγημα «Ἡ ζωὴ καὶ ὁ θάνατος τοῦ Καραβέλα», ὁ Θεοτόκης φτάνει στὴν τέλεια ὀριμότητά του. Ἡ σύλληψη τοῦ μύθου καὶ τῶν χαρακτήρων εἶναι ἀδρῆ, τὸ ὀπτικὸ εἶδωλο ἀπόλυτα ξεκάθαρο, μιὰ ὁσμὴ πρωτόγονη, πυκνὴ, ἀπὸ γῆ, ὑπαιθρο, ἕνας ὀργασμὸς διάχυτος, ζωογονεῖ τὸ δράμα καὶ τὸ ἐμψυχώνει.

Ὁ μῦθος, ἀπλούστατος στίς κύριες γραμμές του, σχεδὸν ὑποτυπώδης, δὲν ἔχει ἄλλο σκοπὸ παρά νὰ προβάλει σὲ διάφορα ἐπίπεδα μερικὰ πρόσωπα, ξεσηκωμένα ἀπὸ τὴν πιὸ ἄμεση πραγματικότητα, καὶ νὰ τὰ ἀξιοποιήσει καλλιτεχνικὰ. Σὲ κανένα ἄλλο ἑλληνικὸ διήγημα τῆς χωριάτικης ζωῆς—ἂν ἐξαίρεσει κανένας τὴ «Φόνισσα» τοῦ Παπαδιαμάντη—ἡ ματιά τοῦ συγγραφέα δὲν ἔφτασε τόσο βαθειά, οὐτε κατόρθωσε τόσο ἄρτια ν' ἀποκαλύψει τὸ δραματικὸ νόημα μιᾶς ἀνθρώπινης μοίρας. Ὁ Καραβέλας, σάν πρόσωπο, ὁμολογᾷ κι' ἀνεπαίσθητα, μὲ μιὰ φυσικὴ ὅσο καὶ σοφὴ ἀναγκαιότητα, ὑψώνεται βαθμιαῖα ὡς τὴν τραγικὴ διάσταση, διατρέχοντας ἔτσι ὅλη τὴν ἱλιγγιώδη κλίμακα ποὺ ἐκκινεῖται ἀπὸ τὸ ταπεινὸ καὶ τὸ γελοῖο, γιὰ νὰ φτάσει στὸ κορύφωμα τοῦ πάθους. Εἶναι γέρος κι' εἶναι φιλήδονος. Εἶναι πονηρὸς σὰ γνήσιος χωριάτης. Ὅμως ἕνα σαρὰκι κατατρώει τὴν καρδιά του, ὁ ἔρωτας γιὰ τὴ Μαρία, τὴ γυναῖκα τοῦ Ἀργύρη. Αὐτὸς θὰ σταθεῖ ἡ μοιραία ἀδυναμία του, θὰ τὸν παραλύσει καὶ ἀντίστασιν καὶ θὰ τὸν φέρει στὸ χαμό. Πέφτει συνειδητὰ σὰ δίκτυα ποὺ τοῦ στήνουν, σύμφωνα στὸν κοινὸ σκοπὸ, τὴν ἱκανοποίησιν τῆς πλεονεξίας τους, ὁ Ἀργύρης κι' ἡ νύφη του ἡ Μαρία. Σπαρταρεῖ ἀνυπεράσπιστος, ἐστρατίζει πρὸς τὸ ἔγκλημα, πρὸς τὴν τρέλα, γίνεται ἀποτρόπαιος, —κι' ὅμως προκαλεῖ τὸν οἶκτο. Ὁ ὦμα ρεαλιστικὸς ἀνδριάντας ποὺ τοῦ στήνει ὁ συγγραφέας ἔχει τὸ δραματικὸ ἐκεῖνο κι' ἀπείριτο μεγαλεῖο ποὺ, αὐτὸ καὶ μόνο του, ἀποτελεῖ ἀξία καὶ δικαίωση. Καμιὰ αἰσθηματολογία ἐδῶ ἀπὸ μέρος τοῦ ἀφηγητῆ, καμιά ἀδέξια παρέμβαση. Ἡ ζωὴ μοιάζει ν' ἀποδίνεται μὲ τυπικὴ κι' ἀδιάφορη πιστότητα, τὰ γεγονότα νὰ μιλοῦν μὲ τὴ δική τους γλῶσσα. Εἶναι ἡ τελειωτικὴ λέξη τοῦ ρεαλισμοῦ, ὅπως τὴ γνωρίσαμε σὲ κάποιες—τίς καλλιτερες—μπαλζακικὲς προσωπογραφίες. Τὸ λογοτεχνικὸ συγγενολὸ τοῦ Καραβέλα κραταεῖ ἀπὸ ψηλά, ἀπὸ τὸν ξάδερφο Πόνος, κι' ἀκόμα μακρύτερα ἴσως, ἀπὸ κάποιες σαιξπηρικές φυσιογνωμίες. Εἶναι ἕνας ἥρωας, γιὰτὶ παλεύει μὲ τὴ μοῖρα καὶ συντριβεται. Ὁ μορφασμὸς του, ποὺ θὰ καθελωθεῖ τελικὰ μὲ μιὰ μακάβρια ὑπερβολὴ στὸ πρόσωπό του, μπορεῖ νὰ προκαλεῖ τὴ φρίκη καὶ τὴν ἀποστροφή τῶν χωριανῶν ποὺ παρακολουθοῦν τὸ ξόδι του, ὅμως γε-

μίζει φόβο κι' ἔλεος τὴ δική μας. Ἡ τέχνη δλοκλήρωσε τὸ σκοπὸ της. Μᾶς ἔδειξε τὸ λείψανο τοῦ κρεμασμένου, τοῦ νικημένου Καραβέλα μετ' τὸ ἀπρόσωπο δάχτυλό της καὶ μᾶς εἶπε μετ' τὴν ἀλαλή φωνή της! "Ἴδε ὁ ἀνθρώπος!

Συμπέρασμα πικρό, καὶ πάλι ἀπαισιόδοξο ἂν θέλετε, ἀλλὰ μετ' τὴν ὑψηλὴ ἀπαισιοδοξία, τώρα, τῆς τραγωδίας. Ὁ συγγραφέας, ζωγραφίζοντας τὸν Καραβέλα κατ' ἀντίθεση μετ' ἄλλα πρόσωπα τοῦ ἔργου, φρόντισε νὰ τὸν προικίσει καὶ μ' ἕνα ὁμόζυγο, σὲ τρίτο πλάνο ἕνα σώσα πού τὸν ἀκολουθεῖ ἀπὸ μακριά, βαθαίνοντας σὰν ἱσκιὸς τὴν προοπτικὴ του. Εἶναι ὁ νοδάρος, ὁ περιφρονημένος κ' ἐξευτελισμένος ἀπὸ τὰ παῖδιά του πατέρας τῆς Μαρίας, γέρος κι' αὐτός, ἐρειπωμένος, πού ὁ παράκαιρος σύνδεσμός του μετ' μιὰ γυναῖκα τὸν ἔχει βάλει ἔξω νόμου. Ἐναντία του κ' ἐναντία στὸν Καραβέλα, ξεσηκώνεται γεμάτη ὑποκριτικὴν ἀγανάκτηση ἡ καθερωμένη ἠθικὴ τοῦ κοινωνικοῦ περίγυρου. Οὐσιαστικὰ ὅμως, τὸ ἀμάρτημα τῶν δυὸ γονέων εἶναι πῶς ἐκθέτουν σὲ κίνδυνο τὰ συμφέροντα τῶν ἄλλων. Σ' ἀντίθεση μετ' τὸ πάθος πού μαυλίζει τὸν Καραβέλα, τὸ κίνητρο ἐκεῖνον πού τοῦ στέκονται ἀντίπαλοι εἶναι τὸ ὕλικό συμφέρον. Ἕνας γενικὸς τόνος παζαρέματος—γνήσιο χωριάτικο χαρακτηριστικό—διαχύνεται σ' ὅλο τὸ ἔργο. Παζαρεύει τὴν κληρονομιά τοῦ Καραβέλα ὁ Ἀργύρης, παζαρεύει ἡ Μαρία τὶς ἐρωτικὰς ὑποσχέσεις της στὸν ἀμαρτωλὸ γέροντα, παζαρεύουνε στὴ μοιρασιά τῶν χτημάτων οἱ κληρονόμοι τοῦ νοδάρου. Τὸ χρέμα ἀντιδικεῖ μετ' τὸ πάθος, καὶ στὴ συνείδηση τοῦ ἀναγνώστη εἶναι τὸ δεῦτερο πού ἀδυνατίζει. Ἡ ἀνθρωπιά εἶναι πάλι μετ' τὸ μέρος τῶν παράλογων καὶ τῶν ἐξευτελισμένων. Καὶ μ' ὅλη τὴν ἀποκρουστικὴ τῆς θωρίας, ἡ ἄποψη τῶν κατηγορουμένων ἀπὸ τὴν ὁρθοφροσύνη τοῦ κοινωνικοῦ περίγυρου, εἶναι ἡ ἀγνόητη, γιατί εἶναι κ' ἡ πιὸ ἀνθρώπινα μοιραία.

Ὁ «Καραβέλας» ἔχει γραφεῖ μετ' τέχνη ὠριμὴ, πούδὲν τῆς λείπουν ὅμως τὰ ψεγάδια. Ὁ συγγραφέας ἐπιμένει πολὺ στὴ λεπτομέρεια τῆς καθημερινῆς σκηνῆς, τοῦ διαλόγου, μετ' μιὰ προσήλωσιν νατουραλιστικῇ. Ὑπάρχουν σκηνὲς διεξοδικὰς πού δὲν προωθοῦν ἀνάλογα τὸ μῦθο. Λεῖπει ἀπὸ τὸν «Καραβέλα» ἡ κίνησις τοῦ «Κατάδικου», καὶ τὸ ξετύλιγμά του εἶναι συχνὰ χαλαρό. Ὅμως, μιὰ τέτοια ἔκτασις μέσα στὸ χρόνον, τὴν ὑπαγορεύει, ὡς ἕνα σημεῖο, τὸ εἶδος τοῦ θέματος, πού δὲν ἔχει τὴ δραματικὴ ἔντασις τοῦ «Κατάδικου» τὴν ἐξηγεῖ ὁ ὑπότιτλος τοῦ διηγήματος: «Ἡθογραφία». Ὑπάρχει ἡ φροντίδα τῆς ἀπεικόνισης ἐδῶ, ἡ προσπάθεια τῆς συνέπειας μετ' τὸν ἐξωτερικὸ κόσμον.

Σ' ἀντίθεση μετ' τὸν «Κατάδικο», οἱ χαρακτηριστὲρες διαγραφόμεναι ὅλοι ἄρτια, ξεχω-

ρίζουν. Κ' ἡ διαγραφὴ τους γίνεται μετ' τὸ ζωντανότερο τρόπο πού ὑπάρχει: τίς πράξεις τους, τὰ λόγια τους, τὴ νοοτροπία τους, ὅχι μετ' τὴν ἀναλυτικὴ παρέμβαση τοῦ συγγραφέα. Μολονότι ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῶν «Σκλάβων» ὁ Θεοτόκης ἀκολούθησε τὴ μέθοδο νὰ μᾶς τοὺς ἐντυπώνει στὸ μνημονικό μας μ' ἕνα εἶδος ἐπαναλαμβανόμενου συχνὰ λαίτ-μοτιβ. (Ὁ Ἀργύρης μπαίνει στὴ σκηνὴ σχεδὸν πάντα «ψηλός, παχύς, κατακίτρινος, λαχανιασμένος»· ὁ Γιάννης «ξεμανίκωτος καὶ μ' ἀνοιχτὸ τὸ στήθος, χαμογελαστός», ὁ νοδάρος «ψηλός, λιγνός, σκευρωμένος».) Ἡ δλοκλήρωσις τους δὲ γίνεται μονομιᾶς. Ζωγραφίζονται προοδευτικὰ, βαθμιαίως, ἀναπτύσσονται ὑπομονετικὰ, σύνδρομα μετ' τὸ μῦθο. Δὲν ἔχουν τὴν ἀλύγιστά τοῦ «ἁπαξ δεδομένου». Τὸ ἀδιάκοπο τοῦτο γίνεσθαι εἶναι ἕνα ἀπὸ τὰ κύρια χαρακτηριστικά τῆς ὠριμῆς τέχνης τοῦ συγγραφέα.

Στὸν «Καραβέλα» ὁ Θεοτόκης ἐπέτυχε νὰ συγκεράσῃ τὴ δημιουργικὴ ρώμη μετ' τὴν αἰσθητικὴν ἀνεση, νὰ συνθέσῃ ἕναν πίνακα ὅπου τὰ χτυπητὰ χρώματα ἀφθονοῦν χωρὶς καὶ ἡ ἐντύπωση νὰ ξεπέφτει στὴν τραχύτητα. Σκηνὲς καθαρὰ νατουραλιστικές, υπογραμμισμένες μετ' μιὰ πικρὴ, μαύρη πεννιά, ὅπως ὁ θάνατος τῆς γυναῖκας τοῦ Καραβέλα λογουχάρη, στέκονται ἀβάστα μέσα στὸ ἔργο, παρ' ὅλη τους τὴν ὠμότητά, χωρὶς νὰ ἐξαφνίζουσιν τὴν αἰσθητικὴν τοῦ ἱσορροπία. Σπαραχτικὸ κορύφωμα, ὀργανικὰ ἀναγκαῖο καὶ γεμάτο δραματικὴ πυκνότητα—εὐρημα, κατὰ συνέπεια, ποιητικὸ—εἶναι ἡ σκηνὴ ὅπου ἡ Μαρία φέρνει σ' ἀπόγνωσιν τὸν Καραβέλα σηκώνοντας τὰ φουστάνια της γιὰ νὰ τοῦ δείξῃ ὅ,τι ἐκεῖνος ποτὲ δὲ θὰ μπορέσῃ νὰ χαρεῖ. Ὁλόκληρη ἡ ἐσωτερικὴ κατεργασία τῆς ψυχῆς τοῦ ἥρωα, ὁ βαθμιαίως ἠθικὸς ξεπεσμός του, ἡ ἀνοδος στὴν ἔντασις τοῦ πάθους πού καταλήγει στὸ ἔγκλημα, αὐτὴ ἡ γεωμετρικὴ πρόοδος τῆς διαφθορᾶς ἐνὸς ἀνθρώπου, μετ' τὶς παρακρούσεις, τίς μεταπτώσεις, τὰ σπασμωδικὰ τῆς ξεσπάσματα, ἔχει ἀποδοθεῖ ἀπὸ τὸ συγγραφέα μετ' τέχνη σοφὴ. Ἡ «Ζωὴ κι' ὁ θάνατος τοῦ Καραβέλα», σὲ τελευταίαν ἀνάλυσιν, εἶναι μιὰ διεξοδικὴ μελέτη τοῦ ἠθικοῦ ξεπεσμοῦ ἐνὸς ἀνθρώπου, ἀντιμέτωπῳ μετ' τὸν κοινωνικὸ περίγυρο. Μιὰ τραγικὴ μονομαχία. Ἡ «ἡθογραφία», ἐδῶ, πέτυχε νὰ ἐξαρθεῖ στὸ ὀφειλόμενο ὕψος, ν' ἀποχτήσει ἀνάστημά. Μιὰ δλοκλήρη ἐποχὴ δικαιώνεται, ἔτσι, πού ἀλλιῶς θ' ἀπόμεινε μόνον ἱστορικὴ ἀναγκαῖα. Προτοῦ πεθάνει, ὁ Θεοτόκης, πρόφτασε νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν ἀποστολὴν τοῦ αὐτοῦ.

* * *

Συγκεντρώσαμε τὸ φῶς στὰ ἔργα ἐκεῖνα τοῦ πεζογράφου πού τὸν ἀντιπροσωπεύουν ἐντελέστερα, καὶ πού εἶναι οἱ κάρ-

ποι της ώριμης τέχνης του. Η τέχνη αυτή, όπως κι' αρχικά τονίσαμε, βάζει τις πρώτες της βάσεις με τὰ χωριάτικα ήθογραφικά διηγήματα και κορυφώνεται στον «Καραβέλα», σημειώνοντας μια σταθερή πρόοδο, χωρίς πουθενά να σαστίσει για την κατεύθυνση που έχει πιά συνειδητά πάρει. Το άν—δπως σημειώνει στη μελέτη του ο κ. Γερ. Σπαταλάς—είναι ο Θεοτόκης ή όχι εισηγητής της «κοινωνιστικής» τέχνης στην Ελλάδα, δεν έχει παρά μόνον ιστορική σημασία. Υπάρχει μια τέχνη κοινωνική και μια τέχνη κοινωνιστική. Η διαφορά αυτή στην κατάληξη σημαίνει απλώς το ποσοστό του ήθελημένου που μπαίνει στο καλλιτεχνικό κύτταρο και συνθέτει έτσι ένα καινούργιο αμάλγαμα. Στα δυο αριότερά του έργα ο Θεοτόκης δεν είναι κοινωνιστής παρά μόνο με την εύρύτατη έννοια του ανθρώπου που αγαπάει τον άνθρωπο και γίνεται συνήγορός του στον αγώνα για τη διατήρηση, τη σωτηρία της μοναδικής του ζωικής αξίας που είναι η ανθρώπινη αξιοπρέπεια. Σ' όλα του όμως τὰ ώριμα έργα παραμένει πάντοτε και σταθερά συγγραφέας κοινωνικός. Αναζητεί πίσω από τον διάκοσμο τη συνείδηση, πίσω από την ήθογραφία τον άνθρωπο. Είναι «ψυχογράφος» με ικανότητα όχι μόνον αναλυτική αλλά και συνθετική. Σά γνήσιος ρεαλιστής, ξέρει πώς έργο του δεν είναι μόνο ν' αποκαλύψει την έσωτερική λειτουργία μιας ψυχής, αλλά και ν' ανασυνθέσει το όλικό του αυτό, να οικοδομήσει χαρακτήρες όπικα αίσθητους, με τις ιδιότητες εκείνες που τους εξατομικεύουν μέσα στην κοινωνική ζωή. Φεύγοντας, καταλείπει δυο—τρείς τουλάχιστον τέτοιους. Αυτό, είναι ένας τίτλος που δε θα μπορούσαν να τον διεκδικήσουν άλλοι πολλοί σύγχρονοί του.

Σάν τεχνίτης στάθηκε απόλυτα συνειδητός· τόσο συνειδητός, που είναι εξαιρετικά δύσκολο να ξεχωρίσει κανένας μέσα του με ακρίβεια το ποσοστό του λόγιου από το ποσοστό του λογοτέχνη. Είχε τη δημιουργική ικανότητα να εξαφανίζει τον τεχνικό του όπλισμό κάτω από τη σάρκα της ζωής, που είναι σ' αυτόν πάντοτε άμεση, παλλόμενη. Σε κάθε στιγμή έχει κανείς την αίσθηση πώς το δράμα του συγγραφέα είναι ζωντανό, αόθετικό. Οι στάσεις, οι κινήσεις, οι διάλογοι των προσώπων του έχουν μια φυσικότητα, μια πειστικότητα που τὰ επιβάλλει στη συνείδησή μας. Πρέπει κανείς να έχει ύπ' όψη του το σύνολο της εργασίας του, γενικότερα την προσωπικότητά του, για να διαστανθεί ανάμεσα στις άράδες των διηγημάτων του τον λόγο που συνοδοιπορεί με τον καλλιτέχνη. Η προσήλωση του πρώτου σ' αντίθεση με την καθιερωμένη άνεση του δεύ-

τερου, προδίνεται κυρίως στο μεταφραστικό του έργο, που είναι σοφό, πολύτιμο, όμως συχνά άκαμπτο και τυραγνισμένο.

Στα πρωτότυπα έργα του, είχε μορφώσει προσωπικό ύφος. Η σύσταση της του είναι πυκνή, άδρή, αποβλέπει στη ζωντανή αναπαράσταση. Ο Θεοτόκης συνθέτει κατά παράταξη, κάνοντας συχνότατη, καταχρηστική σχεδόν, χρήση του συνδετικού «και». Οι περίοδοι, οι φράσεις, καθώς κ' οι εικόνες, τὰ γεγονότα, επισωρεύονται σ' ένα ρυθμό επίμονο, πεζοπορικό, ξένον όλοτελα προς τον άπλόχωρο μουσικό κυματισμό του style artiste. Δεν έπιζητεί ούτε την έξωτερική μελωδία, ούτε την έσωτερική ανάπληση της συμβολιστικής ύποβολής. Είναι ένα ύφος βαρύ, δραματικό, συνταιριασμένο με τη φυσιογνωμία των συλλήψεών του. Η κατά παράταξη αυτή άγωγή του ίσως ξεκινάει από το ευαγγελικό ύφος, που είναι βέβαια ένα άρχέτυπο ώραίο της γραφόμενης νεοελληνικής. Στα χέρια του, πλούσιο σε χρώμα, γεμάτο ενέργεια, γίνεται κάποτε δυσκίνητο και κουραστικό. Οι δραματικές ιδιότητες, γενικά, πλεονάζουν στο ύφος του Θεοτόκη, παραμερίζοντας τις καθαρά άφηγηματικές. Είναι το ύφος που έχει κληθεί να υπηρετήσει μίαν ύπόθεση, κ' η φυσιογνωμία του είναι ανάλογη: αύστηρη, άσκητική. Στα περιγραφικά του έξωτερικού κόσμου σημεία, η έμπνευση του συγγραφέα έχει άδρότητα και ποίηση, όμως η εικόνα δεν μας δίνεται με σκοπό έπαγωγό, για να μας θέλξει. Είναι μια άλλαγή σκηνογραφίας στο δράμα. Γενικά, ο Θεοτόκης, δεν φαίνεται πουθενά να κάνει παραχωρήσεις στον άναγνώστη που αγαπάει, διαβάζοντας, να τέρπεται. Ο συμβιβασμός, είναι ξένος στο χαρακτήρα του. Στο βάθος του διανοούμενου, άγρυπνουσε πάντα μια συνείδηση άποστολική.

Τέτοιος δείχτηκε και στην κοινωνική ζωή του. Άνθρωπος με αύξημένη την αίσθηση της ευθύνης σάν πνευματικός συντελεστής, αλλά και αόθενικά ευγενικός, πρῶς. Οι γνώσεις του είτανε βαθιές κι' άπέραντες, η συμβουλή του πολύτιμη, το πνεύμα του φιλοσοφημένο. Όσοι τον γνώρισαν και τον συναναστράφηκαν, διατήρησαν από την παρουσία του μια θύμηση γεμάτη ελόαβεια, συγκινημένη.

Ο θάνατος έκοψε πρόωρα τη σταδιοδρομία του και στερήσε τὰ Έλληνικά Γράμματα από μίαν ύψηλή συνείδηση και μια προνομιούχα φύση. Κανένας δεν μπορεί να ξέρει τί ακόμα θα προσέφερε ο Κωνσταντίνος Θεοτόκης πού, τότε, έφτανε στην απόλυτη ώριμότητά του. Μα κι' έτσι, το έργο του μένει ένα από τὰ κορυφαία της Λογοτεχνίας μας. Η ζωή του δικαιώθηκε κ' η θέση του είναι ξεχωριστή.

ΑΓΓΕΛΟΣ ΤΕΡΖΑΚΗΣ

Ο ΦΑΥΛΟΣ ΚΥΚΛΟΣ*

ΤΟ ΕΘΝΟΣ, Η ΠΑΙΔΕΙΑ, Η ΓΛΩΣΣΑ

Είπαμε γιά τή γλώσσα. Μά ό «φαύλος κύκλος» δέ βρίσκεται μόνο στή γλώσσα, στήν πολυγλωσσία και στή γλωσσική άναρχία σωστότερα. Βρίσκεται στήν όλη διάρθρωση τής παιδείας. Κάθε τόσο γίνονται καινούριες προσπάθειες μέ τήν άγαθή πάντα πρόθεση νά δοθεί στήν όλη μας εκπαίδευση περιεχόμενο και σύστημα συμφωνότερο και πρός τις άληθινές άνάγκες τοϋ παιδιοϋ και πρός τήν άπαίτηση τής έποχής. 'Ανήκω τριάντα χρόνια τώρα στήν νεοελληνική παιδεία. Και δέν τήν παρακολουθώ άπό τήν περιωπή τοϋ διοικητικοϋ υπάλληλου, πού συχνά είναι ξένος πρός τόν τομέα, πού άναλαβαίνει νά διοικήσει, ή τοϋ θεωρητικοϋ, πού επίσης συχνά, βυθισμένος στή θεωρία του, όλοένα και άπογειώνεται άπό τήν άμεση και καφτερή πραγματικότητα. Τή ζω άπό σμά, στήν καθημερινή πράξη, μέρα τή μέρα, χρονιά τή χρονιά, μέ πόνο και πάθος, και μπορώ, μέ τό χέρι στήν καρδιά, νά βεβαιώσω, πώς, ένώ στό δημοτικό σχολείο ή είσαγωγή τής δημοτικής γλώσσας, έστω και μέ τόν τρόπο πού έγινε, ήταν ή πλήρωση μιās όλοφάνερης άνάγκης και κάποια άρχή ξαναγεννημοϋ, στή μέση παιδεία δέν έγινε οϋσιαστικά τίποτε. Γιατί, βέβαια, ξαναγεννημός δέν είναι ν' αλλάζουν αριθμό κάθε τόσο οί γυμνασιακές τάξεις, και πότε νά είναι τέσσερις και πότε νά γίνονται έξι και πότε όχτώ και πότε έξι ξανά και νά μπαίνει μιά ώρα διδασκαλίας τής 'Υγιεινής, χρησιμότητας κατά τ' άλλα, στήν έβδομη γυμνασίου, γιά νά βρίσκουν κ' οί σχολιατροί μιά πρόσθετη άπασχόληση και συχνότατα τά παιδιά μιá καινούρια άφορμή θυμής, γιατί δυσκολότατα βρίσκονται οί γιατροί, πού είναι προικισμένοι μέ διδακτικές Ικανότητες, και ν' άνεβαίνει ή 'Ωδική Ισαμε και τήν έκτη γυμνασίου, σέ παιδιά όηλαδή πού αλλάζουν τότε ή λίγο πρωτύτερα φωνή και κοάζουν σάν τά βατράχια, αντί νά τρα-

γουδοϋν σωστά, και νά φτάνει Ισαμε τήν έβδομη γυμνασίου ή Ιχνογραφία, σέ παιδιά και πάλι, πού, άν έχουν κλίση στή ζωγραφική ή και μόνο στό σχέδιο, δέν περιμένουν, βέβαια, άπό μιá ώρα τή βδομάδα μάθημα Ιχνογραφίας νά μορφωθούν κι άν δέν έχουν — κ' είναι πολύ φυσικό τά περισσότερα νά μñ έχουν — προσπαθούν μέ κάθε τρόπο νά διασκεδάσουν όσο μπορούν κατά τή διάρκεια τοϋ μαθήματος, παρεμποδίζοντας και τοϋς έλάχιστους άλλους νά εργασθούν. Κι όλα τούτα, γιά νά βρουν πρόσθετη βιοποριστική άπασχόληση μερικές ομάδες ανθρώπων, πού παίρνουν ένα πτυχίο και δέ μπορούν νά τό χρησιμοποιήσουν. 'Ας αφήσουμε πιά τό ποδόσφαιρο. 'Η άθλητική λύσσα τής έποχής έχει άπό καιρό ξεπεράσει τά σύνορα τοϋ θεμιτοϋ. Δέν πρόκειται πιά γιά τήν άσκηση τοϋ κορμιοϋ, τή σύμμετρη και τήν άρμονική, πού δημιουργεί τή σωματική ευεξία αντίζυγη τής πνευματικής ρώμης και τής ψυχικής ευφορίας. Πρόκειται γιά μιá προοδευτική άποβαρβάρωση, πού έχει εισβάλει και στό σχολείο και δέν ένισχύει, κατακερματίζει τήν ένότητα και τή συνέπεια τής παιδευτικής προσπάθειας. Τά παιδιά ζούν στά γήπεδα, παρακολουθώντας τήν άφρόκρεμα τής άπαιδευσίας όχι μόνο τοϋ δικοϋ μας, μά και τών άλλων τόπων, Μήδους και Πάρθους και 'Ελαμίτες, νά κλωτσούν μέσα σέ βαρβαρικό συμφυρμό, όχι μιá μπάλα μόνο, μά και κάθε έννοια ευπρέπειας. Ζούν μέ τά λαϊκά περιοδικά στά χέρια, αϋτόν τόν άδιάκοπο έξευτελισμό τοϋ πνεύματος και τής καλαισθησίας. Ζούν στοϋς κινηματογράφους, όπου δέν είναι άνάγκη νά θυμίσω τί βλέπουν. Ζούν, τέλος, στά σπίτια τους, όπου πολύ συχνά τό σχολείο δέν άντιμετωπίζεται παρά σάν ένα έργοστάσιο χαρτοποιίας. Τό ζήτημα είναι, άν τό παιδί θά πάρει τό χαρτί ή όχι. 'Αν τό πάρει, όλα είναι καλά. 'Αν δέν τό πάρει, φταίει τό σχολείο, σχεδόν ποτέ τό παιδί.

Μά χρειάζεται νά πισωστρέψω γιά λί-

* Συνέχεια άπό τό προηγούμενο τεϋχος.

γο. Και να θυμίσω, πώς τριάντα χρόνια τώρα, ζώντας τη μέση παιδεία, ουσιαστική μεταβολή καμιά δεν έτυχε να συναπαντήσω πουθενά. Και γιατί τριάντα; Σαράντα χρόνια να πω, από τότε που καθόμουν κ' έγω στα θρανία. Λοιπόν και τα σαράντα χρόνια και πολλά πρωτότερα τα παιδιά μηρυκάζουν την Ιστορία του Κύρου και του Αρταξέρξη, βασανίζονται για να μάθουν τη μάχη στα Κούναξα, ή τι έκανε ή Μανία και ο Μειδίας, ή παίρνουν κακό βαθμό, γιατί δεν ξέρουν πότε μια λέξη παίρνει βαρεία, λές και πρόκειται να γίνουν όλα τυπογράφοι, γιατί, καθώς είναι γνωστό, μονάχα οι τυπογράφοι προσέχουν τις βαρείες κ' έδω που τα λέμε, καλά κάνουν και τις προσέχουν. Κι άς μην πούμε περίσσιο λόγο για το δυϊκό αριθμό, που πολλοί επιμένουν και σήμερα, στα 1953, να τόν διδάσκουν.

Η παιδεία είναι από τη φύση της οργανισμός συντηρητικός. Και πρέπει να είναι. Μ' από τη συντήρηση ίσαμε την όπισθοδρομηση ή απόσταση είναι πολύ μεγάλη κ' ή απόσταση τούτη, έδω σ' έμας, δεν έχει ακόμη διανυθεί. Κάθε μέρα και πιο πολύ ξεκόβουμε από την δόγυρά μας πραγματικότητα. Έτσι και το παιδί, που είναι ζωντανό και γεμάτο καφτερὰ ρωτήματα και ζει τα νιάτα του, αυτό το θείο μεθύσι, κι ανόλγει τα μάτια του αισιόδοξα στον δόγυρα κόσμο, για να ι-δει και να μάθει και, κυριότατα, να έ-νοήσει, αναρρωτιέται όλοένα, γιατί το τά μαθαίνουν αυτά τα πράγματα, τι σημασία έχει αυτό το μισό και άνεδαφικό και άχρηστο άπάνθισμα από κάθε λογής επιστήμη, που του προσφέρεται, και με τόν πιο άταίριαστο συχνά τρόπο, από ανθρώπους, που και κείνοι πολύ συχνά δεν κατέχουν παρά την περιορισμένη γνώση, που άπόκτησαν έπίσης στα νιάτα τους. Γιατί, πολλές φορές για λόγους άσχετους προς τη σφοδρή τους έπιθυμία, τη γνώση τούτη δεν την πλουταίνουν, δεν την αναπτύσσουν, δεν την ανανεώνουν. Ό,τι κάποτε έμαθαν κι όλοένα με μεγαλύτερα χάσματα, που άφορμή τους έχουν το άγνοο πέραςμα του καιρού, εκείνο και μόνο εξακολουθούν να παρκούν. Θυμίζω κάποιον καθηγητή της Νομικής Σχολής, που ζήτησε, στα 1920, στα 1922, από τους σπουδαστές τη διοικητική διαίρεση του Κράτους κ' είχε την άξιωση να σταματούν στη Θεσσαλία, γιατί για κείνον οι βαλκανικοί πόλεμοι δεν είχαν γίνει, ή Μακεδονία, ή Ήπειρος, ή Θράκη, ή Κρήτη, τά νησιά του Αιγαίου άνήκαν στην όθωμανική αυτοκρατορία, μόνο και μόνο, γιατί δεν τά είχε περιλάβει στο σύγγραμμά του! Αυτές είναι πολύ σκληρές αλήθειες και θάπρεπε κάποτε κάποιος να τρελαθεί, για να μπορέσει να τις ξεστομίσει!

Μά σωστό είναι να τα ίδουμε με τη

σειρά τους τά πράγματα. Παιδεία θά πει πρώτα πρώτα σχολείο. Δηλαδή ένα κτήριο, που με τόν όγκο του, με την όργάνωσή του, με την καθαριότητά του, με την όλη του εμφάνιση να επιβάλλεται στο παιδί. Και στο γονιό και στο παιδί. Να επιβάλλεται σ' όλους. Το σχολείο, ό σχολικός κήπος, ή κοινοτική βιβλιοθήκη και τό σπίτι του δασκάλου, τόποι γαλήνης κ' ευπρέπειας, που ν' άκτινοβολούν δόγυρά τους καλοσύνη, ανθρωπιά, καλαισθησία. Όταν το σχολείο σάν κτήριο είναι άνυπαρκτό ή και άπλως άχυρώνας, όπου στοιβάζονται κι άγομαχοούν τά παιδιά, για παιδεία δεν έχουμε το δικαίωμα να μιλούμε. Έπειτα, παιδεία σημαίνει όρισμένος αριθμός παιδιά σε κάθε τάξη, τριάντα, σαράντα, τό πολύ. Όχι όγδόντα κ' έκατό. Γιατί τότε μονάχα το παιδί μπορεί να παρακολουθηθεί κ' ή διδασκαλία να καρποφορήσει. Έδω ό δάσκαλος δεν προφταίνει να ξεετάσει μιá φορά την τριμηνία το μαθητή, δεν προφταίνει να τόν γνωρίσει. Πώς μπορούμε λοιπόν να έχουμε την άπαιτηση και να επιδράσει στο ήθος του και να μελετήσει την άτομικότητά του; Παιδεία ακόμη σημαίνει διδασκτικό προσωπικό, καλά καταρτισμένο, οικονομικά άνεξάρτητο, άγρυπνα παρακολουθούμενο κ' έλεγχόμενο, γεμάτο συνείδηση της άποστολής του. Και διδασκτικό προσωπικό πολυάριθμο, δηλαδή άνάλογο προς τόν αριθμό τών παιδιών και τών μαθημάτων. Αυτό είναι άπαραίτητο και για να υπάρξει ό όφειλόμενος κοινωνικός σεβασμός προς το δάσκαλο κι όχι να γίνεται εύκολο θέμα για διακωμώδηση, στις επιθεωρήσεις. Παιδεία σημαίνει ύπαρξη έποπτικών μέσων διδασκαλίας. Παιδεία, τέλος, σημαίνει σύστημα. Σύστημα μελετημένο λεπτομερέστατα, προσαρμοσμένο στις άνάγκες του καιρού και του τόπου, από μιá έπιτροπή, που θά την περιβάλλει ή κοινή συγκατάθεση, έξω από κάθε κομματική έξάρτηση, και που θ' άποφασίσει θά κατοχυρωθεί τουλάχιστο για μιá γενιά. Το εκπαιδευτικό σύστημα στο σύνολό του είναι ζήτημα, άν πρέπει ν' αλλάζει μιá φορά στα έκατό χρόνια και στις λεπτομέρειές του, άν αλλάζει κάθε τριάντα, είναι, νομίζω, ύπεραρκετό. Στο θέμα τούτο, του συστήματος, αναφέρεται και το σημαντικότερο θέμα τών σχολικών βιβλίων. Γιατί κ' εκεί επικρατεί άρρυθμία πολλή. Αισθάνομαι άσυγκράτητη άγανάκτηση, σάν τύχει και φέρω στο νού μου τά λεγόμενα βοηθητικά βιβλία του δημοτικού σχολείου, αυτό το λάφυρο της πιο άθλιας καπηλείας. Το κράτος έκρινε, κι από μιá άποψη πολύ σωστά, πώς δεν είχε τό δικαίωμα να επιβαρύνει τά φτωχά παιδιά του δημοτικού σχολείου με τη δαπάνη της άγοράς βιβλίων άλλων έξω από τό άναγνω-

στικό της κάθε τάξης. Το άναγνωστικό τό-εγκρίνει, το φροντίζει, το τυπώνει το ίδιο. Τών άλλων τη φροντίδα, με τη δική του παρακολούθηση, την άφήνει στους έκδότες. Γιατί έκείνα ύποχρεωτικά γιά τó μαθητή δέν είναι. Κι ώστόσο, είναι ύποχρεωτικά. Γιατί δέ βρίσκεται δάσκαλος, πού νά μή χρησιμοποiei τά βοηθητικά βιβλία. Κ' έτσι και τά παιδιά, θέλοντας και μή, τ' αγοράζουν. Λοιπόν τί γίνεται; Ο κάθε κουτσοδάσκαλος, και μερικοί μεγαλόσχημοι καμιά φορά, κάθεται και γράφει στο γόνατο μιά σειρά βοηθητικά την πουλεί σ' ένα έκδοτη. Κι αρχίζουν μαζί κ' οι δυο τó κυνήγι της κυκλοφορίας. Πηγαίνουν στα σχολεία, ύποχρεώνουν τά φιλικά τους πρόσωπα νά προτιμήσουν τά δικά τους κι όχι άλλα βιβλία, δημιουργούν μιά όλωσδιόλου άπαράδεκτη συναλλαγή. Τó σωστότερο, νομίζω, πώς είναι νά καθιερωθεί γιά κάθε τάξη του δημοτικού σχολείου, από την τρίτη κι άπάνου, ένα και μόνο βοηθητικό βιβλίο. Τó βιβλίο τούτο νά περιέχει με συντομία όλα τά βασικά στοιχεία των μαθημάτων της τάξης και νά τó φροντίζει τó κράτος. Με άλλο τρόπο ή άσυστολη αυτή κατηλεία δέ θα πάψει ποτέ.

Και γιά τά βιβλία του γυμνασίου θά είχε κανείς νά παρατηρήσει κάμποσα πράγματα. Μά, επιτέλους, έκεί είναι πολύ λιγότερο τó κακό. Θά ήθελα μονάχα νά μήν άποσιωπήσω την άνάγκη νά γίνουν περισσότερα τά σχολία — και χρησιμοποιήματα — των αρχαίων ελληνικών και των λατινικών κειμένων, ώστε τó παιδί νά μήν άναγκάζεται νά καταφεύγει στις φημισμένες «φυλλάδες», πού τó μεταβάλλουν σε μηχανή άποστήθισης. Δέν είναι έγκλημα τά πολύ δύσκολα σημεία νά τó προσφέρουμε έρμηνευμένα ύποσέλδια, χωρίς νά τó ζητούμε νά τά μαθαίνει άπ' έξω, και νά καταργήσουμε τ' άχρηστα λεξιλόγια στο τέλος των βιβλίων. Τά λεξιλόγια, βέβαια, έχουν σπουδαίο σκοπό: ν' αναπτύσσουν την αúτενέργεια του παιδιού. Μά πρέπει νά τó πάρουμε, τελοσπάντων, άπόφαση: πώς κανένα παιδί δέν άνατρέπει στα λεξιλόγια. Χρησιμοποιεί τις «φυλλάδες» και ήσυχάζει. Έμεις επιμένουμε, βέβαια, στα λεξιλόγια. Μά και τó παιδί επιμένει. Και μπορεί νάχει δικίο τó παιδί, γιατί έχει κάθε μέρα πολλά μαθήματα νά έτοιμάσει, κ' ή χρήση του λεξιλογίου θέλει ύπομονή και προκαλεί δυσανάλογη πρós τó άποτέλεσμα χρονοτριβή.

Τά παιδιά βγαίνουν σήμερ' από τά γυμνάσια πío άγράμματα από άλλοτε; Άς άποκριθούμε και στο καίριο τούτο ρώτημα. Μά, προτού προχωρήσουμε, σωστό είναι νά σημειώσουμε, πώς ύπάρχει σημαντική διαφορά άνάμεσα στα παιδιά του άλλοτε και στα σημερινά. Έτοια τά σημερινά παιδιά έχουν συγκομίσει μέσα τους

πολλή πρόωρη πείρα και πολλή πρόωρη θλίψη. Είναι τά περισσότερα πολύ πονεμένα και πολύ δυστυχισμένα παιδιά, πού έζησαν στα πρώτα τους χρόνια φρικαστικά περιστατικά και πού πολλά άκόμη την ύπομένουν με άξιοθαύμαστη άντοχή την κακοπάθεια. Δέν έχουν γαλήνη ψυχής τά περισσότερα σημερινά παιδιά. Τ' άμέριμνα νιάτα της παλιάς έποχής είναι, κατά τó μέγιστο μέρος, μιά άπατηλή έπίφαση σήμερα. Και τά παιδιά του καιρού μας, πού ζούν έντονότερ' από τά παλιά παιδιά την κοινωνική ζωή κ' έπηρεάζονται από άφθονότερες πηγές έπηρεας, άς πώ τών κινηματογράφου, τó ραδιόφωνο, τó περιοδικό, τó άθλητικό γήπεδο, μνημονεύω τελευταία τó σπίτι, είναι γεμάτ' άνησυχίες, ρωτήματα, άγωνίες, φόβους γιά τó μέλλον. Τó αίσθημα της άνασφάλειας, πού κατέχει όλόκληρη την ανθρωπότητα, είναι πολύ φυσικό νά τά δυναστεύει και εκείνα. Και τó πρόβλημα του επαγγελματικού προσανατολισμού, πού είναι οξύτερο στη γενεά τους παρά σ' άλλες γενιές, νά τά βασανίζει άλύπητα. Έμεις εξακολουθούμε νά τους προσφέρουμε σάν αντίδοτο σ' όλα τούτα τή μάχη στα Κούναξα! Αί! αυτό πάει πολύ!

Άς μή λησμονήσουμε άκόμα και πώς οι παλιότερες γενιές δέν είχαν ν' άντιμετωπίσουν τις εισιτήριες έξετάσεις στα πανεπιστήμια ή σ' άλλες άνώτερες σχολές. Μονάχα τó Πολυτεχνείο, καθώς θυμούμαι, τις είχε καθιερωμένες εύθους έξ άρχης. Έτσι δέν ύπήρχαν οι εύκαιρίες νά κριθούν... και νά γελοιοποιηθούν. Έπαιρναν τότε τά παιδιά τó άπολυτήριό τους από τó γυμνάσιο και γράφονταν άνεμόκλητα στο πανεπιστήμιο. Έκει ό «αίώνιος φοιτητής» δέν είταν σπάνιος τύπος. Η έκείνος πού έτρωγε τά χρήματα του έπαρχιώτη πατέρα του και δέν ήξερε παρά μονάχ' άπ' έξω τó πανεπιστήμιο. Η έκείνος πού άπόμεινε μεσοστρατής. Η παλιότερη, και μάλιστα ή ήθογραφική, λογοτεχνία μας είναι γεμάτη τύπους ψευτογιατρών, ψευδοκινήγώρων και ψευδοδασκάλων, κακομοιριασμένων, σχολαστικών και μισομορφωμένων. Λέμε: «τά παλιά γερά γράμματα!». Καμιά φορά έχουμε δικίο. Μά τις περισσότερες, όχι! Σήμερα τά παιδιά έχουν πολύ πλουσιότερο κόσμο μέσα τους. Κι άν πολλά βγαίνουν άγράμματα, δέ φαίνε τά ίδια. Έίμαστε έμεις οι ύπεύθυνοι γιά τούτο. Γιατί δέν τους δίνουμε σχολεία, δέν τους δίνουμε προσωπικό, δέν τους δίνουμε έποπτικά μέσα διδασκαλίας, δέν τους δίνουμε σύστημα, δέν τους δίνουμε τίποτε. Συχνά τά έπαρχιακά γυμνάσια έχουν έφτακόσια παιδιά και πεντέξι δασκάλους. Αυτό δέν είναι παιδεία, είναι φριχτό ξεγέλασμα! Μά κ' έμεις, επιτέλους, πόσο ύπεύθυνοι είμαστε; Πολεμούμε σαράντα χρόνια. Είδαμε και πάθαμε ξεσιπταμούς,

ξεριζωμούς, αδιάκοπες αγωνίες, ολέθρους κάθε λογής. Είμαστε ένας τόπος πολυβασανισμένος, γεμάτος αίματα, στεναγμούς, πείνα και γύμνια, ένας τόπος φτωχός. Πώς να τὰ προφτάσουμε όλα; Έδω δὲν κατορθώνουμε νὰ φάμε μιὰ μπουκιά ψωμί και θὰ ἔχουμε τὴν ἀνεση και τὰ μέσα νὰ ὑψώσουμε καλλιμάραρα μέγαρα; Κι ὅμως κάμποσα πράγματα ἔχουν γίνει ἤδη. Και πολὺ περισσότερα μπορεῖ νὰ γίνουν, ἂν ὅλοι τὸ καλοστοχασθοῦμε πὼς χωρὶς ἀρτιωμένη παιδεία τὰ πάντα θὰ πάνε στραβά κι ἀνάποδα.

Ναί, πολλοὶ ἀγράμματοι βγαίνουν ἀπὸ τὰ σημερινὰ γυμνάσια. Ἀνθρώποι ποὺ δὲν ξέρουν νὰ στήσουν δυὸ φράσεις στὰ πόδια τους και νὰ τίς γράψουν σωστά. Ἀνθρώποι μ' ἐλάχιστες σκόρπιες γνώσεις, ἀρπαγμένες στὸν ἀνεμο, ἀπὸ τὴν ὥρα τῆς διδασκαλίας, ἀπὸ τὴν ἐφημερίδα, ἀπὸ τὸ «ἐκλαϊκευτικὸ» περιοδικὸ — τρομερότατη και τοῦτη πληγὴ και πηγὴ ἡμιμάθειας—, ἀπὸ τὴ συνομιλία μὲ τὸ διαβασμένο φίλο, ἀπὸ τὸ τίποτε, ἀτεκμηρίωτες, ἀβασάνιστες, ἀναφομοιώτες. Κι ὥστόσο, μᾶς ἔχουν πνίξει οἱ ἄνθρωποι, ποὺ τὰ ξέρουν ὅλα, ποὺ μιλοῦν μὲ τὴ μεγαλύτερη εὐκολία γιὰ ὅλα, ποὺ περιφρονοῦν τὰ πάντα και τοὺς πάντες, γιατί κ' οἱ ἴδιοι ξαφνιάζονται, σὰν τύχει και διαβάσουν τίποτε σοβαρότερο ἀπὸ τὴ συνηθισμένη τους πνευματικὴ τροφὴ και νομίζουν, πὼς τέτιο πράγμα δὲν εἶχε τὴν καλοτυχία ἄλλος κανεὶς νὰ διαβάσει και παίρνουν μονομιᾶς τὸ ὕφος μιᾶς ἀλαζονικῆς ὑπεροχῆς. Μᾶς ἔχουν πνίξει κ' οἱ «πρακτικοί», οἱ πιστοὶ τῆς ἄμεσης χρησιμότητος, ὅσοι θεωροῦν πὼς τὸ νὰ βάλεις μιὰ βίδα στὸν τόπο τῆς εἶναι πολυτιμότερο ἀπὸ τὸ νὰ ἔχεις νιώσει, σύρριζα στὴν ψυχὴ σου, ἓνα πλατωνικὸ ἐδάφιο, ὅσοι, νύχτα και μέρα, μᾶς φωνάζουν, πὼς πρέπει νὰ γίνει πιὸ «πρακτικὴ» ἡ παιδεία μας, νομίζοντας, πὼς παιδεία συνταίριασμένη μὲ τίς σύγχρονες ἀνάγκες θέλει νὰ πεῖ ἓνα σύστημα γνώσεις, ποὺ ξεκινοῦν ἀπὸ τὴν αἰσθητὴ πραγματικότητα και ξαναγυρίζουν σ' αὐτή. Δὲν ἐννοοῦν, πὼς, ὅταν ἐμεῖς ζητοῦμε τὴν π ρ ο σ γ ε ῖ ω σ η τ ῆ ς π α ἰ δ ε ῖ α ς, ἐννοοῦμε κυριότατα τὴν ἀνταπόκρισιν τῆς στίς ψυχικὲς και πνευματικὲς ἀνάγκες τοῦ σημερινοῦ παιδιοῦ. Κι ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, δεινότατα μᾶς ταλαιπωροῦν τ' ἀπολιθώματα μιᾶς ἀνεπίτροφα περασμένης ἐποχῆς, οἱ ἄνθρωποι, ποὺ και σήμερα φοροῦν, ὄχι στὸ κορμί τους, στὸ μυαλό τους και στὴν ψυχὴ τους ὁρᾶ κολάρα και ρεντιγκότες, οἱ σκωροφαγόμενοι, ὅσοι δὲν ἔχουν τίποτε νιώσει ἀπὸ τὴν ἀληθινὴ οὐσία τῆς ἐποχῆς, οἱ ἀδιάλλαχτοι, οἱ μνηστικάκοι, οἱ στενοκέφαλοι κ' οἱ στενοκαρδοί, ποὺ, ὄπισθιμένοι μὲ τὴν ψευτοεμβρίθειά τους, μὲ τὴ χρησιμομάθειά τους, μὲ τὴν ἐπαγγελματικὴ τους

εὐδοκίμηση, εὐκολότατη σ' ἓνα τόπο, ὅπου πολὺ συχνά, τὸ εἶπαμε κι ἄλλοτε τοῦτο, πρέπει νὰ μὴν ἀξίζει τίποτε, γιὰ νὰ μπορέσεις νὰ γίνεις κάτι, μὲ τὸν ψευτορομαντισμὸ τους, ἐκφράζουν τὸ τέλμα μιᾶς θλιβερῆς εὐπρέπειας, μιᾶς σοβαροφάνειας θὰ ἔπρεπε, σωστότερα, νὰ ποῦμε. Κ' εἶναι φοβερό νὰ τὸ ξέρουμε, πὼς τέτιους ἀνθρώπους ἐκβράζει σωρό, σήμερ' ἀκόμη, τὸ πανεπιστήμιό μας και μάλιστα ἡ φιλοσοφικὴ του σχολή. Ἡ σχολή, ποὺ ἐξακολουθεῖ, κατὰ τὸ μεγαλύτερο τμήμα τῆς, νὰ σφυρηλατεῖ τὰ δεσμά τῆς καθαρεύουσας —καὶ τὸ χειρότερο ἀπ' ὅλα— τὴν καθαρευουσιάνικη συνείδηση, μιὰ συνείδηση πλασμένη ἀπὸ «πομφολυγώδεις» πανηγυρικοὺς και ἄγνοιο σχολαστικισμό. Τὰ ὄνδοντα στὰ ἑκατό, ἂν ὄχι περισσότερα, τῶν ἀποφοίτων τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς, ποὺ παίρνουν ἀπάνου τους τὴν τεράστια εὐθύνη τῆς πνευματικῆς ἡγεσίας, εἶναι στενὰ κι' ἀφώτιστα πνεύματα, θλιβεροὶ λεξιθῆρες, σκλάβοι τῆς γραμματικῆς και τοῦ συντακτικοῦ, ἀνίκανοι νὰ γευθοῦν τὴν οὐέλτατη εὐφροσύνη τῆς γνήσιας κλασσικῆς παιδείας. Φυσικά, τὸ νὰ τοὺς ζητοῦμε πληρέστερη ἐπαφή μὲ τὸ πνευματικὸ σύμπαν εἶναι ἀληθινὴ οὐτοπία. Φτωχὰ παιδιά, ποὺ ξεκινοῦν ἀπὸ τὰ μακρινὰ τους χωριά, τὰ περισσότερα διψασμένα γιὰ ἐπιστήμη. Πρέπει νὰ νιώσουμε τὸν πόνο τους τὴ στιγμή, ποὺ ἀνακαλύπτουν, πὼς ἡ ἐπιστήμη δὲν εἶναι τίποτε περισσότερο παρὰ ἡ ἀποστήθιση τοῦ καταλόγου (!) τῶν «ἐργῶν» (!) τοῦ μακαρίτη Χατζῆ, ἡ ἐπεξεργασία, μέσα σ' ἓνα χρόνο, πέντε σελίδων κειμένου κ' ἡ ἀπομνημόνευση σωρείας ἀχρηστῶν βιβλιογραφικῶν και βιογραφικῶν πληροφοριῶν, ποὺ εὐκολότατα μπορεῖ νὰ τίς βρεῖ ὁ καθένας σ' ἓνα ἐπιστημονικὸ ἐγχειρίδιο ἢ σ' ἓνα ἐγκυκλοπαιδικὸ λεξικό. Οἱ ἀγαθὲς ἐξαιρέσεις, ποὺ τόσο τίς τιμοῦμε, κι ἀπὸ τὴ μιὰ κι ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, εἶναι ἐλάχιστες. Ἀρκεῖ νὰ συλλογιζοῦμε, πὼς οἱ ἄνθρωποι, ποὺ θὰ διδάξουν αὐριο τὰ παιδιά μας, βγαίνουν ἀπὸ τὸ πανεπιστήμιο μὲ τὴν περιφρόνηση μέσα τους πρὸς ὅτι εἶναι νεοελληνικό, τὴ γλώσσα, τὴ λογοτεχνία, μὲ τὴν ἄγνοια τῆς ξένης πνευματικῆς ζωῆς, μὲ τὴν ἀρματωσιά τοῦ ξεφτισμένου, παλιωμένου και τυποποιημένου ἄτικισμού, ποὺ δὲν τὸν ἐκφράζει, ἐπιτέλους, σήμερα μὲ τὴν ἀπαράμιλλη πολυμάθειά του και τὴ στυπτηριστὴ εὐφύια του ἓνας Κόντος, γιὰ νὰ αἰσθανθοῦμε ἀπὸ ποιά ρίζα βλασταίνουν τὰ δεινὰ τῆς παιδείας μας.

Και, γιὰ νὰ μὴν προχωρήσει καμιά παρανόηση στὸ μυαλό κανενός, θὰ ἤθελα πανηγυρικά νὰ δηλώσω ἐδῶ πέρα, πὼς βαθύτατα τιμῶ τοὺς «γραμματικούς» και συχνὰ τὸ ἔχω τοῦτο φανερῶσει σὲ πολλὰ μου γραψίματα. Πὼς δὲ μπορῶ νὰ ἐννοήσω τὴν παιδεία χωρὶς τ' ἀληθινὰ τῆς θεμέλια: τὴ γνώση τῆς γλώσσας, τῆς γραμ-

ματικής της και του συντακτικού της. Έχω καταντήσει ένας αλκοολικός της όρθογραφίας. Κι ο άναγνώστης μ' έχει πολλές φορές συναπαντήσει ν' άλλοφρονώ μπουστά σ' ένα επίσημο ή και άνεπισημο σφάλμα, καθώς εκείνο της παρόδιας επιγραφής με τη «Σικυώνα» γραμμένη ανάποδα, «Συκίωνα» ή με τη σύνταξη του μέχρι με αιτιατική ή με κείμενο το βδελυρότατο «ἀπ' ἀνέκαθεν» κ' ένα σωρό άλλα παρόμοια. Μά ή γραμματική και το συντακτικό είναι οι προπαρασκευαστικές, οι έπικουρικές γνώσεις. Απ' αυτές θα ξεκινήσουμε, για να φτάσουμε στην ουσία του κειμένου.

Η παιδεία μας σήμερα, ανάμεσα στ' άλλα, και με τις άγαθές εξαιρέσεις κρατημένες παράμερα, υποφέρει από το μέγιστο τουτο δεινό: την κονιορτοποίηση του κειμένου σε μικρόχαρα έρμηνευτικά ή άλλα παρατηρήματα και τόν άποκυβισμό κάθε βαθύτερης κατάκτησης. Υποφέρει κι από ένα άλλο δεινό, επίσης μέγιστο: τη λεγόμενη «αισθητική ανάλυση». Αυτή την καλλιεργούν με πολύ πάθος άρκετοι κούφιοι «νεοτετικοί». Κι όταν κατακρίνω τους πρώτους, είμαι υποχρεωμένος από στοιχειώδη έντιμότητα να μην άφήσω άπειραχτους τους δεύτερους. Αυτοί είναι οι «αιθεροβάμονες», που δεν καταδέχονται μήτε τη γραμματική μήτε τη σύνταξη, άκαταπόνητοι φλόαροι, που νομίζουν πως όσα περισσότερα, κούφια κι άσυνταίριαστα και μεγαλοφάνταστα, πεις άπάνου σ' ένα κείμενο τόσο πληρέστερα κ' αίσθητικά κι από κάθε λογής άλλη άποψη το έρμηνεύεις. Παίρνουν στα χέρια τους μιά φράση από χορικό τραγώδιος ή ένα δεκατεράστιχο του Μαβίλη κ' έκτασιάζονται και λένε και λένε. Φοβερή πληγή, στην περιοχή των νεοελληνικών άναγνώσμάτων κυριότατα. Το τί βγάζουν από την κοιλιά ενός δεκατεράστιχου δυσκολεύεται και να το περιγράψει κανείς. Όροι βαρύβροντοι, όρθολογισμοί, ρομαντισμοί, ρεαλισμοί, Ιμπρεσιονισμοί, ύπερρεαλισμοί, φαινομεναλισμοί, άνανε κ' έρχονται άδιάκοπα στα χείλη τους. Τόσο, πού, σά λάχαινε να τους άκούσει ο ποιητής πού έγραψε το ποίημα, θα έπρεπε και πεθάνοντας ν' αυτοκτονήσει. Ό Σολωμός, ό Κάλβος, ό Παλαμάς, ό Παπαδιαμάντης κι αυτός ό δόλιος ό Καρκαβίτσας. Φυσικά, αυτοί έκφράζουν το «νεότερο πνεύμα» της παιδείας! Κ' επίσης φυσικά διαπρέπουν! Δεν έχω καθόλου άδικο, νομίζω, πού μιλώ για «φαύλο κύκλο»!

Κι άπάνου σ' όλα τοúτα θα ήθελα να προσθέσω, πως, όταν μιλώ για παιδεία, έννοώ ένα σύστημα στηριγμένο στη σπουδή των κλασσικών γραμμάτων. Έννοώ τις ανθρωπιστικές σπουδές. Παιδεία άλλη έξω από το χώρο τουτο δεν ύπάρχει. Όλοι οι άλλες μορφές παιδείας έτοιμάζουν τόν άνθρωπο, για να ευδοκιμήσει σε κάποιο έπάγγελμα. Μόνο ή κλασσική λεγό-

μενη παιδεία άποβλέπει στην καταξίωση του ανθρώπου μέσα στην περιοχή της ανθρωπιάς του. Μόνο αυτή προσπαθεί να κάμει τόν άνθρωπο Άνθρωπο. Ό μεγαλύτερος της άπόστολος είναι σήμερα ό Werner Jaeger, ό προφήτης κι ό μύστης του τριτού άνθρωπισμοú. Κι όποιος είναι, από τα νιάτα του, όπλισμένος με το νόημα της γνήσιας κλασσικής παιδείας, εκείνος, άκολουθώντας ύστερότερα της ειδικές σπουδές, μπορεί θαυμάσια να διαπρέψει σ' όποιον κλάδο ενέργεια. Γιατί θα έχει κατακτήσει το σωστό νόημα του προορισμού του. Κι άν για τους άλλους λαούς ή κλασσική παιδεία άποτελεί ένα θέμα, πού μπορούν και να το συζητούν πότε πότε (και, φυσικά, χωρίς λόγο το συζητούν), για μας συζήτηση καμιά δεν έπιδέχεται. Κι ούτε χρειάζεται να παρατάξω έπιχειρήματα έδώ πέρα, τόσο αυτονόητα άλλωστε. Τη φρικίαση της κοινωνίας του πνεύματος, πού νιώθει ό άληθινά κλασσικοβρεμένος άνθρωπος, άνίκανος είναι να αισθανθεί, έξδν άν από φυσικού του είναι, παρ' όλα, προορισμένος, ό άνθρωπος πού σπουδάζει στις έπαγγελματικές ή τις όποιες πρακτικές σχολές. Μπορούμε και χρέος μας είναι να κατακτήσουμε, με ζήλο και πίστη, τις ειδικές γνώσεις, πού θα μας επιτρέψουν να γίνουμε καλοί έργοδηγοί, καλοί έμποροι, καλοί άγρονόμοι, καλοί έμποροπλοίαρχοι. Μά μονάχα ή γνήσια παιδεία θα μας κάμει ικανούς, παρ' την άλλη μας βιοποριστική άπασχόληση, να νιώσουμε την όμορφιά του ανθρώπου, να νιώσουμε την τραγωδία, την τέχνη, τη θεία γοητεία του στοιχασμοú. Κ' είναι θλιβερότατο, πού τα σημερινά μας γυμνάσια, μολοντί καλλιεργούν, καθώς ύποστηρίζουν, τα κλασσικά γράμματα, τέτοιες δυνατότητες δεν προσφέρουν στόν άπόφοιτό τους. Και πόσο άληθινό είναι τοúτο δείχνει το άπλό περιστατικό, πως τρία ούσιωδέστατα μαθήματα άπουσιάζουν από το πρόγραμμά τους: ή Ιστορία της φιλοσοφίας, ή Ιστορία της τέχνης, ή Ιστορία της δικής μας και των ξένων λογοτεχνιών, σύντομες «μυήσεις», έστω, καθώς εκείνες, πού τύπωνε κάποτε στο Παρίσι ό Hachette. Μας εξαφνιάζει συχνά ή άπόσταση, πού χωρίς τους άπόφοιτους της μέσης παιδείας από τους άπόφοιτους της μέσης παιδείας άλλων χωρών: της Ιταλίας, της Γαλλίας, της Αγγλίας, της Γερμανίας. Και τα φορτώνουμε όλα στη γλώσσα. Μά δεν έχουμε παρ' να ρίξουμε μιά ματιά στα σχολικά έγχειρίδια των ξένων τόπων, για να το νιώσουμε τί συμβαίνει. Νά ρίξουμε μιά ματιά στην «Αγλαΐα», την άνθολογία του άρχαίου έλληνικού λυρικού λόγου, πού σύνθεσε ό Bruno Lavagnini ό φίλος μας, για την Ιταλική μέση παιδεία. Νά ρίξουμε μιά ματιά στις γαλλικές άνθολογίες, πού ά-

ναφέρονται στὸν ἴδιο σκοπό. Ἐπείσε στὰ χέρια μου ὁ Ἀριστοφάνης, ἀνθολογημένος, μιὰ ἐξαίρετη μικρὴ ἔκδοσις, ὅπου ὑπάρχουν τὰ πρὸ προσιτὰ ἀποσπάσματα τῶν κωμωδιῶν του καὶ μάλιστα τὰ θαυμάσια χορικά του. Ἐμεῖς ἀγνοοῦμε καὶ τὸν Ἀριστοφάνη καὶ τὸν Αἰσχύλο καὶ τὸν Πίνδαρο καὶ τὸν Πολύβιο καὶ ἄλλους πολλούς. Ἀγνοοῦμε τὴν χριστιανικὴ γραμματεία. Κυνηγώντας τὸ ἀπραγματοποίητο ὄνειρο νὰ μάθουμε στὰ παιδιὰ τὴν ἀρχαία γλῶσσα, ὥστε μόνον τοὺς ἀργότερα νὰ μπορέσουν νὰ κατακτήσουν τοὺς κλασσικοὺς θησαυροὺς, διπλὸ κατόρθωμα κατορθώνουμε: ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ τὰ ἐμποδίζουμε νὰ ἐρθουν σὲ οὐσιαστικὴ ἐπαφὴ μαζί τους, κι ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ σκοτώνουμε, στὰ περισσότερα τουλάχιστον, καὶ τὸν πόθο μιᾶς μεταγενέστερης ἐπαφῆς. Ὁ ἀπόφοιτος τοῦ ἑλληνικοῦ γυμνασίου ἀκούει τὸν Ὅμηρο καὶ τρέμει. Αἰσθάνεται καὶ πάλι στὸ στόμα τὴν πικρὴ γεύση, ποὺ τὸν δυναστεύει τότε, ποὺ ὁ Ὅμηρος εἶταν λεξιλόγιό καὶ μετρικὴ ἀνάλυση, ἓνα μάθημα ἀπερίγραπτα ἀντιπαθητικόν.

Κατηγοροῦμε τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ τὴν ἀσταμάτητη ροπὴ πρὸς τὴ μέση παιδεία. Ὁ χωριάτης θέλει νὰ στείλει τὸ παιδί του στὸ γυμνάσιο, νὰ μάθει γράμματα, «νὰ γίνῃ ἀνθρώπος». Ἀνθρώπος δὲ γίνεται βέβαια, θεοιθῆρας γίνεται. Κι ὁ κομματάρχης, αὐτὸ τὸ καταπληκτικὸν σὲ ἀσυνειδησία πλάσμα, πολλαπλασιάζει τὰ γυμνάσια στὶς ἐπαρχίες καὶ στοὶβάζει ἐφτακόσια παιδιά σ' ἓν ἀνῆλαιο καὶ σαρακοφαγώμενο σπίτι, καὶ ἀφήνει τὴν κοινότητα νὰ βρεῖ δασκάλους καὶ νὰ τοὺς μισθοδοτήσει ἢ ἴδια, γιατί τὸ κράτος δὲ μπορεῖ νὰ ἐπαρκεῖσαι παντοῦ. Ὁ χωριάτης ἔχει δίκιο ποὺ θέλει νὰ στείλει τὸ παιδί του στὸ γυμνάσιο. Γιατὶ ὁ χωριάτης εἶναι ὁ λαός· κι ὁ λαός, καὶ μάλιστα ὁ δικός μας, μπορεῖ ὅσα κι ἂν πῆτε ἐλαττώματα νάχει, μὰ κ' ἓνα σωρὸ πράγματα τὰ βλέπει σωστά, μὲ μάτι κοφτερό. Καταλαβαίνει πῶς μονάχα τὰ κλασσικὰ γράμματα εἶναι ἱκανὰ νὰ «μορφώσουν», δηλαδὴ νὰ διαμορφώσουν τὸν ἀνθρώπο. Πῶς «γράμματα» δὲν προσφέρουν οἱ ἄλλες μέσες σχολές. Κ' ἔχει ὅλο τὸ δίκιο του, ὅταν ζητεῖ καὶ στὴ δική του τὴν περιφέρειαν ἓνα γυμνάσιο, γιὰ νὰ μὴν ἀναγκάζεται νὰ στέλνῃ μακριὰ τὸ παιδί του, ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι, καὶ μὲ δαπάνη πολλή. Μὰ καὶ τῆς πολιτείας χρέος εἶναι νὰ διδάξῃ μερικά πράγματα στὸ χωριάτη. Καὶ νὰ τὸν κάμῃ νὰ νιώσῃ, πῶς τεκμήριο γιὰ τὴν ἱκανότητα τοῦ παιδιοῦ ν' ἀκολουθήσῃ καρποφόρα τὴν κλασσικὴ παιδείαν δὲν εἶναι τὸ πούγγι τοῦ πατέρα του. Καὶ πῶς δὲν εἶναι καθόλου ντροπὴ, παρὰ νὰ γίνῃ ἓνας ἄθλιος μισομορφωμένος, νὰ πᾶει

(Ἔχει συνέχεια)

σὲ μιὰ σχολή, ποὺ θὰ τὸν προικίσει μὲ μιὰ εἰδικότητα, ποὺ θὰ τὸν κάμῃ ἓνα ἐντιμὸ καὶ ἱκανὸ βιοτέχνη. Κι ὁ χωριάτης θὰ τὸν πιστέψῃ τὸ λόγο τῆς πολιτείας, ἂν ὑπάρξουν δυὸ ἀναγκαῖες προϋποθέσεις: α' ἓνα ἄρτιο δημοτικὸν σχολεῖο καὶ β' ἡ ἐγγύθησι, πῶς κάθε παιδί καταλλήλου γιὰ τὴν κλασσικὴν παιδείαν θὰ μπορέσῃ νὰ τὴν ἀκολουθήσῃ, μὴ ἐμποδιζόμενο ἀπὸ ἀνέχεια, γιατί, ὅπου δὲ φτάνει ἡ οἰκονομικὴ δύναμις τοῦ σπιτιοῦ, θὰ ἔρβῃ βοηθητικὴ ἡ ἴδια ἡ πολιτεία. Εἶναι ντροπὴ νὰ μὴ μπορεῖ ἓνα ἄξιο παιδί νὰ σπουδάσῃ, γιατί τοῦ λείπουν τὰ οἰκονομικὰ μέσα. Κι ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ, ὁ γιατρός νὰ κάνει, σώνει καὶ καλά, καὶ τὸ γιό του, ἄς ποῦμε, γιατρό, μὲ τὸ ζόρι, μὲ χίλιες πανουργίες, μὲ σπιτικούς δασκάλους, μὲ φροντιστήρια, μὲ πυκνὰ διαβήματα σὲ φίλους καὶ συγγενεῖς. Ἡ δικαιοσύνη ἀπαιτεῖ κι ὁ γιὸς τοῦ φτωχοῦ ἐξωμάχου, ὅταν τὸ ἀξίζει, νὰ γίνῃται ἐπιστήμονας, χωρὶς νὰ χρειάζεται νὰ ὑποστῇ τὴν τραγωδίαν τοῦ αὐτοδημιουργοῦ, μὲ κάποιαν ἀνεση βέλω νὰ πᾶ, κι ὁ γιὸς τοῦ γιατροῦ νὰ γίνῃται σκαφτιάς, ποὺ λείει ὁ λόγος, ὅταν μόνο γι' αὐτὸ εἶναι ἄξιος. Ἀκατόρθωτο βέβαια. Παντοῦ καὶ πάντα. Μὰ δὲν πειράζει. Ἐγώ, γιὰ νὰ τονώσω τὸ παράδειγμά μου, πῆρα μερικά ἀκράτεια σημεία. Γιατὶ θὰ μπορούσα νὰ πᾶ καὶ τοῦτο μονάχα: πῶς δὲν εἶναι καμιά ἀνάγκη ὁ γιὸς, ὁ ἀνιψιός, ὁ γαμπρός κι ὁ πρωτοεξοδερφός τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ δασκάλου νὰ γίνῃται καθηγητὴς στὸ πανεπιστήμιον. Γιατὶ τώρα ὅπως ὅποτε γίνεται! Τὸ φαινόμενο τ' ἐνόμισαν «νεποτισμόν». Εἶναι μιὰ κομπή λέξη καὶ στοὺς πολλοὺς ἀκατανόητη, ποὺ στὸ τέλος τέλους μοιάζει μὲ ἐγκώμιον παρὰ μὲ κατηγόριον. Ὑπάρχουν μάλιστα καὶ περιπτώσεις, ὅπου ὁ «νεποτισμός» δὲν εἶναι δυνατόν ν' ἀσκηθεῖ. Καὶ τότε γίνονται ἄλλα, πολὺ χαριτωμένα, πράγματα. Ἐνας δημοτικιστής, λόγου χάρι, ἀπαρνιέται τὴν δημοτικὴν, ὁμολογεῖ πίστην στὴν καθαρῆς οὐσίας καὶ κερδίζει τὴν ἔδραν, ἀποδείχοντας ἔτσι, πῶς κατέχει τὴν πρώτη καὶ κύρια ἀρετὴ τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ δασκάλου: τὴ συνέπειαν, τὴν ἐντιμότητα, τὸ ἀμεμπτον ἢ θ ο ς.

Ὡστε εἶναι ἀρρώστη ἡ παιδεία μας. Καὶ βέβαια εἶναι. Κάπου ἐκατὸ χρόνια εἶναι ἀρρώστη. Μὰ τῶρα τελευταία, δηλαδή ἀπὸ τὸν πρῶτον παγκόσμιον πόλεμον κ' ἐδῶθε, μὲ τίς ἐθνικὰς περιπέτειας ποὺ ἀκολούθησαν καὶ μὲ τὴν ἀναταραχὴν τῶν πνευμάτων, ἡ ἀρρώστια τῆς ἔχει φανερά ἐπιδεινωθεῖ. Ἀς δοῦμε τί θὰ πρέπει νὰ γίνῃ.

Ι. Μ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ

*Υποσημείωση. —Παρακαλῶ τὸν ἀναγνώστη νὰ διορθώσῃ μιὰ παραδρομὴν στὸ δεύτερον κεφάλαιον τῆς α' συνέχειας: ὁ ὅρος «ἀπαίδευτος» ὑπάρχει μόνο στὴν α' προκήρυξιν, ὅχι στὴ β', τὴ φετινὴν.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΚΩΣΤΗ ΠΑΛΑΜΑ*

(1943-1953)

- 776.— **Χάρος, Π**: 'Αναμνήσεις 'Εθνικῶν 'Ανατάσεων. 'Ο Κωστής Παλαμᾶς καὶ ἡ 'Ελληνικὴ 'Ιδέα. Πέμπτη ἐπέτειος τοῦ θανάτου τοῦ ποιητοῦ, ἐφ. 'Ελευθερία, 29 Φεβρ. 1948.
- 777.— Φιλολογικὸ μνημόσυνο τῆς «'Ελληνογαλλικῆς 'Ενωσης Νέων» στὴν αἴθουσα τοῦ Γαλλικοῦ 'Ινστιτούτου στὸν Πειραιᾶ, στίς 29 Φεβρ. 1948, με' ὁμιλητὲς τὴν **Ὁλγα 'Ι. Κακριδὴ** καὶ τὸν **Roger Milllex**. Κοίτα: «Μνημόσυνον τοῦ Παλαμᾶ», ἐφ. Τὸ Βῆμα, 2 Μαρτ. καὶ «Εἰδήσεις», περ. Νέα 'Εστία, Τόμ. 43, 15 Μαΐου 1948, σελ. 392.
- 778.— **Γιαννουλόπουλος, Χ. Α**: Στὰ πέντε χρόνια τοῦ θανάτου του. Τὸ φυσιολατρικὸ πνεῦμα στὸ ἔργο τοῦ Παλαμᾶ, ἐφ. 'Εμπρός, 29 Φεβρ. 1948.
- 779.— **Μυριβήλης, Σ**: 'Ομιλία γιὰ τὸν Κωστὴ Παλαμᾶ ἀπὸ τὸ Ραδιοφωνικὸ Σταθμὸ 'Αθηνῶν στίς 29 Φεβρ. 1948.
- 780.— **Ρούνης, Μ. Θ**: Μνημόσυνο ἀπὸ τοὺς Φυσιολάτρεις. 'Ο Παλαμᾶς καὶ ἡ ἑλληνικὴ φύση, περ. Κρυστάλλης, Περ. Β', Τόμ. Γ', Φεβρ.-Μάρτ. 1948, σελ. 27-28.
- 781.— ***Young, Kenneth**: Εἰσαγωγὴ στὴ σύγχρονη ἑλληνικὴ ποίηση, περ. Life and Letters, Λονδίνου, Τόμ. 56, 'Αριθ. 126, Φεβρ. 1948, σελ. 107-126. Κοίτα: **Θ. Α. Σοφοκλέους**: «Οἱ ξένοι γιὰ τὴ νεοελληνικὴ ποίηση», περ. Κυπριακὰ Γράμματα, 'Ετος 13, 'Ιούνιος 1948, σελ. 174-177.
- 782.— **Καραντώνης, 'Α**: 'Ο Παλαμᾶς κριτικός, περ. 'Ο Αἰώνας μας, Χρ. Β', Μάρτης 1948, σελ. 5-8. Κοίτα ἀριθ. 335.
- 783.— **Καραντώνης, 'Α**: 'Ο ποιητής, περ. 'Ελληνικὴ Δημιουργία, Τόμ. Α', 1 Μαρτ. 1948, σελ. 114-117.
- 784.— **Καραντώνης, 'Α**: 'Η μοῖρα τοῦ Παλαμᾶ, ἐφ. 'Η 'Ελλάς, 1 Μαρτ. 1948.
- 785.— Σελίδες τοῦ περ. Νέα 'Εστία, Τόμ. 43, 1 Μαρτ. 1948, ἀφιερωμένες στὸν Κωστὴ Παλαμᾶ. Δημοσιεύονται: **Κ. Παλαμᾶ** «'Η Πατρίδα στοὺς νεκροὺς τῆς. Ὕμνος τῶν 'Ελλήνων», αὐτόγραφον ποίημα ἐκτὸς κειμένου. **Κ. Παλαμᾶ** «Στὸν ξενιτεμένο τραγουδιστὴ», ἀνέκδοτον ποίημα, σελ. 265, **Πέτρου Χάρη** «Μιὰ νέα παρουσία. ('Ο Κωστής Παλαμᾶς καὶ ἡ σημερινὴ 'Ελλάδα)», σελ. 266-267, **Ρήγα Γκόλφη** «'Ο Παλαμᾶς καὶ τὸ Μεσολόγγι», σελ. 268-270, **Π. Σ. Σπανδωνίδη** «'Ο Δωδεκάλογος τοῦ Γύφτου. Ἔρευνα γιὰ τὴν ἐνότητα στὴν «'Ιδέα» τοῦ ποιήματος», σελ. 271-272, **'Α. Ἀνδρεόπουλου** «'Η ταφὴ τοῦ νεκροῦ. Χρονικὸ τοῦ 43», σελ. 273-274, «Τρεῖς Διαλέξεις», περιλήψεις τῶν ἀριθ. 766, 768 καὶ 770, σελ. 275-277.
- 826.— **Γαληνός, Φ**: Οἱ «'Αλυσίδες» τοῦ Παλαμᾶ, περ. 'Ελληνισμός τοῦ 'Εξωτερικοῦ, 'Ετος Α', Μάρτ. 1948, σελ. 10-11.
- 787.— **Ριζόπουλος, Ρ**: Πέντε χρόνια ἀπὸ τὸν θάνατό του. 'Ο Παλαμᾶς Μύστης. 1ον 'Η οὐρανία ἱστορία τῆς ψυχῆς. 2ον Τὸ νόημα τοῦ ἐπιγείου θανάτου, ἐφ. 'Η Σημερινή, Πατρῶν, 2 καὶ 3 Μαρτ. 1948.

* Συνέχεια ἀπὸ τὸ προηγούμενον τεῦχος.

- 788.—*Νικολαΐδης, Μελής: Ἡ πέμπτη ἐπέτειος ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Κωστῆ Παλαμά, ἐφ. Ἑλευθερία, Κύπρου, 3 Μαρτ. 1948.
- 789.—Βενέζης, Ἡ: Ὁ κίνδυνος [νὰ μείνει ὁ Παλαμᾶς ὡς θρῦλος καὶ ὡς «ποιητὴς ἀνθολογιῶν» ἀπὸ τὴν ἀδιαφορία τῶν κληρονόμων του νὰ ἐπανεκδώσουν τὸ ἔργο του], ἐφ. Τὸ Βῆμα, 7 Μαρτ. 1948.
- 790.—Καραντώνης, Ἀ: Ἑθνικὸ καὶ πνευματικὸ ἔδαφος, ἐφ. Ἡ Ἑλλάς, 8 Μαρτ. 1948.
- 791.—Φιλολογικὸ μνημόσυνο τοῦ Λυκείου Ἑλληνίδων Ἀμμοχώστου στὶς 8 Μαρτ. 1948, μὲ ὁμιλήτρια τὴν Μαρία Π. Ἰωάννου καὶ ἀπαγγελίες ποιημάτων τοῦ Παλαμά. Κοίτα περ. Κυπριακά Γράμματα, Λευκοσίας, Ἔτος 13, Ἀπρ. 1948, σελ. 98.
- 792.—Φιλολογικὸ μνημόσυνο στὴν Κωνσταντινούπολιν τοῦ «Συνδέσμου Ἀποφοίτων Ζωγραφείου» στὶς ἀρχὲς Μαρτίου 1948 μὲ ὁμιλητὴ τὸν Δ. Μάνο. Κοίτα σχόλια καὶ ἐντυπώσεις ἀπὸ τὴν ὁμιλία: Π. Χρονά «Ἐνα φιλολογικὸ μνημόσυνο», περ. Τέχνη, Πόλης, Ἔτος 3, Φεβρ.-Μάιος 1948, σελ. 294.
- 793.—Συναυλία στὴν αἴθουσα τοῦ «Παρνασσού» στὶς 8 Μαρτ. 1948 μὲ συνθέσεις τοῦ Μ. Καλομοίρη πρὸς δεκατέσσερα «Τετράστιχα» καὶ ἕξ ποιήματα ἀπὸ τὴ «Βραδινὴ Φωτιὰ» τοῦ Κωστῆ Παλαμά τραγουδημένα ἀπὸ τὴν Ἄννα Ρεμούνδου. Στὴν ἀρχὴ τῆς συναυλίας μίλησε ὁ Μ. Καλομοίρης μὲ θέμα «Ἡ μορφὴ στὴν ἑλληνικὴ μουσικὴ» καὶ στὸ τέλος ἐκτέλεσθη ἕνα «Κουϊντέττο μὲ τραγούδι». Κοίτα κρίσεις στοὺς ἀριθ. 794-795.
- 794.—Παλαούνη, Ἀλεξάνδρα: Ἔργα Καλομοίρη γιὰ τραγούδι καὶ Μουσικὴ Δωματίου, ἐφ. Ἡ Βραδυνή, 10 Μαρτ. 1948.
- 795.—Θεοδωροπούλου, Αἰσα Σ: Ἡ Μουσικὴ. Συναυλία ἔργων Καλομοίρη, περ. Νέα Ἑστία, Τόμ. 43, 1 Ἀπρ. 1948, σελ. 452-453.
- 796.—Χάρης, Π: Τρεῖς δρόμοι. (Ὁ Παλαμᾶς καὶ ἡ πνευματικὴ ἐξυγίανση). [Ἐπικρίνει τὴν ὁμιλία τοῦ Σ. Μυριβήλη ἀριθ. 779 καὶ τὸ ἄρθρο τοῦ Α. Καραντώνη ἀριθ. 784 καὶ ἐγκωμιάζει τὴν ὁμιλία τοῦ Κ. Τσάτσου ἀριθ. 770], ἐφ. Ἑλευθερία, 9 Μαρτ. 1948.
- 797.—Σικελιανός, Ἀ: Παλαμᾶς [τὸ ποίημα ποὺ ἀπάγγειλε στὴν κηδεῖα του μὲ λίγα εἰσαγωγικὰ λόγια τοῦ περιοδικοῦ γιὰ τὴν πέμπτη ἐπέτειο τοῦ θανάτου του], περ. Ἑλεύθερα Γράμματα, 15 Μαρτ. 1948, σελ. 251. Κοίτα ἀριθ. 282, 495, 694 καὶ 710.
- 798.—[Μελᾶς, Σ]: Περιέργες ἀσχολίες [σχολιάζει εἰρωνικὰ τὸ ἄρθρο τοῦ Π. Χάρη τοῦ ἀριθ. 785], περ. Ἑλληνικὴ Δημιουργία, Τόμ. Α', 15 Μαρτ. 1948, σελ. 201.
- 799.—Καραντώνης, Ἀ: Στ' Ἀρματα, ἐφ. Ἑλληνικὸν Αἷμα, 25 Μαρτ. 1948.
- 800.—[Τωμαδάκης] Θεοδωρακάκος, Ν: Ὁ Κωστὴς Παλαμᾶς ὡς κριτικὸς τοῦ Δ. Σολωμοῦ, περ. Ἀγγλοελληνικὴ Ἐπιθεώρηση, Τόμ. Γ', Μάρτ. - Ἀπρ. 1948, σελ. 265-271. Ξανατ. στὸ βιβλίο τοῦ ἴδιου: «Νεοελληνικά. Δοκίμια καὶ μελέται». Ἀθῆναι 1953, σελ. 122-140.
- 801.—Φιλολογικὸ μνημόσυνο στὸ ἑλληνικὸ μέγαρο τῆς Πανεπιστημιακῆς Πόλης τοῦ Παρισιοῦ τὸ Μάρτη τοῦ 1948, μὲ εἰσήγησιν τοῦ διευθυντῆ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἰδρύματος Γ. Σπυριδάκη, ὁμιλία τῆς Π. Λάσκαρη καὶ ἀπαγγελίες ποιημάτων ἀπὸ τὶς δεσποινίδες Κατερίνα Καχριμάνη καὶ Χριστίνα Μαυροειδῆ. Κοίτα: Γ. Πετρέα «Ἡ ἑλληνικὴ ζωὴ εἰς τὸ Παρίσι. Μία διάλεξις περὶ Παλαμά», ἐφ. Ἔθνος, 1 Ἀπρ. 1948.
- 802.—Εὐαγγελίδης, Δ: Ὁ Παλαμᾶς. Ὁμιλία στὴ Μεγάλῃ Αἴθουσα τοῦ Παγκυπρίου Γυμνασίου στὶς 3 Ἀπρ. 1948. Κοίτα περ. Κυπριακά Γράμματα, Ἔτος 13, Μάιος 1948, σελ. 138.
- 803.—Κώνστας, Κ. Σ: Μία προτομὴ καὶ ἕνα γράμμα [τὸ ἱστορικὸ καὶ τὰ παθήματα τῆς προτομῆς τοῦ Παλαμά στὸ Μεσολόγγι, τὸ γράμμα τοῦ ἀριθ. 76 καὶ ἕνα γράμμα τῆς γυναίκας τοῦ Παλαμά], ἐφ. Ἡ Ἑλλάς, 12 Ἀπρ. 1948.
- 804.—Ἡ ἐπιθεώρησις τοῦ μηνὸς [γιὰ τὴν ἐπέτειο τοῦ θανάτου τοῦ Παλαμά], περ. Κυπριακά Γράμματα, Λευκοσίας, Ἔτος 13, Ἀπρ. 1948, σελ. 59.
- 805.—Καραντώνης, Ἀ: Ἑλληνικὴ θρησκευτικὴ ποίηση, περ. Ἑλληνικὴ Δημιουργία, Τόμ. Α', 1 Μαΐου 1948, σελ. 377-378.
- 806.—Κώνστας, Κ. Σ: Δυὸ ἄγνωστα παλαμικά κείμενα [τὸ γράμμα τοῦ Παλαμά ἀριθ. 76 καὶ τῆς γυναίκας του τοῦ ἀριθ. 803], περ. Νέα Ἑστία, Τόμ. 43, 15 Μαΐου 1948, σελ. 640.

- 807.— **Παπατζώνης, Τ**: 'Ο ἔνδοξός μας Βυζαντινισμός, περ. Νέα Ἑστία, Τόμ. 43, 15 Μαΐου 1948, σελ. 659 - 660.
- 808.— ***Bakelants, Louis**: Κωστής Παλαμᾶς, ὁ κήρυκας τοῦ ἑλληνισμοῦ, περ. Ausonia, Σιένας, Ἰταλίας, Ἰουλ. 1948. Κοίτα «Λογοτεχνικά Νέα», ἐφ. Ἑθνος, 19 Αὐγ. 1948. Ἑλληνική μετὰφραση τοῦ ἄρθρου δημοσιεύθηκε στὸ περ. Ποιητικὴ Τέχνη, Τόμ. 1, Ἔτος Β', 15 Σεπτ. 1948, σελ. 185-187.
- 809.— **Μαμ[άκης, Α]**: Λογοτεχνικά Νέα [εἶδηση ὅτι ὁ Λεάνδρος Κ. Παλαμᾶς ἀρνεῖται νὰ ἐπιτρέψει τὴ δημοσίευση μεταφράσεων ποιημάτων τοῦ πατέρα του σὲ Ἀνθολογία Νεοελλήνων Ποιητῶν ποὺ ἐτοιμάζεται νὰ ἐκδοθεῖ στὴν Ἀμερικὴ ἐπιδιώκοντας οἰκονομικὰ ἀνταλλάγματα], ἐφ. Ἑθνος, 5 Αὐγ. 1948.
- 810.— **Παππᾶς, Νίκος**: Γράμμα [καταφέρεται ἐναντίον τοῦ Λεάνδρου Κ. Παλαμᾶ ποὺ ἀποβλέποντας σὲ ὕλικά ὠφέλιμα παρεμποδίζει τὴ δημοσίευση μεταφράσεων ποιημάτων τοῦ πατέρα του σὲ Ἀνθολογία Νεοελλήνων Ποιητῶν στὴν Ἀμερικὴ καὶ σημειώνει πὺς «δὲν ἔχει κατένας τὸ δικαίωμα νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἐκδοσὶ ἐνὸς ἔργου ποὺ θὰ διαφημίσῃ καὶ θὰ τιμᾷ τὴν ποιήσά μας στὸν ἄλλον κόσμον, μόνο ἀπὸ ἰδιοτροπία ἢ ἐπιθυμία ὕλικου κέρδους, ἀνύπαρκτου μάλιστα»], ἐφ. Ἑθνος, 5 Αὐγ. 1948.
- 811.— **Μαμ[άκης, Α]**: Λογοτεχνικά Νέα [ἀποδοκιμάζει τὴ συνεχιζόμενη ἄρνηση τοῦ Λεάνδρου Κ. Παλαμᾶ νὰ ἐπιτρέψει τὴ δημοσίευση μεταφράσεων ποιημάτων τοῦ πατέρα του σὲ Ἀνθολογία Νεοελλήνων Ποιητῶν στὴν Ἀμερικὴ καὶ καταλήγει: «Τὸ συνεχιζόμενον ζήτημα εἶναι πλέον ἐθνικόν, διότι οὕτω παρεμποδίζεται ἀδικαιολογῶς ἡ ἐμφάνισις τῆς ποιήσεώς μας εἰς μίαν πολυδιαδεδομένην γλῶσσαν καὶ παρίσταται ἀνάγκη ρυθμίσεως κρατικῆς τοῦ ὅλου ζητήματος τῶν κληρονομικῶν δικαιωμάτων τῶν μεγάλων φυσιογνωμιῶν τῆς λογοτεχνίας ποὺ ἐκλείπουν»], ἐφ. Ἑθνος, 26 Αὐγ. 1948.
- 812.— **Μαμ[άκης, Α]**: Λογοτεχνικά Νέα [εἶδηση ὅτι ὁ Λεάνδρος Κ. Παλαμᾶς δέχτηκε τελικὰ νὰ δημοσιευτοῦν μεταφράσεις ποιημάτων τοῦ πατέρα του στὴν ἐτοιμαζόμενη Ἀνθολογία Νεοελλήνων Ποιητῶν στὴν Ἀμερικὴ ὕστερ' ἀπὸ εἰδικούς οἰκονομικούς ὄρους ποὺ ἐπέβαλλε στὴ μεταφράστριά], ἐφ. Ἑθνος, 2 Σεπτ. 1948.
- 813.— **Levesque, Robert**: Palamas (1859-1943) [σημείωμα καὶ μετὰφραση τοῦ ποιήματος «Ὁ Σάτυρος ἢ Τὸ Γυνὸ Τραγοῦδι» στὸ τεῦχος] Permanence de la Grèce, ἐκδοσὴ τοῦ περ. Les Cahiers du Sud, Μασσαλίας, 1948, σελ. 286 - 290.
- 814.— **Παπαδήμας, Ἀδ. Δ**: Νέα Ἑλληνικὴ Γραμματολογία. Γενικά Στοιχεῖα, 1948. Κοίτα σελ. 205-231 καὶ ἄλλου.
- 815.— **Καμπάνης, Ἀριστο**: Ἱστορία τῆς Νέας Ἑλληνικῆς Λογοτεχνίας. Ἐκδοσις Ε' συμπληρωμένη. Ἐκδ. Ἰ. Δ. Κολλάρος καὶ Σία, 1948. Κοίτα σελ. 224-250 καὶ ἄλλου.
- 816.— **Χίρσης, Π**: Τὸ σπῖτι ποὺ γεννήθηκε ὁ Παλαμᾶς, περ. Νέα Ἑστία, Τόμ. 44, 15 Νοεμ. 1948, σελ. 1432.
- 817.— **Δροσίνης, Γ**: "Ὅσα δὲν ἔσβησαν ἀπὸ τὴ μνήμη μου. Ἐξήντα χρόνια ἑλληνικῆς ζωῆς. Ὁ συνοδοιπόρος μου Παλαμᾶς. Ἡ ἐποχὴ τοῦ ἄκρατου Δημοτικισμοῦ. Τὰ κονταροχτυπήματα τοῦ Παλαμᾶ. Τὰ παιδικὰ χρόνια τοῦ Παλαμᾶ. Γιατὶ ἔμεινε μακριὰ ἀπὸ τὴν Φύσι. Ἐνα Γαλλικὸ παράσημο στὸν Παλαμᾶ. Μία ἐπέμβασις τῆς λογοκρισίας Μεταξά. Μία φάρσα τοῦ Δαμιέρογῃ ποὺ προκαλεῖ τὴν ζήλεια τῆς Μαρίας Παλαμᾶ. Γιατὶ δὲν πῆρε τὸ βραβεῖο Νόμπελ ὁ Κωστής Παλαμᾶς, ἐφ. Τὰ Νέα, 7, 8, 9, 10, 13, 14 Δεκ. 1948.
- 818.— **Κυριακόπουλος, Κ**: Τὰ «Λαϊκὰ Ἀναγνωστήρια Πατρῶν» καὶ τὸ σπῖτι ποὺ γεννήθηκε ὁ Παλαμᾶς [σχετικὰ μὲ τὸν ἀριθ. 816], περ. Νέα Ἑστία, Τόμ. 45, 1 Ἰαν. 1949, σελ. 47-48.
- 819.— **Κεσίσογλου - Ἀγγελίδου, Θάλεια**: Κάποια μιλήματα τοῦ Παλαμᾶ στὴν ψυχὴ μου. Ἀθήνα 1949. Σχ. 80, σελ. 102. Περιέχει καὶ τὰ ἀνέκδοτα ποιήματα καὶ γράμματα τοῦ Παλαμᾶ τῶν ἀριθ. 33 καὶ 79. Κοίτα κρίσεις στοὺς ἀριθ. 820-824.
- 820.— **Τ[σάτσος], Κ. Δ**: Βιβλιοκριτικὰ Σημειώματα. Θάλειας Κεσίσογλου - Ἀγγελίδου «Κάποια μιλήματα τοῦ Παλαμᾶ στὴν ψυχὴ μου», ἐφ. Ἡ Καθημερινή, 20 Ἰαν. 1949.

(Ἀκρολουθεῖ)

Γ. Κ. ΚΑΤΣΙΜΠΑΛΗΣ

JOSEPH CONRAD

Η ΚΑΡΔΙΑ ΤΟΥ ΖΟΦΟΥ*

ΝΟΥΒΕΛΛΑ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ: ΜΑΝΘΟΥ ΚΡΙΣΠΗ

"Αν είμαι εγώ όρυκτό, είταν κ' έκεινο. Λένε όμως «όρυκτό» ότι βγαίνει άπ' τό σκάψιμο. Φαίνεται πως έκεινοι οι νέγροι θάβουν καμμιά φορά τά έλεφαντόδοντα— αλλά, κατά τά φαινόμενα, δέν μπόρεσαν νά θάψουν έκεινο τό δειμάτι άρκετά βαθειά γιά νά γλυτώσουν, αυτόν τόν προικισμένο κ. Κούρτζ, άπό τό γραφτό του. Γεμίσαμε τό βαπόρι μέ φίλντισι, κ' είχαμε στοιβάξει κ' ένα σωρό στη γέφυρα. "Ετσι μπορούσε νά βλέπει, και νά χαίρεται γιά ότι έβλεπε—γιατί τόν κάτεχε ως τό τέλος ή διαίσθηση της μοίρας του. Θά 'πρεπε νά τόν είχατε άκούσει νά λέει: «τό φίλντισί μου. "Α, ναι, τόν άκουσα. "Η μνηστή μου, τό φίλντισί μου, ό σταθμός μου, ό ποταμός μου, όλο «μού»—τό καθετί είταν δικό του. Μ' έκανε νά βαστάω την άναπνοή μου περιμένοντας ν' άκούσω πότε θά ξεσπάσει ή έρρημιά σέ καγχασμούς πού θά ξύλωναν τ' άστέρια άπό τίς θέσεις τους. Τό καθετί είταν δικό του—άλλ' αυτά είναι χωρατά. Σημασία είχε τό πού άνήκε έκεινος' πόσες σκοτεινές δυνάμεις τόν άποζητούσαν, τόν θέλαν καταδικό τους! Αυτή ή σκέψη σου άνατριχίαζε τη ραχοκοκκαλιά. Τό νά πασχίσεις νά βεις μέσ στα σκοτάδια—δέν είταν μόνο άδύνατο: είταν και έπικίνδυνο. Κατείχε μιá σπουδαία θέση άνάμεσα στους δαίμονες αυτής της χώρας—κυριολεκτικά σπουδαία. Δέν μπορείτε νά τό νοιώσετε. Πώς νά τό νοιώσετε;—μ' ένα σταθερό πεζούλι κάτω άπ' τά πόδια σας, περιτριγυρισμένοι άπό καλούς γειτόνες, έτοιμους νά σας λιβανίσουν ή νά πένουν άπάνω σας, βηματίζοντας ντελικάτα άνάμεσα στό χάσάκι και στόν άστυφύλακα και κατεχόμενοι άπό τό δέος τών σκανδάλων, της κρεμάλας και του τρελοκομείου— πώς λοιπόν μπορείτε νά φαντασθείτε μιá τέτοια πρωτόγονη περιοχή όπου τόν όδήγησε ένα άντρίκιο, άνεμπόδιοστο βήμα, ή άπ' τό δρόμο της μοναξιάς—της άπόλυτης μοναξιάς, χωρίς ούτε ένα άστυφύλακα—ή άπ' τό δρόμο της σιωπής— της άπόλυτης σιωπής, όπου κανένας καλός γείτονας δέν θά 'ρθεί

νά σου ψιθυρίσει έμπιστευτικά στό αυτί, «ξέρεις, αυτά κι αυτά λέει ό κόσμος γιά σένα». Αυτά τά μικρά πραγματάκια είναι πού κάνουν τη μεγάλη διαφορά. "Όταν λείψουν αυτά, πρέπει νά ξαναγυρίσεις στις πηγές του μέσα κόσμου, στις δυνατότητες πού έχεις γιά πίστη. Κοντά στό νοϋ, πώς πρέπει νά 'σαι πολύ χαζός γιά νά ριψοκινδυνέψεις παίρνοντας τό στραβό δρόμο—πολύ άνόητος νά συνεχίζεις, όταν καταλάβεις πως σοϋ 'χουν στήσει καρτέρι οι δυνάμεις του σκότους. Ξέρω: κανένας παλαβός δέν παζάρεψε ποτέ την ψυχή του μέ τό διάβολο' δέν ξέρω όμως γιατί! Ίσως ό παλαβός νά 'ταν παραπολύ παλαβός ή ό διάλος παραπολύ διάλος. Δέν άποκλείεται ώστόσο νά 'σαι ένα πλάσμα, τόσο καταπληκτικά μεταρσιωμένο, ώστε νά μένεις γιά όλα τά γύρω σου κουφός και στραβός—κι' οι αισθήσεις σου νά υπάρχουν μόνο γιά τίς ούράνιες μελωδίες και τά υπερφυσικά όράματα. Σ' αυτήν την περίπτωση ή γής γιά σένα δέν είναι παρά ένας σταθμός και δέν τολμώ νά πω άν βγαίνεις χαμένος ή κερδισμένος. Οι περισσότεροι όμως άπό μάς δέν είναι ούτε τό ένα, ούτε τό άλλο. Γιά μάς ή γής είναι ό τόπος πού ζούμε, όπου βολεύουμε τά όνειρά μας, τους ήχους, τίς μυρουδιές—ναι, κι αυτές ακόμα, μά τόν Δία—άνασαινούμε πόφιο ίπποπόταμο και δέν δηλητηριαζόμαστε. "Εκει, ή προσωπική δύναμη άρχίζει νά παίζει ρόλο. "Η έμπιστοσύνη στην Ικανότητά σου νά σκάβεις λάκκους πού νά μη χτυπάν στό μάτι γιά νά κρύψεις τά πράγματά σου—ή δύναμη της άφοσίωσης, όχι στόν έαυτό σου, αλλά σέ μιá μυστηριακή, έξαντλητική δουλειά. Δέν είναι εύκολο πράγμα. Σκεφθείτε ότι δέν πολεμάω τώρα νά δικαιολογήσω ή, έστω, νά έξηγήσω—πασχίζω μόνο ν' αναλογισθώ τόν—τόν—Κύριο Κούρτζ—τη σκιά του Κυρίου Κούρτζ. Πριν έξοφανισθί γιά πάντα, αυτό τό μνημένο πνεϋμα πού είχε ξεπηδήσει άπ' τά βάθη του Τίποτα μέ τίμησε μέ την άπόλυτη έμπιστοσύνη του. Αυτό βέβαια γιατί μπορούσε νά συνεννοείται μαζί μου 'Αγγλικά. "Ο άπτός λοιπόν Κούρτζ είχε μορφωθεί «έν μέρει»

* Συνέχεια άπό τό προηγούμενο.

στήν Ἀγγλία καί—ὅπως εἶχε τὴν καλωσύνη νὰ μοῦ πεί ὁ ἴδιος—οἱ κλίσεις τοῦ τὸν ὀδηγοῦσαν στὸ σωστὸ δρόμο. Ἡ μάνα του εἶταν μισο-Ἑγγλέζα, ὁ πατέρας του μισο-Γάλλος. Ὅλη ἡ Εὐρώπη εἶχε συνεισφέρει γιὰ τὸν Κούρτζ. Ἀπὸ λόγο σὲ λόγο ἔμαθα πὼς ἡ «Διεθνὴς Ὁργάνωσις διὰ τὴν καταστολὴν τῶν Βαρβάρων Ἠθῶν» τοῦ 'χε ἀναθέσει νὰ γράφει μιὰ ἔκθεση, πού θὰ τῆς χρησίμευε γιὰ βάση στὶς μελλοντικές της προσπάθειες. Μάλιστα, τὴν ἔγραψε τὴν ἔκθεση. Τὴν εἶδα. Τὴν διάβασα. Λαγρός λόγος, πάλλονταν ἀπ' τὴν καθάρια ἔκφραση—πολὺ ὅμως, θαρρῶ, ἀνατέρας ποιότητος. Εἶχε βρεῖ καιρὸ νὰ γεμίσει δεκαεφτά πυκνογραμμένες σελίδες! Ὅθ' ἔπρεπε ὅμως νὰ ἔχει γραφτεῖ πρὶν—ἀς ποῦμε—πάθουν τὰ νεύρα του μὲ ἀποτέλεσμα νὰ κρατῇ τὴν πρωτοκαθεδρίαν σὲ κάτι χοροῦς τοῦ μεσονυχτιοῦ πού τέλειωναν μὲ ἀκατανόμαστες ἱερουργίες, πού—ἀπ' ὅσα, ἀθέλητά μου, ἀκούγα ἀπὸ καιρὸ σὲ καιρὸ—εἶχαν ἐκείνον γι' ἀντικείμενο λατρείας—ναί, ναί, τὸν Κούρτζ.—Πολὺ ὠραία, ὡστόσο, γραμμένο κομμάτι! Ἡ πρώτη παράγραφος, τώρα πιά πού κατέχω ὅλη τὴν ἱστορία, μοῦ φαίνεται τρομερὰ προφητική. «Ἀρχίζει μὲ τὴν ἀποψη ὅτι ἡμεῖς οἱ λευκοί, στὸ σημεῖο τῆς προόδου πού ἔχουμε φθάσει, «θὰ πρέπει, ἔτσι ἢ ἀλλιῶς, νὰ φαντάζουμε στὰ μάτια αὐτῶν (τῶν ἀγρίων) σὰν ὑπερφυσικά ὄντα—τοὺς πλησιάζουμε μὲ τὸν ἀέρα μιᾶς θεότητος», καὶ τὰ λοιπά, καὶ τὰ λοιπά. «Μὲ τὴν ἀσκηση τῆς θέλησής μας καὶ μόνομποροῦμε νὰ προσφέρουμε στὴν ὑπηρεσία τοῦ καλοῦ μιὰ ἀπεριόριστη σχεδὸν δύναμη», κλπ. κλπ. Ἀπὸ τὸ σημεῖο αὐτὸ καὶ πέρα ἀνοίγει τὰ φτερά του καὶ μ' ἔπαιρνε μαζί του. Ὁ ἐπίλογος εἶταν μαγευτικός, ἀν καὶ κάπως δύσκολο νὰ τὸν θυμηθῶ. Μοῦ ἄφισε τὴν ἐντύπωση μιᾶς ζωτικής Ἀπεραντοσύνης πού κατέχονταν ἀπὸ σκυθρωπὴ Φιλανθρωπία. Μ' εἶχε συνεπάρει, μ' εἶχε ἐνθουσιάζει. Ἐκεῖ βρῆκα τὴν ἀπεριόριστη δύναμη τῆς λαγαρῆς ἔκφρασης—τῶν λέξεων—τῶν εὐγενικῶν λέξεων πού ἐμψυχώνουν. Τὴ μαγικὴ ροὴ τῶν φράσεων δὲν τὴν χαλοῦσαν ὑποδείξεις πρακτικῆς ἐφαρμογῆς—μόνο κάτω-κάτω στὴν τελευταία σελίδα ἕνα εἶδος παραπομπῆς, κακογραμμένης, πολὺ ἀργότερα (εἶταν φανερό), μὲ τρεμάμενο χέρι, θὰ μπορούσε νὰ θεωρηθεῖ σὰν ἀνάληψη μιᾶς μεθόδου. Εἶταν πολὺ ἀπλήρ καὶ τελειώνοντας αὐτὴν τὴν συγκλονιστικὴν ἔκκληση πρὸς τὰ ἀλτρουιστικά αἰσθήματά μας, ἔλαμπε στὰ μάτια σου, φωτεινὴ καὶ τρομαχτικὴ, σὰν ἀστραπὴ σ' ἕναν γαλῆνιο οὐρανὸ: «Ἐξοντῶστε ὅλα τὰ κτήνη». Τὸ περίεργο εἶναι ὅτι εἶχε ἔχασει, φαίνεται, αὐτὸ τὸ ἀξιόλογο ὑπερόγραφο, γιὰτὶ, ἀργότερα, ὅταν κατὰ κάποιον τρόπο εἶχε ξαναβρεῖ τὸν ἑαυτό του, μοῦ ἔλεγε καὶ μοῦ ξανάλεγε νὰ φροντίσω γιὰ «τὴ φυλλάδα μου» (ἔτσι τὴν

ἔλεγε) γιὰτὶ εἶταν βέβαιο πὼς στὸ μέλλον θὰ ἐπιδροῦσε εὐεργετικά στὴν σταδιοδρομία του. Τὰ ἔξερε πολὺ καλὰ ὅλ' αὐτά· καὶ κάτι ἄλλο: ὅπως ἦρθαν τὰ πράγματα ἐγὼ εἴμουν ἐκεῖνος πού ἔπρεπε νὰ νοιαστῶ γιὰ τὴ μνήμη του. Ἐγὼ κάνω τόσα γιὰ δαύτην πού ἀπέκτησα τὸ ἀναμφισβήτητο δικαίωμα νὰ τὴν τοποθετήσω, ἀν θέλω, γιὰ αἰώνια ἀνάπαυση, μέσα στὸ βρώμικο κελλὰρι τῆς προόδου, ἀνάμεσα στὰ σκουπίδια καί, γιὰ νὰ μιλήσουμε παραστατικά, στὰ ψόφια γατιά τοῦ πολιτισμοῦ. Τώρα ὅμως δὲν μπορῶ νὰ κάνω ἀλλιῶτικα. Δὲν ἤθελε νὰ χαθεῖ στὴν ἔρημιά. «Ὅτι, καὶ νὰ 'ταν δὲν εἶταν ἕνας συνηθισμένος ἄνθρωπος. Εἶχε τὴν μπόρεση νὰ γοητεύει ἢ νὰ φοβίζει τὶς πρωτόπειρες ψυχές τόσο, πού νὰ χορεύουν πρὸς τιμὴν του ὀργιαστικούς χοροὺς μαγισσῶν. Εἶχε ἀκόμα τὴν μπόρεση νὰ γεμίσει τὶς μικρὲς ψυχές τῶν προσκυνητῶν μὲ τὰ χειρότερα προαισθήματα. Εἶχε, ἐπιτέλους, ἕνα ἀφοσιωμένο φίλο, καὶ εἶχε κατὰκτῆσει μιὰ ψυχὴ στὸν κόσμο πού δὲν εἶταν οὔτε πρωτόπειρη οὔτε μολυσμένη ἀπ' τὴν ἔρευνα τοῦ ἑαυτοῦ της. Ὅχι. Δὲν μπορῶ νὰ τὸν ξεχάσω ἂν καὶ δὲν εἶμαι σὲ θέση νὰ βεβαιώσω ὅτι ἀξίζει νὰ χάσουμε τόσες ζωὲς γυρεύοντάς τον. Πολὺ μοῦ 'λειψε ἐκεῖνος ὁ τιμονιέρης. Μοῦ 'λειψε ἀπ' τὴ στιγμή πού κειτόταν ἀκόμα ἀνάσκελα μὲς στὴν τιμονιέρα. Ἰσως συλλογισθεῖτε ὅτι εἶναι μιὰ στιγμιαία, παράδοξη λύπη γιὰ ἕναν ἀγρίο πού δὲν τὸν λογαριάζαμε περισσότερο ἀπὸ ἕνα κόκκο ἄμμο μέσα σὲ μιὰ μαύρη Σαχάρα. Κι ὅμως, καὶ εἶχε κάνει, σὲ κάτι χρησίμεψε. Μῆνες τὸν ἐνοιώθα πίσω μου—μιὰ βοήθεια—ἕνα χέρι. Μιὰ μορφὴ συναδελφoσύνης. Κράταγε τὴν ρόδα γιὰ μένα—ἔπρεπε βέβαια νὰ, τὸν ἐπιβλέπω, στενοχωριόμουνα γιὰ τὴν ἀνεπάρκειά του· καὶ μολαταῦτα εἶχε δημιουργηθεῖ ἕνας λεπτὸς δεσμός μεταξὺ μας. Τὸν ἐνοιώσα μόνο ὅταν ἔσπασε ἑαφνικά. Καὶ ἡ βαθεῖα οἰκειότητα πού μοῦ 'δειξε μὲ τὸ βλέμμα του ὅταν πληγώθηκε, μένει, ἀπὸ τὴν ἡμέρα ἐκεῖνη στὴ μνήμη μου—σὰ νὰ ἤθελε νὰ βεβαιωθῇ—σὲ μιὰ Ὑπέρτατη Στιγμὴ—γιὰ τὴ μακρινὴ καὶ συγγένεια.

Ὁ φουκαρὰς! Ἄν ἄφινε τουλάχιστον ἥσυχον ἐκεῖνο τὸ παντζούρι. Δὲν εἶχε τίποτε καταπιεγμένο μέσα του, τίποτε—ὅπως ὁ Κούρτζ—ἕνα δέντρο πού τὸ λυγίζουν οἱ ἄνεμοι. Ἀμέσως μόλις ἔβαλα ἕνα στεγνὸ ζευγάρι παντόφλες, τὸν τράβηξα ἔξω, ἀφοῦ πρῶτα ἔβγαλα τὴ λόγχη ἀπ' τὸ πλευρὸ του: ἐγχείρηση πού ὁμολογῶ πὼς τὴν ἔκανα μὲ τὰ μάτια σφίχτοκλεισμένα. Οἱ φτέρνες του πήδηξαν μαζί τὸ μικρὸ πορτόσκαλο· οἱ ὦμοι εἶταν ζουλιγμένοι πᾶνω στὸ στήθος μου· τὸν τραβοῦσα ἀπ' τὶς μασχάλες, ἀπελπισμένος. Εἶταν πάρα πολὺ βαρὺς· ὁ πιὸ βαρὺς ἄνθρωπος τῆς γῆς, θὰ 'λεγα. Ὑστερα, χωρὶς πολλοὺς συλλογισμούς, τὸν πέταξα ἀπ' τὴ γέφυρα. Τὸ

ρεῦμα τὸν πηγαινόφερε, σὰ νὰ 'ταν καμιά τοῦφα ἀπὸ χορτάρι κ' ἔπειτα, ἀφοῦ στριφογύρισε δυὸ φορές, χάθηκε γιὰ πάντα ἀπὸ τὰ μάτια μου. "Οἱ οἱ προσκηνυτές καὶ ὁ Διευθυντὴς εἴταν συγκεντρωμένοι ἐκεῖνη τῇ στιγμῇ στὴν πλωριά γέφυρα ὁλόγυρα στὴν τιμονιέρα καὶ φλυαροῦσαν ἀναμεταξύ τους σὰν κανὰ κοπάδι ἀπὸ ἀγριεμένες καρακάξες. Μουρμούριζαν σκανδαλισμένοι γιὰ τὴν ἀσπλαχνιά μου. Τί τὸ θέλαν τὸ πτώμα—δὲν μπορῶ νὰ μαντέψω. Μπορεῖ γιὰ νὰ τὸ βαλσαμώσουν. Ἀλλὰ ἄκουσα κι ἄλλο ἓνα μουρμουρο, πιδ ἀνησυχητικό, ἀπὸ τὴν κουβέρτα, κάτω. Οἱ φίλοι μου οἱ ξυλοκόποι εἴταν κι αὐτοὶ σκανδαλισμένοι. Καὶ εἶχαν περισσότερο δίκιο—μ' ὄλο πὺ ὁμολογῶ πὺς ἡ αἰτία τῆς στενωχώρας τους εἴταν τελείως ἀπαράδεκτη. Ναί, ναί: ἀπαράδεκτη. Ἀν πρόκειται νὰ φαγωθεῖ ὁ τιμονιέρης μου—εἶχα ἀποφασίσει νὰ τὸν δώσω στὰ ψάρια. Εἴταν ἓνας τιμονιέρης δευτέρας τάξεως, ὅσο ζοῦσε, ἀλλὰ νεκρὸς εἶχε γίνει ἓνας πρώτης τάξεως πειρασμός, καὶ πιθανὸν ἡ ἀφορμὴ καμιάς μεγάλης φασαρίας. Ὅπως καὶ νὰ 'ναι ἐγὼ βιάζομουν νὰ πάρω τὴν ρόδα στὸ χέρι γιατί ἐκεῖνος μὲ τίς βυσινιές πυτζάμες πὺ τὴν κρατοῦσε ἔστεκε πίσω τῆς σὰν ἀποβλακωμένος.

Μόλις ἔγινε ἡ ἀπλὴ κηδεῖα, ἔπιασα ἀμέσως τὴν ρόδα. Προχωροῦσαμε «ἡμιταχῶς» στὸ μέσο τοῦ ποταμοῦ· κουβεντιάζαν γιὰ μένα καὶ καθόμουν νὰ ἀφουγκρασθῶ. Εἶχαν παρατήσει τὸν Κούρτζ, εἶχαν παρατήσει τὸ Σταθμό· ὁ Κούρτζ εἴταν νεκρὸς· ὁ Σταθμὸς εἶχε καεῖ—καὶ τὰ λοιπά, καὶ τὰ λοιπά. Ὁ κοκκινομάλης προσκυνητὴς εἶχε μανιάσει μὲ τὴ σκέψη πὺς ἐπιτέλους αὐτὸς ὁ καημένος ὁ Κούρτζ, εἶχε ἐκδικηθεῖ ὅπως ἔπρεπε.

—Ἀλλά! Ἐπρεπε νὰ τοὺς ἔχουμε σφάζει ὅλους ἐκεῖ στὸ βουναλάκι. Ἐ; Τί συλλογιέστε; Ἐτοῖ δὲν εἶναι; Κυριολεκτικὰ χόρευε, αὐτὸ τὸ αἰμόχαρο, κοκκινόμαλλο ἀνθρωπάκι. Καὶ κόντεψε νὰ λιποθυμήσει ὅταν εἶδε τὸν πληγωμένο. Δὲν κρατήθηκα: Πολὺ καπνὸ βγάζεις—τοῦ εἶπα.

Εἶχα παρατηρήσει, ἀπ' τὸν τρόπο πὺ οἱ κορφές τῶν δέντρων θρόιζαν καὶ κρέμονταν, ὅτι σχεδὸν ὅλες μας οἱ ῥιζιές εἶχαν πάει ψηλά. Δὲν μπορεῖς νὰ χτυπήσεις τίποτα ἂν δὲν σκοπεύσεις καὶ δὲν πυροβολήσεις ἀπ' τὸν ὄμο. Αὐτοὶ ὅμως βάζαν τὸ ὄπλο στὸ μερί καὶ βαροῦσαν μὲ σφα-

λισμένα μάτια. Ἡ ὑποχώρηση—ἐπέμενα—καὶ εἶχα δίκιο—ὀφειλόταν στὸ σφύριγμα τῆς σειρήνας. Τότε εἴταν πὺ ξεχάσαν καὶ τὸν Κούρτζ καὶ ὅλα καὶ ἔπιασαν νὰ μοῦ φωνάζουν καὶ νὰ διαμαρτύρονται μ' ἓνα πρόστυχο τρόπο.

Ὁ διευθυντὴς ἦρθε καὶ στάθηκε κοντὰ στὸ τιμόνι μουρμούριζοντας σ' ἐμπιστευτικὸ τόνο, ὅτι εἴταν ἀνάγκη νὰ κατέβουμε τὸν ποταμό, γιὰ καλὸ καὶ γιὰ κακό, πρὶν βασιλέψει ὁ ἥλιος—ὅταν ἔπεσε στὸ μάτι μου, μακρυὰ, ἓνα κομμάτι γῆς μὲς στὴ φυτεῖα τῆς ὄχθης, καὶ οἱ ἀχνές γραμμὲς ἑνὸς χτίσματος.

—Τί νὰ 'ναι αὐτὸ; ρώτησα.

Χτύπησε τὰ χέρια του κατάπληκτος.

—Ὁ Σταθμός! φώναξε.

Ἐβαλα πλῶρη πρὸς τὰ κεῖ ἀμέσως, πάντα ὅμως μὲ τὴν ἴδια ταχύτητα.

Μὲ τὰ κιάλια μου εἶδα τὴν πλαγιὰ ἑνὸς λόφου πὺ τὴν γαρνίριζαν σπάνια δέντρα, κ' εἴταν ὁλότελα ἀπαλλαγμένη ἀπὸ θάμνους. Ἐνα μεγάλο, ἐτοιμόροπο χτίριο στὴν κορφή εἴταν μισοχωμένο στὸ ψηλὸ χόρτο. Οἱ μεγάλες τρύπες στὴν κωνικὴ ὀροφὴ χάσαν μαῦδες ἀπὸ μακριά. Γιὰ φόντο εἶχε τὴ ζούγκλα καὶ τὰ δάση. Δὲν ὤπηρχε οὔτε συρματοπλεγμα, οὔτε κανενὸς εἶδους φράχτης· θὰ πρέπει ὅμως νὰ ὑπῆρχε ἄλλοτε, γιατί κοντὰ στὸ σπῆτι ἔβλεπες μισὴ ντουζίνα ψηλοὺς στύλους ἀραδιασμένους στὴ σειρά, πρόχειρα τακτοποιημένους. Τ' ἀπάνω ἄκρα τοὺς εἶχαν μιὰ σκαλιστὴ σφαῖρα. Οἱ ράγες, ἡ ὁ, τὴν τελοσπάντων βρίσκονταν ἀνάμεσά τους, εἶχαν ἐξαφανιστεῖ. Τὸ δάσος, φυσικὰ, τὰ τριγύριζε ὅλ' αὐτὰ. Ἡ ὄχθη εἴταν ἐλευθερωμένη, καὶ κοντὰ ἐκεῖ εἶδα ἓναν λευκὸ μ' ἓνα καπέλλο σὰν ρόδα ἀπὸ κάρρο, νὰ μᾶς γνέφει μ' ἐπιμονὴ κουνώντας ὄλο του τὸ χέρι. Ἐξετάζοντας τίς παρυφές τοῦ δάσους, ἀπὸ πάνω ὡς κάτω εἴμουν α σχεδὸν βέβαιος ὅτι θὰ ξεχωρίζα κινήσεις—ἀνθρώπινες σιλλουέτες νὰ γλυστροῦν ἐδῶ κ' ἐκεῖ. Προσπέρασα προσεχτικὰ κ' ἔπειτα ἔσβησα τίς μηχανές κι ἄφισα τὸ βαπόρι μου νὰ κυλάει. Ὁ ἄνθρωπος στὴν ὄχθη ἄρχισε νὰ μῆζει φωνές, καλώντας μας νὰ βγοῦμε στὴ στεριά.

—Μᾶς ρίχτηκαν, φώναξε ὁ διευθυντὴς.

—Τὸ ξέρω—τὸ ξέρω. Τώρα ὅλα εἰν' ἐν τάξει, φώναξε ὁ ἄλλος μ' ἓνα εὐθυμο τόνο. Ἐλάτε. Ὅλα καλὰ πιά. Εἶμαι εὐχαριστημένος.

(Ἀκολουθεῖ)

Η ΣΑΛΑΜΑΝΤΡΑ *

ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ

...Επιθυμῶ νὰ γράψω κάτι γιὰ τὴ Να-
νάκα. Μὲ συγχωρεῖς. Ἐχῶ τὴν πέννα στὸ
χέρι καὶ περιμένω. Ὅριστε: σ' αὐτὸ τὸ
κενὸ, τὸ λευκὸ, τὸ ἀγραφο χαρτὶ μὲ τ' ἀ-
ποσιωπητικά

χωρῶν οἱ λέξεις ποὺ θάπρεπε μόλις ν' ἀγ-
γίξω γιὰ νὰ σοῦ δώσω τὴν εἰκόνα. Ὡστό-
σο δὲ βρῖσκω τίποτα ποὺ μπορεῖ νὰ εἰπω-
θεῖ. Δὲ θέλω νὰ παρεξηγήσεις. Ἴσως εἴ-
ναι κάτι πολὺ ἀπλό. Σκέψου: τί θὰ φοβό-
μουν νὰ τὸ κρύψω;...

Μοῦ ἔγραψες νὰ φύγω: νὰ πάρω ὅσα
χρήματα μοῦ χρειάζονται δυο-τρεῖς μῆ-
νες, ἀπ' αὐτὰ ποὺ φυλάει ἡ Μητέρα, καὶ
νὰ φύγω... Βέβαια θὰ γίνεи κ' αὐτό. Καλ-
λίτερα νὰ ἐξηγηθοῦμε!... Συμφωνεῖς;... Ἴ-
σως ψευτίζω πάλι τὴ σκέψη μου. Μοῦ λεί-
πει κάθε φορὰ ὁ «ἐλεγχος» κ' ἔταν περά-
σει ἡ στιγμή, θυμῶνῶ. Ἀς τ' ἀφήσουμε
λοιπόν...

Τὸ πρωί, ἡ Νανάκα νόμισε στὸν ὕπνο
της, πῶς τὴν τραβοῦσαν ἀπ' τὰ μαλλιά.
Ξύπνησε κι ἄκουσε νὰ λαλοῦνε τὰ κοκκό-
ρια. Ἦταν — εἶπε — δέκα, τριάντα, ἑκατὸ
κοκκόρια μαζεμένα, ποὺ φώναζαν στὴ σει-
τὸ ἕνα πίσω ἀπ' τ' ἄλλο. Σηκώθηκε μου-
διασμένη κι ὥς ποῦ νὰ συνέλθει ἔκλαψε...
Ἔπειτα εἶδε πῶς εἶχε κοιμηθεῖ πάνω σ'
ἀκαθαρσίες καὶ λυπήθηκε τὸ πανωφόρι.
Πεινοῦσε ἀλλὰ ἦτανε πολὺ νωρίς... Περι-
μενε καὶ τέλος ἦρθε ἡ στιγμή... Ἀκουσε τὸ
αὐτοκίνητο νὰ πλησιάζει. Κοίταξε ἀπ' τὴ
γωνιά της ξαφνιασμένη καὶ μόλις κατέβα-
σαν τὸ νεκρὸ, τρόμαξε. Κρύφτηκε καλλί-
τερα. Σὲ λίγο, πάνω ἀπ' τὸ κεφάλι της;
ἀνοιξαν ἕνα παράθυρο: ἀποτραβήχτηκε,
ἀλλὰ ξαναγύρισε σκυφτὴ ν' ἀκούσει. Δὲν
τῆς ἔρχονταν στ' αὐτὴ παρά κοιμένες
φράσεις: ὥστόσο γνώρισε τὴ φωνὴ τοῦ
Στάθου ποὺ μίλαγε γιὰ χρήματα. Κατόπιν
ἦταν ἕνας ἀνῶστος — ὅχι ὁ ζωγράφος
ποὺ ἔλεγε με θυμὸ: «Ἐδῶ... Ἐδῶ... Ἐδῶ...»
Ὅταν τ' αὐτοκίνητο ἔφυγε μὲ τὸν Νταρέ-
λη, κι ἔμεινε στὸ ἀτελιὲ ὁ γλύπτης, αὐτὴ

τόλμησε νὰ πλησιάσει ὥς τὴν εἴσοδο, νὰ
ρίξει μιὰ ματιὰ ἐκεῖ μέσα. Ἦταν μισο-
σκότεινα ἀλλὰ διέκρινε γονατιστὸ τὸ Στά-
θου νὰ κάνει μετάνοιες καταγῆς. Μιά, δύο,
τρεῖς, τέσσερις, πέντε. Ἔπειτα αὐτὸς σή-
κωνε τὰ χέρια του ψηλὰ τάχα πῶς προ-
σευχόταν. Πίστεψε πῶς ἦταν ὄνειρο καὶ
τοῦτο κι ἔμεινε ἀκίνητη, ἀποχαυνωμένη.
Σὰν οἱ μετάνοιες τέλειωσαν, παρατήρησε
τὸν «τρελλό» (ἔτσι τὴς φαινόταν τώρα)
πούβγαζε ἀπὸ τὸ ἀδιάβροχὸ του χρήματα
νὰ τὰ μετρήσει. Ἐμοιαζε εὐχαριστημένος
κι ἄρχισε ἀστείως νὰ σφυρίζει. Τότε ἡ
Νανάκα ἀναθάρρυνε κι ἀποφάσισε νὰ προ-
χωρήσει...

Μόλις τὴν εἶδε ὁ γλύπτης ὄρμησε ἀπά-
νω της. Αὐτὴ τραβήχτηκε νὰ τοῦ ξεφύγει,
σκόνταψε, γλύστρησε κ' ἔπεσε χάμου ἄ-
σκημα, βαρειά. Αἰσθάνθηκε πόνο στὴ μέ-
ση. Ὁ ἄλλος τὴν ἔβριζε. «Τί ζητᾶς ἐδῶ;»
Προσπάθησε νὰ τοῦ μιλήσει μὲ κοιμένη
ἀνάσα. «Νὰ φύγεις ἀμέσως! Νὰ τσακι-
στεῖς. Δὲ συμβαίνει τίποτε». «Θὰ φύγω
— τοῦ λέει. Ἦρθε γιὰ δουλειά. Τώρα
χτύπησα καὶ πονᾶ. Θέλω νὰ ξεπλωθῶ».
«Νὰ φύγεις — στρίγγιζε ἐκεῖνος! Πῶς ἦρ-
θες καταραμένε διάολε;» «Μὲ ἔσπρωξες
καί... πέθανα — παραπονέθηκε ἡ Νανάκα.
Κύττα τὰ αἵματα». Τοῦ ἔδειξε τὰ γόνατα
πληγιασμένα. Ἀλλὰ ἦταν αἷμα κι ἀπὸ ἄλ-
λοῦ. Ὁ Στάθης φοβήθηκε: «Ἐγὼ δὲ φταίω»
τῆς λέει. «Φταῖς» σὲ περίμενα ὅλη νύχτα».
Ὁ γλύπτης κλονίστηκε. «Ποῦ;» ρωτᾷ.
«Στὸ ὑπόστεγο. Κοιμήθηκα πάνω στὰ
σκουπίδια». «Ὅχι, δὲν εἶναι ἀλήθεια. Ἦρ-
θες τὸ πρωί... Δὲ συμβαίνει τίποτε». «Κα-
λὰ — δέχεται ἄλλη. Δὲν εἶπα πῶς συμ-
βαίνει. Ὅμως δὲν ἔχω χρήματα». «Οὔτε
εἶπες, οὔτε νὰ πεῖς — ἐπέμενε ὁ γλύπτης.
Κατάλαβες;» «Κατάλαβα. Ὅμως πονᾶ
καὶ δὲν ἔχω...» Τότε βγάζει αὐτὸς ἕνα, δύο
τρεῖς χαρτονομίσματα: ἑκατὸ, ἑκατὸν πε-
νήντα, διακόσιες δραχμές. «Πάρε — τῆς
λέει — καὶ φύγε». «Εἶμαι σὰ σκοτωμένη...
Νὰ ξανάρθω;» «Ναί, νὰ ξανάρθεις... Ἀλ-
λοτε...»

Καὶ ἡ Νανάκα ἔφυγε.

...Ἀργότερα, τὸ βράδυ ἡ τὴν ἐπομένη,

* Συνέχεια ἀπὸ τὸ προηγούμενο τεῦχος.

ἔμαθε. Μὲ ὅσα τῆς εἶχε δώσει ὁ Στάθης βρῆκε δωμάτιο — μιά σοφίτα στὰ κεραμυδία ἐνὸς τούρκικου ἐτοιμόρροπου — στὸ δρόμο γιὰ τὸ Σεϊκ-Σου. Ἐμεινε κλεισμένη καὶ ξαπλωμένη ἐκεῖ ἕνα μερόνυχτο: τὴν τρέλλεσαν οἱ πόνοι. Πείστηκε τέλος νὰ πάει σὲ γιατρό, σὲ ἄνθρωπο γνωστό...

Αὐτὴ εἶναι ἡ περιπέτεια τῆς Νανάκας... Κι ἐγώ, ναί, εἶδα τὰ πληγιασμένα γόνατά της... Ὁ Διωνᾶς τὴ βοήθησε. Ἦταν νέα — τῆς εἶπε — μὲ κράση δυνατὴ γι' αὐτὸ ποῦ ἔχανε ἄς μὴ λυπόταν... Ἡ ὑπόθεση τῆς παράγκας τοῦ φάνηκε βέβαια ὑποπτη. Θυμήθηκε τὴ συνάντησιν τῆς νύχτας καὶ συμβούλεψε νὰ παρουσιασθεῖ στὴν Ἀστυνομία: ἄς ἔλεγε — νὰ τὴν πιστέψουν — τ' ὄνομά του. Τώρα ἔχει ἡρεμήσει. Δουλεῖ στὸ λατρεῖο (ὀχι βαρεῖα) καὶ βλέπει... τὸ βράδυ τῇ μητέρα της...

«Μὰ ἐσύ — τὴ ρώτησα — τὸ ἤθελες αὐτό!» «Ποιό;!» — ξαφνίστηκε — τὸ παιδί;! Γιατί νὰ μὴν τὸ θέλω; Θὰ ἦταν δικό μου! Ἐνὰ πλάσμα ζωντανό!»

Βλέπεις εἶναι εὐκολο — νὰ πιστεύει κανεὶς σὲ κάτι, καὶ νὰ ναι τὸ κάτι αὐτό... ἡ ζωὴ;...

Μοῦ λὲς νὰ φύγω; νὰ πάρω χρήματα καὶ νὰ φύγω στὴν Ἀθήνα. Γιατί στὴν Ἀθήνα;... Δὲν ξαίρω. Ἵσως τὰ ξαναποῦμε.

Ἀντίο Γλαύκη,

Ἄγγελος

Σημ. διασκευαστή: Τοῦτο τὸ γράμμα δὲ στάλθηκε στὸν προορισμό του.

Θεσσαλονίκη, 8 Νοεμβρίου 193...

Γλαύκη μου,

Ἔχω μιά ἐξαίσια, ἐκτενέστατη ἐπιστολὴ τῆς καυμένης τῆς Χριστίνας, τῆς Δαροπούλου, ποῦ με ἐνθουσίασε καὶ κατασυγκίνησε. Δὲν συγκρατῶ τὴ χαρὰ μου, ἀλλὰ κι οὔτε μοῦ εἶναι δυνατό νὰ σοῦ τὰ πῶ ὅλα. Ὅσα γράφει ὥστόσο γιὰ μᾶς καὶ τὸν Κίμωνα, ξεπερνᾶν κάθε μας ἐλπίδα, καὶ θά-ταν κρίμα νὰ μὴν τὰ μάθεις, Γλαύκη μου, ἀμέσως. Δὲν περιμένω λοιπὸν τὴν ἐπιστροφὴ σου (ὁ Ἄγγελος λέει πῶς θὰ εἰσαί ἐδῶ Παρασκευὴ μὲ Σάββατο ἢ πιθανὸν τὴν Κυριακὴ, στίς 14. Μήπως τὸν πληροφορή-σες ἐσύ;) καὶ σοῦ στελνῶ ὁλόκληρο τὸ γράμμα. Εἶμαι βέβαιη πῶς θὰ με δικαιώ-σεις, ἔτσι ποῦ ἀναφτερώθηκε ἡ χαρὰ μου!

Ὅπως βλέπεις, ὁ Δημητράκης θὰ περνοῦσε ἀπ' ἐδῶ ἀλλὰ ματαίωσε τοῦτο τὸ ταξίδι γιὰ νὰ μὴ ταλαιπωρηθεῖ μὲ τὸ Sim-phon ὡς τὴ Βιέννη, καὶ τὸ Παρίσι, γιὰ νὰ συνεχίσει ὡς τὸ Λονδίνο. Θὰ προτιμήσει τὴ θάλασσα, κι ἔχει δικιο. Κοίταξε κι ἐσύ, νὰ μὴν κουραστεῖς πολὺ στὸ γυρισμὸ μὲ τὸ τραινάκι καὶ τὰ λοιπά. Τοῦτο θὰ τὸ ἐπιτύχεις ἂν ἐτοιμάσεις τίς ἀποσκευές καὶ τὰ δέματα μιά-δυὸ μέρες πρὶν ἀναχωρή-σεις. Στὸ μεταξύ ἄφησε κάθε ἄλλην προσ-

πάθεια. Στείλε μου μονάχα ἕνα τηλεγρά-φημα καὶ ça suffit!... Ἀ γρηγορὰ γιὰ τηλεγρά-φηματα, χθὲς ἀργὰ τὸ βράδυ ἡ κυρία Μερ-σεντές ἔλαβε ἕνα ποῦ δὲν τὸ περίμενε καὶ τὴ σύγχυσε πολὺ. Ἦρθε σήμερὰ ἀπάνω, μὲν ἔφυγε ὁ Ἄγγελος, καὶ παραπονέθη-κε πῶς ἔδωσε ὑπερβολικὸ φιλοδώρημα στὸ διανομέα, νομίζοντας πῶς ἀναγκάστη-κε ὁ ἄνθρωπος, νὰ τῆς τὸ κομίσαι νύχτω-ρα. Τῆς παρατήρησα πῶς ἀφοῦ τὸ τηλε-γράφημα ἦταν ἀπ' τὸ ἐξωτερικὸ εἶχαν ὑ-ποχρέωση νὰ τῆς τὸ φέρουν αὐτοστιγμῇ, γιατί στὸν τόπο μας δὲ γίνεται διακοπὴ σ' αὐτὴν τὴν ἐργασία, καθὼς καὶ σὲ ἄλ-λεις, ποῦ λειτουργοῦνε νύχτα-μέρα, χωρὶς ν' ἀναλογιζόμαστε ἐμεῖς πόσος κόπος χρει-άζεται καὶ πόσοι ἄνθρωποι εἶναι ἀναγ-κασμένοι ν' ἀγρυπνᾶνε γιὰ τὴν πρόοδο καὶ τὸν πολιτισμὸ. Ἐτσι γίνεται στοὺς σιδη-ροδρόμους, στὰ πλοῖα ποῦ ταξιδεύουν ὅλη νύχτα, στὰ νοσοκομεία, τὰ ὑπουργεῖα, καὶ δὲν ξέρω ποῦ ἄλλου. Ἡ κυρία Μερσεντές ἀπάντησε πῶς τὸ ἴδιο συμβαίνει κι ἐξω, καὶ μάλιστα στὴν Ἰσπανία κάτι περισσό-τερο. Δὲν κατηγοροῦσε βέβαια ποῦ τὴν ἐνόχλησαν, γιατί ἡ καθυστέρηση θὰ τὴν παράνομη καὶ οὕτω καθέξης... Οὔτε μαῦρο δηλαδὴ οὔτε ἄσπρο οὔτε ἴσιο, οὔτε στρα-βό μόνον ποῦ χε νευριάζει κι ἔπρεπε κά-ποιος νὰ φταίει. Ποιὸς τῆς ἔστειλε τὸ τη-λεγράφημα καὶ ἀπὸ ποῦ ἔρχονταν δὲ μοῦ εἶπε. Ὅποσδήποτε ἔχει τὰ βάσανα καὶ τίς φροντίδες της, ἀλλὰ δὲν πιστεύω πῶς θὰ μείνει στοὺς «πέντε δρόμους» ὅπως ἀνα-στέναζε. Ἄν ὅσα γράφει ἡ Δαροπούλου δὲν πραγματοποιηθοῦνε, οἱ δικές μας στενοχά-ριες εἶναι τριοχειρότερες ἀπ' τίς σκοτοῦ-ρες τῆς Ἰσπανίδας, ἄσχετο ἂν ὁ καθένας, σ' αὐτὸν τὸν κόσμον, λέει μαρτύριο τὸν καῦμό του.

Ὁ Ἄγγελος εἶναι καλὰ ὅπως κι ἐγώ. Συνήθισα πιά νὰ τὸν βλέπω σιωπηλὸ καὶ σκεπτικὸ. Οὔτε νὰ τὸν βιοῦν ἀσχολεῖ-ται, οὔτε καὶ μοῦ μιλάει γιὰ διάφορα ζη-τήματα. Ἀνησυχῆσα χθὲς — Κυριακὴ — καὶ τὸν ρώτησα ἂν ἤθελε λίγα λεφτά γιὰ μι-κροέξοδα (τυραννιέται ὅταν μοῦ τὰ ζη-τάει ὁ ἴδιος). Τὴν ἀρχὴ κούνησε τὸ κεφά-λι νεύοντας «ὄχι», καὶ ἐπειδὴ προσπάθουσα νὰ μάθω, μὲ παρακάλεσε νὰ τὸν συγχωρέ-σω. Νὰ τοῦ συγχωρέσω τί;... Εἶναι ἀσκη-μο ποῦ δὲν ἀνοίγει τὴν καρδιά του...

Ὁ καιρὸς καλλιτέρεψε κι ἔχουμε λια-κάδες. Ἐλπίζω νὰ συμβαίνει τὸ ἴδιο ἐκεῖ, γιὰ ν' ἀπολάψῃς λίγο ἀκόμη τὴν ὥραία φύση, τὸ φῶς καὶ τὸν ἀμόλυντον ἀέρα... Ὅταν σκέφτομαι ὥστόσο τὴ μεγάλη, τὴν τεράστια διαφορὰ ποῦ ἔχει τὸ κλίμα ἐδῶ, στὰ βορεινὰ μέρη, ὅπως τὰ λέει ἡ κυρία Μερσεντές, ἀπὸ τὸ κλίμα τῆς Ἀθήνας!... Πῶς νὰ ἐξηγηθῶ!... Μὲ κατέχει πιά ἡ ἀνυ-πομονησιὰ γιὰ τὴν ἐπιστροφὴ στὸν ἥλιο καὶ τὴ γαλάζια μας γῆ! Βλέπω τὰ πεῦκα, τίς ἐλιές, τὸ σκοῖνο στὰ κατσάβραχα, τὸ θυ-

μάρι... τη σκόνη ακόμη και την ξηρασία, που είναι έντοτοι σαν χρυσάφι άστραφτερό... με τη θάλασσα άσημένια του Φαλήρου, και τον Ύμητό και τα βουνά μας, γύρω-γύρω!... Νοσταλγώ αν θέλεις τις μικροταλαιπωρίες, τους άνηφόρους, τους δρόμους τους ατέλειωτους, τη συγκοινωνία με τους συνοστισμούς... και το Λυκαβηττό και εκείνη την ατμόσφαιρα, άνοιχτή, άπλωμένη, κάτι περισσότερο από φως που ζητάς να χαϊδέψεις και σου ξεφεύγει!... Και το σούρουπο, όταν όλα γίνονται χρωματιστά, σά ζωγραφιές που καθώς τις βλέπεις, κρατάς την άναπνοή σου, μη σβήσουν ξαφνικά... Όλα, και τη βροχή—λέω—της Άθήνας προτιμώ και τα χάλια με τα νερά που μπαίνουν από παντού στά παλιά σπίτια... θυμάσαι το δικό μας ψηλά στην οδόν Ήποκράτους, όπου ζήσαμε είκοσι χρόνια... και που έσταζε κι έβλυωνε άλύπητα σέ κάθε νεροποντή!... Και τό γιασεμί!... Έξάλλου ποιά ή ανάγκη να πάρουμε μαζί μας, αν γίναν όσα όνειρεύουμαι, αν στ' αλήθεια ή καυμένη ή Χριστινα μάς... ζηλεύει(!) ποιά ή ανάγκη, να μεταφέρουμε μαζί με τ' άλλα την παλαιοσαλαμάντρα μας με τη διορθωμένη σχάρα, που μήτε καν τη δοκιμάσα ως τώρα; Τό κρύο στην Άθήνα είναι πιό ύποφερτό, είναι περισσότερο «δικό μας», τό αισθανόμεθα πιό άνετα, ύσως από συνήθεια, κι ύσως για να... κρυώνουμε λιγάκι, μιά που ό χειμώνας δέν παύει πουθενά να ναι χειμώνας! Έννοώ πώς αν έδω ήταν άπαραίτητη τούτη ή μεγάλη θερμάστρα (και πόσο μάλιστα άπαραίτητη, έτσι που αναβάλλω μέρα την ήμέρα να την ανάψω!) στην Άθήνα θά μάς έξυτηρηθεί σει περίφημα μιά μικρότερη, απ' τη κανονικές, τις «μοντέρνες» με τό άσπρο, από πορσελάνη χερούλι, στο πάνω πορτάκι, που λειτουργούν και με ξύλα... Κουράστηκα, παιδί μου, να βλέπω όλοένα εκείνη την άνάγλυφη γουστερίτσα!... Μήν άπορείς! Όταν θυμάμαι την έξωφρενική Ιστορία της Ισπανίδας, που έκαψε στη σαλαμάντρα τη σπασμένη κούκλα (τάχα πώς ήταν ή κόρη της... κι έπρεπε να ζήσει ή μιά από τις δυό!) αηδιάζω!... Συμφωνώ πώς αυτές είναι ύπερβολές και φαντασιοπληξίες πώς για να ζήσει κανείς πραγματικά όφείλει να θυσιάζεται κι όχι να... θυσιάζει (δέν μπορεί να ναι θέλημα του Θεού τέτοια άνιερη πράξη!) και να προσφέρει στο άγαπητό του πρόσωπο τα πάντα ως που... ως που να καεί κάποτε και ό ίδιος!...

Γύρνα και γύρνα, πάλι στο μοιρολόγι καταλήγω. Άς τά ξετινάξουμε δλ' αυτά από πάνω μας: τις συμβολικές παραστάσεις και τα κούφια λόγια! Στιγμές-στιγμές νομίζω πώς άγγίζω τό νόημα όσων λέει εκείνος ό άναποδος, ό μικροβιολόγος που με κολάκεψε. Ύποψιάζουμαι πώς στο βάθος διαμαρτύρεται με τό δικό του τρόπο για όσα σκεφτόμεθα και κάνουμε έμεις,

οί άνθρωποι, δίχως... συναίσθησιν κ' από ψευτο-ντροπή, ένώ άλλα έχουμε στο νοϋ και την καρδιά μας... Αίφνης έγώ ξαίρω, γράφοντας, πώς δέν έχω τίποτε να κάμω στη Σαλαμάντρα μας, για ν' άπαλλαχτώ από βάρος άβάσταχτο και να... ζήσω κατόπιν, έγωϊστικά, έλεύθερη και ήσυχη!... Τίποτε, έκτός από τους καύμούς μας, τα περασμένα βάσανα, τους έφιάλτες της άβεβαιότητας και την αίώνια λαχτάρα για τό αύριο!... Γιατί λοιπόν να τη φοβάμαι;... Έπιθυμώ να σου γράψω και άλλα, όμως είναι περιττό να σέ κουράζω. Χθές και προχθές σου είπα πολλά... Έντοίτοις μάταια προσπαθώ να θυμηθώ... Θαρρείς είχε σταματήσει τό μυαλό μου και τώρα που άρχισε πάλι να λειτουργεί, μοιάζει ξεχασμένο ρολόγι που ξανακουρδίστηκε έπειτα από χρόνια: πώς να ξαίρει πόσος καιρός έχάθηκε και τί έγινε στο μεταξύ;... Φυσικά ότι κι αν σου έγραψα, εύχάριστο, δυσάρεστο, παράξενο και τα λοιπά, λησμονήσέ το!... Τί σημαίνουν όσα πέρασαν;... Αύριο θά είμαστε εύτυχισμένες!

Σέ φιλω, παιδί μου, με άπειρη αγάπη
ή Μαννούλα σου

Υ. Γ. Διάβασε με προσοχή την έσώκλειστη έπιστολή της Δαροπούλου. Προτού άναχωρήσεις απ' εκεί, εύχάριστσε έκ μέρους μου την κυρία Μαριγώ και όλους...

Άθήνα 4 Νοεμβρίου 193...

Δώρα μου φιλάτη!

Βιάζομαι να σέ καθησυχάσω για την ύπόθεση του γιού σου. Είδα τον κύριο Ρόκκο και του μίλησα είναι σύμφωνος. Μόλις αλλάξει ή κατάσταση, και θ' αλλάξει πολύ σύντομα, θά φροντίσει άποκλειστικά γι' αυτό. Τά προσόντα κι ή γλώσσα μάθεια του Άγγέλου σου του έκαναν έντύπωση και άπόρρησε πώς δέν εύρηκε κατανόηση και δέν εκτιμήθηκε ένας λαμπρός νέος, που σπούδασε στο έξωτερικό και άνήκει, ως έκ περισσο, σέ οικογένεια άξιολογότατη, άσχετο αν—έπειτα απ' τον πρόωρο θάνατο του πατρός, πολιτικού διαπρεπούς—ή οικογένεια αυτή άτύχησε. Τί να σου πώ Δώρα μου! Ό Δημητράκης τον τελευτατον καιρό είναι κυριολεκτικά πνιγμένος. Τό ταξίδι του στο Λονδίνο, τούτη την έποχή, τον βάζει σέ δίλημμα, γιατί ή παρουσία του έδω, στην Άθήνα είναι, νομίζω, άπαραίτητη. Βλέπεις πώς έρχονται τα πράγματα! Άλλοτε βρισκόμεθα μπρός σέ μιάν άπραξία, σέ μιά γενικήν άδράνεια που έξουδετερώνουν κάθε διάθεση για τό καλό· άλλοτε πάλι γίνεται μιά άναπάντεχη αλλαγή, όλα και όλοι όρθώνονται και έξαλλοι έτοτοι και εκείνοι και άλαλάζοντας για την έπιβολή μιάς νέας τάξεως, ρίχνονται ό ένας πάνω στον άλλον! Άλλά έμεις, που περιμένουμε με πίστη,

προβλέποντες τὸν τελικὸ θρίαμβο τοῦ δικαίου, δὲν μπορούμε παρὰ νὰ ἀντιφάσκουμε σὲ τέτοιους ἐίδους καταστάσεις, ποὺ καταντᾶνε νὰ μοιάζουνε ἀναρχικές. Θὰ ἦταν ὀρθό, μὲ τὴν πιθανή νίκη μας, νὰ παραγκωνιστεῖ ὁ Δημητράκης, γιὰ νὰ ἐπιπλεῦσουν ὅσοι ἐπιτήδριοι προσκολλοῦνται σ' ὅλες τὶς παρατάξεις καὶ μεταβάλλονται τὴν τελευταία στιγμή σὲ ὁπαδούς ἐκείνων ποὺ θὰ βρεθοῦνε στὴν ἀρχή; Πρέπει νὰ ἐνεργοῦμε ἀπὸ τώρα, νὰ μὴ χάσουμε καμμιάν εὐκαιρία καὶ νὰ παραμεινουμε ἀγρυπνοὶ καὶ ἀτράνταχοι μπρὸς σὲ κάθε προσβολή! Δὲ σοῦ κρύβω τὴ χαρά μου γιὰ τὴν περιλαμπρὴ ἐπιτυχία τοῦ Κίμωνα. τοῦ ἀξίου καὶ ἀγαπητοῦ μας παιδιοῦ, ποὺ τόσον καιρὸ ἀντιμετώπισε ἀκλόνητος τὶς συκοφαντίες καὶ τὰ χτυπήματα τῆς μοίρας! Ἦταν γραφτὸ νὰ παλέψει μόνος, δίχως καμμιάν ὑποστήριξη, καὶ μάταια ἐπικαλοῦμενος καὶ προσδοκώντας τὴ συνδρομὴ τουλάχιστον τῶν φίλων καὶ τῶν ἀνθρώπων, ποῦ, παρ' ὅλην τὴν ἀγάπην καὶ τὴν ἐκτίμησίν τους, βρέθηκαν στὴν ὕλική καὶ ἡθικὴν ἀδυναμία νὰ τὸν βοηθήσουν. Ὡστόσο ἡ ψυχὴ μας ἦταν πάντοτε μὲ αὐτὸν καὶ οἱ εὐχές μας τέλος εἰσακούσθησαν, γιὰ νὰ εἰσαί τὴν σήμερα καὶ ἐσὺ, Δώρα μου, ὑπερήφανη καὶ εὐτυχισμένη!

Ὁ φίλος κύριος Ρόκκος, ὁ πρῶν ὑπουργὸς ποῦ ἀπηύδῃσε πρὶν ἀπὸ καιρὸ μὲ τὴν πολιτικὴν ἀσυνδοσία μας καὶ ποῦ θὰ τεθεῖ τώρα στὶς ἐμπροσθοφυλακὲς γιὰ τὴν ἐπιβολὴ μιᾶς τίμιας καὶ συνειδητῆς καταστάσεως, μὲ βεβαίωσε πὼς διαγράφεται ἐξόχως φωτεινὴ ἡ μελλοντικὴ ἐπιτυχία τῆς παρατάξεως, ὅπου ὁ Κίμων προσφέρει τὶς ἐξαίρετες ἱκανότητές του. Ἀλλὰ δὲν εἶναι ἡ γνώμη τοῦ φιλιτάτου ὑπουργοῦ, οὔτε ἡ ἀδελφικὴ στοργὴ τοῦ Δημητράκη ποῦ μὲ πείθουν γιὰ τὴ λαμπρὴ τέχνη τοῦ ἀγαπητοῦ Κίμωνα. Ἦμουν τὶς ἄλλες στὴν Κηφισιά, σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς intimés ἐσπερινὲς συγκεντρώσεις τῆς αἰώνιας Εἰρήνης. (Ναί, Δώρα μου, τὴ βαρυνέμαι τὴν εὐλογημένη αὐτὴ γυναίκα. Ὡστόσο σὸ στενὸ κύκλο μας εἶναι ἀπαραιτήτῃ ὅπως τὸ ἀλάτι σὸ φαγί: μόνο του τί νὰ τὸ κάνεις; ...) Συνάντησα ἐκεῖ τὸ Δημοσθένη, τὸν ἄνθρωπο ποῦ περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλον ἀποστρέφεται ἐπείτα ἀπὸ τὴν συμπεριφορὰ του, σὸ γυναικὸ σκάνδαλο τῆς Ρώμης... Λοιπὸν ὁ ἀναιδέστατος βρῆκε κατάλληλη τὴ στιγμή

νὰ δοκιμάσει τὸ ἔδαφος μὲ ἀνιερὲς φιλοφροσύνες. Δὲν πρόκειται νὰ ἀπατηθοῦμε μῆτε νὰ κολακευτοῦμε ἀπὸ τὶς βιαστικὲς αὐτὲς ἐκδηλώσεις ποῦ τόσο ἀδέξια καλύπτουν ὑποπτες προθέσεις!... Οὔτε ἐμεῖς οὔτε, φυσικά, ὁ φίλατος Κίμων...

Ἐγὼ προβλέπω τὴν ὀριστικὴν πιά ἐπικράτηση, κι αὐτὸ ἄρκει! Οἱ Δούκαινες ἐξάλλου (ἐννοεῖς πὼς οἱ δυὸ Καρυάτιδες δὲ λείπουν ἀπὸ ποθεν) ἡ μεγάλη σέρνει ἔξω τῆς τῆ μικρῆ, ποῦ ἡ καὶ μὲν μὲ τὰ ἐβδομήντα χρονάκια τῆς, τὰ πηδηματικά καὶ τὰ βαμμένα μαλλιά ποῦ κατεβαίνουν ἀπ' τὴ χωρίστρα σάν κουρτινάκια μὲ φοῦντες, λαχανιάζει γιὰ νὰ τονίσει μὲ γριμάτσες καὶ χαμόγελα τὴν ἐπιδοκιμασία τῆς σὲ ὅσα λέει ἡ ἄλλη! Λοιπὸν οἱ Δούκαινες—δηλαδή ἡ Λουκία—ἀποφάσισαν νὰ ὑποστηρίξουν τὸν Ἀρχηγὸ ἐξ αἰτίας τῆς συμφορᾶς τοῦ ἀνεψιοῦ τους, ποῦ—ἀς μὴν τὸ κρύβουμε—ἐπόμενον ἦταν νὰ καταλήξει ὅπου κατέληξε, μὲ τὴν κλασσικὴν ἀνεπάρκεια καὶ τὸ... ἀπίθανο ἦθος του! Ὁ Δημητράκης μου λέει πὼς «τὸ μοναδικὸν ἀξιοῦργον τοῦ Ψ... (ὁ σημερινὸς ὑπουργὸς τῆς Παιδείας!... Φαντάσου!...) εἶναι ἀκριβὲς ἡ ἀποπομπὴ καὶ ἡ διαπόμπευση τοῦ ἡλιθίου αὐτοῦ»!... Τὴν πλησίασα μὲ τρόπο γιὰ νὰ μὴν ξιφουλκήσῃ ξαφνικά καὶ μ' ἀναγκάσει ν' ἀντιδράσῃ, παρ' ὅλην τὴ διάθεσίν μου νὰ θεωρῶ τὰ φερσίματά τῆς κωμικά, καὶ κατόρθωσα νὰ τῆς μιλῶ, διαπιστώνοντας τὴν ἐλικοκρινέστατη ἀγανάκτησίν της γιὰ τὸ σημερινὸ μας ξεπεσμό. Διάβασα—τῆς εἶπα—τὰ σημειώματα τῆς «Κοινῆς Γνώμης», (τὴν εἰρωνεύονταν ἐκεῖ ἀπρεπέστατα, ἀμείβοντας ἔτσι τὶς γνώστες προσπάθειές της γιὰ τὰ συμφέροντα ποῦ... ἐπηρεάζουν τοῦτῃ τὴν παλιοεφημερίδα!) καὶ ὁμολογῶ πὼς δὲ θὰ βροῖσκα ἀνάπαυση ἂν δὲ μὲ ἄφηνε νὰ τῆς ἐκφράσω τὴ συμπάθειά μου, ἔστω κι ἂν εἴμαστε σὲ ἀντίθετα στρατόπεδα. «Δὲν ὑπάρχουν ἀντίθετα στρατόπεδα!» ἀπάντησε τρέμοντας καὶ τραβώντας τὶς ἀλυσίδες τῆς, ἐνῶ ἡ ἀδελφὴ τῆς μὲ κοίταζε ἐκπληκτικὴ καὶ ἀβέβαιη, ὥς ποῦ νὰ πεισθεῖ πὼς ἡ Λουκία δὲ μοῦ φερνόνταν ἐσχθρικά. «Ὑπάρχουν μόνον οἱ ἀξιοπρεπεῖς, ποῦ ἔχουν καθήκον νὰ πατάξουν τὰς ἀκακοηθείας τῶν τυχαρπαστῶν!»... Ὡπως βλέπεις τὶς πήραμε μαζί μας, κι αὐτὸ δὲν εἶναι λίγο!...

(Τὸ τέλος σὸ ἐρχόμενο)

Ο “ΔΩΔΕΚΑΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΓΥΦΤΟΥ,”

(‘Ο Β’ τόμος τῆς μελέτης: «‘Ο Παλαμᾶς καὶ ἡ Ἐποχή του» — Συνέχεια ια’).

Στὸν ΔΕΚΑΤΟ ΛΟΓΟ τὸν Ἀναστασιμιο, ἡ αἰσιοδοξία ὄχι μόνον συνεχίζεται ἀλλὰ κ’ ἐπεκτείνεται. Στὸν προηγούμενο Λόγο αἰσιοδοξία ἦταν ἡ ἐλπίδα πὺ τοῦ γεννοῦσε ἡ θερμὴ ἐπαφὴ τοῦ Γύφτου μὲ τὴ γεννώμενη ψυχὴ τῆς φυλῆς. Ἐκεῖ εἶδε πὺς ἡ ζωὴ, παρ’ ὅλα τὰ ἄσχημα καὶ τὰ ταπεινά, ἔχει μιὰ δικαίωση: τὸ αἰώνιο ξανάνθισμά της. Γιὰ τοῦτο τὸ ξανάνθισμα νοιώθει ὁ Γύφτος τὴν ὑποχρέωση νὰ ἐργαστῇ. Τώρα ἡ ψυχὴ τοῦ δὲν εἶναι γεμάτη ἀπὸ τὴν ἄρνηση ἀλλ’ ἀπὸ τὴ διάθεση τῆς θετικῆς ἐνέργειας. Μέσα σ’ ἕνα καινούργιο φῶς βλέπει τώρα τίς Ἀξίες πὺ ἔχει, ὡς τὴν ὥρα, ἀπαρνηθῇ καὶ θάψει: τὴν Ἀγάπην, τὴν Πατρίδα, τοὺς Θεοὺς. Σ’ ἕναν κόσμον ἐξαχρεωμένο, χωρὶς συνείδηση τοῦ θαυμάσιου δώρου τῆς ζωῆς καὶ χωρὶς τὴ συναίσθηση τῶν δυνατοτήτων τῆς ἐνέργειας, οἱ Ἀξίες αὐτὲς εἶχαν ξεπέσει· σὲ ἄψυχα εἶδωλα. Ἡ ἔννοια τῆς Ἀγάπης εἶχε ἐκφυλισθῇ σὲ μιὰ ποταπὴ «σκληράδι» τῆς σάρκα» χωρὶς κανένα ἀναγεννητικὸ, κοσμοπλαστικὸ ἰδανικόν. Ἡ ἔννοια τῆς Πατρίδας, συρμένη στὰ πεζοδρομια καὶ στοὺς ἐξώστες, εἶχε ἀποβάλει ὅλο τὸ θρησκευτικὸν τῆς περιεχόμενον. Ἡ θεότης, σταυρωμένη ἀπὸ τοὺς φιλισταίους τῆς ἐποχῆς, εἶχε καταντήσῃ ἐπικουρος τῆς αὐθαίρετης βίας, ὄργανο συσκοτιστικὸν στὰ χέρια τῶν ἐπιτηδείων καὶ τῶν λογοκόπων. Ὁ Γύφτος τώρα ἐπιστρέφει στὶς ἴδιες ἔννοιες πὺ εἶχε χλευάσει γιὰτὶ βλέπει τὸν ἄρρηκτον σύνδεσμό τους μὲ τὸν κόσμον. Ἐπιχειρεῖ τὴν ἀνάστασή τους καὶ πιστεύει πὺς θ’ ἀναπλαστοῦν ξαναγεννημένους ὅπως ὁ νέος κόσμος πὺ ὑπόσχεται τὸ χλοισμένο ἀνθισμα τῆς φυλῆς. Οἱ πρῶτοι στίχοι τοῦ Ἀναστασιμίου οὐ συνθέτουν τὴ σκηνογραφίαν τῆς προσδοκίας τοῦ μεγάλου γεγονότος. Καὶ στοὺς στίχους αὐτοὺς κλείνεται μιὰ ἀληθινὰ ἐξαίρετη εἰκόνα:

Σήμερα μεγάλο κάτι,
κάτι ἀπάντεχο ἐτοιμάζεις.
κ’ εἶσαι σὰν τὸν ἥλιο εὖ ὅταν
ἀπ’ τῆς θάλασσας τὰ σπλάχνα
πρωτοτρίναχτος, κι’ ἀκόμα

δροσερός καὶ ροδοκόκκινος
εἶναι σὰ νὰ στέκη ἀσάλευτος,
κ’ ἔτσι ἀδιάφορος ἀφίνει
κάθε μάτι νὰ τὸν ψάχνῃ,
πρὶν ὀλόλαμπρος κι’ ἀκοίταχτος
ὕψωθῇ, τῶν ὄλων κύριος.

Οἱ στίχοι ἀπευθύνονται στὸ μαγικόν, τὸ πλαστικόν, καθὼς τὸ λέει, βιολί, γιὰτὶ ὁ Ποιητὴς συνεχίζει καὶ στὸ Λόγον τοῦτο τὴν ἰδέαν τῆς κοσμοπλαστικῆς δυνάμεως τῆς μουσικῆς. Τὸ λέει μάλιστα μὲ παραστατικώτερους στίχους πὺ κατὰ:

Σήμερα δὲ θὰ ἐμπνήσης
κάποιον πὺ βαθεῖα κοιμήθη,
καὶ στὸ εἶναι δὲ θὰ φέρῃς
τὴν αὐγὴν καινούργιους χτύπους.
Σήμερα θὰ κατορθώσῃς
κάτι πὺ πολὺ.
τοὺς ἀθανάτους πὺ πέθαναν,
καὶ τοὺς εἶχα θάψει ἐγὼ,
τοὺς ἀθανάτους πρὺ πέθαναν
πᾶς γιὰ νὰ τοὺς ἀναστήσῃς,
τῆς ἀνάστασης ἐσὺ,
Μουσική.

Μὰ κάθε ἀνάσταση εἶναι χαρὰ καὶ γιορτὴ μεγάλη. Ὅλη ἡ πλάση πανηγυρίζει μὲ τὴν ἀναμονὴ τῆς ζωῆς πὺ θὰ νικήσῃ τὸ θάνατον. Ἡ γιορτινὴ τούτῃ ἀτμόσφαιρα κυριαρχεῖ ἀκόμα καὶ μέσα στὸ χωρὸ τῆς θλίψεως καὶ τοῦ θανάτου: στὸ κοιμητήρι. Ὅλα ἐκεῖ μέσα εἶναι «φουντωμένα, ἀνοιγμένα καὶ χαροποιά». Τὰ κυπαρίσσια, «λιγερὰ κορμιά πὺ λαχταροῦν γι’ ἀγκαλιὰς, σματα νιόγαμπρων καὶ γιὰ φιλιά». Ἡ φύση συνεπαίρνεται ἀπὸ τὸν ἄνεμον τῆς ἀναδημιουργίας καὶ ἡ συνείδηση φτερώνεται καὶ ζεῖ τὸν ἑξαλλο πνευρὸ τῆς ἐνέργειας. Ὁ Γύφτος, ἡ μᾶλλον ἡ δυνάμη τῆς μουσικῆς τοῦ βιολιῦ τοῦ, πρόκειται ν’ ἀνοίξῃ τοὺς τρεῖς τάφους ὅπου κείτονται οἱ τρεῖς μεγάλοι νεκροί—οἱ τρεῖς «ἀθάνατοι πὺ πέθαναν». Ἡ δὴ, ἡ φράση τούτῃ ὑποδηλώνει τὴν ἀθανασία τῶν τριῶν ἐννοιῶν. Ὁ θάνατος τοὺς εἶναι θάνατος ἡ-θελημένος, θάνατος ὑποκειμενικὸς γιὰ τὸ ἄτομον πὺ κατάρθρωσε νὰ ξεπεράσῃ τίς

ἔννοιες τοῦτες καὶ νὰ λυτρωθῇ ἀπὸ τὴν ἐπιρροή τους. Μὰ καὶ ἡ ἀτομικὴ τοῦτη λύτρωση εἶναι ὑπόθεσις καθαρὰ ὑποκειμενική, ἀσχετὴ μὲ τὴν ἀντικειμενικὴ ὑπόστασιν τῆς Ἀγάπης, τῆς Πατρίδας καὶ τῶν Θεῶν. Ὁ Γύφτος, καθὼς τώρα μᾶς ἀποκαλύπτει μὲ τὴν ἐπιστροφήν του ἐπιχειρεῖ, δὲν λυτρώθηκε—στὴν πραγματικότητά. Ἡ ἀρνήσῃ του ἦταν ἔκρηξις θυμοῦ καὶ οἱ ἀφορισμοὶ του δὲν δὲν ψυχῆς. Δὲν ἔφτασε, μ' ἄλλες λέξεις, στὴν ἀρνήσῃ τῶν τριῶν ἔννοιων ἀκολουθώντας μίαν αὐστηρὴ ἀλληλουχίαν σκέψεων, συνοδεύοντας συνειδητὰ τὴ διαλεκτικὴ πορεία τῶν ἐσωτερικῶν του ἀντιφάσεων. Δὲν ἀρνήθηκε τίς τρεῖς ἔννοιες, σὰν ἰδέες ἀφηρημένες, ποὺ ἐκπροσωποῦν μέσα στὸ ἄπειρο τοῦ χρόνου ὀρισμένες στάσεις τοῦ ἀνθρώπου πνεύματος καὶ κινήσεις τῆς ψυχῆς, δηλαδὴ σὰν Ἀξίες ἀπόλυτες—τίς ἀρνήθηκε σὰν ἔννοιες σχετικές, ἐντοπισμένες σὲ χρόνο καὶ σὲ χώρο, σὰν Ἀξίες μεταβλητές, συνδεδεμένες στενότερα μὲ τὸ χρονικὸ καὶ τὸ τοπικὸ τους περιγίγναμα. Ἀρνήθηκε τίς ἱστορικὰς τοῦ ὑποστάσεις ὅχι τίς ὑπεριστορικὰς. Τοποθετημένος ὁ Γύφτος σὲ καθωρισμένη γεωγραφικὴ περιοχὴ, στὴν Ἑλλάδα, ἀντίκρισε τίς τρεῖς τοῦτες Ἀξίες σὰν μενέθη σχετικὰ μέσα σὲ γινώσιμο χρόνο. Ὅμως τώρα ὑψώνεται σὲ σκοπιὰ ἐποπτικώτερη. Ἡ ματιά του ἀγκαλιάζει τὴν ἀπεραντοσύνη τοῦ χρόνου καὶ τοῦ διαστήματος. Στὸ εὐρύτατο τοῦτο ὅπτικὸ πεδίο τὰ γεωγραφικὰ σύνορα συγχέονται, ἡ ἱστορία περπατεῖ ἐλεύθερη δρασκελίζοντας τοὺς αἰῶνες καὶ ὁ ἀνθρώπος δὲν εἶναι ὁ πολίτης τῆς ὀρισμένης ἐποχῆς καὶ τῆς ὀρισμένης χώρας, ἀλλὰ ὁ πολίτης τοῦ σύμπαντος ποὺ δὲν ἔχει μήτε γενιὰ μήτε ἡλικία. Στὴν ἀνοιχτὴ τοῦτη προοπτικὴ ὁ Γύφτος θὰ μπορούσε νὰ ἀπαντήσῃ καὶ τὴν Ἑλλάδα. Ἀλλὰ δὲν εἶναι ἡ Ἑλλάδα ἡ συγκαιρινὴ του εἶναι ἡ Ἑλλάδα ἡ αὐριανὴ ποὺ τὸ στίγμα τῆς μέσα στὸν ἄπειρο χρόνο καὶ στὸν ὅκεανό τοῦ χρόνου τὸ δίνει ἡ αὐριανὴ γενιὰ.

Ὁ Ποιητὴς, ἀφοῦ περιγράψῃ τοὺς τρεῖς τάφους ποὺ σφραγίζονται τὰ τρία, θαμμένα ἀπὸ τὸν ἴδιον, ἰδανικὰ, θὰ κυλίσῃ τίς πλάκες τῶν μαρμαρίνων μὲ χρυσὰς γλυφὰς μνημάτων. Θὰ τίς κυλίσῃ ἡ μουσικὴ τοῦ βιολιοῦ, ἀνασταίνοντας τίς ἐνταφιασμένες ἰδέες ἡ κοσμοπλάστρα ἡ μουσικὴ. Ἀπὸ τὸν πρῶτο τάφο προβάλλει ἡ Ἀγάπη ποὺ «σὰν πρωτόπλαστὴ ξανανθεῖ». Ἀπὸ τὸν δεύτερο ἡ Πατρίδα, «τρισεβάστη μέσα στὰ σεβαστά». Ἀπὸ τὸν τρίτο τάφο ξαναγαλίζουν «οἱ θεοὶ οἱ δημιουργοί». Ὁ Γύφτος ἀνακράζει, γεμάτος ἐνθουσιασμό γιατί ξαναβρίσκει ἰδανικὰ ποὺ δὲν εἶχε ποτὲ ἀποχωρισθῇ ψυχικά:

Περιβόλια, ἀνοίχτε στὴν Ἀγάπην,
καὶ βροντήστε, κάστρα, νὰ ἡ Πατρίδα!

Στυλωθῆτε, τῶν Θεῶν βωμοί!
καὶ τ' ἀθάνατα εἶν' αὐτὰ καὶ οἱ κοσμοπλάστες
κοσμοπλάστρα Μουσικὴ!

Στοὺς στίχους αὐτοὺς διαπιστώνουμε μιὰ γαλήνια καὶ ἀμετακίνητη, καθὼς φαίνεται, κατάραση. Ἡ Ἀγάπη, ἡ Πατρίδα, ἡ Θρησκεία εἶναι γιὰ τὸν Γύφτο—γιὰ τὸν Γύφτο!—τὰ ἰδανικὰ τὰ ἀθάνατα ποὺ ἔχουν τὴν ἐσωτερικὴ δυναμικότητα γιὰ νὰ μπορούν νὰ πλάσουν κόσμους. Ὁ ἥρωας τοῦ Δωδεκάλογου, ὁ Παλαμάς, ξαναβρίσκει ἐδῶ τὸν αὐτὸ τοῦ. Ἄν ὁ Συκουτρὴς μίλησε στὸ Πανηγύρι τῆς Κακὰβας γιὰ τέλεια γυφτοποίηση τοῦ ἥρωα,² ἐδῶ θάπρεπε νὰ κάμῃ κανεὶς καὶ πάλι λόγο γι' ἀπογυφτοποίηση, παρ' ὅτι καὶ οἱ δυὸ χαρακτηρισμοὶ μοῦ φαίνονται ἀδικαιῶτοι ἀπὸ τίς προθέσεις τοῦ ποιήματος.

Ἡ πρώτη ξαναγεννημένη ἀξία ποὺ θὰ τραγουδήσῃ ὁ Γύφτος εἶναι ἡ Πατρίδα. Καὶ οἱ πρῶτοι-πρῶτοι στίχοι τοῦ πατριδολατρικοῦ τοῦτου ὕμνου δὲν εἶναι μόνο μιὰ ἀποκήρυξις τῆς ἀρνήσῃς του. Εἶναι μαζὶ μιὰ ἐνθουσιαστικὴ προσχώρησις, μιὰ παθητικὴ ἐκ βαθέων ἐξομολόγησις:

Ἀπὸ μιὰ πατρίδα ἐγὼ εἶμαι
κι ὅσο κι ἂν τὸ λησμονῶ,
πάω, πρὸς μιὰ πατρίδα πάω,
μιὰ γιὰ πάντα νὰ σταθῶ.

Κ' ἐγὼ ἀπ' ὅπου κι ἂν περάσω
σ' ὅποια γῆ, σ' ὅποια γωνιά,
μπρὸς στὴ φύση, μέσ' στὸν κόσμο
στὴν ἐρμιά, στὴ συντροφιά,

δίχως νὰ τὸ θέλω, δίχως
νὰ τὸ γνοιάζομαι, δὲν αὐτὰ,
κάθε τόπος ποὺ διαβαίνω
κάθε ζωὴ ποὺ ζῶ γοργά,

μέσα μου εἶναι μιὰς πατρίδας
ἱστικοί, ὄνειρα, ἀστραπές.

Οἱ στίχοι τοῦτοι θυμίζουν, ἢ μάλλον εἶναι ὁ πρωτόσπαρτος σπόρος τοῦ τραγουδιοῦ Γυνῶμες, καρδιές, ὅσοι Ἑλληνες, στυγροὶ Δειλοῦς καὶ Σκληροῦς Στίχους³ εἰκοσι περίπου χρόνια ἀργότερα (τὸ δεύτερο τραγούδι ἔχει χρονολογία 1925):

1. Ὁ ἀναγνώστης θ' ἀντιλαμβάνεται πόσο ἀνεδαφικές εἶναι οἱ ἀπόψεις ποὺ ζητοῦν νὰ παραστήσουν τὸν ἥρωα τοῦ Δωδεκάλογου ἀντιπροσωπευτικὸ, ἐστὼ καὶ ξεχωριστὸ, τύπο τῆς Γυφτουριάς. Ἡ προήλωση τοῦτη εἶναι μὲ τὴν ἐποπτικὴ ἀποστατικότητα τοῦ παλαμικοῦ ἥρωα εἶναι ἡ πηγὴ ὅλων τῶν ἐπακόλουθων παρερμηνειῶν.

2. Βλ. τίς σχετικὰς ἀντιρρήσεις μου στὸ οἰκείον μέρος.

3. Β' ἐκδ. σελ. 45.

Πώς είναι μία ἡ πατρίδα μας
κ' εἶναι παντοῦ ὅπου πᾶμε·
καὶ ὅπου σταθοῦμε, μέσα μας,
πατρίδα μία γρικᾶμε,
μία μὲ λογῆς δνόματα,
πρόσωπα, προσωπίδες,
δὲ ζῇ χωρὶς πατρίδες
ἡ ἀνθρώπινη ψυχὴ.

Καὶ ἡ πολυπρόσωπη τούτη ἀντίληψη τῆς
πατριωτικῆς ἰδέας ποὺ ὁ πατριδολάτρης
Ποιητὴς ἀπηχοῦσε στοὺς στίχους τοῦ 1925,
ἀντανακλάται στοὺς στίχους τοῦ Ἄνα-
στασιμοῦ, ὅταν ὁ Γύφτος, προβάλλ-
οντας δειλὰ τὴ γύφτικη ψυχὴ του, τραγου-
δεῖ, παρ' ὅλα τούτα:

Χίλιες δυὸ οἱ πατρίδες εἶναι,
μύρια λόγια ρίχνοντάς μου,
ποὺ ἢ τὰ νοιώθω ἢ δὲν τὰ νοιώθω,
τᾶχω σὰν παρηγορίες.

Ὁ Ποιητὴς βρίσκεται δὴ πέρα στὸ στοι-
χεῖο του. Ξαναγυρίζει σὲ τόπους καὶ σὲ
αἰσθήματα γνώριμα. Εἶναι «τὸ χέρι ποὺ
δλο θέλει νὰ κρατεῖ μίαν ἄκρη ἀπ' τὴν
πορφύρα τῆς Μητέρας». Ὁ Ποιητὴς ὑψώ-
νεται τώρα στὴν ἠθικὴ θεώρηση τῆς ἰδέας
τῆς πατρίδας. Βλέπει τὴν ἰδέα τούτη βα-
θειὰ ριζωμένη στὴν ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου,
σάρκα τῆς σάρκας του, ψυχὴ τῆς ψυχῆς του.
Ὅσο κι ἂν τὴν ἀποσκεπάζει, παραδομένου
σ' αἰσθήματα καὶ σὲ ὄνειροπολήματα ἀλ-
λότρια, ὅσο κι ἂν τὴν πολεμῇ μέσα στὰ
ἐξαλλὰ κινήματα τοῦ θυμοῦ του, ἡ Πατρί-
δα θὰ στηλώνεται σὰν ἰδανικὸ ἀνέγγιχτο
ἀπὸ τὰ περιστασιακὰ φουρτιανιάσματα,
ἀλώβητο ἀπὸ τῶν καιρῶν τῆς τροπῆς καὶ
τῶν ἀνθρώπων τὰ ἐφήμερα πάθη. Γιατί, κα-
θὼς ἀφίνει νὰ νοηθῇ κάτω ἀπὸ τὸ συμβο-
λισμὸ τῶν στίχων του ὁ Ποιητὴς, ἡ ἰδέα
τῆς Πατρίδας εἶναι ἔννοια στενότατα ἀρ-
μονισμένη μὲ παράγοντες ἀντικειμενικοὺς
ποὺ πλασιώνουν τὴν ἀνθρώπινην ὑπαρξὴ
καὶ δίνουν τὴν οὐσίαν καὶ τὸ χρῶμα τῆς
ζωῆς. Ἐξηγεῖ πραγματικὰ ὁ Ποιητὴς πὼς
ὅσο θὰ ὑπάρχουν ἀνάμεσα στοὺς διάφο-
ρους τόπους τόποι πιὸ ἀκριβοί, ποὺ συνε-
παίρνουν τὴν ψυχὴ, ὅσο ἡ γοητεία καὶ ἡ
χάρη τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος θὰ εἶναι
δεντρὶ ποὺ ἀνθίζει μόνον σ' ἓνα κι ὄχι
σὲ ἄλλο χῶμα, ὅσο θὰ ὑπάρχει ἡ συνερ-
γασία τῶν ἀνθρώπων δυνάμεων γιὰ τὴν
ἐπίτευξη ἐνὸς σκοποῦ περιορισμένου σὲ
χῶρο, ὅσο θὰ ὑπάρχουν γεωγραφικὰ σύ-
νορα ποὺ θὰ περικλείουν τῆς ἐθνικῆς φιλο-
δοξίας καὶ τὴν ἐθνικὴ δραστηριότητα, ὅσο
θὰ ὑπάρχουν καὶ νόμοι καὶ μίση καὶ πόλε-
μοι καὶ θυμοὶ καὶ «φυλάνει τοὺς παράδει-
σους ἢ φωτιά καὶ τὸ σπαθί» οἱ Πατρίδες
θὰ εἶναι πραγματικότητες ἀμετακίνητες.
Ὡστόσο ὁ Ποιητὴς δὲν σταματᾷ στὶς κοι-

νότοπες αὐτὲς διαπιστώσεις (ἴδου, παρ'
ὅλα τούτα, τὸν βλέπουμε νὰ φτάνει, ἔστω
κι ἀπὸ κάποιαν ἀπόσταση, σὲ κοινωνιολο-
γικὲς ἐρμηνεῖες τῆς ἔννοιας τῶν πατρίδων),
ἀλλὰ αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκη νὰ προβάλῃ
τὴν ἐσωτερικὴ του πίστη γιὰ τὴν ἰδανικὴ
πολιτεία του. Οἱ πατρίδες μὲ τὴν κοινὴ
καὶ τριμένη τους ἔννοια παραμερίζονται
γιὰ νὰ ὑψωθῇ στὴ θέση τους ἡ ἰδεατὴ,
ἡ ὑπερούσια Πολιτεία.¹ Ὁ Ποιη-
τὴς βιάζεται ἀπὸ τοὺς πρώτους στίχους
νὰ ὀρθώσῃ τὸ ἰδανικὸ του σὲ βάθρο θαυ-
μαστικό:

Κι' ἀπάνου ἀπ' ὅλες τὶς πατρίδες
δόξα σ' ἐσένα, ἰδεατὴ
κορφῇ, ὑπερούσια Πολιτεία
τῆς μουσικῆς μου κόρη ἐσὺ!

Πίνει τὸ γάλα σου ὁ Πολίτης
κ' ὑπάκοος μ' ἐσένα ζῇ,
κ' ἐλεύτερος μὲ τὴν ψυχὴ του
κ' εἶν' ἡ ζωὴ του ἀρμονικὴ.

Κορώνα ἐσένανε εἶν' ὁ δίκαιος,
μαχαίρι ὁ δυνατός·
κάτου ἀπ' τὴ σκέπη σου ὁ λαός σου
μαζί καὶ ἥρωας καὶ σοφός.

Ἐσὺ, τῆς μουσικῆς μου κόρη,
καὶ εἶναι γραμμένο νὰ γενῇς
κ' ἐσὺ βυζάστρα ὅλων τῶν ἄλλων
ἐδῶ πατρίδων κάθε γῆς.

Ὅμοια θρημμένη ἀπ' τῆς ἀέρινης
οὐρανικῆς ἰδέας τὰ στήθια,
τινάζεται ὅλη σάρκα, ὅλη αἷμα,
μ' ἐσὲ περπάτημα γερό μιά Ἀλήθεια!

Τῶν ἐρώτων περιβόλια,
κάστρα τῶν πατρίδων,
τῶν θεῶν βωμοί!
καὶ τ' ἀθάνατα εἶν' αὐτὰ καὶ οἱ κοσμοπλάστες
κοσμοπλάστρα μουσικὴ!

Τὸ ἰδανικὸ τοῦ Παλαμᾶ — κ' ἐπίτηδες
ἔδωσα ὁλόκληρο τοῦτο τὸ μέρος ἀπὸ τὸν
Ἄναστασιμον γιὰτὶ διαφωτίζει καί-
ρια τὶς ἰδέες τοῦ Ποιητῆ — εἶν' ἀκριβῶς
ἐκεῖνο ποὺ τὸν παρώθησε γιὰ τὸ γκρέμι-
σμα τῶν πατρίδων. Ἡ ἀτομικὴ ἐλευθερία
ποὺ δημιουργεῖ τὴν ψυχικὴ ἁρμονία, καὶ
ἡ ἁρμονία τούτη ποὺ ἀποκαθιστᾷ τὴν κα-
νονικὴ κι' ἀνεμπόδιση συνάρτηση ἀτόμου
καὶ κοινωνίας, βρῆσκονται στὸ βάθος τῆς
ἰδεατῆς πολιτείας τοῦ Παλαμᾶ.
Ὁραματίζεται στὴν κορυφὴ τῶν ἠθικῶν
ἀξιών τῆς πολιτείας αὐτῆς τὴ Δικαιοσύνη,
μὰ θέλει συμπαραστάτη τῆς τῆς Δύναμης
καὶ μάλιστα τῇ δυνατῇ προσωπικότητά,
τὸν ἰσχυρὸν ἄνθρωπο καὶ γιὰ λαὸ τῆς πο-
λιτείας του θέλει τοὺς ἥρωες καὶ τοὺς σο-
φοὺς. Ἐνα κρᾶμα δηλαδὴ, πλατωνικῆς καὶ

1. Βλ. τὸν ὕμνον τῶν Ἀνδρείων στὴν
«Ἀσάλευτη Ζωή».

1. Βλ. καὶ τὴν ἀνάλυσιν τοῦ Προφητικοῦ,
ὅπου περὶ πολιτείας ὁ λόγος.

νιτσεϊκῆς πολιτείας. Μιά τέτοια πολιτεία δὲ μπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι θυγατέρα τοῦ ρυθμοποιοῦ λόγου ποὺ βρῆσκει τὴν ἀνώτατὴ του ἔκφραση στὴ μουσικὴ — μ' ἄλλα λόγια ἡ πραγμάτωση τῆς ἁρμονίας τῶν ὄλων, ἀντικειμενικῶν ἀξιών καὶ ἀξιών ὑποκειμενικῶν. Γι' αὐτὸ ἡ ἰδεατὴ πολιτεία τοῦ Παλαμᾶ εἶναι ἔννοια περιεκτικὴ. Δὲν σταματᾷ σ' ἓναν τύπο πραγματωμένης πολιτείας. Ἀγκαλιάζει ὅλα τὰ συστήματα κι ὅλους τοὺς τύπους. («Εἶναι — καθὼς παραστατικὰ λέει — βυζάστρα ὄλων τῶν ἄλλων ἐδῶ πατρίδων κάθε γῆς». Ὅπως ἡ Ἰδέα εἶναι ὑφασμένη ἀπὸ πλήθεις διασπαρτες ἀρετές, γιατί ὅλες αὐτές μαζί δίνουν τὸ πενταπόσταγμα τοῦ τελείου, εἶται καὶ ἡ θρεμμένη ἀπὸ τὴν οὐρανικὴ τοῦτ' Ἰδέα πολιτεία θὰ εἶναι μιὰ ὁλοζώντανη, ὅλη σάρκα, ὅλη αἷμα, Ἀλήθεια. Τὸ πῶς ἡ Ἀλήθεια τώρα, ποὺ ὑποτίθεται ἐνιαία, θὰ μπορεῖ νὰ καταμερίζεται στὶς ἐπὶ μέρους πατρίδες χωρὶς ν' ἀλλοιώνεται καὶ νὰ καταστρέφεται, δὲν τὸ ἐξηγεῖ ὁ Ποιητῆς. Πιστεῦει πῶς ἡ ἰδεατὴ πολιτεία του, πρότυπο ὑπερούσιο, εἶναι ἀρκετὰ πλούσια σὲ ἀρετὲς γιὰ νὰ μπορεῖ νὰ μένει ἀνεξάντλητη πηγὴ. Ὅμως, μὲ τὸν ἴδιο τρόπο ἡ ἰδεατὴ αὐτὴ πολιτεία, κόρη τῆς ποιητικῆς του ἐνόρασης, μένει πρότυπο ἀπραγματοποίητο, ταξινομημένο στὴ σφαῖρα τοῦ ἰδανικοῦ. Θὰ ἦταν ὅμως ἀθέμιτη καὶ παράλογη διεκδίκηση νὰ ζητοῦμε ἀπὸ τὸν Παλαμᾶ, καὶ μάλιστα στὶς ἀρχὲς τοῦ αἰῶνα μας, νὰ φτάσῃ στὴ σύλληψη τῆς πολιτειακῆς ἐκείνης ἰδέας ποὺ θὰ ἦταν δυνατόν νὰ γίνῃ καὶ Πράξη, ἢ νὰ ζητοῦμε ἀπὸ τὸν ὁμολογημένο πατριδολάτρη πολιτειακὲς ἰδέες ἱκανὲς νὰ διασπάρουν ἢ νὰ ὑπερβοῦν τὰ σύνορα τῆς σταθεροποιημένης στὴν ψυχὴ του γεωγραφικῆς ἔννοιας τῆς Πατρίδας. Τ' ὅτι ἡ ἰδεολογικὴ του διψα τὸν ὠδήγησε στὴν ἀφομοίωση τῆς ἀντίληψης πῶς ψηλότερ' ἀπὸ τὴν παραδεγμένην ἔννοια τῆς πατρίδας ὑπάρχει καὶ μιὰ ἄλλη ἔννοια ἰδανικὴ, πῶς γενικὴ, κι ὅτι ἡ ἔννοια τούτῃ εὐρύνεται καὶ αποκτᾷ περιεχόμενο κοινωνιολογικὸ — ἀφοῦ ὁ Ποιητῆς χρησιμοιεῖ ἥδη τὸν ὅρο π ο λ ι τ ε ῖ α — πρέπει, νομίζω, νὰ τὸ θεωροῦμε, σὰν ἐξαιρετικὴ κατάρχηση, τὸ μῆκος καὶ τὸ πλάτος τῆς ὁποίας περιορίζεται στὰ ἐποχικά τῆς πλάσιας.

Ἡ ἀνάσταση τῶν θεῶν — τῆς θρησκείας, στὴν εὐρύτερὴ τῆς ἔννοιας — δὲν εἶναι, στὴν οὐσία τῆς, ἀνάσταση. Γιατὶ οἱ θεοί, ὅσο κι ἂν σφραγίστηκαν μέσα σὲ τάφους καὶ κλείστηκαν σὲ βαθιοὺς λάκκους ἔγιναν στοιχεῖα καὶ φαντάσματα τῆς ἀνθρώπινης σκέψης.

Εἴμαστε τοῦ ὄνειρου τ' ἀκρόβλαστρα
μέσ' στὴν πλάση·
ἡ ζωὴ σου δὲ μπορεῖ χωρὶς ἐμᾶς
νὰ περάσῃ.

τραγουδοῦν οἱ ἀναστημένοι θεοὶ στὸν Γύφτο. Ὑποδηλώνουν τὴν ἀπαραίτητη συνόδεα τῆς ζωῆς ἀπὸ τὴ θρησκεία. Μὰ ὁ Παλαμᾶς εὐρύνει τὴν καθημερινὴ ζωὴ σὲ πνευματικὴ βίωση :

Σ' ἐμᾶς φέρουν ὄλ' οἱ στοχασμοί
κι ὅλοι οἱ δρόμοι,
καὶ δειχνόμαστε σὰν εἰδῶλα, σὰν πνεύματα,
καὶ σὰ νόμοι
.....

Εἴμαστε ὅλα τ' ἀγαθὰ, τ' ἀληθινὰ
καὶ τὰ ὠραῖα,
θρονιασμένα στὴν ὑπέρτατη κορφή,
στὴν Ἰδέα.

Ὅλοι αὐτοὶ οἱ στίχοι καὶ οἱ ἄλλοι ποὺ ἀκολουθοῦν στὸ μίλημα τῶν θεῶν βρίσκουν εὐχλωτα σχόλια στοὺς Π ε ζ ο ῦ ς Δ ρ ὁ μ ο υ ς καὶ στὴν Π ο ι η τ ι κ ῆ ὅπου ἐξετάζεται τὸ πρόβλημα τῆς θρησκείας, ὅπως τὸ ἀντιμετώπιζε ὁ Παλαμᾶς σὰν ἄτομο καὶ σὰν ποιητῆς. Ἀντὶ νὰ καταπιαστώ μὲ μιὰ φιλόλογη ἀνάλυση προτιμῶ νὰ μεταφέρω μερικὲς ἀπὸ τὶς ρήσεις ἐκεῖνες ποὺ μᾶς διαφωτίζουν πληρέστερα :

«Καὶ ὅταν ἀρνητὴς ὁψώνεται ὁ ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ, καὶ τότε ἡ ἀρνήσις του εἶναι σὰ μιὰ ὁμολογία ποὺ θέλει νὰ γελᾷ τὸν ἑαυτὸ τῆς. Ἡ ἀθεΐα δὲν εἶναι τοῦ ἀνθρώπου ἄλλο τίποτε παρὰ ζεθῶμασμα τῆς θεοβλάβειας τοῦ ἀνθρώπου...»¹

«Μὴν ἀνακατάνεις Ἐκκλησίαν καὶ Θρησκείαν. Ἡ πρώτη κοινωνικὴ πολιτικὴ δύναμις. Ἡ δεύτερη, ὁρμὴ ψυχοφυσιολογικὴ. Ἡ πρώτη κρατεῖται ἀπὸ τὸ δόγμα μὲ τὴν παράδοση, μὲ θεσμούς καὶ μὲ τοὺς ποὺ κάποτε, ἀργὰ ἢ γρήγορα, θὰ περάσουν. Ἡ δεύτερη κρέμεται ἀπὸ κάποια ψυχόρμητα ποὺ εἶτε ἀπὸ μιὰς ἀρχῆς εἴτανε στὸ φυσικὸ τοῦ ἀνθρώπου, εἶτε ἀπὸ πᾶν ἀρχαῖο καιρὸ κατὰβαθα, σὰ φυσικὰ τοῦ ἐτελλίτηκαν, τὸ ἴδιο κάνει. Ἡ πρώτη κυβερνᾷ, τυραννᾷ. Ἡ δεύτερη συνταράζει, συγκινεῖ. Ἡ Ἐκκλησία, ἐξουσία. Ἡ θρησκεία, ποιήση...»²

Μ' ἄς μὴ φανταστῇ ὁ ἀναγνώστης πῶς ὁ Παλαμᾶς πίστεψε σ' ὅλη του τὴ ζωὴ ἢ καὶ στὴν ἰδίαν περίοδο τῆς ζωῆς του αὐτὰ ποὺ σὲ κάποιες θρησκευτικὲς στιγμὲς ἐξομολογεῖται γιὰ τὰ μεταφυσικὰ κίνητρα στὴν ἐμπνευσή του. Στὸς ἰδίους Π ε ζ ο ῦ ς Δ ρ ὁ μ ο υ ς θὰ συναντήσουμε, λ.χ. ἄλλες ὁμολογίες ὅπως αὐτὴ :

«Ἡ θρησκεία. Κάπως γνωρίστηκα μ' αὐτὴ, μὰ ποτὲ δὲν τὴν αἰσθάνθηκα. Κάποτε σὲ διαφορετικὸς καιρὸς τῆς ζωῆς μου κι ἀράδ' ἀράδα, θέλησα νὰ παίξω ρόλο χριστιανοῦ, βουδδιστοῦ, πολέμου. Μὰ πάντ' ἀπὸ διαβάσματα κ' ἐντυπώσεις καλαίσθητικὲς ὑποβέτω...»³

Μεταφυσικὴ ἀνησυχία στὰ πρῶτα του χρόνια — λέει στὴν Π ο ι η τ ι κ ῆ του⁴ — μπορεῖ νὰ πῇ πῶς δὲν εἶχε. Στὸς Π ε ζ ο ῦ ς Δ ρ ὁ μ ο υ ς⁵ λέει πῶς γιὰ λίγο-

1. Π ε ζ ο ῖ Δ ρ ὁ μ ο υ ς Α' § 105.

2. Αὐτ. § 108.

3. Αὐτ. § 48.

4. Ἡ Π ο ι η τ ι κ ῆ μου, σελ. 136.

5. Π ε ζ ο ῖ Δ ρ ὁ μ ο υ ς, § 54.

στό καιρό, σὸν καιρό τοῦ τὸν παιδιάτικο, τέτοια ἀνησυχία τὴν ἐνοιῶθε. Μά, θαρρῶ, πῶς πρέπει νὰ δώσουμε περισσότερο βάρος σὲ τοῦτο τὸ ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴν Ποιητικὴ τοῦ (σελ. 137) ὅπου μᾶς ἐξηγεῖται καθαρώτερα καὶ τὸ τετράστιχο:

Ἄσπε, σπε καὶ θεοφοβούμενε
δίνωμε καὶ ἴσε
κι ἄθεε, καταπνέον μᾶς σκοντάφτεις
ὅποιος εἶσαι.

«Πάντα στὴν κάποια μου — γράφει — ὅσο κι ἂν εἶμαι αὐτοδίδακτος μόρφωση, σὰ νὰ συγκυριαρχοῦν μέσα μου δύο ἰδέες ἀφιλιώτες, σὰ νὰ με συνταράζουν δύο ἀντίθετα ρεύματα: ἡ ἐπιστήμη μὲ τὴν ἐμπειρία τῆς καὶ ἡ μεταφυσικὴ μὲ τὴν ἰδεολογία τῆς. Μὲ δύο λόγια: θετικισμός καὶ ἰδεαλισμός. Ἡ καθεμιά δύναμη μὲ τραβᾷ διαφορετικὰ. Ἔξω πῶς ἡ θετικὴ ἐπιστήμη μπορεῖ κάπως νὰ μὲ μυσήσῃ αὐτὸ πού λέμε ἀλήθεια, ὅταν μὲ τὰ λόγια δὲ θέλουμε νὰ παίζουμε. Καὶ πάλι ἐρχεται τὸ ὄνειρο τὸ μεταφυσικὸ μὲ τὴν ἀξίωση νὰ μὲ βαθύνῃ ἀπειροστὰ τοὺς ὀρίζοντες. Ἡ φαντασία μου καὶ ταυτόχρονα καὶ ἀράδ' ἀράδα θερμαίνεται καὶ ἀπὸ τὰ ὀλιστικά καὶ ἀπὸ τὰ ὑπερβατικά φιλοσοφήματα».

Ἡ διαμόρφωση τῆς ἀνθρώπινης προσωπικότητος ἀνάλογα μὲ τὴν ἀντίληψη πού τρέφει γιὰ τὴ θεότητα, ἢ ἀέναυ μεταβολὴ τῶν ἠθικῶν ἐννοιῶν πού συμπορεύονται μὲ τὴ ροὴ τῆς ζωῆς καὶ τῶν πολιτισμῶν καὶ συνάμα ἡ ἀνθρώπινη ἀνύψωση πρὸς τὴν ὕψηλὴν Ἀξίαν πού συμβολίζει ἡ θεότητα ἐκφράζονται σὲ δύο ἀρκετὰ χαρακτηριστικὰ τετράστιχα πού διαφωτίζουν τὸ νόημα τῆς ἀνάστασης τῶν θεῶν, ὡς ἀπαραίτητων γιὰ τὴν τελείωση τοῦ ἀνθρώπινου τύπου:

Καὶ σ' ἐμᾶς γυρτὸς στὴν ὄψη σου
καθρεφτίζεις, κι ὅλο τρέχουμε κι' ἀλλάζουμε
[κι' ὅλο τὰ ἴδια
μᾶς νομίζεις.

Τώρα γύρε ἐδῶ, κι ἀπάνου μᾶς
καθρεφτίζου...
Σ' ἀεροφέρνει ἴσα μ' ἐμᾶς, κ' ὠψώνεσαι, ἀν-
[θρώπε
τὸ βιολί σου.

Ὁ Γύφτος ἀνασταίνει σὰν τρίτῃ Ἀξίᾳ — πρώτη στὴ σειρά τῶν λογισμῶν τοῦ — τὴν Ἀγάπην. Καὶ ὁ Γύφτος θυμᾶται τίς ἐπικλήσεις τοῦ Τρίτου Λόγου, θυμᾶται τίς ἐλπίδες πού γιγάντωναν μέσα στὴν ψυχὴ τοῦ ἀπὸ τὴν προσμονὴ τοῦ δημιουργικοῦ ἔρωτα, ἀπ' ὅπου θὰ ἐπετιόταν ὁ νιτσεϊκὸς ἐκεῖνος Ἀρχοντάνθρωπος πού θὰ ὠψωνόταν «σὲ μιὰ γῆ πλατεῖα προφῆ-

(Συνεχίζεται)

τῆς μιᾶς πλατύτερης ψυχῆς». Θυμόμαστε τὴν πικρὴ ἀπογοήτευσή του ὅταν εἶδε πῶς οὗτους κοσμοπλαστικούς του οἰστροὺς ἀποκρινόταν μιὰ ἀγάπη χαυνωτικὴ τῆς σάρκας, νεκρωτικὴ τῆς ἐνέργειας. Αὐτὴ τὴν ἀγάπην τὴν ποδοπάτησε ὁ Γύφτος γιατί εἶδε πῶς τὰ φτερά πού σάλευαν μέσα του τὰ μάδησε ἡ ἀπάτη τῆς γυναίκας καὶ ἡ ἀρρώστεια τῆς δημιουργικῆς θέλησης. Ἡ Ἀγάπη τώρα εἶναι ἰδανικὸ σύμβολο. Ἐπετιέται ἀπὸ τὸν τάφο ἀφοῦ ἄφισε μέσα τὸ κορμὶ τοῦ χαλασμοῦ. Ὁ θάνατός τῆς ἦταν μιὰ ἀπολύτρωση. Τώρα, ὅστερ' ἀπὸ μιὰ τέτοια κάθαρση σώματος καὶ ψυχῆς μποροῦν νὰ γεννηθοῦν τ' ἀψεγάδιαστα παιδιά. Καὶ σὰν ἀναπόφευχτὴ ἐξέλιξη τῶν ἀψεγάδιαστων παιδιῶν θὰ προέλθῃ ὁ Ἀρχοντάνθρωπος — «στερνοπαῖδι λυρωτῆς, πλάσμα ἀκόμα πιὸ γεμάτο, πλάστης πιὸ βαθύς». Ὁ Ποιητὴς ἀποβλέπει ἐδῶ στὴ βιολογικὴ ἐξέλιξη πού θὰ στηριχθῇ στὸν ἐξαγνισμένο ἔρωτα καὶ στὴ δημιουργικὴ θέληση. Βλέπει τώρα σὰν γεγονὸς τὴν ἀνύψωση τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὴ βαρεῖα τοῦ μοῖρα σ' ἐναντὶ κόσμου καλύτερο, στηριγμένον ὅχι πιά στὸ ψέμμα καὶ στὴ χαύνωση τῆς σάρκας, ἀλλὰ σ' ὅ,τι δραστικώτερο, βουλευτικώτερο, δημιουργικώτερο προσιωνίζει ἡ νέα φυλὴ. Ὁ Γύφτος ἀνασταίνει μέσα του τὴν πίστη πού εἶχε καταφρονήσει. Γι' αὐτὸ ὁ ἐνθουσιασμός του εἶναι ἀπέραντος. Ὅλα τὰ δῶρα πού μπορεῖ νὰ συλλέξῃ ἀπὸ τὸν κόσμο εἶναι πρόθυμος νὰ τὰ ρίξῃ στὰ πόδια τῆς:

Τὸ χρυσάφι, τὸ πετράδι,
καὶ τὸ θησαυρό,
λείψαν' ἄγρια, τίμια ξύλα,
κάθε πρόσφορο ἱερό,

Κι ὅσα φέρνει ἡ Δύση, ὁ Νότος,
ἡ Ἀνατολή, ὁ Βορριάς,
μπρὸς στὰ πόδια σου τὰ ρίχνω
γιὰ νὰ τὰ πατάς.

Γιὰ ἕνα χάϊδιο σου πεθαίνω
χιλίους πεθαμούς
τὸ φιλῶ σου ἀξίζει, Ἀγάπη,
χιλίους λυτρωμούς!

Ὁ Ποιητὴς, γιὰ νὰ δώσῃ εὐγλωττότερη τὴν κατάφαση, χρησιμοποιεῖ τοὺς ἴδιους περίπου στίχους τῆς Ἀγάπης, φροντίζοντας μόνο νὰ μεταβάλλῃ τὴν ἀναμονὴ σὲ καταχτημένη βεβαιότητα. Μὲ τὸν τρόπο τοῦτο τονίζεται ἀκόμη περισσότερο ἡ συντελεσμένη λύτρωση ὅχι μόνο τῆς ψυχῆς τοῦ Γύφτου ἀπὸ τὴν ἀπιστία, ἀλλὰ καὶ τῆς Ἀγάπης, σὰν ἀξίας ἀντικειμενικῆς.

ΑΙΜ. ΧΟΥΡΜΟΥΖΙΟΣ

GEORGES BERNANOS

ΚΑΙΝΟΥΡΙΑ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΜΟΥΣΕΤ*

ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ: ΓΙΩΡΓΟΥ ΠΡΑΤΣΙΚΑ

Κάθε λέξη που άκουσε χαράχτηκε κιόλας στο μυαλό της, στη θέση που πρέπει. Ο κύρ Άρσένης πηγαινοέρχεται. Η στενή καλύβα δέν τον στενοχωρεί καθόλου: κινείται εκεί μέσα με την ίδια άνεση, όπως ένα άγριο θηρίο μέσ' στο κλουβί του, σάν αυτά που είδε ή Μουσέτ απ' τις χαραμάδες στο θηριοτροφείο Μπλλόδεκ.

— Έσύ δέν είσαι σάν τ' άλλα κορίτσια, της λέει ξαφνικά, είσαι ένα καλό κορίτσι έσύ, πάω νά βρώ τ'ο παπούτσι σου. Ίσως χρειαστεί νά κάνουμε άρκετό δρόμο άκόμη.

Στέκεται μιά στιγμή στο κατώφλι της πόρτας κι' άμέσως τ'ο νερό κυλάει στη γυμνή πλάτη του που φωτίζεται άμυδρά απ' την άνταύγεια της φωτιάς που σχεδόν έσβυσε πιά.

Είναι μόνη. Τά ρούχα της στέγνωσαν. Δέν άκούει πιά νά βουίζουν τά μηλίγγια της και ή πείνα της φαίνεται σάν προέκταση της φυσικής ευφορίας, σάν έξαίσιο νάρκωμα. Κάθε της αίθηση μοιάζει νά κοιμάται, έξδν απ' την άκοή της. Δέν είν' άνάγκη νά τεντώσει τ' αὐτί της γιά νά ξεχωρίσει τούς χίλιους δυό έξωτερικούς θόρυβους, τά τελευταία σφυρίγματα τού άνέμου στις βουνοκορφές, τη βροχή που στάζει και κάποτε τ'ο σώριασμα ενός ξεροῦ κλάδου, που τόν σπάξει ή θύελλα. Καθώς πέφτει, κομματιάζει άργά τη λόχη ως νά βυθιστεί στο λασπωμένο χῶμα γιά νά μη ξαναφανεί ποτέ πιά. Ξαφνικά, τ'ο χέρι της πούπαζε με τη ξεστή θράκα, σφίχτηκε σπασμωδικά και σχεδόν άμέσως ή Μουσέτ κάθισε στα γόνατά. Άκουσε δυό πυροβολισμούς που ξεχώρισαν καθαρά, μ'όλο που ή άπόσταση τούς άπάλυνε.

Μηχανικά, σήκωσε τά μάτια της στην καραμπίνα τού κύρ Άρσένη, που κρέμεται πάντα απ' τ'ο καρφί της. Άλλωστε, ό κύρ Άρσένης δέ μπορεί νά είναι πολύ μακριά. Μήπως είναι κάποιος λαθροκυνηγός, που κατέφυγε σ'έναν κρυψώνα κι' άδειάζει τ'ο

τουφέκι του τώρα που γύρισε; Άλλ' οι δυό πυροβολισμοί άκούστηκαν σ'ένα διάστημα τόσο μεγάλο, τόσο παράξενο, ώστε της είναι δύσκολο νά πιστέψει πώς ήταν όμοβροντία κάποιου κυνηγοῦ...

Και νά που ή Μουσέτ ξαναθυμάται τις νύχτες της παιδικής της ήλικίας, τ'ο πλιθόχτιστο σπίτι στην άκρη της άπέραντης πεδιάδας. Πιό πολύ από ένας λαθρέμπορος, ψάχνοντας τ'ο στενό χαμένο μονοπάτι, έρχιχε έτσι μερικούς πυροβολισμούς, έκκληση υπέρτατη στους συντρόφους του, που ήταν σκορπισμένοι μέσ' στα σκότη και που τά σφυρίγματά τους έμοιαζαν με τις κραυγές κάποιων πουλιών, τών βάλτων. Οι πυροβολισμοί, άραιοι όπως οι πρώτοι και που καμιά ήχώ δέν άντιλαλούσε, άκούγονταν από άποστάσεις τεράστιες' ό άέρας βαρύς, γλιτσερός, ποτισμένος απ' τόν παχύ άχνό τών άνθρακωρυχείων, μετέδιδε τόν παλμό τους τ'ο ίδιο πιστά όπως τά βαθείά νερά. Σπάνια ή Μουσέτ άκουγε τούς πυροβολισμούς: τρίζοντας τά τζάμια την ξυπνούσαν άπότομα, την άνάγκαζαν νά πετιέται όρθη πάνω στο άθλιο στρώμα της τ'ο παραγεμισμένο με κουρέλια.

Ο κύρ Άρσένης γύρισε πολύ γρήγορα. Πέταξε χάωμ τ'ο μουσκεμένο παπούτσι που είχε βρεί.

— Ημουνά σίγουρος πώς τ'ο νερό θά τόφερνε έδω κάτω. Ένας Θεός ξέρει τί κουβάλησε. Βρήκα κ'ένα ψόφιο κουνέλι, με τά πλευρά σπασμένα απ' τις πέτρες. Και λάκκους από νερά, που λες και τά πόδια σου δέν άντέχουν πιά. Τ'ο νερό σφυρίζει κι' άφρίζει σά μύρα.

Νιώθει πάνω της τ'ο βλέμμα του, ένα βλέμμα βαρύ.

— Άκουσε;

Ένας άλλος πυροβολισμός, μονάχα ένας. Μάτια προσμένουν τ'ο δεύτερο, κρατώντας την άνάσα τους.

— Διάβολε! ψιθυρίζει μέσ' στα δόντια του.

Παίρνει από χάωμ τ'ο άδειο μπουκάλι,

* Συνέχεια από τ'ο προηγούμενο.

τὸ πετάει μὲ λύσσα πάνω στὸν τοῖχο καὶ γίνεται κομμάτια.

—“Ἄν εἶχα ἀκόμα λίγο πιετό, θὰ ξαναγύριζε ἐκεῖ πέρα. Ναί, μὰ τὴν πίστη μου, θὰ ξαναγύριζε.

Ξανά τὸ βλέμμα τοῦ συναντᾷ τὸ βλέμμα τῆς Μουσέτ. Διστάζει φοβερά. Ἡ κοπέλλα ἀντιστέκεται σ' αὐτὸ δίχως νὰ σαλέψει.

—Εἶσαι κατεργάρα, λέει στὸ τέλος. Κατεργάρα σὰν πέρδικα. Θὰ πετάξουμε ἔξω ὅ,τι μένει ἀπ' τὴ φωτιά καὶ θὰ τὰ ταχτοποιήσουμε ὅλα ἐδῶ μέσα. Ἀλλὰ πρὶν...

Στρογγυλοκάθεται κοντὰ στὸ τζάκι, σηκώνει τ' ἀριστερὸ χέρι τοῦ ὡς τὸ πρόσωπό του καὶ τὸ πασπατεύει σφυρίζοντας.

—“Ἐλα κοντά, κοριτσάκι μου. Πάρε τὸ φακό ἀπ' τὴν τσέπη τοῦ παλτοῦ μου καὶ πρόσεξε νὰ φωτίζεις κατ' εὐθείαν, δίχως νὰ τρέμεις σὰν ἀντάξια κόρη λαθρέμπορου. Ἄν νομίζεις πῶς θὰ δειλιάσεις, δὲν ἔχεις παρὰ νὰ κλείσεις τὰ μάτια σου.

Ἡ ἐξωτερικὴ ὄψη τοῦ χεριοῦ ἔχει μιὰ παράξενη πληγὴ, ποὺ ἡ βροχὴ τὴν ξέπλυνε τόσο, ὥστε τώρα νὰ φαντάζει ζωηρά, μελανιασμένη γύρω γύρω. Τὰ δαχτυλά εἶναι πρησμένα.

—Μιὰ δαγκωματιά, λέει, μιὰ συχαμένη δαγκωματιά.

Μὲ τ' ἄλλο χέρι παραμερίζει προσεχτικὰ τὴ θράκα, διαλέγει ἓνα κάρβουνο καὶ τὸ φουσάει.

—Καὶ τώρα φέξε μου.

Τυλίγει τὸν καρπὸ τοῦ χεριοῦ τοῦ μ' ἓνα κουρέλι, σφιγγοντάς το ὅσο μπορεῖ. Τώρα τὰ δαχτυλά ἔχουν μελανιάσει καὶ ἡ πληγὴ ξεχωρίζει ἀνάγλυφη μ' ἐξαιρετικὴ καθαρότητα. Εἶναι βέβαια μελανιασμένη, ἀλλὰ τὸ σημάδι τῶν δοντιῶν φαίνεται πολὺ καλὰ. “Ὅχι δόντια ἀλεπούς ἢ ἀσβοῦ, ὄχι βέβαια!

Μὲ τὴν ἄκρη τῶν σαλιωμένων δαχτύλων τοῦ ἀρπάζει τὴν ἀναμμένη θράκα. Τὴν ἀκουμπάει ἀπαλὰ δίχως βιασύνῃ καὶ τὴ φουσάει ξανά. Ἡ θράκα πιάνει ὅσο καὶ ἡ πληγὴ. Ἡ σάρκα καίγεται φριχτά. Ἡ Μουσέτ δμως δὲν κοιτάζει τὴ θράκα. Στυλῶνει τὸ βλέμμα τῆς στὸ πρόσωπό τοῦ. Ὁ φωτεινὸς κύκλος μόλις τὸ ξεχωρίζει ἀπ' τὴ σκιά του στὸν τοῖχο. Ἐχασε πιά τὴν πρόστυχη ἐκφραση καὶ προσηλωμένος ὅλος σὲ μιὰ μυστηριώδη εἰκόνα φαίνεται νὰ πέφτει σὲ περισυλλογὴ καὶ νὰ τὴν ἀντιμετωπίζει μὲ λιγότερο φόβο. Μιὰ στιγμὴ ὁ λαιμός—τὸ ἴδιο σχεδὸν μακρὺς καὶ λιγερός σὰ μιὰς γυναίκας, μὲ ἀπαλὲς ἀνταύγειες—φουσκώνει καὶ μιὰ χοντρὴ μελανὴ φλέβα φαντάζει. Ἀλλ' ἂν τὰ χεῖλη τρέμουν, δὲν ἀφήνουν κανένα ἦχο. Θεέ! Πᾶνε χρόνια ποὺ ἡ κόρη τοῦ παλιοῦ λαθρέμπορου νιώθει τὸν ἑαυτὸ τῆς ξένο ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους αὐτοῦ τοῦ μισητοῦ χωριοῦ, ποὺ εἶναι μαῦροι καὶ τριχωτοὶ σὰν τράγοι, πρόωρα παραγεμισμένοι ἀπὸ βρώμικο ξύ-

γκι, μὲ νεῦρα δηλητηριασμένα ἀπ' τὸν καφέ—ἀπ' τὸν καφέ ποὺ τοὺς διαποτίζει ὅλο τὸ χρόνο μέσ' στοὺς παλιοκαφενέδες καὶ ποὺ στὸ τέλος χαρίζει τὸ χρῶμα τοῦ στοῦ δέρμα τους.

Ἡ περιφρόνηση εἶν' ἓνα αἰσθημα ποὺ δὲν τὸ ἔχει καλὰ, γιὰ τὸ ὅλο ἀφέλεια τὸ φαντάζεται ἔξω ἀπ' τὴς δυνατότητές τῆς, δὲν τὸ σκέφτεται διόλου, ὅπως δὲ σκέφτεται μήτε τ' ἄλλα ἀγαθὰ, τὰ ὑλικά, τὰ προορισμένα γιὰ τοὺς πλούσιους, τοὺς ἰσχυροὺς. Θὰ ξαφνιαζόταν πολὺ, λ.χ. ἀντὶς ἀποκάλυπταν πῶς περιφρονεῖ τὴν Κυρία, γιὰτὶ πιστεύει μονάχα πῶς ἐπαναστατεῖ ἐναντίον σὲ μιὰ τάξη ποὺ ἐκεῖνη ἐνσαρκώνει. «Εἶσαι μιὰ διεστραμμένη φύση!» τῆς φωνάζει κάποτε ἡ Κυρία. Δὲν τῆς ἀντιλέγει. Δὲ νοιώθει περισσότερη ντροπὴ ἀπ' τὴ ντροπὴ ποὺ αἰσθάνεται γιὰ τὰ τρύπια φορέματά τῆς, γιὰτὶ ἀπὸ πολὺ καιρό, ἡ κοκεταρία τῆς εἶν' ἀκριβῶς νὰ προκαλεῖ μὲ μιὰν ἀτίθαση ἀφροντισία τὴν περιφρονητικὴ γνώμη τῶν συμμαθητριῶν τῆς καὶ τὴς κοροϊδίες τῶν ἀγοριῶν. Πόσες φορές, τὴν Κυριακὴ τὸ πρωὶ, ὅταν ἡ μητέρα τὴ στέλνει ν' ἀγοράσει τὸ λαρδί τῆς βδομάδας, περπατάει ἐπίτηδες μέσ' στὰ χαντάκια γιὰ νὰ φτάσει λασπωμένη στὴν πλατεία τὴν ὥρα ποὺ σχολάζει ἡ ἐκκλησία... καὶ νὰ ποὺ ἀπότομα...

Φουσάει ξανά τὴ θράκα καὶ ὕστερα τὴν ἀφήνει νὰ κυλήσει στὰ πόδια τοῦ. Τὰ βλέμματά τους διασταυρῶνται. Θάθελε νὰ διοχετεύσει στὸ βλέμμα τοῦ τὸ αἰσθημα αὐτὸ ποὺ μόνο τὴ βιαιότητά τοῦ αἰσθάνεται, ὅπως ὁ οὐρανίσκος νιώθει τὸ κάψιμο μὲ τὴν ἐπαφὴ ἐνὸς πάρα πολὺ δυνατοῦ ἀλκοόλ. Δὲ θὰ μπορούσε νὰ καθορίσει αὐτὴ τὴ βιαιότητα. Πραγματικά, τί τὸ κοινὸ ἔχει μ' αὐτὸ ποὺ οἱ ἄνθρωποι λένε ἔρωτα καὶ μὲ τὴς χειρονομίες ποὺ αὐτὴ ἔχει; Ἐξακολουθεῖ νὰ φέγγει ὁλόγεια, δίχως νὰ τρέμει, μὲ τὸ φακό πάνω στὸ πληγωμένον χέρι.

—“Ἀνοιξε τὴν πόρτα, διατάζει. Πάω νὰ πετάξω τὴ στάχτη. Ὅποιος καὶ νὰ σὲ ρωτήσῃ, δὲν πατήσαμε σήμερα ἐδῶ μέσα, κατάλαβες; Γιὰ κανένα, μήτε γιὰ τὸν πατέρα σου. Τώρα βγαίνω πρώτος. Ἀκλούθου με.

Τὸ δέρμα τῶν φαρδίων παπουτσιῶν τῆς τὴν κάνει νὰ ὑποφέρει τρομερά, ἀλλὰ προσέχει πάρα πολὺ, γιὰ νὰ μὴ χάσει ἀπ' τὰ μάτια τῆς τὸ σύντροφό τῆς. Ἡ νύχτα ἄλλωστε δὲν εἶναι πολὺ σκοτεινὴ. Ἐπειδὴ ὁλόγεια ἀποφεύγουν τοὺς δρόμους κόβοντας γιὰ πιὸ σύντομα ἀπ' τὰ μονοπάτια, μάταια ἡ Μουσέτ προσπαθεῖ νὰ προσανατολιστεῖ. Σὲ λίγο οὐτὲ νὰ σκέφτεται πιά. Μένει κατάπληκτη ὅταν ξαφνικὰ ξαναβρίσκεται στὸ μεγάλο δρόμο, ἀκριβῶς μπρὸς στὴν ταβέρνα τοῦ κ. Ντυπλουά. Τὰ πατζούρια τοῦ μικροῦ σπιτιοῦ εἶναι κλειστά,

δέν αφήνουν να περάσει ούτε αχτίδα από φως· θά είναι σίγουρα πολύ άργα.

Ο κύρ Άρσένης μπαίνει στην αυλή, χτυπάει μια χαμηλή πόρτα που ανοίγει άθόρυβα. Μιλάει για λίγο, αλλά τόσο γρήγορα που η Μουσέτ δέν καταφέρνει ν' άρπάξει λέξη. Όταν ξαναγυρίζει κοντά της, έχει ένα παράξενο χαμόγελο, που σου σφίγγει την καρδιά.

— Άκου, λέει, ο φίλος αυτός δέν είν' έκείνος που νόμιζα. Άς είναι, θά τά καταφέρω και δίχως τή βοήθειά του, έχω κι' έγώ τὸ σχέδιό μου κι' άς είμαι μεθυμένος. Θά περπατήσουμε λίγο άκόμα. Άν είσαι κουρασμένη, θά σέ σηκώσω στην πλάτη μου.

Τῆς μιλάει τώρα σά νά είναι ίση μ' αὐτόν. Ω! όχι! δέν είναι κουρασμένη, δέ φοβάται, άμ' μπορούσε νά περπατάει όλη νύχτα, άς μή στενοχωριέται!... Είναι φράσεις που τίς λέει από μέσα της, με φωνή όμως τόσο γλυκιά! Δέν καταφέρνει όμως παρά νά κουνήσει τὸ κεφάλι της, με ύφος γκρινιάρικο.

Σταματούν μπρός σέ μιάν άλλη καλύβα που ἡ Μουσέτ την ξέρει καλά. Τῇ λένε «Ραντεβού». Τὴν άνοιξη οί έυλοκόποι άποθηκεύουν αὐτοῦ τὰ έργαλεία τους. Ἡ πόρτα ύποχωρεῖ με την πρώτη κλωτσιά. Ἡ καλύβα είναι άδεια.

— Ἡμουνά τυχερός που ἦρθα ἐδῶ προχθές, λέει ο κύρ Άρσένης. Βλέπω ξύλα κ' ένα κερί. Θ' άνάψουμε σπουδαία φωτιά. Θέλω τὸ πρωί νάχουμε βγάλεϊ σωρὸ στάχτη, που νά γεμίσει ένα καροτσάκι. Θά πῶ πῶς πέρασα τὴ μέρα μου στεγνός.

Κάθονται και οί δύο κοντά στο τζάκι. Ἡ Μουσέτ έχει στυλώσει τὸ βλέμμα της στὰ παπούτσιά της. Ἐχει τόσο λίγο έξοικειωθεί με τὸ νά σκέφτεται, που δέν έχει συνείδηση τῆς προσπάθειάς της καταβάλλει για νά νιώσει τί γίνεται γύρω της. Άν, συχνά, ξεφεύγει άπ' τὸν ἴδιο τὸν έαυτὸ της, χάρη στ' όνειροπόλημα, έχασε από πολὺν καιρὸ τὸ μυστικὸ τῶν μυστηριωδῶν αὐτῶν δρόμων που οδηγοῦν και πάλι στὸν έαυτὸ της. Τῆς φαίνεται μόνο πῶς όλη ἡ φλόγα της ζωῆς της, όλης τῆς ζωῆς της, συγκεντρώνεται τώρα στὸ ἴδιο σημείο, στὸ ἴδιο όδυνηρὸ σημείο τοῦ νεανικοῦ στήθους της, που σιγά σιγά παίρνει μιὰ σκληράδα, τὴν άλύγιστη σκληράδα τῆς διαμαντόπετρας. Ναι, τῆς διαμαντόπετρας, μιὰς άπ' αὐτές τίς μαγικές πέτρες. Ἡ Κυρία βεβαιώνει πῶς τῆς βρίσκεις, κλεισμένες ἐδῶ κ' αἰῶνες μέσ' στη μαύρη καρδιά ενός βουνοῦ από κάρβουνο. Δέν τολμάει νά κοιτάξει τὸν κύρ Άρσένη. Αὐτὸ που φοβάται πιὸ πολὺ, είναι νά τὸν άκούει. Ἐνας δικός του λόγος, μέσα σ' αὐτὴ τὴ σιωπή, θά τῇ σύντριβε νά γασαί.

— Άκου, μικρούλα μου, αρχίζει ξαφνικά, σου είπα πάρα πολλὰ ἢ πολὺ λίγα, πρέπει τώρα νά στὰ πῶ όλα. Πρὶν κάνεις

αὔριο δέκα βήματα έξω άπ' τὸ σπίτι σου, θ' άκούσεις νά σου λένε ένα σωρὸ παραμύθια. Τους ξέρω καλά, έγώ τους ανθρώπους. Δέ θάκαναν κακὸ σέ μιὰ μύγα, μπορούν όμως νά δοῦν μιὰ λίμνη από αίμα και δόστου τότε ἡ γλώσσα τους. Άς είναι! Δέν είναι βέβαια κάτι τὸ συνηθισμένο νά έμπιστευέσαι σ' ένα κορίτσι και μάλιστα σ' ένα κορίτσι τῆς ἡλικίας σου — πῶς νά στὸ πῶ, σ' ένα κοριτσάκι. Τέλος πάντων, προσπάθησε νά σηκώσεις τὸ πρόσωπό σου, κοίταξέ με κατάμουτρα, έτσι, σάν άντρας.

Προσπαθεῖ νά κάνει αὐτὸ που τῆς λέει με θάρρος. Άλλά κάθε φορά που συναντάει τὸ πρόσωπο τοῦ κύρ Άρσένη, δίχως νά τὸ θέλει, τὸ βλέμμα της γλιστράει αλλοῦ, ξεφεύγει. Δέν είναι κυρία τοῦ έαυτοῦ της: θάλεγες μιὰ σταγόνα λαδιοῦ πάνω σ' ένα μουςαμά. Μὲ κόπο καταφέρνει νά σταματήσει τὸ βλέμμα της στὸ άνοιγμα τοῦ ποικάμισου, άκριβῶς στη θέση που τὸ μελαχρινὸ δέρμα γίνεται πιὸ άσπρο, σηματομεμένο ὡστόσο μ' ένα μαῦρο σημάδι.

— Κρίμα, λέει σηκώνοντας τους ὤμους του. Ὅσο νέες κι' αν είστε σεῖς οί γυναῖκες, δέ μπορείτε νά μὴν κάνετε γκριμάτσες. Άς είναι, κοίταξέ με ἢ μή με κοιτάξεις, κάνε ὅ,τι σ' άρέσει. Θά μ' άδικούσες ὡστόσο αν πιστευες πῶς ένεργῶ δίχως σκέψη. Μπορεῖ νάμαι στοῦπι στὸ μεθύσι, τὸ μυαλό μου όμως τόχω. Ἐ! λοιπόν, θές νά μάθεις για ποῖο λόγο σ' έχτιμῶ; Από τότε που είδα τὸν πατέρα σου νά σου τίς βρέχει, τὸ βράδυ τῆς γιορτῆς τοῦ Σαίν-Βενάν, τὸ θυμάσαι; Σοῦ κοπανοῦσε που λές τὸν πισινὸ με τὸν ύποκόπανο τοῦ τουφεκιοῦ του και σὺ δέν έπαύες νά γυρίζεις για νά τὸν κοιτάξεις κατὰ πρόσωπο, ὡπου στὸ τέλος σέ χαστούκισε. Τότε πῆγες ἡσυχά και κάθισες κοντά στὸ παράθυρο τινάζοντας τὸ φόρεμά σου, με μάτια τὸ ἴδιο στεγνά ὡπως τὸ μπαμπάκι τοῦ άνάπτήρα μου. Ω! καταλαβαίνεις, έφαγα κ' έγώ τῆς χρονιάς μου σάν ἡμουνά παιδί, αλλά σὺ, με τὴν πίστη μου μ' έκανες νά ντραπῶ. Θά σ' έπαιρνε κανείς για... για μιὰ...

Γύρεψε πολὺ τῇ λέξη, δέν τῇ βρῆκε και τέλειωσε τὴ φράση σφυρίζοντας. Τὸ πρόσωπό του είχε γνέι εαφνικά σά μάρμαρο.

— Μοῦ φαίνεται πῶς σκότωσα έναν άνθρωπο, εἶπε. Μηδ' αξίζει τώρα παραπάνω, σίγουρα όχι!

Ἡ Μουσέτ δέν κινήθηκε. Ἄφησε ένα βαθὺ στεναγμό, έπειτα έναν άλλο. Λές και χασμουριέται. Ἐκείνος φαντάζεται πῶς δέν άκουσε.

— Εἰν' ο φύλακας ο Μαθιός, λέει ὕστερ' από μιὰ σιωπή.

— Τὸ βρῆκες! Πῶς τὸ ξέρεις;

— Γιατί τὸν είδα σήμερα τὸ πρωί που περνοῦσε άπ' τὸ σπίτι μας. Ὁ πατέρας

πρόσεξε πώς κουβαλούσε μαζί του την κουβέρτα του. «Ο Μαθιός θα ξενυχτήσει, είπε, πρέπει ο Άρσένης νάχει τὰ μάτια του τέσσερα».

— Κακογλωσσίες. «Όλο αυτά κοπανάνε εδώ κ' έβδομάδες. Δέ μπορεί ο Μαθιός νά ξεμυτίσει κι' άμέσως άρχινάνε: «Τούτη τη φορά ο Άρσένης δέ θα την γλιτώσει, ο Μαθιός θα τόν τσιμπήσει». "Ε! λοιπόν, έγω τόν τσίμπησα.

Προφέρει αυτά τὰ τελευταία λόγια σά νά λυπάται. Η όμολογία του άπάλυνε τó σκληρό του πρόσωπο καί τó βλέμμα μοιάζει νά γυρεύει μέσ' στό κενό κάποιες παλιές εικόνες, σχεδόν λησμονημένες.

— Πρέπει νά πιστέψω πώς αυτός ο παλιοκυκλώνας μου είχε δώσει στο νεύρα. "Ενωθα πώς ήταν έτοιμος νά ξεσπάσει. Σάμπως ο άέρας νά γινόταν γλιτσέρó καί βαρύς! Κολάει πάνω στό δέρμα σου. Ξέθαβα μιά άπ' τίς παγίδες μου, κοντά στό χτήμα του Καμύλ, μιά σπουδαία παγίδα μ' έλατήριο που την πλήρωσα τριάντα πιστόλες. Δέν έξερεις τί γίνεται σά βρέχει ραγδαία. Η παγίδα μου μπορούσε νά παρασυρθεί ως τó Σαιν-Βαστί, μιά που δέν τή δένω πιά μ' άλλους. «Τί κάνεις αυτό, λεβέντη μου Άρσένη; μέ ρωτάει. Θά σ' άρεσε νά κάνεις μιά βόλτα άπ' την άλλη μεριά, εκεί, προς τó άνοιχτό πέλαγος; Σ' έχουμε στό μάτι». Τάλεγε αυτά γιατί καθώς γύρισα, έχωσα τó χέρι μου στην τσέπη του πανταλονιού μου. "Επειτα άναποδογύρισα την τσέπη μου. Είχα μέσα τή σακκούλα μέ τόν καπνό καί την πίπα μου. «Άκου δώ, του λέω, δέν είμαι κανένας βλάκας. Τί θά κέρδιζα νά σου κάνω κακό. Θάπρεπε νά σέ ξεπαστρέψω. Άν τόκανα δέ θά κινδύνευα νά μέ στελίνουν στό κάτεργα, στή Γουιάνη, αλλά θά μου κοβε τó λαιμό ο Ντεμπλέρ. Τέλος πάντων άν αυτό τó μπιμπλό σ' άρέσει, χάρισμά σου». "Εβλεπα πώς έδω καί λίγη ώρα καθώς τó κοίταζε, άλλοιθώριζε. «Καλά!» μου κάνει δίχως πολλά παρακάλια. Του γυρίζω τίς πλάτες, μέ ξαναφωνάζει. «Άρσένη, λεβέντη μου, μή φανταστείς πώς ξεμπλέξες έτσι εύκολα. Πάει καιρός που μάς έχεις κόψει τόν ύπνο. Φουσκώνεις σά γάλος γιατί έχεις τίς πλάτες τών μεγάλων λαθρεμπόρων του Άρράς ή τής Βουλώνης, κάτι κατεργάρηδες, πραγματικοί γκάγκστερς. Στο έπάγγελμά σου όμως δέν απολείπουν αυτοί που σάς ξεπαστρεύουν: θά μου πεις, ένας χαμένος γι' αυτούς, άλλοι δέκα πάνε στό πόδι του. Άργά ή γρήγορα θά σέ ξεπαστρέψουν καί την άφεντιά σου, έκτός κι' άν τó σκάσεις από δώ.— Αύτό νά μή τó περιμένεις, κύρ Μαθιέ, τó κάνω έγώ».

«Τούβρισκα, που λές, ένα ύφος παράξενο. Άρχισα νά καταλαβαίνω πώς ήταν κι' αυτός στούπι στό μεθύσι. Τόβλεπε άπ' τὰ βαθυλωμένα του μάγουλα κι' άπ'

τίς κόρες τών ματιών του που χοροπηδοσαν καθώς πάσκιζε νά μέ καρφώσει μέ τó βλέμμα του. Κοντολογής, δέν είχα μπροστά μου κανένα ύπηρέτη, άλλ' έναν άντρα που έψαχνε νά μέ βρεί. Κάποια στιγμή, εκείνος κ' έγώ βρεθήκαμε πρόσωπο μέ πρόσωπο, δίχως, που λές, νά παίζουν τὰ βλέφαρά μας. Κάτι τέτοιες στιγμές θά προτιμούσα νά τó σκάσω. Άλλά στέκομαι σά νά μούχουν δέσει τὰ πόδια, τ' αυτιά μου βουίζουνε κι' άκούω μέσα μου την όργή, έτοιμη νά ξεσπάσει.

«Σά νιώθω φαγούρα στους ώμους μου, ξέρω καλά πώς πρέπει νά δρμήσω, είδεμή ή καρδιά μου θά σπάσει καί τότε θά πέσω χάμα άναίσθητος. Ξέρεις, αυτό τόπαθα πολλές φορές. Οι άνθρωποι τó λένε αυτό Ιερά νόσο, σεληνιασμό. Κοντολογής, έκανα δέκα βήματα καί στάθηκα. Ό άλλος γελούσε περιπαιχτικά, τότε όρμησα. Εύτυχώς, ή βροχή άρχισε νά πέφτει, καί μάλιστα ραγδαία. Λές καί ήταν λυωμένο σίδερο. Βρισκόμαστε σέ μιά μικρή λόχη μέ λίγες τριών χρονών, έτσι δέν είχαμε κανένα καταφύγιο σά νά είμαστε σέ λιβάδι. Τό κρύο μάς περνούσε. Συμφωνήσαμε κ' οι δύο καί τραβήξαμε σέ κάτι γέρικα πεύκα, όχι καί πολύ μακριά άπ' την καλύβα του Ντυπουσέλ. Λές ή βροχή νά μάς ξεμέθυσε; Δέν τó πιστεύω. Παλληκάρια όπως έμείς, ως ένα σημείο γινόμαστε πιο φρόνιμοι σάν είμαστε μεθυσμένοι. Όταν όμως ξεσκοτίσουμε, τότε βαράμε μέσ' στό δλα!

«Μονάχα, μήτ' αυτός μήτ' έγώ δέ θέλαμε νά φανοίμε πώς ύποχωρούμε. Έχεις δει τὰ σκυλιά όταν τσακώνονται στη μέση του δρόμου; Άν περάσει ένα καμιόνι, τότε τó σκάνε γιά νά πάνε πάρα πέρα νά κανονίσουν τούς λογαριασμούς τους. Τραβάνε άκουμπώντας τόνα στόν ώμο του άλλου καί κοιτάζονται μέ την άκρη του ματιού τους. Τό ίδιο κάναμε κ' έμείς. Άλλά κάτω άπ' τὰ πεύκα, προφυλαγμένοι, ξαναθυμήθηκα τί μέ περίμενε, άν έκανα τόν κουτό. Ό άνεμος έρχόταν φυσομανώντας άπ' τó πέλαγος, τó έδαφος έτριζε κάτω άπ' τὰ πόδια μας. «Άκου δώ, Άρσένη, μου λέει στραβώνοντας τó στόμα του, μιά καί τόφερε ή κουβέντα, θά κάνεις καλά ν' άφήσεις ήσυχη τή Λουίζα. Είναι μιά καλή συμβουλή που σου δίνω. Δέ μ' άρέσει νά μου μπαίνουν στην μύτη όταν είναι στη μέση γυναίκες.— Είσαι ένας παράξενος όρκισμένος δασοφύλακας, του κάνω. Είναι τρόπος αυτός νά προκαλείς έναν άντρα, όταν μπορείς μ' ένα λόγο σου νά τόν στείλεις στό κάτεργα;»

«Κυλιστήκαμε χάμα σάν άγρίμια. Τό χοντρό βελούδινο σακκάκι του μ' έμπόδιζε νά τόν άρπάξω άπ' τó λαιμό. Έκλεισε τὰ δόντια του στό χέρι μου καί χάπ! μιά γερή δαγκωματιά. Μάτια του κοπανούσα τó κεφάλι στό χάμα, είναι, έξερεις, πολύ μαλακό. Δέν ξεκόλλαγε από πάνω μου. Η

πλαγιά μ'ας έκανε νά κυλήσουμε σιγά σιγά, πιασμένοι πάντα απ' τ'ά χέρια, και πέσαμε μέσ' στο χαντάκι, ενώ το νερό έφτανε στην κοιλιά μας. Καταλαβαίνεις πώς και οι δυο μ'ας είμαστε πολύ βλάκες! Βγήκαμε από κεί όπως μπορέσαμε, ψαχούλεψα το παγούρι μου πού ήταν γεμάτο ρακί, το βούλωμα είχε ήδη περιπάτο! Φοβήθηκα τότε μήπως χυθεί. Καλύτερα νά το φυλάξω μέσα στην κοιλιά μου, σκέφτηκα. Είχα όμως μονάχα ένα λίτρο, διάβωσε! Όταν τάχεις κιόλας κοπανήσει! Αναγκάστηκα νά διακόψω το μπιμπερόν μου, γιατί μου κόπηκε ή ανάσα. Τά μάτια μου είχαν πεταχεί έξω και τάβλεπα σά δυο γυάλινες μπίλιες.

«Αυτός εξακολουθούσε νά με κοιτάζει παράξενα, άσπρος σάν πανί, ενώ τ'αγόνια του τρίζανε. Ήταν πιό βρεμένος από μένα, γιατί εγώ είχα πέσει από πάνω του. Τούδωσα το παγούρι μου και φιλιωθήκαμε γιά λίγο. Ο κυκλώνας ήταν στο φόρτε του και μ' έλο πού βρισκόμαστε κάτω απ' τ'ά πεύκα, έπρεπε πότε πότε νά κρατιόμαστε απ' τ'ά χέρια γιά νά μ'ας ξεσηκώσει ο άνεμος. Κοντολογής, ήπιαμε το ρακί καθισμένοι πάνω σ' ένα χοντρό κούτσουρο, με την περίφημη σκεπή του φυλλώματος κρεμασμένη στους κλάδους, όπου έσταζε το νερό όπως άπόνα λούκι. Μήτε το καταλαβαίναμε. Το λαρύγγι μας πονούσε απ' τις άγριοφωνάρες μας. Ο άνεμος σκόρπιζε τ'ά λόγια απ' τ'ά χείλη, μπάμ! σά γροθιά. Και νά πού ο Μαθιός...»

Σώπασε άπότομα, έπιασε το λαιμό του κι άπόμεινε γιά λίγο με τ'ά χαρακτηριστικά άπολιθωμένα σά νά γύρευε κάτι άνόητα κι άπελπισμένα. Έπειτα, το πρόσωπό του έλαμψε σιγά σιγά, άν και είχε μιάν έκφραση άγωνίας πού δίχως άλλο δέν την ένωθε. «Υστερα από μιάν σιωπή πού φάνηκε άτέλειωτη στη Μουσέτ, συνέχισε ήρεμα, με το ύφος ανθρώπου πού μόλις νίκησε μιάν άνάλαφρη άδυναμία της μνήμης κι άφήνεται νά ξαναθυμηθεί μονάχα ένα μέρος απ' τ'ά λησμονημένα γεγονότα.

— Αυτό μου συμβαίνει κάποτε. (Έπιανε σπασμωδικά το πρόσωπό του με τ'ά χέρια του σά νάθελε νά διώξει μιάν άόρατη μύγα). Ο γιατρός τ'ά λέει κάτι τέτοια «διαλείψεις».

Απόμεινε ξανά σιωπηλός, προσπαθώντας νά χαμογελάσει. Το βλέμμα του είχε μιάν έκφραση άλλοκοτη. Η Μουσέτ πρόσεξε πώς μιά απ' τις κόρες του αλλοιωθ-

ριζε αδιόρατα πρὸς τ'ά πάνω.

— Σοῦ φαίνεται παράξενο; εἶπε. Τί τ'ά θέλεις; Φταίει αὐτό τὸ παλιораκί πού με σασκατεύει. Μὴ φοβάσαι. Θά ξαναθυμηθῶ. Σοῦ λέω τοῦτο, τ'ά γεγονότα εἶναι μπροστά μου, οἱ λεπτομέρειες μοῦ ξεφεύγουν. Ξέρεις, ὅλες εἶναι ἐδῶ, μονάχα δέν καταφέρνω νά τις ξεμπλέξω. Λές κ' εἶναι ἕνα κουβάρι.

Καθισμένη στις φτέρνες της, με τ'ά μπράτσα τεντωμένα, με τ'ά χέρια της άκουμπώντας στο χῶμα, με τόν κορμό πρὸς τ'ά μπρός, ή Μουσέτ έμοιαζε με γατούλα πού παραφυλάει.

— Τι μπορείς νά γυρέψεις από μεθυσμένους ανθρώπους; Π'ας, έρχεσαι και ύστερα δέ σοῦ μένουν στο μυαλό παρά μιá δυο εἰκόνας, καθαρές σά φωτογραφίες. Κοντολογής, ὅπως σέ βλέπω, έτσι βλέπω και τόν ἑαυτό μου νά κρατάει τήν παγίδα από τὸ ἐλατήριο, ἕνα ἐλατήριο μακρὸ μισό μέτρο. Μπάμ! τοῦ τὸ κατάφερα δυό φορές στο κεφάλι του. Διάβωσε, ἕνα σίδερο πού ζυγίζει δώδεκα λίτρες. Έκανε, πού λές, μιá βουτιά στο κενό κι ἄρχισε νά τρικλίζει, στην ἀρχή πολὺ γρήγορα, ἔπειτα πιό ἀργά. Στο τέλος δέν κουνήθηκε πιá κι ἄπόμεινε με τή μούρη χωμένη στο χαντάκι, πού κοκκίνισε απ' τὸ αἷμα. Τί ἔγινε πρίν, δέν ξέρω. Έπειτα;... Χμ! Έπειτα, κοπέλα μου, νομίζω πὼς ἔμεινα ἐκεῖ, ὀρθός, δίχως νά καμαρώνω, δίχως νά τολμῶ νά τόν ἀναποδογυρίσω. Κι ἂν ἀκόμα τὸ χτύπημα δέν τούσπαζε τὸ κεφάλι, σίγουρα τὸ νερό θά τόν ἔπνιγε. Πὼς νά στο πῶ! Ένα παλιοτόμαρο όταν φοφήσει, μπορείς νά ρωτήσεις ἔμένα γι' αὐτό, εἰν' εὐκόλο νά τὸ καταλάβεις. Τίναζει, σοῦ λέω, ὅλοένα τ'ά πόδια του, σά λαγός χτυπημένος στο κεφάλι. Τότε...

Έπιασε ξανά τὸ μέτωπό του με τὸ χέρι του.

— Πρίν πού άκουσα τούς πυροβολισμούς, ὀπτεύθηκα πὼς ἴσως δέν πέθανε και πυροβολεί γιά νά καλέσει τὸ σύντροφό του. Μ' ἕνα τέτοιο καιρό, πούος διάολος θά μπορούσε νά διασκεδάξει παραφυλάγοντας; Τὸ κύνηγι εἶναι κρυμμένο καλά στα λαγούμια του. Μοῦ φαίνεται πὼς ἀναγνώρισα τὸ ὄπλο του: ἕνα χοντρό και πολὺ κοντὸ ἀγγλικὸ τουφέκι, γεμάτο μαρούτι πού ή βολή του ἀκούγεται πάντα πολὺ μακριά όταν ὁ καιρὸς εἶναι ὕγρὸς...

(Ακολουθεῖ)

Τὸ Δεκαπενθήμερο

ΤΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΚΑΙ ΤΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ

ΟΙ ΛΟΓΟΤΕΧΝΕΣ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΣΕΙΣΜΟΠΑΘΕΙΣ

[ΟΡΓΑΝΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΤΟΜΑ]

Ὁ λογοτεχνικός μας κόσμος θὰ κάμει, αὐτὴ τὴ φορὰ, τὸ χρέος του στὴν ἔκτασι πού ἐπιβάλλουν οἱ πραγματικά δραματικές περιστάσεις. Μαθαίνουμε διὰ πολὺ γρήγορα θὰ ὀργανωθοῦν στὴ «Στέγη Γραμμάτων καὶ Τεχνῶν» ἐκδόσεις βιβλίων καὶ ἔργων τέχνης, πού οἱ εἰσπράξεις τους θὰ διατεθοῦν γιὰ τοὺς σεισμοπαθεῖς, καὶ θὰ γίνουν κι ἄλλες ἀκόμα ὁμαδικές προσπάθειες μὲ τὴ συνεργασία ἐκλεκτῶν μελῶν τῆς Ἀθηναϊκῆς κοινωνίας.

Πρώτες ἐκδηλώσεις εἶναι τὰ ψηφίσματα καὶ οἱ ἀτομικὲς εἰσφορὲς πού ἀκολουθοῦν:

α) Ἡ «Ἐθνικὴ Ἑταιρεία τῶν Ἑλλήνων Λογοτεχνῶν» καλεῖ τὰ μέλη της νὰ προσθέσουν τὰς συνεισφορὰς των εἰς τὸν παρόντα κατάλογον, καταθέτοντας αὐτὰς εἰς τὸν κ. Σταύρον Δαλάκον, ὑπάλληλον τῆς Στέγης Γραμμάτων καὶ Τεχνῶν (Ἀκαδημίας 23), ὁ ὁποῖος εὐρίσκεται εἰς τὰ Γραφεῖα τῆς Στέγης καθ' ἑκάστην, πρωτὶ καὶ ἀπόγευμα.

Ἀπὸ τὸ ταμεῖον τῆς «Ἐθνικῆς Ἑταιρείας Ἑλλήνων Λογοτεχνῶν»	Δρχ. 1.000.000
Δὲν Σακαλῆ	> 1.000.000
Στρ. Μυριβήλης	> 100.000
Γ. Τσουκαντᾶς	> 100.000
Σπ. Παναγιωτόπουλος	> 100.000
Σύνολον	> 2.300.000

Ψήφισμα

β) Ὁ «Σύνδεσμος Ἑλλήνων Λογοτεχνῶν», αἰσθανόμενος βαθύτατα καὶ μὲ τὴν ἐντονώτερη ἀλληλεγγύη τὴν τραγικὴ συμφορὰ πού ἐπληξε τοὺς σεισμοπαθεῖς ἀδελφούς μας τῶν ὠραίων νησιῶν τοῦ Ἰονίου, ἐκφράζει στοὺς πληγέντας πληθυσμούς των τὴν ἀπόλυτη συμμετοχὴ τῶν μελῶν του στὴ φοβερὴ δοκιμασία καὶ τὸ πένθος των. Θέλοντας δὲ νὰ δεῖξῃ γενικώτερα τὴν ἡθικὴ παρουσία καὶ τὴ συμπαράστασι τοῦ πνευματικοῦ μας κόσμου σ' αὐτὴ τὴν ἔθνικὴ τραγωδίᾳ, ἔστω καὶ μὲ τὰ πενιχρότατα μέσα πού μπορεῖ νὰ διαθέσῃ, ἀποφάσισε τὴ διενέργειαν ἐράνου μεταξὺ τῶν μελῶν του καὶ προσκαλεῖ καὶ ὅλα τ' ἄλλα λογοτεχνικά του καὶ πνευματικὰ ὀργανώσεις στὴν συνεισφορὰ γιὰ τὸν σκοπὸ τοῦτο. Ὡς πρώτη δόση προσφέρει ἐκ μέρους τοῦ Συνδέσμου καὶ

τῶν μελῶν τοῦ Δ. Συμβουλίου τὸ ποσὸν τῶν τριακοσίων χιλιάδων (δρχ. 300.000) δραχμῶν.

Τὸ πένθος τῶν ποιητικῶν καὶ ἡρωϊκῶν νησιῶν τοῦ Ἰονίου εἶναι καὶ πένθος τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ ὅλων τῶν πνευματικῶν ἀνθρώπων τῆς χώρας μας.

Ἀθῆναι, 13 Αὐγούστου 1953

Ἐντολῇ τοῦ Δ. Συμβουλίου

Ὁ Πρόεδρος	Ὁ Γεν. Γραμματεὺς
Γ. Κ. ΣΤΑΜΠΟΛΗΣ	ΠΕΤΡΟΣ ΜΑΡΚΑΚΗΣ

γ) Ἡ «Ἐνωσις Ἑλλήνων Θεατρικῶν καὶ Μουσικῶν Κριτικῶν» ζητεῖ θετικὴ συμβολὴ τοῦ λογοτεχνικοῦ καὶ τοῦ καλλιτεχνικοῦ μας κόσμου γιὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τῆς μεγάλης συμφορᾶς, καλεῖ σὲ στενὴν συνεργασία τίς πνευματικὰς ὀργανώσεις καὶ σπεύδει νὰ στείλῃ τὸν ὀβολό της:

Δρχ. 1.000.000

Ἀθῆναι, 14 Αὐγούστου 1953

Ὁ Πρόεδρος	Ὁ Γεν. Γραμματεὺς
ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ	Γ. Ι. ΦΟΥΣΑΡΑΣ

δ) Ἡ «Ἑταιρεία Ἑλλήνων Λογοτεχνῶν» διέθεσε γιὰ τοὺς σεισμοπαθεῖς

Δρχ. 1.000.000

Ἀτομικὲς εἰσφορὲς

Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος	Δρχ. 200.000
Ἡλίας Βενέζης	200.000
Πέτρος Χάρης	> 200.000

Κάθε εἰσφορὰ, ἀπὸ λογοτέχνες ἢ καλλιτέχνες, δεκτὴ στὰ γραφεῖα μας ἢ στὸ βιβλιοπωλεῖο Κολλάρου.

Η "ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ".

ΤΟ ΑΓΑΠΗΜΕΝΟ ΒΙΒΛΙΟ—Β'

[ΟΙ ΒΡΑΒΕΥΜΕΝΕΣ ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ]

Στὸ προηγούμενο τεύχος, δημοσιεύσαμε τὴς ἀπαντήσεις πὺν πῆραν ἃ βραβεῖο στὸ διαγωνισμό τοῦ «Αγαπημένου βιβλίου».

Σήμερα, δημοσιεύουμε ἄλλες τρεῖς ἀπαντήσεις. Αὐτὲς πὺν ξεχώρισε ἐπίσης ἡ Ἐπιτροπὴ

καὶ τὴς ἐτίμησε μὲ τὸ β' βραβεῖο. Ὅπως σημειώσαμε καὶ στὸ προηγούμενο τεύχος, οἱ συγγραφεῖς τῶν κειμένων πὺν ἀκολουθοῦν θὰ παίρνουν τὴ «Νέα Ἑστία» δωρεάν δυὸ χρόνια (ἀπὸ τὴν 1ῃ Ἰανουαρίου 1954).

H "ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ,

ΤΟ "ΒΙΒΛΙΟ ΤΗΣ ΜΟΝΕΛΛΑΣ,"

Γιὰ ἓνα μικρὸ βιβλιαράκι τοῦ Marcel Schwob θάταν πὺν ταιριαστὸ, ἀκόμα καὶ γιὰ τὴν ἐποχὴ πὺν μὲ συνέδεσε μὲ τὴν ἀνακάλυψή του, ν' ἀρχίζα πάνω κάτω σὰν ἔτσι, ἀπὸ ἓνα κομμάτι του:

«Ἐκεῖνες τὴς πένθιμες ἡμέρες, κάτω ἀπὸ ἐκείνη τὴ βροχερὴ ἐποχὴ, τὴν πολὺ βροχερὴ, διέκρινα τὰ λεπτὰ φῶτα πὺν γλυστεροῦσαν, τὴς μικροῦλας πὺν πούλουσε λάμπες».

Θάμουν πὺν σαφὴς, ἀν' ἀπ' τὴν ἀρχὴ διευκρινίζα πὺς ἐννοῶ τὴν ἐποχὴ, τὴν πολὺ βροχερὴ, πὺν γύρω στὴς ἀρχὲς τοῦ 1941 εἶταν περισσότερο μιὰ πλάκωση ἀνελευθερίας στὸ στέγνο, παρὰ ἓνα κατακαθισμένο γκριζοβάρος στὸν οὐρανὸ τῆς Ἀθήνας. Ἡ μικροῦλα, πὺν πούλουσε λάμπες, εἶναι μέσα στὸ βιβλιαράκι αὐτό, ἡ Μονέλλα, καὶ ἀπὸ τότε γιὰ μένα ἡ συμβολικὴ τῆς ὄψη στὴν ξαφνικὴ τῆς παρουσία μὲ τὸ βιβλίο τῆς, γερμμένο ἀπὸ τὸν γάλλο συμβολιστὴ, εἶταν ἓνα «μικρὸ φέγγος μιᾶς λάμπας πὺν ἔτρεμε καὶ πὺν μού φάνηκε στὸ κέντρο τῆς νύχτας». Naί, πραγματικὰ ἔτσι... Στάθηκε ἓνα ξέφωτο στὴν ἐσωτερικὴ μου ζωὴ.

Τὸ «Βιβλίο τῆς Μονέλλας» (Le livre de Monelle) εἶταν ἓνα πολὺ μικρὸ ξεθωριασμένο καὶ ξεραχισμένο βιβλιαράκι, μὲ τὸν Ἑλληνικὸ τίτλο: «Οἱ μικρὲς ἑταῖρες μὲς στὴ νύχτα» καὶ μὲ μιὰ μικρὴ ζωγραφιὰ στὸ ἐξώφυλλο πὺν παρῶσαν μιὰ γυνὴ γυναῖκα (τρόποι γνωστοὶ πὺν χαρακτηρίζουν ἀκόμα καὶ σήμερα τὴς ἐκδόσεις τοῦ Γ. Τσουκαλά — «Copyright by G. Tsoukalas and Company. Athens, 1927», εἶταν σὲ μιὰ ἐσωτερικὴ σελίδα). Ἐτοί φτωχὸ τὸ ἀνακάλυψα, καὶ δὲν κρύβω πὺς ἀλλιώτικες διαθέσεις μὲ παρέσυραν στοὺς τραβηχτικούς του τίτλους νὰ τὸ ξεφυλλίσω, σ' ἓνα ἀπὸ τὰ παλαιὰ βιβλιοπωλεῖα τῆς ὁδοῦ Λυκούργου, πάνω ἀπ' τὴ γέφυρα τοῦ Ἡλεκτρικοῦ. Ἐπειτα ἀπὸ ἐκείνη τὴν κουραστικὴν ἡμέρα, μ' ἄδειο στομάχι, κοντὰ στὸ σαλταδόρικο τραγικὸ πλῆθος τῆς ὁδοῦ Ἀθηνᾶς, ἀναζητοῦσα κάποια λημοσύνη, μπορεῖ καὶ κάποια καταφυγὴ ἀνάμεσα στοὺς κόσμους τῶν τυπωμένων σελίδων. Τὸ «Βιβλίο τῆς Μονέλλας» ἔτσι ξεθωριασμένο καὶ ξεραχισμένο γίνθηκε κατὶ πὺν μ' ἀρέσει νὰ τὸ παρομοιάζω μὲ τὴν ἰδίαν τὴ Μονέλλα πὺν εἶταν τὸ «μόνο φῶς αὐτῆς τῆς πένθιμης ἐποχῆς».

Ἡ μικρὴ ἐγώστρια κι' ὁ μούτσος, ὁ Γαλαζογένης, ἡ δεσποινὶς Μαουνίτσα κι' ὁ Μαχός, ἡ

Ματὴ κι' ὁ ζητιάνος, ἡ Μπουσέτ, ἡ Ζανὴ κι' ὁ ἀγαπητικὸς τῆς ὁ ναύτης, ἡ Ἰλζε κι' ὁ καθρέφτης τῆς, ἡ Μαροζολαῖν ἡ ὄνειροπόλος, ἡ Σίς, ἡ πειγκήπισσα Μοργγκάν, ἡ θυσιασμένη Λιγὺ ἔχουν μέσα δῶ τὴς μικρὲς νόστιμες ἱστορίες τους, πὺν μερικὲς ἀπὸ αὐτὲς μ' ἓναν ὑποδειγματικὸ ἀφηγηματικὸ τρόπο ἐπιβάλλουν τὰ σύμβολά τους, μικρὰ ψηφιδωτὰ σὲ μιὰ μεγαλύτερη συμβολιστικὴ σύνθεση.

Οὔτε τότε κατέχα, μὰ οὔτε καὶ σήμερα κατέχω πολλὰ πράγματα γιὰ τὸν Marcel Schwob. Μὰ δὲν εἶταν λόγος αὐτὸς γιὰ νὰ μὴν ἀγαπήσω αὐτὸ τὸ μικρὸ παράξενο βιβλίο, πὺν ἔχει ἓνα σχῆμα μορφῆς δικό του, σκοπώντας νὰ διαγράψει ζωηρὰ τὸ σύμβολό του: Τὸ «Σύμβολο Μονέλλας», πὺν χιτίζεται καὶ γκρεμίζεται μονάχο του, πὺν ὑπάρχει στὴν ἰδίαν ὥρα τῆς γένεσής του καὶ ταυτόχρονα ζητάει ἐπίμονα τὴν ἀνπαρξία του ἀπ' τὸν ἀναγνώστη. Αὐτὸ εἶταν κατὶ πὺν τὸ συναντοῦσα γιὰ πρώτη φορὰ καὶ μ' ἄφηνε ἐκπληκτο. Καθὼς μελετοῦσα πολὺ ζωγραφικὴ ἐκείνη τὴν ἐποχὴ, τὰ τρία μέρη αὐτοῦ τοῦ μικροῦ παρῶσαν βιβλίου, μούδωσαν ἀμέσως — σχεδὸν αὐτοματικά — μέσα μου τὴν ἐντύπωση πὺς εἶχα τρία πορτραῖτα τοῦ ἰδιοπροσώπου, ἀπ' τὴς τρεῖς βασικὲς γωνιὲς πὺν συνηθίζουν νὰ βλέπουν οἱ καλλιτέχνες. Ἀπ' τὰ τρία αὐτὰ μέρη, τὸ δεύτερο μὲ τὴς ἱστορίες τῶν ἀδερφάδων τῆς Μονέλλας εἶταν τὸ προφίλ, τὸ τρίτο μὲ τὴν ἱστορία τῆς ἰδίας τῆς Μονέλλας, εἶταν τὸ σύμβολό τῆς κατὰ πρόσωπο. Μὰ ἐκεῖνο τὸ πὺν ἐξάισιο εἶταν τὸ πρῶτο μέρος μὲ τὰ «Λόγια τῆς Μονέλλας» ποῦδειχνε τὸ σύμβολό τῆς μὲ τὰ πὺν κύρια ἐξωτερικὰ χαρακτηριστικά του καὶ ὥστόσο μ' ὅλο του τὸ βάθος μαζὶ — τὸ βάθος πὺν στὴ ζωγραφικὴ γίνεται προοπτικὴ πὺν τρουά-κάφ. Τὰ «Λόγια τῆς Μονέλλας» μού ἔθεσαν μὲ τὸ δικό τους τρόπο γιὰ πρώτη φορὰ τὰ θεμέλια λιθάρια γιὰ ἓναν ταυτοχρόνιο (Simultaneisme) ὅπως θάλεγεν ὁ Julien Benda, γιὰ μιὰν ἀρνησὴ τοῦ θετικοῦ καὶ σταθεροῦ τέλος γιὰ μιὰ Φιλοσοφία τῆς Στιγμῆς. Στὸ χῶνεμα αὐτῆς τῆς ἀντίληψης γιὰ τὴν ζωὴ, σκέφτομαι πολλὰς φορὲς πὺς πῆσαν νὰ ὀρεῖλω οἱ διατηρήθηκα ἐκείνη τὴν κρίσιμη ἐποχὴ πῆσαν ὅς αὐτὸ πὺν διάβαζα: «Δές' κάθε στιγμὴ εἶναι ἓνα λίκνο κι' ἓνα φέρετρο». Κάθε ζωὴ καὶ κάθε θάνατος ἄς σοῦ φαίνεται παρῶσαν καὶ καινούργιος. Μὴν λές: Ζῶ τῶ-

ρα, θά πεθάνω αὔριο. Λέγε : Τώρα ζῶ καὶ πεθαίνω...».

Ἡ βασικὴ σκελétωσις ὅλων αὐτῶν τῶν δοξασιῶν πού ἐκδέχεται ἡ Μονέλλα καθὼς ἔρχεται στὸν κάμπο καὶ βρῖσκει τὸν συγγραφέα, μπορεῖ ν' ἀνάγεται στὴν Ἑβραϊκὴν διαλεκτικὴν, μὰ τοῦτο τὸ ἀνακάλυψα πολὺ ἀργότερα. Ἀλλὰ κι' ἔπειτα ἀπὸ αὐτό, εἶταν πάντα μιὰ διαφορετικὴ γεύσις σ' ὅ,τι ἔβρισκα στὸν Schwob καὶ προπάντων μιὰ συνέπεια καὶ μιὰ τόλμη πού ἔφτανε στὸ σημεῖο νὰ παρακινεῖ στὴ μὴ ἀποδοχὴ τῶν ἰδίων αὐτῶν λόγων :

«Κι' ἡ Μονέλλα εἶπε ἀκόμα : Θά σοῦ μιλήσω γιὰ τὰ λόγια μου. Ἀκουγε τὰ λόγια μου

τὰ μιλημένα καὶ μὴν ἐνεργεῖς σύμφωνα μὲ τὰ γραμμένα μου λόγια.

Ἀποῦ ἐμίλησεν ἔτσι μέσα στὸν κάμπο ἡ Μονέλλα, σάπασε καὶ μελαγχόλησε γιὰτὶ ἔπρεπε νὰ γυρίσει στὴ νύχτα.

Καὶ μοῦ εἶπε ἀπὸ μακριά.

Λησμώνσέ με καὶ θά σοῦ ἀποδοθῶ...

Μὰ ὅτι δὲν τὴ λησμόνησα μέχρι σήμερα, φοβᾶμαι μήπως αὐτὸ εἶναι ἀληθινὰ μιὰ ἀπόδειξις ὅτι δὲν τὴν ἀπόκτησα ποτέ, ὅτι δὲν ἐνίωσα τὸ βαθύτερο νόημά της στὴν πληρότητά του.

ΝΙΚΟΣ ΚΟΝΤΟΣ

“ Γ Α Λ Η Ν Η , ,

Ἄν εἶναι ἓνα βιβλίο πού ξεχωρίζει πάντα ἀνάμεσα στ' ἄλλα γιὰ μένα, εἶνε ἡ «Γαλήνη» τοῦ Η. Βενέτη.

Μακριὰ ἀπ' τὴν Ἑλλάδα πού γνώρισα, πού τόσο πολὺ ἀγάπησα, εἶνε σὰν νὰ τρέφω τὴ νοσταλγία μου διαβάζοντάς το. Θά πρέπει νὰ ξενιτευθεῖ κανεὶς, νὰ πάει λεῦγες καὶ χιλιόμετρα ἄμετρα μακριὰ ἀπ' τὴν ἀγαπημένη αὐτὴ γῆ, πού τὸ πεπρωμένο της εἶνε, μιὰ ἀδιάκοπη δοκιμασία, σὰν μιὰ ἀπ' τίς μητέρες ἐκεῖνες πού χαμογελοῦν μὴ ξέροντας σὲ ποιά στιγμὴ θά τοὺς ἐρθεῖ τὸ σπαραχτικὸ μήνυμα.

Πολὺ μακριὰ πρέπει νὰ πάει γιὰ νὰ αἰσθανθεῖ τὸ νυγμὸ τῆς νοσταλγίας.

Καὶ ἡ «Γαλήνη» τρέφει τὴ νοσταλγία μου. Ὅσο ἐπαναλαμβάνω τὴν ἀνάγνωσις αὐτοῦ τοῦ βιβλίου, τόσο πείθομαι, τόσο βαθειὰ χαίρομαι γιὰ τὸ διπλὸ νόημα τῆς γαλήνης πού ἔχει μέσα του. Σὰν δυὸ δίδυμες ἀδερφές, ἔτοιμες πάντα νὰ προσφέρονται στὸν ἄνθρωπο. Ἡ μιὰ πολὺ εὐκολή. Πολὺ πιὸ ἐλεύθερη, πιὸ προσιτή. Φθάνει νὰ σπάσει κανεὶς τὴν πολιορκία τῆς πόλης ἰχνηλατώντας τὸν βηματισμὸ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, σβύνοντας τὰ δικά του βήματα κάτω ἀπ' τὰ ξερά φύλλα τῶν πεύκων, μέσα στὴν ἀπέραντη ἡρεμία τοῦ ἀττικού τοπίου, πού τὸ συντροφεύει ἡ θάλασσα, ὁ οὐρανὸς Τζιμποῦτι

νὸς καὶ ἡ σιωπηλὴ παρουσία τῶν ἀρχαίων μας θεῶν πού κοιμούνται. Καὶ ἡ ἄλλη πού γι' αὐτὴν χρειάζεται κανεὶς νὰ σπάσει ἄλλου εἶδους πολιορκίες. Ἡ ἀναζητούμενη γαλήνη. Ἡ γαλήνη πού πλανιέται μέσα στὸν πόθο τῶν ἀνθρώπων πού ξεριζώθηκαν ἀπ' τὴ γῆ τους, πᾶνω στὰ χέρια τους πού μάτωσαν σκάβοντας τὴν καινούρια ἀνυδρὴ γῆ, στὰ διψασμένα χεῖλη τους ἀνάμεσα, πού ἀσπρίσαν ἀπ' τὴν ἀρμύρα τῆς Ἀναβύσσου, μέσα στὸ ἴδιο τους τὸ αἷμα, πού πρέπει μ' αὐτὸ νὰ ραντιστεῖ ἡ νέα γῆ γιὰ νὰ γίνεῖ δική τους.

Αὐτὴ ἡ γαλήνη πού ἀποκτιέται μετὰ ἀπ' τὸ κλάμμα, μετὰ ἀπ' τὸ θρήνο, συχνὰ ἀπ' τὴν ἀπελπισία. Δὲν εἶνε ἐτσι ; Ἡ γαλήνη αὐτὴ, πού εἶνε μὲς στὸ πεπρωμένο τοῦ ἀνθρώπου, νὰ διεκδικεῖται ἀπ' τὴ ζωὴ μόνον μὲ δάκρυα καὶ πικρία.

Αὐτὸ εἶνε τὸ βιβλίο πού μ' ἀρέσει, πού βαθεῖα τ' ἀγαπῶ, πού ἀκόμη κι' ὅταν δὲν θάχει ἀνάγκη ἡ νοσταλγία μου ἀπ' τὴν τροφὴν του, πού ἀκόμη κι' ὅταν ἡ γαλήνη καὶ τὸ φῶς τοῦ τοπίου θά εἶνε μπρὸς στὰ μάτια μου, θά μοῦ εἶνε πάντα ἀγαπητὸ μέσα στὴ σκέψη μου, γιὰ τὴν ἄλλη γαλήνη, τὴ γαλήνη τῆς ψυχῆς, πού τώρα ξέρω βαθειὰ πῶς καὶ πού νὰ τὴν ἀναζητήσω.

ΙΣΜΗΝΗ ΣΥΡΙΓΟΥ-ΣΤΑΘΟΠΟΥΛΟΥ

“ ΒΙΚΤΩΡΙΑ , ,

Ἀπὸ ὅλα τὰ βιβλία πού διάβασα καὶ θά διαβάσω στὴ ζωὴ μου ἓνα μοναδικό, ἡ ἀγάπη μὲν μου «Βικτώρια» τοῦ Κνουτ Χάμσουν θά μοῦ μένει ἀληγομένη. Παιδί ἀκόμα πρωτοδιάβασα τὸ βιβλίο αὐτό, καὶ ἔπειτα, ἴσως καὶ δέκα φορὲς ἀπὸ τότε νὰ τὸ ἔχω ξαναδιαβάσει νοτίζοντας κάθε φορὰ τίς κτιρινισμένες σελίδες του ἀπὸ κάποια καινούργια δάκρυα, ξεχασμένα οὐτὸ βάθος τῆς ψυχῆς, καὶ πού ἡ ποίησις τοῦ Κνουτ Χάμσουν μὲ ὅλη τὴ μαγεία τῶν λέξεων ξυπνοῦν κάθε φορὰ καὶ ξαναφέρνουν στὴν ἐπιφάνεια τὸν πόνο.

«Τί εἶταν ὁ ἔρωτας ;... πνοὴ ἀνέμου πού ψιθυρίζει στὰ ρόδα, μιὰ κίτρινη φωσφορικὴ ἀ-

τρίδα μέσα στὸ αἷμα. Σὰν τὸ ἀσπρολόουδο πού, ὅταν ἀρχίζει νὰ νυχτώνει ἀνοίγεται ὁλόκληρο... σὰν τὴν ἀνεμῶνα πού ξανακλείνει ἀπὸ μιὰ πνοὴ καὶ πεθαίνει ἀπὸ ἓνα ἀγγίγμα.» Ἔτσι μιλάει ὁ Γιοχάννες μόνος του μέσα στὴ νύχτα, παραδομένος ὅλος στὸν ἔρωτά του γιὰ τὴ Βικτώρια. «Ὁ ἔρωτας... σὰν μιὰ καλοκαιρικὴ νύχτα μὲ ἀστέρια στὸν οὐρανὸ καὶ εὐωδία στὴ γῆ... κι' ὅλοι οἱ δρομοὶ του εἶναι γεμάτοι ἀπὸ ἀνθή καὶ αἷμα, ἀνθὴ καὶ αἷμα...»

Δὲν τὸν θέλουν τὸν Γιοχάννες ἡ Βικτώρια. Αὐτὴ ἡ περὶφραση, ἡ ἀρχοντοπούλα, αὐτὸν γιὸ ἐνὸς μυλωνᾶ. Κι' ὁ Γιοχάννης μόνος, ἀπελπισμένος, περπατᾷ ἀσκοπᾷ στὴ μεγάλῃ πολι-

τεία, βλέπει ένα σακατεμένο άρρωστο παιδί στο κατώφλι μιάς πόρτας και σκέφτεται: «Ποιός ξαίρει, ίσως κάθεται εδώ και χάζεται για κάτι, ίσως για μια κούκλα, μια σβούρα ή έναν καραγκιόζη στοργικά κρυμμένον στην κάμαρά του. Δεν τ' έχει χάσει όλα στη ζωή αφού χαμογελάει, θα του έχει απομείνει κάποια έλπιδα στη μαραμμένη ψυχή του. "Εστω κι' ένας καραγκιόζης ή μια σβούρα..." Ένώ αυτός, ο Γιοχάννες... "Αν ρωτά κανείς τί είναι έρωτας, ω ναί, τώρα ξαίρει. «Δεν είναι τίποτα άλλο από μια πνοή που θορυβεί στα ρόδα κι' ύστερα σβύνεται. Βικτώρια, Βικτώρια! Νά ηξάιρε πόσο άνεγκραστα είταν δικός της κάθε στιγμή της ζωής του! Νά γίνει, ύπνρετής, σκλάβος της, να σκουπίζει το δρόμο με το σώμα του!» Μαλαμοκαπνισμένα ξύλα ήθελε σου βάλει στη θερμάστρα σου, Βικτώρια!

Αποτραβιέται ο Γιοχάννες στο δικό του κόσμο: «Ήμουν ένας χωριάτης, ένας βάρβαρος, μια άρχονδα που στά νειάτα του παραστράτησε σ' έναν βασιλικό κήπο...» Θα πει ύστερα από καιρό. Κι' αναρωτιέται: «Είδατε ποτέ να πάρει ένας άντρας εκείνη που έπρεπε να πάρε; Κανείς δεν παίρνει τη γυναίκα που νειρεύτηκε, άχ ναί, κι' αν συμβεί αυτό μια μοναχική φορά, σύμφωνα με το σωστό, αυτή πεθαίνει άμέσως κατόπιν...»

Πεθαίνει λοιπόν ή Βικτώρια γράφοντας

στις στεργές στιγμές της το πονεμένο έκείνο γράμμα που αφήνει επί τέλους γυμνή την ψυχή της στον έρωτα που χρόνια έκλεινε μέσα της και την έτρωγε σαν το σαράκι. «Αγαπητέ Γιοχάννες...—έγραφε—είναι παράξενο σαν συλλογίζομαι πως δεν έκανα άλλο τίποτε στη ζωή μου παρά ότι ήρθα στον κόσμο και σάς αγάπησα, και τώρα αποχαιρετώ τη ζωή». Η παλιά της περιφάνεια έχει πιά λυγίσει: «Έν όσο ήμουν γερή στη ζωή θα προτιμούσα να ύποφέρω μέρα νύχτα παρά να σάς ξαναγράψω. Μεγάλε, Θεέ, μονάχα να ξέφατε πόσο σάς αγάπησα, Γιοχάννες... Δε μόδεσα να σάς το δείξω ποτέ, μ' εμπόδιζαν τόσα πράγματα! Και πρό πάντων, ή ιδιοσυγκρασία μου που είταν ίδια του πατέρα...» Του άρχοντα, του άριστοκόρητ ή ίδια ή κόρη. Και πιδ κάτω: «Ναί, Γιοχάννες, σάς αγάπησα σέ όλη μου τη ζωή, σάς το γράφει αυτό ή Βικτώρια, και ό Θεός διαβάξει πάνω άπ' τον όμο μου.»

Όχι, δεν έπαιξε κανένα ρόλο στη ζωή μου ή «Βικτώρια». Μά με τάραιξε βαθιά, την πόνεσα σαν ζωντανή, κι' έκλαψα μαζί της όταν, πεθαίνοντας, αφήνει ν' άκουστούνε άπ' τ' αφήματα χείλια της τούτα τ' άπλά όσο και φοβερά λόγια: «Είμαι τόσο τρομερό να πεθάνω, δεν θέλω να πεθάνω! Νά γίνει, θεέ μου, καλά, λίγο καλύτερα, έστω κι' ως την άνοιξη άκόμα! Τότε οι μέρες είναι φωτεινές, και τ' άδεντρα έχουν φύλλα...»

ΤΖΕΝΝΥ ΜΕΛΙΣΣΗΝΟΥ-ΠΑΠΑΔΑΚΗ

ΕΠΙΚΑΙΡΟΤΗΤΕΣ

Το «Ιστορικόν Μουσείον Κρήτης».

Τόν περασμένο Μάρτη βρισκόμουν στην Κρήτη — και μάλιστα στο Ηράκλειο. Είχα την εύκαιρία τότε να παρακολούθησω και τη μετατροπή του λαμπρού μεγάρου του Άντρεά Καλοκαιρινού σε μουσείο, το «Ιστορικόν Μουσείον Κρήτης». Μερικές αΐθουσες είταν ήδη έτοιμες. Τα έκθέματα τοποθετημένα. Σήμερα είναι όλο το μουσείο έτοιμο. Κ' ένας εξαίρετος νέος αρχαιολόγος, ο Στέλιος Άλεξίου, ό γιός του Δευτέρη, σύνθεσε τόν «Όδηγό», ένα πολύ προσεκτικά γραμένο και πολύ όμορφα και εικονογραφημένο και τυπωμένο, στο Ηράκλειο επίσης, τομίδιο, τέσσερα τυπογραφικά φύλλα. «Ο συνθέτης του «Όδηγού» και προομιαστής έχει πολύ δίκιο να παρατηρεί: «Τό Ιστορικόν Μουσείον Κρήτης» είναι το πρώτον συστηματικόν έπαρχιακόν Μουσείον μεσαιωνικού και νεωτέρου έθνικού πολιτισμού εις την Ελλάδα, έρχόμενον εϋθύς μετά το Βυζαντινόν Μουσείον και το Μουσείον Μπενάκη τών Άθηνών». Η παρατήρηση είναι σωστή. Τό «Ιστορικόν Μουσείον Κρήτης» συμπληρώνει το αρχαιολογικό μουσείο του Ηράκλειου, το μουσείο τών μινωικών, τών ελληνικών της κλασσικής έποχής και τών ελληνιστικών αρχαιοτήτων κατά τόν άρμοδιότερο τρόπο. Αφιερώνει μια αΐθου-

σα του ίσογείου στα παλαιοχριστιανικά και βυζαντινά γλυπτά, δυό αΐθουσες στα γλυπτά τών ενετικών χρόνων μια αΐθουσα σ' έπιγραφές κ' επιτύμβιες πλάκες και μια αΐθουσα στα γλυπτά τών τουρκικών χρόνων. Αφιερώνει επίσης δυό αΐθουσες του πρώτου όρόφου στη βυζαντινή-μεσαιωνική συλλογή και μια αΐθουσα στη συλλογή ιστορικών κειμηλίων. Αφιερώνει, τέλος, μια αΐθουσα του δευτέρου όρόφου σε χειρόγραφα, βιβλία και χάρτες, μια αΐθουσα σε ξυλόγλυπτα κρητικής λαϊκής τέχνης, μια αΐθουσα στην αναπαράσταση του έσωτερικού του τυπικού κρητικού σπιτιού και μια αΐθουσα σε όφαντά, κεντήματα και κοσμήματα κρητικής λαϊκής τέχνης. Άπ' ό,τι πρόφτασα να ιδώ κι άπ' ό,τι τώρα μαθαίνω από τόν «Όδηγό», που έχω μπροστά μου, ή ταξινόμηση του πολιτισμού τούτου μονεσιαζού ύλικού έχει γίνει με άκρα έπιστημονική και καλαισθησία. Έτσι ό θεατής μέσα στο εξαίρετο τούτο κτήριο, το άνακαινισμένο και προσηρμομένο στον καινούριο του προορισμό με γνώση και προσοχή, έχει την εύκαιρία όχι μονάχα να χαρεί καλλιτεχνικές έκδηλώσεις από τις πιο αξιόλογες και ιστορικά μνημεια και κειμήλια που προκαλούν αϋθόρμητα τη βαθύτερή του συγκίνηση, μά και να παρακολουθήσει την πολύτροπη και συχνά αίμα-τοστάλαχη κρητική ιστορία από τ' άπλά χρόνια του κρητικού Χριστιανισμού ίσαμε την έποχή τών νεωτέρων αγώνων για την πατρίδα

και τη λευτεριά. Είναι μια όμορφη και μια παλαιοκρήνη, που αγρυπνεί μέσα κεί. Βυζαντινή, αραβοκρατούμενη, ενετοκρατούμενη, τουρκοκρατούμενη, μα η αιώνια ελληνική Κρήτη, με τη στέρεη εθνική της συνείδηση, με το πλουσιότερο τοπικό της χρώμα, με την όμορφιά της και την ιδιότητά της. Δεν πρέπει, νομίζω, να λησμονηθεί, πως η ίδρυση του μουσείου τούτου οφείλεται στη φροντίδα της «Εταιρείας κρητικών ιστορικών μελετών», ιδρυμένης μόλις το 1951, και στην πρόθυμη χρηματική άρωγή των «Φιλανθρωπικών ιδρυμάτων Άνδρέα και Μαρίας Καλοκαιρινού», του Ταμείου Εφένδρων νομού Ηρακλείου, της Αρχαιολογικής Εταιρείας, των Κρατικών Λαγείων και του Δήμου Ηρακλείου. Πολλές ιστορικές πολιτείες της ελληνικής επαρχίας μπορούν να πάρουν παράδειγμα. Θά μνημονεύσω εδώ πέρα το Μεσολόγγι, τα νησιά του Αιγαίου, το Ναύπλιο. Το Μεσολόγγι έχει συμμαζώσει τις μικρές συλλογές του στο δημοτικό του μέγαρο. Δεν αρκεί. Οι συλλογές θα γίνουν, πολύ πλουσιότερες, αν υπάρξει η πρωτοβουλία, αν τύχει και βρεθεί και προσαρμοληθεί στις ανάγκες ενός μουσείου το κατάλληλο κτήριο. Πολλοί θα σπεύσουν τότε να προσφέρουν όσα κατέχουν κατάλοιπα ή ενθύμια του Μεγάλου Αγώνα, των μεγάλων πολιτικών και των μεγάλων πνευματικών ανδρών του Μεσολογγίου. Και στο Μεσολόγγι κι άλλοι υπάρχουν κειμήλια και μνημεία κ' ενθύμια, που ο χρόνος θα τ' αφανίσει, αν δεν υπάρξει γοργή και γόνιμη φροντίδα. Το Ηράκλειο έκαμε την αρχή. Άς την ακολουθήσουν όσοι πονούν και την ιστορία και την όμορφιά αυτής της πολυβασιανισμένης γής.

I. M. Π.

Ένας δρόμος

Η γειτονιά μου, και παραπάνω, και παρακάτω, είναι γεμάτη δρόμους αφιερωμένους σε καλλιτέχνες και συγγραφείς. Χωρίς καμιά αξιολόγηση, φυσικά. Ένας μεγάλος ασφαλτοστρωμένος δρόμος με τ' όνομα του Γ. Γακωβίδη, του ζωγράφου. Κ' ένας άλλος, κάθετός του, πολύ ταπεινότερος, με τ' όνομα του Θεοτοκόπουλου. Δεν ξέρω, ποιοι κύριοι απαρτίζουν την επιτροπή ονοματοθεσίας των αθηναϊκών δρόμων. Μα δεν αισθάνομαι ποτέ την ανάγκη να τους απευθύνω συγχαρητήρια. Κάποτε πρέπει να επιχειρηθεί ένα γενικό ξεκαθάρισμα. Θά προκαλέσει φυσικά αναστάτωση. Μα τι να γίνει; Θά περάσει κι αυτή κ' ύστερα θά μπο-

ρέσουμε να ζήσουμε σε μια πόλη, όπου δε θά σκοντάφουμε την πάσα στιγμή σε πινακίδες, που ξερεθίζουν ή και απελπίζουν δρόμους. Θά λείψουν οι δρόμοι με τα κακόχη ονόματα ή και τ' άνοητα ή και τ' άσημαντα, κ' οι δρόμοι που διαιωνίζουν τιποτένιες ύστεροφημιές (αυτές τις μέρες διάβασα κάπου: «όδος Στριφτόμπολα»!).

Ειδικότερα, νομίζω, πως ημέριση δόξα, που μπορεί να κερδίσει ένας ποιητής ή ένας πεζογράφος στον τόπο μας, αποτελείται από τ' ακόλουθα: α) να γίνει ή κηδεία του, αν βρεθεί

Ο κ. I. M. Παναγιωτόπουλος

βολικός ύπουργός, με δημόσια έξοδα· β) να του παραχωρηθεί τάφος, αν βρεθεί βολικός δημαρχος, στο πρώτο νεκροταφείο, όπου ο κάθε σκαλτοβιομήχανος αγοράζει όσους τάφους θέλει· γ) να δοθεί τ' όνομά του σ' ένα δρόμο της Αθήνας· και δ) να συμμαζωχτούν οι συντοπίτες του ή κάποιοι άλλοι και ν' αρχίσουν έγραφο για την προτομή του. Ο έγρανος βαστάει από δέκα ίσαμε πενήντα χρόνια· κι αν πετύχει, στο τέλος, στήνεται κάπου μια άθλια προτομή, ένα «κομένο κεφάλι». Από αυτά που άσχημίζουν φορτικά τις επαρχίες και την Αθήνα. Κι όλα τούτα, υπό τον απαράβατον όρον, ότι δε θάχει κατένας διαβάσει το έργο του. Καί, πρώτοι και καλύτεροι, οι αρμόδιοι. Άλλωστε, οι αρμόδιοι ποτέ δε διαβάζουν τίποτε. Άλλίμονο, αν διαβάζαν κιόλας!

Είπα για την γειτονιά μου. Λίγο παρακάτω, στον Αη Λευτέρη, Κάτω Πατήσια, Ίσαμε πρόπερσι ανθοβολούσαν περιβόλια με βιολέττες και με υάκινθους. Άσπρες θάλασσες μεθυστικές, μια μικρή φαντασμαγορία, σά λάχαινε μάλιστα και γύχα με τιμίο φεγγάρι, όχι εκείνο το αναγουλιστικό το Αδούστο! Τα περιβόλια έγιναν οικόπεδα. Τα οικόπεδα μονοκατοικίες, πολλές άσφατίστες απόξω - σπιτάκια της έλλειψης μορφής οι περισσότερες. Κι ο Δήμος άρχισε να «τυπώνει» στην πρόσψη των πρώτων σπιτιών των μικρών δρόμων, που σχηματίζονται, τα φημισμένα δνόματα. Έτσι «τυπώθηκε» ή «όδος Μαλακάση». Πάει καλά! Και παραπέρα ή «όδος Καβάφη». Θά πήγαινε και τούτο καλά, αν ο δαίμονας της ακριβολογίας δε δυνάστευε τον άρμόδιο Νεοέλληνα. Έβαλε λοιπόν ο άρμόδιος και «τύπωσαν» Ν. Καβάφη. Έμεεις δεν έξεραμε κανένα ποιητή Ν. Καβάφη. Έξεραμε τον Κ. ή τον Κ. Π. Καβάφη. Έναν άνθρωπο, που έγραφε και ξανάγραφε τους στίχους του και τους τύπωνε σε

χωριστά χαρτιά, ποίημα το ποίημα, και διόρθωνε με την πένα και το παραμικρό παρατύπωμα και τὸ βασάνιζε τὸ ν, πρὶν κάποιον τὸ βάλει. Καὶ νὰ τώρα, ἓνα μεγάλο μεγάλο Ν μπροστά στ' ὄνομά του. Θὰ πεῖτε: μικρολογήματα. Εἰμαι σύμφωνος. Μὰ τέτιες ἀπροσεξίες ἢ ἀδιαφορίες δείχνουν πολλὰ.

Ἄς ποῦμε και τοῦτο, μικρολόγημα βέβαια: τίς προάλλες, σὲ κάποια ἐορταστικὴ συγκέντρωση, κάποιος ἔβγαλε λόγο, πρὸς ἐμένα, πρὸς ἄλλους. Ἀνάμεσα σ' ἄλλα, ἀκούω και νὰ μᾶς προσφωνεῖ «σεβάσιμος». Σηκώθηκα πάνου: «Μὲ συγχωρεῖτε πὺν σᾶς διακόπτω», τοῦ εἶπα. Μ' ἂν δὲν ἀπαλείψετε τὴ λέξη «σεβάσιμος», ἐγὼ προσωπικά δὲ θὰ μπορέσω ν' ἀκούσω τί λέτε παρακάτου». Γιατὶ πρέπει και τοῦτο νὰ ξεκαθαριστεῖ: ἀπὸ ποιά ἡλικία ὁ ἄνθρωπος γίνεται «σεβάσιμος»; Νομίζω, ἀπὸ τὰ ἑκατὸν εἰκοσι και πέρα...

I. M. Π.

Τὰ 80 χρόνια ἐνὸς Γάλλου λαογράφου.

Ὁ Arnold van Gennep εἶναι ἓνας ἀπὸ τοὺς κορυφαίους σημερινούς λαογράφους, ὅχι μονάχα τῆς Γαλλίας ἀλλὰ και τοῦ κόσμου. Τὸ ἔργο του — πλῆθος μελέτες γιὰ τὴ γαλλικὴ και τὴν ξένη λαογραφία, ἀλλὰ κυρίως 8 ὡς τώρα τόμοι γιὰ τὴ ζωὴ και τὰ ἔθιμα τοῦ Γαλλικοῦ λαοῦ¹ — εἶναι μιὰ κλασσικὴ σύνθεση, πὺν μᾶς γνωρίζει παράλληλα τίς πηγές και τίς ἐπιδράσεις γενικότερα τῆς Εὐρωπαϊκῆς λαογραφίας.

Οἱ Γάλλοι, πὺν ξέρουν καλά τί θὰ πῇ λαογραφία και πὺν τὴν ἀξιοποιοῦν μὲ γραφικότητα σὲ κάθε περίσταση, ἀπὸ τὸν Τουρισμὸ ὡς τίς πινακίδες τῶν μαγαζιῶν, ξέρουν και τ' ὄνομα τοῦ σοφοῦ μελετητῆ τῆς ζωῆς τους, τοῦ Arnold van Gennep, και γιὰ κάθε γιορτῇ πὺν θὰ ὀργανώσουν — δημαρχοὶ, ἰδιωτικοὶ σύλλογοι, ἐφημερίδες, σχολεῖα, καλλιτέχνες — συμβουλευόνται πάντα τὰ βιβλία του ἢ τοῦ ζητοῦν ἀπευθείας τὴ γνώμη.

Τὸν περασμένον Ἰούνιο, ὁ Arnold van Gennep ἐκλείσας τὰ 80 τὸν χρόνιο. Δὲν ἀναφέρω ἐδῶ τίς ἐπιστημονικὲς τιμές πὺν τοῦ ἔγιναν, τὰ ἀφθρα και τὸν τιμητικὸν τόμο πὺν τοῦ ἀφιέρωσαν. Σημειῶνω μόνο τίς λαϊκὲς ἐκδηλώσεις πὺν ὀργανώθηκαν ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι του, πὺν θὰ τοῦ ἦταν βέβαια οἱ πὺν συγκινητικὲς, ἀλλὰ και πὺν δείχνουν τὴ ζεστασιά ἐνὸς λαοῦ και τὴν ἀγάπη του στὴν παράδοση.

Τὴν παραμονὴ λοιπὸν τοῦ ἡ-Γιάννη τοῦ Κλήδονα (λαογραφικὴ γιορτῇ πὺν τὴ γιορτάζουν κι' οἱ Γάλλοι μὲ φωτιές), πλῆθος φίλοι μ' ἐπικεφαλῆς λαογράφους τοῦ Παρισιοῦ — ἐπιστήμονες κι' ἐρασιτέχνες — μαζεύτηκαν κάτω ἀπὸ τὰ παράθυρα τοῦ Van Gennep, στὸ προάστειο Bourg-la-Reine, κι' ἄρχισαν τὴ γιορτῇ.

Στὶς 8.45' (βράδυ), λαϊκοὶ τραγουδιστὲς και ὀργανοπαῖκτες τραγούδησαν παλιούς λαϊκούς σκοποὺς γιὰ χαιρετισμὸ του.

Στὶς 9 πῆραν μέσα σὲ μιὰ ἀνθοστολιστὴ ἄμαξα τὸν τιμῶμένο σοφὸ και τὸν πῆγαν στὸ

Δημαρχεῖο. Ἐκεῖ τὸν περιμέναν ὁ Νομάρχης τοῦ Σηκουάνα κι' ὁ Δήμαρχος, πὺν τὸν προσφώνησαν και τοῦ ἔδωκαν παράσημα. Ἀκολούθησαν τυπικὲς ἐπιδειξεις λαϊκῶν χορῶν ἀπὸ τοὺς συγκεντρωμένους και κεράσματα.

Στὶς 10.30' πῆγαν ὅλοι μαζί στὴν κεντρικὴ πλατεῖα τοῦ Προαστεῖου, κι' ἐκεῖ ὁ γηραιὸς Λαογράφος ἀναψε πρῶτος τὴ μεγάλη φωτιά τοῦ ἡ-Γιάννη, πὺν τὴν εἶχαν στήσει οἱ κάτοικοι. Ἀρχισαν ἀμέσως ὀλόγυρα λαϊκοὶ χοροὶ και τραγούδια τοῦ τόπου, πὺν κράτησαν ὡς τὰ μεσάνυχτα.

Σπάνια, νομίζω, οἱ ἐπιστήμονες τῶν 80 χρόνων δοκιμάζουν ἄλλοῦ τέτοιες συγκινήσεις.

ΔΗΜ. Σ. ΛΟΥΚ.

Ὁ κ. Γιάννης Χατζῆνης

Παράκληση.

Μῆνες τώρα πληρώνουμε πολλὴ ἀκριβὰ τὴν ἐπιθυμία νὰ μὴν ἐπιβαρύνουμε μὲ τίποτα τοὺς ἀναγνώστες μας, πὺν ξαίρουμε ὅτι οἱ περισσόροι, τὰ τελευταῖα αὐτὰ χρόνια τῆς μεγάλης οικονομικῆς στενοχωρίας, ἔχουν χάσει τὴ χρὰ ν' ἀγοράζουν τὰ νέα λογοτεχνικὰ βιβλία και περιορίζονται στὴ «Νέα Ἑστία» γιὰ νὰ διατηροῦν τὴν ἐπαφὴ τους μὲ τὴν πνευματικὴ ζωὴ. Ὡστόσο, τὰ ἐργατικά αὐξήθηκαν, ἡ τιμὴ τοῦ χαρτιοῦ σχεδὸν διπλασιάστηκε, ὅλες οἱ ἄλλες δαπάνες μεγάλωσαν (εἰκόνας κλπ.), τὰ ἄλλα περιοδικὰ, τὰ ἐβδομαδιαῖα, πρὶν ἀπὸ τὸ καλοκαίρι, ἐπρόσθεσαν 1.000 δρχ. στὴν τιμὴ κάθε τεύχους των. Ἐμεῖς ἐπιμένουμε στὶς 7.000 δρχ. Περισσότερο ὅμως δὲν ἀντέχουμε. Καὶ παρακαλοῦμε τοὺς φίλους τῆς «Νέας Ἑστίας» νὰ ἐκτιμῇσουν τίς σημερινὲς ἐκδοτικὲς συνθήκες και νὰ δεχτοῦν τὴν αὐξηση τῆς τιμῆς τοῦ τεύχους ἀπὸ 7.000 σὲ 8.000 δρχ.

x.

1. «Manuel de Folklore Français Contemporain», Paris. Éditions A. Picard.

ΤΟ ΘΕΑΤΡΟ

Κωμωδίες.

Θέατρο Σαμαρτζή, Θίασος Κοτοπούλη : Ραούλ Πραζί «Τράβα τὸ Κορδόνι», φάρσα σὲ τρεῖς πράξεις. — **Θέατρο Μανέδου, Θίασος Λογοθετίδης :** Γ. Ρούσσου, «Ἐρωτικές βιταμίνες», κωμωδία σὲ τρεῖς πράξεις, τέσσερες εἰκόνες. — **Θέατρο Ἀργυροπούλου, Θίασος Κ. Στολίγκα, Ἀν. Κυριακού :** «Εἴμαστε ἀπὸ τζάνι», κωμωδία σὲ τρεῖς πράξεις. — **Θέατρο Βέμπο, Θίασος Ἀννας καὶ Μαρίας Κασουᾶ :** Ι. Βάσσαρη : «Ραντεβού», μουσική κωμωδία σὲ τρεῖς πράξεις καὶ 16 εἰκόνες.

Τὸ καλοκαίρι εἶναι μιὰ ἀντιθεατρική περίοδος. Εἶναι καιρὸς πού ὑποστηρίζω ὅτι δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ λειτουργοῦν καθόλου τὸ καλοκαίρι θέατρα πρόξας στὰς Ἀθήνας. Φαντάζομαι ὅτι οἱ θίασοι τὸ παραδέχονται, ἀλλὰ τί νὰ κάνουν; Ἐνῶσω δὲν ὑπάρχουν ἀρκετὲς χειμερινάτικες σκηνές ὥστε νὰ μποροῦν οἱ πάρα πολλοὶ θίασοι πού ἔχουν σχηματισθεῖ νὰ ἐρχονται τὸν χειμῶνα σ' ἐπαφὴ μὲ τὸ κοινὸ τῆς πρωτεύουσας, καὶ νὰ περιοδεύουν τοὺς θερινοὺς μῆνες στὶς ἐπαρχίες, ἀναγκαστικά θὰ παίζουν τὸ καλοκαίρι στὰς Ἀθήνας, προσπαθώντας νὰ ἐξοικονομήσουν ὅπωςδήποτε τὴν κατάσταση, χωρὶς ἀνώτερες καλλιτεχνικὲς βλέψεις.

Φέτος ὅλοι οἱ θίασοι ἀποφάσισαν, μὲ τὴν ἰδέα ὅτι τὰ ἐλαφρὰ ἐργάσια εἶναι ἐκεῖνα πού προσαρμόζονται τὸ περισσότερο μὲ τὸ ὑπαίθριο καὶ μὲ τοὺς καύσωνες, νὰ ἀνεβάσουν προπάντων, ἢ καὶ ἀποκλειστικά, κωμωδίες καὶ φάρσες. Θὰ παρουσιάσουν δηλαδὴ κατὰ κανόνα (κάθε κανόνας φυσικὰ μπορεῖ νὰ ἔχει ἐξαιρέσεις) ἕνα ρεπερτορίο μονότονο καὶ χωρὶς μέγало ἐνδιαφέρον.

Ὁ θίασος Κοτοπούλη μὲ πρωταγωνιστὰς τὸν κ. Ντ. Ἡλιόπουλο καὶ τὴν κ. Μ. Νέζερ γιὰ νὰ πληρώσῃ τὸ κενὸ πού σχημάτισε ἡ ἀπότομη καὶ ἀπροσδόκητη πτώση μιᾶς κωμωδίας τῶν κ. Σακελλάριου καὶ Γιαννακόπουλου, τῶν συγγραφέων τῶν μεγάλων ἐπιτυχιῶν, (ἴσως τὸ πάθος τοῦτο νὰ εἶναι σωτήριον γι' αὐτοὺς ἐὰν τοὺς εἰδοποιήσῃ ὅτι ἡ εὐκολία καὶ ἡ προχειρότητα εἶναι σειρήνες ἐπικίνδυνες πού πηγαιναν νὰ καταποντίσουν τὸ ταλέντο τους) ἀνέβασε ἕνα ἔργο γνωστότατο, πολυπαιγ-

μένο, ἀλλὰ καὶ γιὰ τοῦτο δοκιμασμένο : Τὸ ἄβα τὸ κορδόνι. Εἶναι μιὰ φάρσα πού δὲν λείπει τίποτε τὸ οὐσιαστικόν, μὰ πού ἀναμφισβήτητα, εἶναι καλοχτισμένη, καλοπλεγμένη, καὶ κάθε τόσο προβάλλει μέσα στὴ γοργή της δράση ἔξυπνα ἐπινοήματα, διασκεδαστικά ἐπεισόδια.

Ὁ κ. Ἡλιόπουλος ἔδειξε καὶ πάλι ὅτι εἶναι ἕνας πρωταγωνιστής. Διέπλεσε τὸν ρόλο του εὐφάνταστα, μὲ μπρίο καὶ μὲ φινέτσα, καὶ μὲ πολὺ προσωπικὸ τρόπο. Τὸ ἴδιο καὶ ἡ κ. Μαρλίνα Νέζερ. Πλάϊ τους καὶ οἱ ἄλλοι ἡθοιοὶοὶ ἐπαίξαν μὲ πολλὴ κέφι καὶ χωρὶς νὰ παρασρῶν σὲ παρατονίες, τουλάχιστον πολὺ χτυπητές. Ἰδιαίτερα θέλω νὰ ἀναφέρω τὴς «δημιουργίες» τοῦ κ. Π. Ζερβου καὶ τῆς κ. Ἀν. Συνοδινού. Δὲν εἶναι κρίμα ἕνα τόσο λαμπρὸ σύνολο νὰ ὑπηρετεῖ μιὰ ἀσημαντότητα, πού δὲν ἔχει οὔτε κἀν τὸ χάρισμα νὰ εἶναι καινούρια;

Ὁ θίασος Λογοθετίδης ἀνέβασε μιὰ κωμωδία τοῦ κ. Γ. Ρούσσου πού σημειώω ἄνοδο ἐπάνω στὴν προηγουμένη παραγωγὴ τοῦ θεατρικοῦ τούτου συγγραφέα. Στίς «Ἐρωτικὲς βιταμίνες» πλέκονται δύο μοτίβα : μιὰ ἐρωτικὴ ἱστρίγκα καὶ μιὰ σάτυρα τῶν γιατρῶν πού ἡ ὑπερβολικὴ τοὺς εἰδίκευση τοὺς καθιστᾷ πολὺ κοντόφθαλμοις. Ὁ κ. Ρούσσος ἀπέφυγε τὸν σκόπελο τῶν δύο θεμάτων : ἡ ραφή δὲν διακρίνεται. Τὰ δύο θέματα ἔχουν συνυφανθεῖ. Βέβαια ἡ ἐρωτικὴ ἱστρί-

γκα εἶναι κάπως κοινοτοπία—ἀπὸ τὴν ἀρχὴ μαντεύομε ὅτι θὰ καταλήξῃ σ' ἕνα αἰσιο τέλος,—καὶ ἡ σάτυρα ἀπέχει πολὺ ἀπὸ τὸ νὰ ἔχει τὴν καυστικότητα, καὶ προπάντων τὸ θαυμαστὸ κρεσέντο, ἐκείνης τοῦ Κνὸς, τῆς ἀριστουργηματικῆς, κλασσικῆς μοντέρνας κωμωδίας τοῦ Ζ. Ρομάν. Ὅμως τὰ διασκεδαστικά ἐπεισόδια εἶναι ἀφθονὰ ὁ διάλογος εἶναι πάντα ζωηρὸς καὶ ἔξυπνος. Ὁ κ. Ρούσσος δὲν παρασύρθηκε σὲ βαριεῖς ὑπογραμμισμοὺς, σὲ καμιά φορτικὴ ἐπανάληψη. Οἱ «Ἐρωτικὲς βιταμίνες» χωρὶς τὰ ξεπερνῶν τὸ ἐπίπεδο τοῦ μικροῦ ἔργου, χωρὶς νὰ ξεφεύγουν ἀπὸ τὴ συμβατικότητα, χωρὶς νὰ διαμορφῶνουν χαραχτῆρες ἢ ἔστω καὶ τύπους εἶναι μιὰ κωμωδία πεταχτὴ, εὐχάριστη, πού βγάζει γέλιο, πού χαρίζει δυὸ εὐθυμίες ὁρες.

Δυστυχῶς ἡ ἐρμηνεία ὑστέρησε. Ὁ κ. Λογοθετίδης εἶχε ἐπιτύχει κάποτε νὰ προσδώσῃ στὸ θίασόν του ὁμοιογένεια· τώρα εἶταν πάλι στὴ σκηνὴ μόνος, ὁλομόναχος. Κι' ὅσο κι' ἂν ἡ παρουσία του καὶ ἡ φαντασία του καὶ τὸ μπρίο του τὴ γεμίζουν ξεχειλιστά, καὶ συναρπάζουν καὶ

Ὁ κ. Ὁδυσσεὺς Ἐλύτης

θαμπώνουν, δὲν μπορεῖ καὶ ν' ἀποκρύψει δό-
τελα τὴν ἑλλειψὶ συνεργατῶν. Τὸ ἀντικρὶ προ-
σωπικὸ τοῦ θίασου στοὺς ρόλους τῶν γιαιτῶν
εἶταν ξυλένιο καὶ οἱ γυναῖκες—δὲν ἐξαιρῶ οὐ-
τε τὴν κ. Καίτη Λαμπροπούλου πού συχνά εἶ-
ναι πολὺ θελκτικὴ καὶ δίνει προσωπικὴ σφρα-
γίδα στὸ μέρος της—δὲν διαμορφώσαν τὸν ρόλο
τους, δὲν τὸν ἐπαίξαν περιόρισθαι νὰ εἶναι
ἀτονοὶ φορεῖς τῶν λέξεων τοῦ συγγραφέα. Ἡ
κ. Ντ. Σταθάτου ἐξακολουθεῖ, ὅπως καὶ στὴν
προηγούμενὴ της ἐμφάνισι, νὰ βρίσκεται σὲ
μισθιότητά της κάμψι, καὶ ἡ κ. Διβυκοῦ ἀδικεῖ-
ται ὅταν ἀναλαμβάνει ρόλους ingenue. Δὲν τὴν
προορίζουν γι' αὐτοὺς οὐτε τὸ παράστημά της,
οὐτε τὰ ἐκφραστικά της μέσα. Γιὰ νὰ ἀνταπο-
κριθεῖ στὶς ἀξιώσεις τους, καθὼς ἐκβιάζει τὸν
ἑαυτὸ της, καταφεύγει σὲ ἄνοστα ἀκκίσματα.

* * *

Ὁ θίασος τοῦ κ. Στολίγκα καὶ τῆς κ. Κυ-
ριακοῦ παρουσίασε μιὰ κωμωδία τοῦ κ. Στ.
Φωτιάδου «*Εἴμαστε ἀπὸ τζάκι*».
Ὁ κ. Φωτιάδης, ὅπως τὸ ἐξηγεῖ στὸ εἰσαγωγικὸ
σημείωμα στὸ πρόγραμμα, φιλοδόξεσε νὰ γρά-
ψῃ μιὰ σάτυρα τοῦ σομποτισμοῦ, ἀλλὰ τὸ θέμα
τοῦ τοῦ ἐξέφυγε. Ὁ κεντρικὸς του ἥρωας, ὁ
σὸνμπ, περιορίζεται νὰ πεῖ μερικὲς φορὲς ὅτι
κατάγεται ἀπὸ τζάκι, ἀπὸ ἑναν ἥρωα πολεμι-
στὴ τοῦ 21, ἐνῶ τοῦτο εἶναι ἀνακριβές, ὅστερα
ὅμως ὑποχωρεῖ πολὺ εὐκόλα, καὶ ἐγκρίνει τοὺς
γάμους τῆς ἀδερφῆς του μ' ἑναν μικροπωλητὴ
τοῦ δρόμου, καὶ τῆς ἀνεψιάς του μὲ τὸν ὑπη-
ρέτη του. Καὶ οἱ λιγότερο σὸνμπ ἄνθρωποι δὲν
θὰ εἴσαν πολὺ αἰσιόδοξοι γιὰ τὴν τύχη αὐτῶν
τῶν ἀπροσάρμοστων γάμων πού ἀπορρέουν ἀπο-
κλειστικὰ ἀπὸ τὴ σαρκικὴ ἐλξη τὴν ὁποία ἐξα-
σκούν δυὸ ὥρατα παιδιὰ, μιὰ πού προπάντων ὁ
συγγραφέας ἐδείξε φανερά ὅτι τὰ δυὸ αὐτὰ ὥρατα
παιδιὰ δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ χυδαῖοι
προικοδοῦντες. Προῖδησι τοῦ συγγραφέα εἶταν νὰ
ἐξάγει τὰ «κατώτερα στρώματα», ἀλλὰ τὸ θέμα
του τοῦ ἐξέφυγε καὶ τὰ δίστασε. Στὴν κωμωδία
συμβαίνουν καὶ πολλὰ ἄλλα τὰ ἀλλόκοτα, τὰ
ἐξωφρενικά, τὰ αὐθαίρετα, τὰ ἀσύνδετα. Στὴ
σκηνὴ περνοῦν κάθε τόσο δυὸ παραφρονε-
ς, δραπέτες τοῦ φρενοκομείου πού τοὺς κυνηγᾷ
ἕνας γιαιτρός. Μόνον ὁ διάλογος ἔχει πού καὶ
πού, ἀραιὰ καὶ πού, μερικὰ ἐξυπνα σπινθηρί-
σματα.

Γιὰ τὸ θίασο Στολίγκα-Κυριακοῦ θὰ πῶ
τὸ ἴδιο ὅπως καὶ γιὰ τὸ θίασο Ντ. Ἡλιόπου-
λου-Μ. Νέσερ. Ὁ κ. Στολίγκας καὶ ἡ κ. Κυ-
ριακοῦ εἶναι ἡθοποιοὶ ὀλκῆς. Στὸ θιάσόν τους ὑ-
πάρχουν καὶ ἄλλοι ἀξιόλογοι ἡθοποιοί: Ὁ κ.
Ἀλ. Δαμιανός, ὁ κ. Β. Πάλλης, ὁ κ. Ερ. Κοντα-
ρίνης κ.ά. Δὲν εἶναι κρίμα τὸ καλὸ αὐτὸ συγ-
κρότημα νὰ σπαταλιεῖται ἀνεβάζοντας μιὰ κω-
μωδία πού δὲν ἔχει κανένα στοιχεῖο πού νὰ
δικαιολογεῖ τὴν ἀπόφασιν νὰ ἀνεβασθεῖ στὴ σκη-
νὴ; Φυσικὰ εἶναι σωστὸ νὰ παίζονται τὰ ἑλλη-
νικὰ ἔργα ὅχι ὅμως καὶ ὅταν στεροῦνται κά-
θε ποιότητά.

* * *

Ὁ θίασος τῶν κ. Α. καὶ Μ. Καλουτᾶ παρου-

σίασε μιὰ μουσικὴ κωμωδία. Οἱ σκηνογραφί-
ες πού φέρουν ἐκτύπα τὴ σφραγίδα τοῦ κ. Ἀνε-
μογιάννη (λίγο πάρα πολὺ ἐκτύπα δὲν εἶναι
φρόνιμο ἕνας καλλιτέχνης νὰ μὴ ἀνανεώνεται)
εἶναι ἐξαίσιες, αἱ ἡθοποιοὶ παίζουν μὲ πολὺ
μπρόι καὶ πολλὴ χάρι, τὸ σύνολο εἶναι ἐξαιρε-
τὰ ἐναρμονισμένον ἀπὸ τὸ σκηνοθέτη κ. Μουζε-
νίδη, ἀλλ' ἡ κωμωδία ξεπερνᾷ σὲ βλακεία ὅλα
τὰ ἀνάλογα κατασκευάσματα τοῦ εἶδους της.

* * *

Οἱ θίασοι πολὺ παραπονοῦνται γιὰ τὴν
κρίσιν πού τοὺς μαστίζει. Δὲν ἀρνοῦμαι ὅτι μπο-
ρεῖ, νὰ εἶναι ἡ κύρια τῆς αἰτίας ἡ οἰκονομικὴ
δυσπραγία. Ὅμως νομίζω ὅτι τουλάχιστον ἐν
μέρει εὐθύνονται γι' αὐτὴν καὶ οἱ θίασοι. Ὑστε-
ρα προπάντων ἀπὸ τὸ ταξίδι μου στὸ Παρίσι
ἔχω πεισθεῖ ὅτι ὑπάρχουν στὴν Ἑλλάδα οἱ δυ-
νατότητες νὰ ἔχομε ἐξαιρετὸ θέατρο. Ἀλλ'
οἱ θίασοι διασπάνουν τὶς δυνάμεις τους
καὶ τὶς κακομεταχειρίζονται, ἀναθέτουν ρόλους
σὲ ἡθοποιοὺς ἀκατάλληλους γι' αὐτοὺς, καὶ πού
σὲ ἄλλους ρόλους θὰ μπορούσαν ν' ἀναδειχθοῦν,
σχηματίζουν περισσότερα συγκροτήματα ἀπ' ἐ-
κείνα γιὰ τὰ ὁποῖα ἐπαρκεῖ τὸ κοινὸ, καὶ προ-
πάντων μὲ τὴν ἐκλογὴ τοῦ ρεπερτορίου ὑποτι-
μοῦν τὶς πνευματικὰ καὶ καλλιτεχνικὰ του ἀ-
ξιώσεις. Τὸ ἀθηναϊκὸ κοινὸ ἔχει πάντα δεῖξει
πὼς ἔχει νὰ ὑποστηρίξει ὅ,τι ἀξίζει νὰ τὸ
προσελκύσει.

ΑΛΚΗΣ ΘΡΥΛΟΣ

Ἡ ΜΟΥΣΙΚΗ

*Συναυλίες τῆς Κρατικῆς Ὁρχήστρας.—Ἑλλη-
νικὲς ἐπιτυχίες στὸ ἐξωτερικόν.—Γεώργιος
Σισιλιάνος.*

Μὲ τὸ ἔμπα τοῦ χαλοκαιριοῦ, ἀπὸ τῆς 12
Ἰουνίου, ἄρχισαν οἱ ὑπαίθριες συναυλίες τῆς
Κρατικῆς Ὁρχήστρας. Καὶ εἶναι ἀληθινὴ αἰ-
σθητικὴ ἀπόλαυσις γιὰ τὸ ἀθηναϊκὸ κοινὸ τὸ
ν' ἀκούει ἀριστουργήματα τῆς μουσικῆς μέσα
στὸν ὑποβλητικὸν χώρον τοῦ ἀρχαίου θεάτρου.
Κι ἀξίζει ἀκόμα κάθε ἐπαινοὶ ἡ ἀπόφασιν νὰ
μεταδίδονται οἱ συναυλίες αὐτὲς καὶ ἀπὸ τὸ Ρα-
διοφωνικὸ μας Σταθμὸν, γιὰ νὰ μποροῦν ἐστὶ
νὰ τὶς χαίρονται ὅλοι ὅσοι δὲν ἔχουν τὸν τρό-
πον νὰ τὶς παρακολουθοῦν μέσα στὸ θέατρο τοῦ
Ἡρώδου, ἀκόμα καὶ οἱ ἄρρωστοι ἀπὸ τὸ κρε-
βάτι τους καὶ οἱ ἐπαρχίες. Ἀπὸ τῆς συναυλίας
πού ἀκούσαμε ὡς τώρα ἔχομε δυὸ ἐντυπώσεις:
πρῶτα, πὼς καὶ οἱ ἀρχιμουσικοὶ μας καὶ ἡ ὁρ-
χήστρα ἐξελέχθησαν σημαντικὰ καὶ μᾶς δίνουν
πολὺ ἱκανοποιητικὰς ἐκτελέσεις. Δεύτερον ὅτι ἡ
Κρατικὴ Ὁρχήστρα ἀγωνίζεται νὰ
μᾶς πείσει πὼς δὲν ὑπάρχει
ἐλληνικὴ μουσικὴ παραγωγή.
Μέσα στίς πέντε συναυλίας πού ἀκούσαμε ὡς
σήμερα—19 Ἰουλίου—μόνο σὲ δυὸ δόθησαν ἔρ-
γα ἑλλήνων συνθετῶν: στίς 6 Ἰουλίου «Τὸ πα-
νηγύρι τῆς Ἀσπ-Γωνιάς» τοῦ Μίμη Θεοδωράκη,
ἕνα πρωτόλειο τοῦ νεοῦ συνθέτη, πού τὸ

είχαμε άκούσει πρίν από δυό χρόνια και μās είχε δώσει πολλές έλπίδες, και στις 13 'Ιουλίου, δύο «Πρελούδια» του Δημ. Λεβίδη, από τὰ καλύτερα έργα του έλληνα μουσουργού, που κινούνται μέσα στη συνθηθιόμενη του πεπορχόσμια, μεταφυσική άτμοσφαίρα. Εύτυχώς που ή 'Αμερικανική Προερεία, με τις συναυλίες που έδωσε το χειμώνα με έργα άμερικανών και έλλήνων συνθετών μās πληροφόρησε πώς ή παρχει έλληνική μουσική παραγωγή, που αξίζει τον κόπο να παρουσιάζεται.

Ός τόσο πρέπει να πω πώς ή τελευταία συναυλία της 13 'Ιουλίου είχε εξαιρετική επιτυχία με την τόσο επιμελημένη διεύθυνση του άρχιμουσικού Θ. Βαβαγιάννη. Το πρόγραμμα διαλεχτό: Εισαγωγή από το «Σικελικό Έσπερινό» του Βέρντι, «Δυό Πρελούδια» του Λεβίδη, «Παλιές άριες και χοροί, για λαούτο» του Ρεσπίγκι, άληθινά έξάσια μελωδία, με άπλούστατα μέσα, όρχήστρα έγχόρδων, με σο υ τ α από παλιούς χορούς και τραγούδια του 16ου αιώνα, με τόσο άγνη και ευγενική μελωδική γραμμή, με ρυθμική ποικιλία άνάμεσα στα τέσσερα μέρη. Στο β' μέρος του προγράμματος ή γνωστή «Παθητική» Συμφωνία του Τσαϊκόφσκυ, όπου άληθινά ξεπέρασε τον έαυτό του ό κ. Βαβαγιάννης, σε χρώμα, ρυθμό, άρχιτεκτονική. Πραγματικά περίφημη απόδοση.

Κάποιος συνάδελφος κριτικός έγραψε τελευταία πώς έχουμε βέβαια ώραιες φωνές στην Ελλάδα, αλλά δεν ξέρουν οι καθηγητές στα διάφορα Ώδεια μας να τις καλλιεργήσουν και καταστρέφονται γρήγορα. Ήταν τόσο άδικη ή κριτική αυτή, που δίκαια προκάλεσε την άγανάκτηση και τη διαμαρτυρία του καλλιτεχνικού κόσμου. Την άπάντησή την έδωσε εύτυχώς ή περίφημη Σκάλα του Μιλάνου, όπου ή σχολή της του τραγουδιού τράβηξε πλήθος νεαρών από όλα τα μέρη του κόσμου για να τελειοποιηθούν και να σταδιοδρομήσουν. Άπ' όλο αυτό το πλήθος προκρίθηκαν, έπειτα από άυστηρό κοσμήνισμα, τέσσερις μόνο, δύο 'Ιταλοί και δύο 'Έλληνες, ή Μαρία Κερσετεντζή, από την τάξη της κ. Σμαράγδας Γεννάδη, και ό Νίκος Ζαχαρίου, από την τάξη του κ. Βηθνυού, και οι δύο μαθητές του Έθνικού Ώδείου. Και το σπουδαιότερο, αντί να τους δεχτούν για μαθητές στη σχολή της Σκάλας τους προσέλαβαν και τους δυό ως σολίστες στην Όπερα της Σκάλας. Χρειάζεται άρα γε άλλη άπάντηση στον τόσο άυστηρό κριτικό, που άνήκει στη χορεία αυτών που δε βρίσκουν τίποτα να έπαινέσουν στον τόπο μας;

Έπέστρεψε στην Ελλάδα από τη Ρώμη, όπου συμπλήρωνε τις μουσικές του σπουδές, ό νεαρός μουσουργός Γεώργιος Σισιλιάνος, που μās είχε κιόλας δώσει δείγματα της μουσικής του ιδιοφυίας. Άφού πήρε το δίπλωμά του σε άνώτερα θεωρητικά από τα Ώδεια Αθηνών στην τάξη του κ. Γ. Σκλάβου, πήγε στη Ρώμη

κι έγινε άμέσως δεκτός στην Ακαδημία Σάντα Σεσίλια στην Ανωτέρα Σχολή σύνθεσης. Φοίτησε δυό χρόνια στην τάξη του μεγάλου Ιταλού μουσουργού Πιτζίτι, κι έπειτα από άυστηρότατες εξετάσεις, όπου έπρεπε να παρουσιάσει μια σειρά από έργα για συμφωνική όρχήστρα, χορωδία, τραγούδι, μουσική κάμερας, πήρε το δίπλωμά του. Στη συναυλία των διπλωματούχων, που δόθηκε στις 13 'Ιουνίου στο θέατρο Άρξεντίνα παίχτηκε ένα Κοντσέρτινο του για β ξύλινα πνευστά με συνοδεία όρχήστρας έγχόρδων. Οι κριτικές έγραψαν εξαιρετικά έπαινετικά για το έργο και τονίζουν «τις πλούσιες δυνατότητες του νεαρού συνθέτη».

Έδώ, στις 2 'Ιουλίου ή όρχήστρα του Ραδ. Σταθμού, με τη διεύθυνση του κ. Φιλοκτήτη Οικονομίδη, έπαιξε δυό μέρη από το Κοναέρτο του για όρχήστρα έγχόρδων. Το Adagio έχει χαρακτήρα κατανυκτικό, όπου χωρίς να χρησιμοποιεί αούτοσια βυζαντινά μέλη, κινείται μέσα στην άτμοσφαίρα της βυζαντινής ύμνωδίας. Τα θέματα πλέκονται τεχνικά άνάμεσα στα διάφορα όργανα, ένα basso continuo θυμίζει το ύσ ο ν της βυζαντινής μουσικής. Άκολουθεί σε αντίθεση το δεύτερο μέρος - Vivace - ένα διονυσιακό ξέσπασμα, σά λαϊκός χορός, σάν πανηγύρι, που θα έπρεπε βέβαια να παίζεται πιό γοργά και συναρπαστικά, αλλά πώς να γίνει με τη 1 1/2 πρόβα της όρχήστρας του Ραδ. Σταθμού; Είχαμε άκούσει πέρυσι από την Κρατική Όρχήστρα μιάν εισαγωγή του Σισιλιάνου «Η Αποκάλυψη της Πέμπτης Σφραγίδας», έμπνευσμένη από τον όμώνυμο πίνακα του Θεοτοκόπουλου, όπου ό συνθέτης άποδίδει όλο το μυστικισμό και το πάθος που διαπνέει το καταπληκτικό αυτό έργο, με μιάν μουσική λιτή, άστρη, σχεδόν άσκητική, αλλά και βαθειά έκφραστική. Φάνηκε άμέσως με το πρώτο αυτό έργο ή ξεχωριστή ιδιοφυία του νέου μουσουργού και το έντονο προσωπικό του ύφος. Ο Σισιλιάνος δεν διέψευσε τις έλπίδες που μās γεννήθηκαν τότε. Όριμος τώρα τεχνικά, με πλατειά πνευματική καλλιέργεια, με άφοσίωση στην τέχνη, έξελίσσεται όλοένα και έμια βέβαιη πώς πολύ γρήγορα θα πλουτίσει τη νέα μουσική σχολή μας τότε με έργα αξιόλογα.

ΑΥΡΑ Σ. ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΟΥ

ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ

●. 'Αργέντη, «The costumes of Chios». Λονδίνον 1953, σελ. 338.

Είς το ελληνικόν κοινόν είναι πολύ γνωστός ό Χίος λόγιος Φίλιππος Άργέντης, ό οποίος άφίερωσε την ζωή του εις την μελέτην και την ευεργεσίαν της πατρίδος του. Άνήκει εις την τετάρτην γενεάν Χίων μεταναστών εις Αγγλίαν, όπου ούτοι ίδρυσαν και τον περίφημον έμπορικόν οίκον Ράλλη και πολλαχώς διεκρίθησαν. Επί έκατον περίπου έτη οι μετανάσται ούτοι έβροήθουν τα σχολεία και τα λοιπά κοινοφελή ιδρύματα της νήσου μέχρι της άπελευθερώσεώς της

(1912) και μετ' αὐτὴν δὲ δὲν τὴν ἐλησμόνησαν.

Ὁ κ. Ἀργέντης ὁμῶς σπουδάσας Ἑλληνικὴν φιλολογίαν ἀνενέωσε τοὺς δεσμούς του μετὰ τὴν πατρίδα τῆς οἰκογενείας του, ξανάγινε Ἕλληνα καὶ ἀρρωσιώθη εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἀποῦ ὑπηρετήσεν ὡς ἐθελοντὴς εἰς τὸν ἑλληνικὸν στρατὸν καὶ ἐγνώρισε καὶ τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ κοντὰ, ἤρχισε τὴν εὐεργετικὴν του ἐργασίαν. Εἰς τὴν Χίον αὐτὸς καὶ ἡ οἰκογένειά του ἵδρυσαν σχολεῖα, μουσεῖα, κατὰ ποικίλους τρόπους προσπαθοῦν νὰ βοηθήσουν τὸ νησί. Διὰ τοὺς δρόμους, διὰ τὴν ὑδρευσίν, διὰ τὴν βελτίωσιν τῆς καταστάσεως τῶν χωρικῶν ἐνδιεφέρθη πάντα ὁ Ἀργέντης.

Διὰ τὴν μελέτην τῆς Χίου ἀφιέρωσεν οὐτὸς χρόνιον καὶ χρόνον πολὺν, ἐξήτασε διάφορα εὐρωπαϊκὰ ἀρχεῖα καὶ συνέλεξεν ἀγνωστον ὕλικόν. Περιήλθε τὴν Χίον καὶ μόνος καὶ μετ' ἄλλων ἐρευνῶν, ξένων καὶ Ἑλλήνων, καὶ συνεκέντρωσε ὅχι μόνον ἱστορικὸν καὶ γλωσσικὸν ὕλικόν, ἀλλὰ καὶ λαογραφικὸν καὶ τῆς λαϊκῆς τέχνης. Ὑπὲρ τοὺς δέκα μεγάλους τόμους ἐδημοσίευσεν ὁ Ἀργέντης διὰ τὴν Χίον καὶ δύναται νὰ λεχθῇ ὅτι καμμίᾳ ἄλλῃ νήσῳ ἑλληνικῇ δὲν ἐμελετήθη τόσον καλά, ὅσον ἡ Χίος.

Τὸ νέον βιβλίον τοῦ κ. Ἀργέντη περὶ τῆς Χίου ἔχει ἰδιαιτέραν σημασίαν. Ὅχι μόνον διότι ἐτυπώθη ἐπὶ λαμπροῦ χάρτου καὶ μετὰ ἑκατὸν ἑνδεκα λαμπρὰς εἰκόνας (ἐκ τῶν ὁποίων 28 μονόχρωμοι, αἱ δὲ λοιπαὶ πολύχρωμοι), ἀλλὰ διότι ἀποτελεῖ μοναδικὴν μελέτην διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς λαϊκῆς τέχνης. Εἰς εἰσαγωγικὰς παρατηρήσεις ὁμιλεῖ περὶ τοῦ πληθυσμοῦ τῆς νήσου, περὶ τοῦ ὁποίου ἔχομεν ἀντιφατικὰς πληροφορίες διὰ τὴν πρὸ τοῦ 1821 ἐποχῇ. Κατὰ τινὰς εἰδήσεις ὁ πληθυσμὸς τῆς νήσου ἀνήρχετο εἰς 40.000 κατοίκους, κατ' ἄλλας δὲ εἰς 150.000. Ἡ διαφορὰ τῶν ἀριθμῶν δεικνύει πόσον ἀναξιόπιστοι εἶναι αἱ πληροφορίες τῶν περιηγητῶν περὶ τοῦ πληθυσμοῦ τῆς νήσου. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι οὐδέποτε ἄλλοτε ἡ Χίος εἶχε τόσον πληθυσμὸν ὅσον σήμερον, ὅπως ἡ Ἑλλάς οὐδέποτε ἄλλοτε εἶχε τόσους κατοίκους, τόσην οἰκονομικὴν ζωὴν ὅσην σήμερον.

Ἐπίσης εἰσαγωγικῶς ἐξετάζει ὁ Ἀργέντης τὴν βαφικὴν ὑλὴν ποὺ μετεχειρίζοντο διὰ τὰ ὑφάσματά των οἱ Χιώτες, τὸ βαμβάκι, τὸ μετὰξι ποὺ παρήγε τὸ νησί. Ἡ μεταξουργία ἀνεπτύχθη πολὺ ἄλλοτε εἰς τὸ νησί, σώζονται δὲ πολὺτιμα δείγματα εἰς τὰ τουρκικὰ μουσεῖα τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τὰ μεταξινὰ δῶρα, ποὺ ἔστειλλαν οἱ Χιώτες εἰς τοὺς σουλτάνους.

Τὸ πλῆθος τῶν εἰκόνων ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν μετὰ διαφορὰς ἐνδυμασίας συνέλεξεν ὁ Ἀργέντης ἀπὸ περιηγητὰς καὶ ἀπὸ νεώτερα ἢ σύγχρονα δείγματα ἐνδυμάτων, ἐκ τῶν ὁποίων καθήρτισεν ἴδιαν συλλογὴν. Οἱ φορεσιαὶ τῆς Χίου δεικνύουν κάποτε καὶ ἰταλικὴν ἐπίδρασιν, διότι οἱ Γενοβέζοι ἐκυβέρνησαν τὴν νήσον ἀπὸ τοῦ 1346 μ.Χ. ἕως τὸ 1566, ἀλλὰ συχνότερα ἀκολουθοῦν παλαιότεραν παράδοσιν καὶ τότε τὸ ζήτημα σχετίζεται μετὰ τὴν λαϊκὴν τέχνην τοῦ Βυζαντίου ἢ νεωτέρων ἑλληνικῶν χωρῶν. Τὸ νότιον τμήμα τῆς Χίου π.χ. (Πυργί, Καλαμω-

τὴ κλπ.) ἔχει παλαιότερα ἐνδύματα ἢ ἡ λοιπὴ Χίος.

Συχνὰ πρέπει νὰ προσέχωμεν τὴν πρωτοτυπίαν τῆς λαϊκῆς τέχνης ὅχι μόνον εἰς τὴν διακόσμησιν τῶν ἐνδυμάτων, ἀλλὰ γενικώτερον. Εἰς τὸ Πυργί τῆς Χίου ἐδημιουργήθη μιὰ γραμμικὴ διακόσμησις εἰς τὰ ἀσβεστώματα τῶν κτιρίων, ἡ ὁποία δὲν προήλθε βέβαια ἀπὸ τὴν γεωμετρικὴν τέχνην, ἀλλ' εἶναι ὁλωσδιόλου πρωτότυπος. Νομίζω ὅτι δὲν ἐπροσέξαμεν μέχρι τοῦδε τὴν ἀξιόλογον λαϊκὴν τέχνην τὴν κοσμοῦσαν τὰ εἰκονοστάσια τῶν ἐκκλησιῶν τὰ ὑπὲρ τὰς ἐξωτερικὰς θύρας. Ὁ εὐσεβὴς λαϊκὸς τεχνίτης εἶχεν εὐρὺ πεδίων νὰ ἀναπτύξῃ καὶ διακοσμήσῃ τὰς προσόψεις τῶν ἐκκλησιῶν καὶ εὐρίσκει κανεῖς εἰς τὴν ὑπαίθρῳ, ἐκεῖ ποὺ δὲν περιμένει, παρεκκλήσια μετὰ ὠραιότατα εἰκονοστάσια.

Τὸ ἴδιον συμβαίνει μετὰ τὴν διακόσμησιν τῶν ἐνδυμάτων, ἀνδρικῶν ἢ γυναικείων. Τὰ χιῶτικα παλαιότερα καζακία, τὰ κοντὰ σακκάκια τῶν βρακοφόρων ἀνδρῶν ἐκοσμοῦντο μετὰ ῥοζεταῶν τοῦ μπρισίμι, ἡ δὲ διακοσμησις αὕτη δὲν εἶχε ξενικὴν ἐπίδρασιν. Καὶ εἰς τὴν λαϊκὴν τέχνην λοιπὸν, ὅχι μόνον εἰς τὴν δημοτικὴν ποίησιν καὶ τὰς παραδόσεις καὶ τὰ ἔθιμα, εὐρίσκοντο ὅχι μόνον παλαιότεραν συνέχειαν, ἀλλὰ καὶ νέαν πρωτοτυπίαν, ἀξίαν λόγου. Εἰδικῶς εἰς τὴν Χίον πρέπει νὰ σημειωθῇ, ὅσον βλέπω μέχρι τοῦδε, ὅτι δὲν διετηρήθησαν αἱ ἀλλαγὴ ὑπάρχουσαι ποικίλαι διακοσμήσεις τῶν μαϊνδρῶν, ὅπως καὶ τοῦ δικεφάλου ἀετοῦ (δλίγα μόνον παραδείγματα τούτου ὑπάρχουν) ὑπάρχει ὁμῶς ἀντ' αὐτὰν πληθὺς ἄλλων διακοσμήσεων, τὰς ὁποίας συνεκέντρωσεν ὁ κ. Ἀργέντης.

Ἡ Ἑλλάς θὰ ἦτο εὐτυχής, ἐὰν ἐκάστη ἑλληνικὴ ἐπαρχία εἶχε μερικὸν ἀπὸ τοὺς μετάναστας τῆς μετὰ ἐθνικὸν καὶ ἐπιστημονικὸν ἐνδιαφέρον ποὺ ἔχει ὁ Ἀργέντης διὰ τὴν Χίον.

K. AMANTOS

ΕΙΔΗΣΕΙΣ

Στὴν Πατριαρχικὴ Βιβλιοθήκῃ Ἀλεξανδρείας, ἰδρύθηκε Ἰνστιτούτο Ἀνατολικῶν Σπουδῶν.

ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ

25 Αὐγούστου

κ. Ἀ γ γ. Ν. Μ. Πειραιᾶ. Σύνφωνοι. Ἀποδείξῃ τὸ σημερινὸ ἀφιέρωμα. — κ. Α. Σ τ α θ. Πειραιᾶ. Ἐπρόλαβας, καθὼς βλέπετε, καὶ τὴ δική σας ἐπιθυμία. Τὸ σημερινὸ τεύχος εἶναι περίπου αὐτὸ ποὺ ζητήσατε. — δ. Μ α ρ. Κ α ρ. Ἐνταῦθα. Ἀπὸ σκίτσου τὸ σύντομο πεζογράφημά σας. Καὶ εἰναι τόσο δύσκολο, τόσο ἐπικίνδυνον τὸ θέμα... — κ. Ι. Ν. Δ ι α κ. Ἀντίς Ἀμπελα. Ὅχι ἀκόμα. Ὅτι στίχοι σας καὶ ἀνῶμαλοι εἶναι καὶ δὲν παρουσιάζουν κατὰ τὸ προσωπικόν. Πρέπει νὰ διαβάσετε δοκίμιος ποιητὰς καὶ νὰ προσέξετε μερικὰ στοιχειώδη πράγματα (μέτρα, ὁμοιοκαταληξίαι κλπ.). — κ. Μαρ. Δ. Χατζ. Ν. Σμύρνης. Ὑπάρχει ἀναμφισβήτητη λυρική διάθεσις στοὺς στίχους σας, δὲν λείπουν ὁμῶς καὶ οἱ κοινοτοπίαι ποὺ ζημιῶνουν τὸ σύνολο. Ἐνα-δὲ μάλιστα τετράστιχα μᾶς θύμισαν τόσο πολὺ τὸν ἀτυχὸν Καρυωτάκη καὶ τὴν πικρὴ του ἐιρωνία! — δ. Ἐ λ. Σ π υ ρ. Πειραιᾶ. Δὲν θὰ εἶχαμε ἀντίρρηση, ἀλλὰ νομίζετε ὅτι θὰ φτάνατε σὲ ἀξιόλογον ἀπόδοσιν; Ὅπως ὁποτε, κάντε ἀρχὴ καὶ βλέπομε.

Η «ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ»

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

(Συνέχεια ἐκ τῆς πρόσθεν σελίδος)

Θρησκευτικά.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΥΑΚΙΝΘΟΥ Σταχυολογήματα (θρησκευτικοῦ περιεχομένου). Ἐκδόσις Καθολικῶν. 16ον σελ. 162. Δεμένον.	Δρχ.	
ΚΑΡΜΙΡΗ ἸΩΑΝ. Ν. (Καθ. Πανεπ.) Τὰ Δογματικά καὶ συμβολικά μνημεῖα τῆς Ὁρθοδ. Καθολ. Ἐκκλησίας. Τόμος II. 8ον σελ. 433-1072.	>	10.000
ΜΑΤΑΚΟΥΔΙΑ ΣΤΕΦ. (Ἀρχιμ.) Ὡσαννά. (Στίχοι θρησκευτικοί). 8ον σελ. 68.	>	185.000
ΠΑΠΙΝΙ ΤΖΙΟΒ. Γράμματα στὴν ἀνθρωπότητα. Μετάφρ. Βασ. Μουστάκη. 16ον σελ. 96.	>	8.000
ΤΟΥΔΙΑ ΓΕΩΡ. Β. Πρόδρομοι τῆς θρησκευτικῆς καὶ κοινωνικῆς ἀναταραχῆς. (Bogomili-Καθαροὶ-Patareni). 8ον σελ. 128.	>	7.500
ΤΣΕΛΙΝΣΚΙ ΘΑΔΑΙΟΥ Ἡ Σίβυλλα (τρία δοκίμια πάνω στὴν ἀρχαία θρησκεία καὶ τὸ Χριστιανισμό). Μετάφραση, Εἰσαγωγή καὶ σημειώσεις Β. Ν. Τατάκη. «100 Ἀθάνατα ἔργα» ἀριθ. 15. 8ον σελ. 128. Χαρτόδετον.	>	40.000
	>	25.000

Ἱατρικὴ - Φαρμακολογία - Ὑγιεινὴ.

ΜΠΑΖΙΝΑ-ΣΠΗΛΙΩΤΟΥ ΠΟΠΗΣ Παχυσαρκία, διαιτητικὴ ἀγωγή. 8ον σ. 116.	>	25.000
PETZEPII ΓΕΩΡ. Ι. Ζῶνα τοῦ πνεύμονος, Ζωνίτις. 8ον σελ. 68.	>	100.000

Ἱστορία - Γεωγραφία - Λαογραφία - Ταξίδια.

ΔΙΚΑΙΑΚΟΥ ΚΟΥΔΗ Ὁμηρος στὰ χέρια τῶν φασιστῶν. 8ον σελ. 184.	>	20.000
ΤΖΩΡΤΖΑΚΗ ΦΩΤ. Θ. Ἱστορία τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδας. 16ον σελ. 160.	>	12.000

Μαθηματικά - Φυσικαὶ Ἐπιστήμαι.

ΠΑΛΛΑ ΑΡΙΣΤ. Φ. Μεγάλῃ Γεωμετρίᾳ. Τόμος Β' Στερεομετρία. Ἐκδ. Β'. 8ον σελ. 320.	>	100.000
ΡΟΣΤΑΝ ΖΑΝ Ἀπὸ τὸ σπέρμα στὸ νεογνόν. Μετάφρ. Ὑπατίας Δελή. «100 Ἀθάνατα ἔργα» ἀριθ. 11. 8ον σελ. 132. Χαρτόδετον.	>	25.000

Νέα Ἑλληνικὴ καὶ Ξένῃ Λογοτεχνία.

BAUM VICKI Γυναίκα-Σατανᾶς, μυθιστόρημα. Μετάφρ. Μ.Δ. 16ον σελ. 192.	>	6.000
ΓΙΑΚΟΥ ΔΗΜ. Ὁ πρῶτος νεκρὸς καὶ ἄλλα διηγήματα. 8ον σ. 128. Θεσ νίκη.	>	20.000
ΔΙΗΓΗΜΑ (τὸ) Ἀνθολογημένο ἀπὸ τὸν Ἡρ. Ν. Ἀποστολίδη. 8ον σελ. 520.	>	50.000
ΚΥΡΡΗ ΚΩΣΤΑ Ζητώντας τὸν μίτο τῆς Ἀριάδνης, στίχοι. 8ον σελ. 36.	>	15.000
Ἀμμόγαστος.	>	15.000
«ΝΑΥΤΙΔΟΥ» Ἀνέκδοτα τοῦ Ἐμπορικοῦ Ναυτικοῦ. 8ον σελ. 64. Πειραιεύς.	>	20.000
ΝΤΟΣΤΟΓΙΕΒΣΚΗ Φ. Ὁ ἡλίθιος, μυθιστόρημα σὲ 4 μέρη. Μετάφρ. Ἀρη Ἀλεξάνδρου. Τόμος Α'. 8ον σελ. 192.	>	25.000
ΡΟ-Ι-ΔΗ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ Ἡ Πάπασα Ἰωάννα «100 Ἀθάνατα ἔργα» ἀρ. 14. 8ον σελ. 218.	>	30.000
ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ ΣΠ. Λαῖς ἢ Κορινθία, ἡ γυναίκα ἥλιος. Ἱστορικὸ ρεπορτάζ. 8ον σελ. 152.	>	

Νομικὰ - Πολιτικὰ - Φορολογικὰ - Οἰκονομικὰ Ἐπιστήμαι.

ΚΑΨΑΣΚΗ ΔΗΜ. Κυνηγοὶ τοῦ ἐγκλήματος. Sc. Yard-F.B.I.-Sûreté Générale. 8ον σελ. 360.	>	50.000
ΜΑΤΑΡΑΓΚΑ ΔΙΟΝ. Ὁ παρὰ τῇ Ἱερᾷ Συνόδῳ Βασ. Ἐπίτροπος. 8ον σ. 40.	>	10.000
ΜΕΣΗ ΔΗΜ. Ν. Νομοθεσία τοῦ Αὐτοκινήτου. Κωδικοποιήσεις, ἐρμην.-Νομολ.—Διαδικασία Δικαστηρίων. 8ον σελ. 424.	>	125.000
ΠΑΣΧΑΔΗ ΠΑΝ. ΕΛ. Κώδις καταστάσεως Δημοσ. Διοικητ. ὑπαλλήλων καὶ ὑπαλλήλων Νομ. προσ. Δημοσ. Δικαίου. 8ον σελ. 162. Ρόδος.	>	25.000
ΣΥΝΟΨΙΣ ΝΟΜΟΛΟΓΙΑΣ ἐτῶν 1935-1952. Γεν. ἐποπ. Δημ. Ἀργυράκη. Ἐπιμέλεια Β. Κ. Δαβύλλα-Κ. Φ. Γιαννακοπούλου. Τόμ. Α' (Ἀβαρία-Βιασμός). 4ον σελ. 828. Δεμένον.	>	300.000

Παιδικὴ Βιβλιοθήκη.

ΤΟΥΑΙΝ ΜΑΡΚ Οἱ περιπέτειες τοῦ Χώκ Φίνν. Μετάφρ. Ι. Κалаϊτζῆ. 8ον σελ. 370. Δεμένον.	>	30.000
--	---	--------

Στρατιωτικά.

ΤΣΑΚΑΛΩΤΟΥ ΘΡΑΣ. Στρατιωτικὰ πνευματικὰ θέματα. 8ον σελ. 84.	>	30.000
--	---	--------